

**KÜÇÜK DEVLET DIŞ POLİTİKASINDA İÇ VE DIŞ FAKTÖRLER:
SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASI ÖRNEĞİ**

UFUK OĞUZ TAŞCI

ŞUBAT 2022

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜÇÜK DEVLET DIŞ POLİTİKASINDA İÇ VE DIŞ FAKTÖRLER:

SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASI ÖRNEĞİ

UFUK OĞUZ TAŞCI

ŞUBAT 2022

ÖZET

KÜÇÜK DEVLET DIŞ POLİTİKASINDA İÇ VE DIŞ FAKTÖRLER: SIRBİSTAN DIŞ POLİTİKASI ÖRNEĞİ

TAŞÇI, Ufuk Oğuz

Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. F. Didem EKİNCİ

Şubat 2022, 208 sayfa

Bu çalışmada, küçük devletlerin tarihçesi, bir devletin hangi koşullarda küçük bir devlet olarak tanımlanması gerektiği ve Sırbistan'ın bu bağlamda neden küçük devlet statüsünde değerlendirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılma sürecinden günümüze kadar Sırbistan'ın küçük bir devlet olarak dış politika uygulamaları ve bu uygulamaların üzerinde etkili olan iç ve dış faktörler değerlendirilmektedir. Sırbistan'ın dış politika yapımında iki taraflı ve çok taraflı ilişkilerin önemi ile söz konusu iç ve dış etkenlerin bu ilişkiler üzerindeki rolü incelenmektedir. Bu çerçevede Sırbistan'ın, ABD, Rusya, Çin gibi büyük güçler ile, Türkiye gibi bölgesel bir güç ile, Bosna-Hersek örneğinde küçük devletler ile ve son olarak, AB ve NATO gibi uluslararası örgütler ile yürüttüğü ilişkiler, küçük devlet dış politikası bağlamında tahlil edilmektedir. Nihai tahlilde, Sırbistan'ın gerek iç ve dış faktörleri ile, gerek dış politika yapım biçimi ve diğer devletler ile yürüttüğü ilişkilerdeki davranış biçimi ile, küçük bir devlet olarak varlığını sürdürdüğü ve sürdürmeye devam edeceği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan, Küçük Devlet, Dış Politika.

ABSTRACT

INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS IN SMALL STATE FOREIGN POLICY: THE CASE OF FOREIGN POLICY OF SERBIA

TAŞÇI, Ufuk Oğuz

M.A. in Political Science

Supervisor: Prof. Dr. F. Didem EKİNCİ

February 2022, 208 pages

In this study, the history of small states, the conditions under which a state should be defined as a small state and why Serbia should be considered as a small state in this context are discussed. The foreign policy practices of Serbia as a small state from the disintegration of Yugoslavia in 1991 to the present and the internal and external factors that are effective on these practices are evaluated. The importance of bilateral and multilateral relations in Serbia's foreign policy-making and the role of the internal and external factors on these relations are examined. In this context, Serbia's relations with major powers such as the USA, Russia and China, a regional power such as Turkey, small states in the case of Bosnia and Herzegovina, and international organizations such as the EU and NATO, are analyzed in the context of small state foreign policy. In the final analysis, It is argued that Serbia has continued and will continue to exist as a small state based on its internal and external factors, foreign policy-making and behavior in its relations with other states.

Keywords: Serbia, Small State, Foreign Policy.

TEŞEKKÜR

Tez alıŐmalarım sũresince aktardığı kıymetli bilgi ve tecrũbeleri ile akademik bağlamda gereken tũm desteği sağlayan, lisans oğrencisi olduğum yıllarda mesleki anlamda beni Şekillendiren tez danıŐmanım sayın Prof. Dr. Fatma Didem EKİNCİ'ye, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle bana yardımcı olan annem Nuray TAŐŐI ile ablam Özlem GũneŐ TAŐŐI'ya ve bugũn aramızda olmayan babam Fikret TAŐŐI'ya, saygılarımı sunar ve teŐekkũr ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZDE İNTİHAL OLMADIĞINA DAİR BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
METODOLOJİ	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I KÜÇÜK DEVLETLER	5
1.1 KÜÇÜK DEVLETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	5
1.2 KÜÇÜK DEVLET TANIMLARI.....	11
1.3 KÜÇÜK DEVLET DIŞ POLİTİKASI	18
1.4 KÜÇÜK DEVLET GÜVENLİK POLİTİKASI	28
BÖLÜM II KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN	38
2.1 EKONOMİK BAĞLAMDA KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN	38
2.2 ASKERİ BAĞLAMDA KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN.....	45
2.3 DIŞ POLİTİKA BAĞLAMINDA KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN.....	59
BÖLÜM III SIRBİSTAN'IN İKİLİ VE ÇOK TARAFLI İLİŞKİLERİ	66
3.1 SIRBİSTAN-ABD İLİŞKİLERİ	66
3.1.1 Sırbistan-ABD İlişkileri Tarihçesi	66
3.1.2 Sırbistan-ABD İkili İlişkileri	74
3.1.3 Sırbistan-ABD Ekonomik İlişkileri	82
3.1.4 Sırbistan-ABD Askeri İlişkileri	85
3.2 SIRBİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİ	90

3.2.1 Sırbistan-Rusya İlişkileri Tarihçesi	90
3.2.2 Sırbistan-Rusya İkili İlişkileri ve Rusya'nın Sırbistan Özelinde Kamu Diplomasisi Politikası	95
3.2.3 Sırbistan-Rusya Ekonomik İlişkileri	101
3.3 SIRBİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ	109
3.3.1 Sırbistan-Çin İkili İlişkileri.....	109
3.3.2 Sırbistan-Çin Ekonomik İlişkileri.....	115
3.3.3 Sırbistan-Çin Askeri İlişkileri	122
3.4 SIRBİSTAN-AB İLİŞKİLERİ	126
3.4.1 Sırbistan-AB İkili İlişkileri	126
3.4.2 Sırbistan-AB Ekonomik İlişkileri.....	132
3.4.3 Sırbistan-AB Askeri İlişkileri	137
3.5 SIRBİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	141
3.5.1 Sırbistan-Türkiye İlişkileri Tarihçesi	141
3.5.2 Sırbistan-Türkiye İkili İlişkileri	143
3.6 SIRBİSTAN-BOSNA-HERSEK İKİLİ İLİŞKİLERİ	149
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	163
ÖZGEÇMİŞ.....	193

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	41
Tablo 2:	103
Tablo 3:	105
Tablo 4:	107
Tablo 5:	136

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABEM	Avrupa Birliği Eğitim Merkezi
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİBABS	Adriyatik ve İyon Bölgesi İçin Avrupa Birliği Stratejisi
AK	Avrupa Komisyonu
ASA	Avrupa Savunma Ajansı
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BB6	Batı Balkanlar 6
B-H	Bosna-Hersek
BİK	Bölgesel İşbirliği Konseyi
BiO	Barış için Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOEP	Bireysel Ortaklık Eylem Planları
China-CEEC	Cooperation Between China and Central and Eastern European Countries
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti

ÇHUBTŞ	Çin Havacılık, Uzay Bilimi ve Teknoloji Şirketi
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımı
EDF	Ekonomik Destek Fonu
EDKY	Ekonomik Destek ve Kalkınma Yardımı
EUNAVFOR	European Union Naval Force
EYUCM	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
FMF	Foreign Military Funding
GAET	Güneydoğu Avrupa Ekonomik Topluluğu
GAİG	Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi
GAPŞD	Güneydoğu Avrupa Polis Şefleri Derneği
GDAİS	Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci
GİMBG	Göç, İltica, Mülteciler Bölgesel Girişimi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IAEA	International Atomic Energy Agency
IFOR	Implementation Force
IMET	International Military Education & Training
IMF	International Monetary Fund
İOA	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
JNA	Yugoslav National Army
KFOR	Kosovo Force
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KYG	Kuşak Yol Girişimi
MINUSCA	United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic
MONUSCO	United Nations Organization Stabilization Mission in Congo
NATO	North Atlantic Treaty Organization

OAG	Orta Avrupa Girişimi
OASTA	Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OİM	Ortaklık İçin Mekanizma
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
SBMM	Sancak Boşnak Milli Meclisi
SFOR	Stabilization Force
SİP	Sırbistan İlerleme Partisi
SRP	Sırbistan Radikal Partisi
SSB	Sırbistan Savunma Bakanlığı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	Sırp Silahlı Kuvvetleri
SUM	Sırbistan Ulusal Meclisi
TBABS	Tuna Bölgesi İçin Avrupa Birliği Stratejisi
UNFICYP	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
UNIFIL	United Nations Interim Force in Lebanon
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
UNMIL	United Nations Mission in Liberia
UNOCI	United Nations Operation in Côte d'Ivoire
UNPROFOR	United Nations Protection Force
UNTSO	United Nations Truce Supervision Organization
UOB	United Overseas Bank
USEUCOM	United States European Command
VMİ	Voyvodina Macarları İttifakı
YFC	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

METODOLOJİ

Bu çalışmada, Sırbistan'ın halihazırdaki sosyo-ekonomik yapısı, dış politikası ve diplomatik ilişkileri küçük devlet dış politikası bağlamında incelenmiş, nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Çalışma temel olarak şu araştırma soruları zemininde şekillenmiştir: Küçük devlet kavramının tarihsel gelişimi nedir? Küçük devletler hangi faktörlere göre tanımlanırlar? Küçük devletler dış politikalarında nasıl uygulamalarda bulunurlar? Ekonomik, siyasi ve askeri etkenlerin küçük devlet dış politikasındaki yeri nedir? Sırbistan neden küçük devlet olarak tanımlanmalıdır? Sırp dış politikasının temel ilkeleri nelerdir? Sırbistan küçük bir devlet olarak, belirli büyük, bölgesel ve küçük ölçekli aktörlerle hangi koşullarda ilişkiler tesis eder? Bu çerçevede bu çalışmanın temel argümanı, tezde ele alınmış olan ve yansıttığı dış politika davranış kalıpları ölçüsünde, Sırbistan'ın küçük devlet özellikleri sergilediği ve Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze kadar olan süreçte süreklilik arz etmiş olan bu eğilimin öngörülebilir gelecekte de devam edeceğidir.

Sözkonusu araştırma konusunun seçilmesindeki sebep, ulusal tez literatürü düzeyinde Balkanlar'ın 1991 sonrası siyasi değişim ve dönüşümünde en fazla etkiye sebep olmuş olan devlet olan Sırbistan'ın bölgesel ve küresel bağlamlardaki rolünü, işlevini ve sorumluluğunu araştıran küçük devlet ve dış politika bağlamı çalışmalarının bulunmadığının gözlemlenmesidir. Bu doğrultuda genelde küçük devlet araştırmaları ve özelde Sırbistan ile ilgili yazına mümkün mertebe katkı sunulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, öncelikle küçük devlet kavramının, literatüre ne zaman, nasıl girdiği ile Sırbistan'ın bu bağlamdaki konumu üzerine araştırmalar yapılarak konuya ilişkin Baldur Thorhallsson'un küçük devlet üzerine çeşitli kitap ve makaleleri temel alınmıştır. Çalışmanın bu kısmında çoğunlukla küçük devlet kavramı ve küçük devlet dış politikası üzerine İngilizce ve Türkçe çalışmalar incelenerek, küçük devlet kavramının tek bir tanımı olmadığı ve Sırbistan'ın edinilen bulgular doğrultusunda çeşitli küçük devlet tanımlarının tamamına uyduğu değerlendirilmiştir.

İkinci aşamada, Sırbistan'ın geçmişten günümüze Sırbistan'ın dış politikası anlaşılmaya çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse, Baldur Thorhallsson, Maurice East, David Vital, Peter J. Katzenstein ve William G. Demas gibi küçük devletler üzerine çalışma yapan figürlerin çeşitli eserleri ilk aşamada kullanılan kaynaklardan olmuştur. Çalışmanın devamında ise Yugoslavya'nın dağılmasının ardından gerçekleşen uluslararası gelişmelerin ışığında, Sırp dış politikası incelenmeye çalışılmış ve sonuç olarak Sırp dış politikasında başat konumda yer alan ABD, AB, Rusya, Çin ve Türkiye'nin bölgedeki politikaları, makale, kitap bölümü, kitap, gazete ve dergi haberleri ile anılar üzerinden araştırılmış ve ilgili kaynaklardan elde edilen bulguların çalışmanın ana argümanını doğruladıkları anlaşılmıştır.

GİRİŞ

Küçük devletler dış politika yapımında boyutlarına, ekonomik gelişmişliklerine, askeri kapasitelerine, coğrafyalarına ve nüfuslarına dayanan birçok zaaf barındıran devletlerdir. Çalışma kapsamında, Sırbistan, çeşitli küçük devlet dış politika yapımı tanımlamalarına uygun olarak yumuşak ve sert güç kavramlarının getirdiği yaptırım gücünden yoksun bir devlet olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada, küçük devletlerin tarihsel gelişimleri, hangi kavramlara dayanarak tanımlandıkları, dış politikalarını hangi faktörlere dayanarak oluşturdukları, Sırbistan özelinde araştırılmaktadır.

İlk bölüm içerisinde, küçük devletlerin gelişimi tarihsel dönemlere ayrılarak ve örneklendirilerek irdelenmektedir. Tarihin çeşitli safhalarında önemli roller oynayan küçük devletler, var oldukları dönemlerin koşullarına göre değerlendirilmektedir. İkinci bölümde, küçük devlet kavramının oluşmasında Uluslararası İlişkiler disiplini temelinde çalışmalar yapan çeşitli akademisyenlerin görüşleri aktarılmaktadır. Bu bölümde çeşitli akademisyenlerin ve uluslararası örgütlerin küçük devletleri hangi kriterleri temel alarak tanımladıkları aktarılmaktadır. Dahası, nüfus, toprak yüzölçümü, ekonomik gelir, jeopolitik konum, idari yapılanma ve askeri boyut gibi faktörler üzerinden küçük devlet tanımına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, küçük devletlerin dış politika yapımında üzerinde durdukları temel prensipler incelenmiştir. Bu bağlamda, kendi jeopolitik konumları, ulusal çıkarları, ekonomik faydaları, güvenlikleri ve en önemlisi varlıklarının sürdürülmesi gibi dikkate aldıkları etkenler tahlil edilmiştir. Küçük devletlerin uluslararası sistem içerisindeki daha güçlü aktörler karşısındaki edilgen konumları, iki taraflı ve çok taraflı ilişkilerinde sergiledikleri davranışları ve uluslararası sistemde gerek bölgesel gerek küresel düzeylerde yarattıkları etkiler incelenmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve ardından gerçekleşen dekolonizasyon süreciyle bağımsızlıklarını kazanan küçük devletlerin dış politikalarının ana odak noktalarını ekonomik çıkar ve ulusal güvenlik

sorunları oluşturmuştur. Buna ek olarak, küçük devletler, kendi varlıklarını idame ettirebilmeleri bakımından gereklilik arz eden imkân ve kabiliyete sahip olmadıklarından, bekalarını sürdürürebilmek adına siyasi ve ekonomik ittifaklar kurmak zorunda kalmaktadırlar. Küçük devletler, ekonomik ve politik kapasitelerine bakmaksızın kendilerini uluslararası siyasetin etkin ve vazgeçilmez birer parçası olarak addetmektedirler. Küçük devletler, uluslararası sistemde etkin olmak istemelerine karşın kendilerine yönelik bir tehdit algılaması içindedirler. Politika yapımında kendilerine yönelik tehditleri yumuşak ve sert tehditler olmak üzere gruplandırmaktadırlar.

Söz konusu tehditlerin ilki olan yumuşak nitelikli tehditler, artarak devam eden küreselleşme, devlet dışı şiddet ve savaş bölgelerinden küçük devletlere yönelebilen yoğun göç dalgalarıdır. Sert tehditler ise terörizm, komşu devletlerden ve/veya büyük devletlerden gelebilecek muhtemel saldırı korkusundan kaynaklanmaktadır. Küçük devletlerin dış politikaları, kısıtlı askeri kapasiteleri nedeniyle sivil ya da demilitarize olarak tanımlanabilen bir niteliğe sahiptirler. Hem yumuşak hem sert tehditleri etkin bir biçimde bertaraf edebilmek için, küçük devletler genellikle diğer devletler ve uluslararası örgütlerle işbirliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Küçük devletler, mevcut buldukları bölgelerde aktif bir rol almaya çalışırken, dünya genelinde ise potansiyel olarak etkin veya edilgen bir politik konum elde edebilmeleri ekonomik gelişmişlikleriyle orantılıdır.

Politik şartların doğurduğu imkânlar dâhilinde küçük devletler, ABD, Çin ve Rusya gibi ülkelerle işbirliğine girmek veya söz konusu güçlerin nüfuz alanına dâhil olmak gibi eğilimler taşımaktadırlar. Diğer taraftan, küçük devletler olası bir tehdit anında bir araya gelerek büyük devletlere karşı bir güç dengesi arayışına gidebilmektedirler. Büyük devletlerin lehine şekillenen uluslararası güç dengesinde küçük devletler, yetersiz kaynakları, düşük nüfusları, topraklarının boyutu ve yetersiz askeri kapasiteleri nedeniyle zafiyet göstermektedirler. Bu zafiyetler nedeniyle küçük devletler, pazarlık güçlerinin eksikliğinden muzdarip durumdadırlar. Söz konusu zafiyetlerini gidermek adına küçük devletler, kendi ekonomilerinin sektörel bağlamda az çeşitliliği ve gelişmemişliğine dayanarak dış yardımlara yoğun bir ihtiyaç duymaktadırlar. Söz konusu yardımları temin edebilmek için, küçük devletler, dış

politika yapımında tarafsızlık, güvenilirlik, dürüstlük ve uyumluluk gibi ilkeleri benimseyerek dış politika yapımında bulunabilmektedirler.

Küçük devletler, büyük devletlere kıyasla baskılara ve egemenlik sahalılarının dışında yaşanan olayların etkilerine daha açık bir şekilde maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla kendi çıkarlarını geliştirmek ile bölgesel ve küresel sorunlara tepki göstermekte etkili bir konuma sahip değillerdir. Bu noktada yapılması gereken ayırım, ekonomik gelişmişlik seviyesine dayanmaktadır. Ekonomik açıdan gelişmiş küçük devletler küresel mahiyette bir dış politika yürütebilirken, gelişmemiş küçük devletler kendi sınır bölgelerinde bile sorun yaşayabilmektedirler. Küçük devletler imkânları çerçevesinde iki-taraflı ve çok-taraflı dış politika yapımı sergileyen, yetersiz kaynaklara, az nüfusa, yetersiz askeri kuvvete dayanan, soyut yeterlilik bakımından geri kalmış, yani yekûn güç göstergeleri sıklıkla yetersizlik yansıtan ülkelerdir. Bu çerçevede izleyen bölümlerde küçük devletlerin dış politikalarını anlamak açısından, çalışma konusu Sırbistan değerlendirilecektir. Daha büyük güçlerle işbirliği yapmakla birlikte, söz konusu devletler, bölgelerinde ve dünya genelinde faaliyet gösteren uluslararası örgütlerle temasa geçerek etkinlik kapasitelerini artırma hedeflerini ilerletmek için hareket etmektedirler. Bu hedefler çerçevesinde isteklerini kendileri gerçekleştirmekte zorlanan veya gerçekleştiremeyen küçük devletler, uluslararası örgütlere katılarak sorumluluğu üye devletlerle paylaşmayı tercih etmektedirler.

İkinci bölümde belirtildiği üzere, Sırbistan, Yugoslavya'nın 1991 yılında bölünmesinden itibaren küçük bir devlet olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen etkenler çerçevesinde Sırbistan, nüfus ve toprak yüzölçümü bakımından küçülmekte, ekonomik gelişmişlik bağlamında ise büyümekte veya gelişmekte olan bir devlet olarak da tanımlanmaktadır. Birinci bölümde yer alan kavramlar çerçevesinde belirtildiği üzere, nüfus yapısı, coğrafi boyutu, ekonomik olarak az gelişmişliği, askeri kapasitesinin yetersizliği, dış politikasının edilgen ve girişimci boyutları gibi etkenler üzerinden değerlendirilerek Sırbistan'ın neden küçük devlet olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Sırbistan, coğrafi açıdan Orta Avrupa ile Güneydoğu Avrupa'nın kesişim noktası olan Balkanlar'ın Kuzey noktasında yer almaktadır. Ekilebilir toprak ölçümünde Sırbistan yeterli toprağa sahip bulunmamaktadır. Karadağ'ın 3 Haziran 2006 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Adriyatik Denizi ile irtibatı kesilen Sırbistan, denize kıyısı olmayan ülkeler arasına yerleşmiştir.

Üçüncü bölümde, önemli aktörlerle ilişkilerinde Sırbistan'ın küçük devlet olarak dış politika davranışları incelenmektedir. Bu bağlamda Sırbistan'ın Rusya, Çin, ABD, Türkiye ve Bosna-Hersek gibi ülkelerle ve NATO ile AB gibi uluslararası örgütlerle olan ilişkilerindeki zafiyetleri ve görece kuvvetli olduğu noktalar değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Sırbistan'ın çeşitli ülke ve uluslararası örgütlerle olan ikili ilişkileri, ekonomik ilişkileri ve askeri ilişkileri tahlil edilmektedir. Son olarak, Sırbistan'ın devlet yapısının zaafının süreklilik arz etmesi nedeniyle dış politika yapımında küçük devlet olarak tanımlanmaya devam edeceği, edilgen konumunun değişmeyeceği, dış ilişkilerindeki çok boyutluluğu ve çeşitli ülkeler ile uluslararası örgütlerle sürdürdüğü denge politikasını devamının beklendiği belirtilmektedir.

BÖLÜM I

KÜÇÜK DEVLETLER

1.1 KÜÇÜK DEVLETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Küçük devletler, devletlerin kuruluşlarını, gelişmelerini ve yıkılışlarını ihtiva eden siyasi tarih üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir yere sahip olmuşlardır. Tarihsel arkaplana bakıldığında, küçük devletlerin her çağda varolduğu gözlemlenmektedir. Tarihteki bir çok gelişmede küçük devletler kilit rol oynamışlardır. Buna binaen, küçük devletler, kimi zaman dünyanın en kanlı savaşlarının başlatıcısı olarak, kimi zaman da var oldukları bölgelerde barışın ve ekonomik refahın timsali halinde karşımıza çıkmaktadırlar.¹ Günümüzde, içinde yer aldığımız uluslararası sistemin tarihi kökenleri bilinmeksizin politika yapmak veya düşünce üretmek imkansızdır. Siyasi tarih, genel olarak devletlerin tarihi olarak algılansa da, aynı zamanda küçük devletlerin tarihidir. Bugünkü uluslararası yapının mensupları arasında çoğunluğu küçük devletler oluşturmaktadır. Küçük devletlerin ne olduğuna yönelik tanımlamalara geçilmeden önce, küçük devletlerin tarihsel gelişmelerini incelemek faydalı olacaktır.²

Modern Dünya’da yer alan pek çok ulus devlet, köken itibariyle küçük devletler halinde kurulmuşlardır. Küçük devletler, birden bire kurulup, gelişen veya gelişmeyen, ve yıkılan entitelerden ibaret değillerdir. Söz konusu devletler, tarihin doğası gereği hiçbir zaman sabit bir halde varlıklarını sürdürmemişlerdir.³ Siyasi

¹ Petar KURECIC (2017), “Small States in the Multi-Polar World”, *World Review of Political Economy*, C. 8, S. 3, s. 282-283.

² Benjamin DE CARVALHO ve Iver B. NEUMANN (2015), *Small State Status Seeking Norway’s Quest for International Standing*, Routledge Press, London, s.38

³ Norman DAVIES (2011), *Avrupa Tarihi*, Çev. Burcu ÇIĞMAN, Elif TOPÇUGİL, Kudret EMİROĞLU ve Suat KAYA, İmge Yayınları, İstanbul, s.807-808

sahnedeki tüm devletler, kuruluş aşamalarında küçük devletlerin anlaşmalı bir şekilde bir araya gelmesinden (örneğin ABD ve İsviçre konfederasyonu) veya sert güç (*hard power*) kapasitesi yüksek bir küçük devletin (örneğin Almanya özelinde Prusya veya İtalya nazarında Sardinya-Piemonte) fetih siyaseti üzerinden diğerlerini hegemonyası altına almasıyla ortaya çıkmışlardır.⁴ Küçük devletler, farklı etnik, dini ve linguistik arkaplana sahip BM üyesi 193 devletin varlığını sürdürdüğü uluslararası platformda, ister müreffeh ister yoksul olsun, çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Dünyada çoğunluğu oluşturan küçük devletlerin anlaşılması açısından çalışmanın bu kısmında küçük devletlerin ilk ortaya çıkışlarından günümüze değin süren gelişimleri tarihi dönemlere ayrılarak ele alınacaktır.

Tarihteki ilk küçük devletleri saptayabilmek için epey geriye gitmek gerekmektedir. Antik çağda kurulan medeniyetler, günümüzdeki anlamıyla devlet kavramını karşılamaşalar da buna en yakın entiteler olarak tanımlanmaktadırlar. Bu varsayımına dayanarak, Sümer uygarlığı (MÖ 4000-2000) tarihteki ilk devlet olmakla birlikte ilk küçük devletlerin ortaya çıktığı saha olarak addedilmektedir. Bilindiği üzere, Sümerler tek bir devlet halinde örgütlenmemişlerdir. Tarihin bu dönemine bakıldığında Sümerler ayrı yönetimlere sahip küçük şehir devletleri halinde ortaya çıkmışlardır.⁵ Milattan önceki çağlarda kurulan pek çok devlet, gerek nüfuslarının azlığı, gerek kapladığı alanın boyutu ve sosyo-ekonomik ve politik kapasiteleri göz önünde tutulduğunda küçük devlet kategorisine girmektedirler. Bu devletlere örnek olarak Antik Yunan şehir devletleri ve Kraliyet ile erken Cumhuriyet çağındaki Roma örnek olarak gösterilebilirler. Antik çağda Yunanistan'a bakıldığında, tek bir devlet yerine Sparta'dan Pella'ya kadar olan bölgede onlarca küçük devletten oluştuğu görülmektedir.⁶ Bu küçük devletler arasında en önemli yeri Sparta ve Atina şehir devletleri işgal etmektedir. Sparta ve Atina her ne kadar küçük devlet kategorizasyonuna tabii tutulsalar da, çağlarının en etkili devletleri arasında yer almaktadırlar.⁷ Söz konusu küçük devletler, boyutlarının gösterdiğinin aksine,

⁴ John MERRIMAN (2020), *Erken Modern Avrupa Tarihi*, Çev. Şükrü ALPAGUT, Say Yayınları, İstanbul, s.703-707

⁵ Amélie KUHRT (2009), *Eski Çağ'da Yakınoğu Cilt I (M.Ö. 3000-330)*, Çev. Dilek ŞENDİL, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.40-41

⁶ Nigel RODGERS (2017), *Ancient Greece An Illustrated History*, Lorenz Books, Dayton, s.327

⁷ Sarah B. POMEROY (2018), *Ancient Greece: A Political, Social, and Cultural History*, Oxford University Press, Oxford, s.84-86

dönemin konjunktürü gereği oldukça etkili devletlerdir. Öyle ki, bu devletler Ege denizinde, Karadeniz’de ve Akdeniz’de koloniler kurmuşlar ve ticaret yolları üzerinde hakimiyet mücadelesine girişmişlerdir.⁸

Diğer tarafta ise Roma örneği bulunmaktadır. Tarihteki önemli konumuna bakıldığında Antik Roma, dünyadaki en uzun ömürlü büyük devletlerden birisidir. Günümüzün en dominant uygarlığı konumunda bulunan Batı’nın köklerinin iki önemli sac ayağından biri olan Roma (diğeri Antik Yunan), tarihinin büyük bir bölümünde hegemon olabilecek kadar güçlü değildir.⁹ Kurulduğu MÖ 750 yılından orta İtalya’da yer alan Latium bölgesinin kendi hükümlerinde birleştiği MÖ 390 yılına kadar Roma, komşuları ile ufak çaplı çatışmalara giren ve gerektiğinde ittifaklar yapan bir şehir devleti konumundadır.¹⁰ Hem Roma’nın mirasçısı hem antik çağdan ortaçağa geçiş döneminde ve sonrasında Avrupa’nın en önemli devleti olma sıfatını taşıyan Bizans İmparatorluğu ise varlığını sürdürdüğü dönemin son 200 yılını küçük devlet statüsünde tamamlamıştır. Bilhassa 1389-1453 yılları arasında Bizans İmparatorluğu, o zamanki adıyla Konstantinopolis (İstanbul) şehriden ibaret hale gelmiştir.¹¹

Küçük devletler arasında statü arayışının, uzun süreli ve neredeyse uluslararası sistem düzeyinde bir meşgale olduğu ifade edilebilir. Örneğin, tarihte kaydedilen ilk çok devletli sistemde, yaklaşık 3500 yıl önce işleyen Amarna sistemi, Firavun Mısır ve birbirleriyle "oğul" olarak değil "kardeş" olarak ele alınacak güçlerle rekabet etmiştir. Statü, küçük devletlerin politika yapımında önemli bir kaynak olabilmektedir. Sözelimi, 13. ve 14. yüzyıllarda, Bizans’ın askeri ve ekonomik gücü giderek yıpranmıştır, ancak neredeyse yalnızca önceki yüzyıllarda biriken statüye dayanan büyük bir güç havasını korumuştur.¹²

⁸ Sarah B. POMEROY (2013), *A Brief History of Ancient Greece*, Oxford University Press, Oxford, s.61-63

⁹ Mary BEARD (2018), *SPQR-Antik Roma Tarihi*, Çev. İrem SAĞLAMER, Pegasus Yayınları, İstanbul, s.222

¹⁰ Charles-Louis de Secondat Baron de La Brède et de MONTESQIEU (2019), *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler*, Çev. Berna GÜNEN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.7

¹¹ John Julius NORWICH (2013), *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, Çev. Selen HIRÇIN RIEGEL, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.326

¹² Raymond COHEN ve Raymond WESTBROOK (2000), "Introduction: Amarna System", *İçinde, Amarna Diplomacy, The Beginnings of International System*, Ed. Raymond Cohen, Raymond Westbrook, s. 26, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Ortaçağ ve sonrasında Avrupa’da küçük devlet denilince akla ilk gelen örnekler İtalya ve Almanya olmuştur. Bu dönem içerisinde verili bölgelerde onlarca prenslik ve cumhuriyetten oluşan bir yapı mevcuttur. Her ne kadar küçük olsalar da Venedik ve Cenova gibi İtalyan tüccar cumhuriyetleri¹³ ile Saksonya ve Bavyera gibi Alman krallıkları, küçük devletler olarak tanımlanmışlardır.¹⁴ Küçük devletlerin, siyasi hayata ayrı bir kategori olarak ve farklı bir isim altında başladığı belirtilebilir. Örneğin, 20. yüzyıla kadar, devletler rutin olarak 'güçler' olarak anılmışlardır (Fransızca puissance, Almanca Macht, İtalyanca potenza, Rusça derzhava, İspanyolca /Portekizce poderi, vb.). Bu isim hala farklı bir statü kategorisi, yani 'büyük güçler' (daha nadiren 'orta güçler' için) için kullanılsa da, 'küçük güçler' günümüzde basitçe 'küçük devletler' olarak tabir edilmektedirler.¹⁵

Uluslararası İlişkiler disiplinde, kavramsal olarak küçük devlet tanımının tarihsel gelişimi esasen iki döneme ayrılmaktadır.¹⁶ Birinci dönem, 19. yüzyıl itibariyle başlayan dönemdir. Bu dönemde (1800-1899), küçük devlet tanımı, dönemin büyük devletleri arasında yer almayan tüm entiteleri kapsamaktadır. Söz konusu dönemde, İngiltere, Fransa, Prusya, Rusya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi emperyal politikalar güden ve sanayileşmiş veya sanayileşme sürecini devam ettiren devletler, “büyük devlet” sıfatını taşımışlardır.¹⁷ Ancak 1800-1899 arası dönemde büyük devlet-küçük devlet ayrımı, günümüzdekiyle tam olarak bağdaşmamaktadır. Ondokuzuncu yüzyıldaki küçük devletler, genel itibariyle, sanayileşmemiş, ulaşım altyapısı yetersiz, askeri güç bağlamında hantal ve geri kalmış; kendine ait sömürgeleri olmayan veya yukarıda adı geçen büyük devletlerden herhangi birinin sömürgesi olan devletler küçük devlet olarak tarihte yer almışlardır.¹⁸ İkinci dönem ise, 20. yüzyıldır. Bu dönemde söz konusu devletler, büyük güç veya orta ölçekli güç olarak tanınmayan devletler olarak yorumlanmışlardır. Yirminci yüzyılın, küçük devletleri tanımlama

¹³ James HAWES (2020), *Kısa Almanya Tarihi*, Çev.Yavuz ALOGAN, Say Yayınları, İstanbul, s.89-90

¹⁴ Daniel WALEY ve Trevor DEAN (2018), *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, Çev. Hamit ÇALIŞKAN, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.97-99

¹⁵ Temel İSKİT (2012), *Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.75

¹⁶ Fazle RABBY (2016), *Small States in International Relations: Rearranging the Puzzle of Defining the Small State*, Jahangirnarnar University Press, Dhaka, s.5-6

¹⁷ Oral SANDER (2016), *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, İstanbul, s.179

¹⁸ age s.232-233.

çalışmalarında yaşanan artış dışındaki bir diğer özelliği ise çalışmalara paralel olarak küçük devlet sayısındaki gözle görülür artıştır.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), küçük devletlerin modern anlamda ortaya çıkışındaki ilk dalga olarak tanımlanabilecek bir küresel gelişme niteliğini taşımaktadır. Geçmişte büyük devletler kategorisinde olan Osmanlı İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi devletler parçalanarak içlerinden sayısız küçük devletin çıkmasına neden olmuştur.²⁰ İkinci dalga ise, 1939-1945 arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan dekolonizasyon sürecidir. Bu dönem boyunca (1945-1999) Avrupalı devletlerin elinde bulunan Afrika ve Asya ülkeleri bağımsızlıklarını elde ederek, mevcut küçük devletler arasında yer almışlardır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu süreç içinde bağımsız olan devletlerin (örneğin Pakistan, Hindistan) tamamının küçük devletler olmadığıdır. 1999 yılına kadar Asya ve Afrika kıtalarında bağımsızlık kazanan devletlerin sayısı bugün elliyi aşmıştır.²¹

Üçüncü Dalga, 1991 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan küçük devletlerdir. Soğuk Savaş'ın ardından SSCB, YSFC, Çekoslovakya gibi devletlerin bölünmesiyle birlikte ortaya çıkan entitelerin (Rusya Federasyonu ve Ukrayna hariç) büyük bir çoğunluğu küçük devlet statüsünü taşımaktadırlar.²² Dördüncü ve son dalga, 1999 yılında Macau ve Hong Kong'un Çin Halk Cumhuriyeti'ne katılmasıyla sona eren dekolonizasyon süreci sonrasındaki dönemde, 1999-2011 arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, ikinci ve üçüncü dalgalarda bağımsızlıklarını kazanan küçük devletlerin (örneğin Sırbistan-Karadağ) bir kısmı bölünerek yeni devletlerin doğmasına yol açmıştır.²³

Küçük devletler, tarihin her döneminde gerek şehir devletleri gerek küçük bölgelerle sınırlı devletler halinde var olmuşlardır. Tarihsel gelişim bağlamında küçük devletler, genellikle Dünya Savaşları, Dekolonizasyon ve Soğuk Savaş gibi önemli

¹⁹ Alberto ALESINA ve Enrico SPOLAORE (2003), *The Size of Nations*, MIT Press, Massachusetts, s.129

²⁰ age s. 182-183.

²¹ Annette BAKER FOX (1959), *The Power of Small States: Diplomacy in World War Two*, Cambridge University Press, Cambridge, s.212

²² Oral SANDER 2016 age. s.587-589.

²³ Dietmar ROTHERMUND (2015), *Memories of Post-Imperial Nations: The Aftermath of Decolonisation 1945–2013*, Cambridge University Press, Cambridge, s.172-173

tarihi olaylar neticesinde büyük devletlerin bölünmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Günümüzde, aynı tarihte olduğu gibi, başta Ortadoğu ve Afrika gibi yoksulluk ve yoksunluk ile anılan olmak bölgeler üzere, çok sayıda etnik ve dini temelli çatışmaların olduğu coğrafyalardan yeni küçük devletlerin ortaya çıkması orta vadede gerçekleşebilecek bir olasılıktır. Buna ek olarak, güncel gelişmelerin ışığında Avrupa kıtasında İspanya'nın Bask ve Katalonya bölgelerinde etnokültür ve İtalya'nın Toskana, Lombardiya ve Liguria bölgelerinde ekonomik gelişmişlik seviyesine dayanan bölünmüşlükler üzerinden de yeni küçük devletler oluşması öngörülebilir gelecekte pek mümkün görünmemekle birlikte, her zaman olasılık dahilindedir.

Diğer taraftan, Rusya ve Çin gibi, çoğunluğun aksine farklı etnik, dini ve ekonomik özellikler içeren özerk bölgelere sahip devletlerin içerisinde küçük devletler oluşması bir ihtimal dahilinde olsa bile, günümüz konjonktürüne göre pek mümkün gözükmemektedir. Dahası, tarihsel anlamda küçük devletlerin Almanya ve İtalya örneklerinde olduğu gibi, günümüzde diğer küçük devletlere yönelik bir genişleme hamlesi yapmaları mümkün olmamakla birlikte, aralarında çıkar birliği olduğu takdirde uluslararası örgütler yoluyla ortak hareket etmeye yönelik davranışlar sergilemeleri olasılığı yüksektir. Buna ek olarak küçük devletler, örneğin Napolyon Savaşlarında Fransa veya İngiltere gibi savaşların tarafı olan devletlere eklemlenmiş ve varlıklarını teminat altına almaya çalışmışlardır. Günümüzde ise, modern küçük devletler benzer eylemlerde bulunarak, uluslararası savunma paktlarına üye olmaktadır. Söz konusu kolektif güvenlik anlayışının ve ulusal varlığın korunma çabası aynı geçmişte ve günümüzde olduğu gibi gelecekte de farklı boyutlarda sürdürüleceği varsayımı dikkate değerdir. Tarihte birçok küçük devlet bir araya gelerek, bağımsız kimliklerini yitirmeksizin ortak bir hükümdar tarafından yönetilmiştir. Modern siyasi konjunktur, her ne kadar tarihin çeşitli dönemlerindeki şartları barındırmasa da günümüzde Andorra ile Fransa ve İngiltere ile Fiji bu uygulamayı yaşatan devletler olmakla birlikte, yakın gelecekte söz konusu ülkelerin ortak hükümdarlık altında ayrı devletler halinde yönetilmeleri fikri herhangi bir değişikliğe uğrayacağı gözlemlenmemiştir. Son olarak küçük devletler, tarihin her çağında yer aldıkları gibi, gelecekte de uluslararası sistemdeki varlıklarını farklı politik ve ekonomik koşullar altında olsa da, bir denge unsuru olarak sürdüreceklerdir. Bu bölümde, tarihteki küçük devletler, önemleri ve nasıl oluştukları incelenmiştir. Bir

sonraki bölümde bir devletin neden küçük olarak değerlendirildiği üzerinde durulacaktır.

1.2 KÜÇÜK DEVLET TANIMLARI

Uluslararası sistem, sayı bakımından çoğunlukla küçük güçler veya daha net tanımlamak gerekirse, küçük devletler tarafından oluşturulmaktadır. Küçük devlet kavramının tanımı hakkında, her sosyal bilim kavramı hakkında olduğu gibi, tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Küçük devletin ne olduğuna dair verilebilecek tek bir cevap bulunmamakta; farklı görüşler gözlemlenmektedir.²⁴ Küçük devlet kavramının tanımlanmasındaki bir etken, konu üzerine çalışma yapanların mensup bulunduğu veya çalışmanın çerçevesini belirleyen akademik disiplindir. Örneğin, uluslararası ekonomi veya Uluslararası İlişkiler disiplinlerine göre “küçük devlet” tanımı, sıklıkla, verili bir devletin, uluslararası ticaret kapasitesi, uluslararası güvenliğe katkısı ve/veya gelişmekte olan küçük bir devlet olup olmadığı gibi faktörler üzerine belirlenmektedir.²⁵

Sözgelimi, East, küçük devlet tanımının yapılabilmesi için verili devletin nüfusunun, toprak yüzölçümünün, ekonomik boyutunun ve askeri kaynaklarının incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Olafsson ise, East gibi nüfus faktörüne değinmekle birlikte, daha çok jeoekonomik nitelikte bir değerlendirmede bulunarak, ülkelerin coğrafi yapılarıyla birlikte GSYİH'nin değerlendirmelerde kıstas oluşturması gerektiğini ifade etmektedir.²⁶ Deutsch, küçük devlet tanımını ilgilendiren tartışmalar üzerinde durarak, küçük devlet olgusunun iktisadi bağlamda tahlil edilmesi gerektiğini vurgulayarak GSYİH, dünya'nın toplam GSYİH'sinin yüzde biri veya daha azını oluşturan devletlerin küçük devlet statüsüne sahip olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷

²⁴ Tom LONG (2017), “Small States, Great Power? Gaining Influence Through Intrinsic, Derivative, and Collective Power”, *International Studies Review*, C. 19, S. 2, s. 194.

²⁵ Baldur THORHALLSSON (2000), *The Role of Small States in European Union*, Routledge Press, London, s.23

²⁶ Maurice EAST (1973), “Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models”, *World Politics*, C.25, S.4, s. 558-559.

²⁷ Karl DEUTSCH (1966), *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, Free Press, New York, s.316

Katzenstein²⁸ ve Vital, ülkelerin küçük devlet niteliğine sahip olduğunun belirlenebilmesi için iki etken öne sürmektedirler. Birincisi, ekonomik bağlamda gelişmiş olan ülkelerin nüfuslarının 10-15 milyon bandında olmasıdır.²⁹ Bu tip ülkelere örnek olarak İsveç, İsviçre, Hollanda sayılabilir. İkincisi, ekonomik bağlamda gelişmemiş veya gelişmesini tamamlayamamış ülkelerin, 20-30 milyon kişilik nüfusa sahip olması gerektiğidir. Bu tip ülkelere örnek olarak Gana, Yemen, Romanya verilebilmektedir.³⁰

Karayip Topluluğu'nun (CariCom) ilk Genel Sekreteri olan William Demas, "küçük devlet" tanımı yapabilmek için, bir devletin nüfusunun 5 milyon veya daha az olması ve 10.000 ila 15.000 km² arasında kullanılabilir tarım arazisine sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Trinidad-Tobago'lu bir siyasetçi olan Demas, küçük devlet tanımını, Karayip Denizi'nde yer alan ada-devletler üzerine oturtmuştur.³¹ Öte yandan, Ross bir küçük devletin nüfusunun 1-5 milyon arasında değiştiğini ifade etmiştir.³² Diğer küçük devlet tanımlarından farklı olarak Ross, nüfusu 100,000 ile 1 milyon arası olan devletleri "mini-devlet" olarak tanımlarken, nüfusu 100,000'den aşağı olan devletleri ise "mikro-devlet" olarak kategorize etmektedir. Mini-devletlere örnek olarak Bhutan, Cibuti ve Lüksemburg örnek verilebilir. Mikro-devlet tabirine ise Tonga, Andorra, ve Lihtenştayn örnek olarak gösterilebilmektedir.

Daha geniş bir tanımlamaya yer veren Jalan, küçük devletlerin, nüfusunun 5 milyondan az, kullanılabilir topraklarının 25.000 km² ve daha az olması gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak, GSYİH'sı iki milyar dolardan az olan devletlerin küçük devletler arasına dâhil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Son olarak Jalan, nüfusu 400,000 ve daha az olmakla birlikte, kullanılabilir toprakları 2500 km² ve daha azı ile sınırlı olan ve GSYİH'sı 500 milyon dolardan daha düşük olan devletler için ayrı bir

²⁸ Peter J. KATZENSTEIN (1985), *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca, s.36

²⁹ David VITAL (1967), *The Inequality of States: A Study of Small Power in International Relations*, Oxford University Press, Oxford, s.42

³⁰ David VITAL (1971), *Survival of Small States: Studies in Small Power/Great Power Conflicts*, Oxford University Press, Oxford, s.141-142

³¹ William G. DEMAS (2009), *The Economics of Development in Small Countries: With Special Reference to the Caribbean*, University of the West Indies Press, Kingston, s. 213-214

³² Ken ROSS (1997), "The Commonwealth: A Leader for the World's Small States?", *The Round Table*, C. 343, S. 86, s. 413.

kategori oluşturulmasının gerekliliğini beyan etmiştir.³³ Kurumsal aktörler bakımından ele alındığında, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB) ve İngiliz Milletler Topluluğu gibi uluslararası aktörler de küçük devlet tanımları sunmuşlardır. BM, 1969 yılında, tanımlama yapabilmek adına görüşlerini “bir milyonluk nüfus” kistasına dayandırmıştır. 1971 yılında BM Eğitim ve Araştırma Enstitüsü, genel bir ifadeyle, küçük devletleri, nüfus, alan, insan ve ekonomik kaynaklar bakımından kısıtlı imkânlarla sahip ülkeler olarak sınıflandırmıştır. DB ise, nüfusu 10 milyonun altında ve kendi belirlediği Dünya Yönetişim Göstergeleri (*WGI-Worldwide Governance Indicators*)³⁴ başlığı altında “siyasi istikrar ve şiddetin varlığı” kistasının %75 limitinin üstünde yer alan devletleri, küçük devlet kategorisine almıştır.³⁵ İngiliz Milletler Topluluğu, nüfusu 1.5 milyon ve altında olan devletleri küçük devlet olarak tabir etmiştir. Bu sınıflandırma, bir tanım için esas alındığı takdirde, İngiliz Milletler Topluluğu’nun 54 üyesinden 32’sinin küçük devlet olduğu göze çarpmaktadır. Buna karşılık, Topluluğun, üyeleri arasındaki çok sayıda ülke, her ne kadar küçük devlet olarak nitelendirilmeseler de, küçük devletlere özgü birçok karakteristik özelliği bünyelerinde barındırmaktadırlar.³⁶ Buradan hareketle, küçük devlet olarak tanımlanabilen devletlerin dış politika yapım ve uygulamalarının ele alınması gereği doğmaktadır.

Küçük bir devletin tanımlanmasında ve dış politika davranışlarının saptanmasında temel unsurlardan bir tanesi ekonomik kırılganlıklarını belirlemektir. Ekonomik açıdan piyasaya yönelik açıklık, küçüklük ile uzaklık arasındaki bağlantı ve küçüklük ile düşük kalkınma seviyeleri arasındaki bağlantılar, küçük devleti tanımlamada önemli bir yere sahiptir.³⁷ Ekonomik açıdan, küçük devletlerin ekonomik kırılganlık karşısında gösterdikleri direnç ve onarmaya çalıştıkları fakat yeterli güçleri

³³ Amit BHADURI, Anjan MUKHERJI ve Ramprasad SENGUPTA (1982), “Problems of Long-Term Growth in Small Economies: A Theoretical Analysis”, *İçinde, Problems and Policies in Small Economies*, Ed. Bimal Jalan, s. 63, Croom Helm, Kent.

³⁴ THE WORLD BANK (2019), *Worldwide Governance Indicators*, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>, ET. 30 Ekim 2019.

³⁵ THE WORLD BANK (2019), *Databank on Small States*, <https://data.worldbank.org/region/small-states>, ET. 30 Ekim 2019.

³⁶ Andrea Ó SUILLEABHAIN (2014), *Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities*, International Peace Institute Publications, New York, s.9

³⁷ Wayne A. WILCOX (1967), “The Influence of Small States in a Changing World”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 372, S. 1, s. 87.

olmadığı için devam eden kırılganlıklarının ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkilerini nasıl etkilediğini dikkate almak önemlidir.³⁸

Ekonomik denge ölçekleri içsel veya inşa edilmiş olabilmektedir. İçsel direnç, bir devletin üzerinde, doğrudan kontrolü olmayan pozitif coğrafya faktörlerinden veya kaynaklardan meydana gelmektedir. Örneğin, Bahreyn veya Trinidad ve Tobago'nun doğal kaynak alanları ve Lüksemburg'un avantajlı konumu, küçüklüğün dezavantajlarını dengeleyen doğal esneklik faktörleridir.³⁹ Küçük devletler, ekonomi politikalarında zayıf noktaların örtülebilmesi adına esnekliğe yönelerek, birtakım ekonomik araçlara yatırım yapılan kasıtlı bir politika geliştirilmektedir. Bu duruma bir örnek, Estonya'da iç ve dış pazardaki çeşitli ekonomik sektörlerde bilgi teknolojisinin gelişmesidir.⁴⁰

Bölgesel düzenlemeler de küçük devletlere ekonomilerini daha geniş ekonomik çerçevelere yerleştirme fırsatı sağlamaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyon, küçük devletlerin uluslararası toplumun geri kalanıyla daha sıkı bir ilişki içerisinde bulunmalarını sağlayarak çıkarlarını korumak için önemli fırsatlar doğurabilmektedir. Bölgesel konular üzerine yapılan çok taraflı düzenlemelerde, küçük devletlerin bir araya gelerek kolektif çıkarlarını daha iyi destekleyebilecekleri ortak bir platform sağlama fikri, genellikle kendilerine has ekonomik ve siyasi zorluklarının uluslararası camiada daha yakından gözlemlenmesi ve bu sorunlara çözüm üretilmesini teşvik etmektedir.⁴¹ Küçük devletlerin birçoğu için en önemli ikilem, kırılganlık argümanına dayanan diplomatik tercihlerin korunmasına yönelik taleplerin muhafazası ile diğer gelişmekte olan nispeten daha büyük ülkelerin vazgeçilmez bir kalkınma aracı olarak küçük devletlerin kırılgan statüsünün muhafaza edilmesi yönündeki talepleri arasında nasıl bir denge kurulacağı sorusu üzerine şekillenmektedir.⁴²

³⁸ Deborah BRAUTIGAM ve Michael WOOLCOCK (2001), *Small States in a Global Economy: The Role of Institutions in Managing Vulnerability and Opportunity in Small Developing Countries*, United Nations University, Tokyo, s.12

³⁹ William Russell EASTERLY ve Aart KRAAY (1996), *Small States, Small Problems?*, World Bank Publications, Washington DC, s.13

⁴⁰ UNESCO (2017), *Global Lessons From Estonia's Tech-Savvy Government*, <https://en.unesco.org/courier/2017-april-june/global-lessons-estonia-s-tech-savvy-government>, ET. 20.03.2021.

⁴¹ Maurice SCHIFF (2002), *Regional Integration and Development in Small States*, World Bank Publications, Washington D.C., s.12

⁴² age s. 21.

Küçük nüfusa sahip oldukları için küçük devletler, GSYİH'ları ve/veya iş dünyası vasıtasıyla elde ettikleri yatırım ve vergi gelirlerini vatandaşlarına eşit miktarda paylaştıramamaktadırlar. Ekonomilerinin çeşitli alanlarında oluşan maliyetleri de örtememekle birlikte, söz konusu ekonomik altyapılarının doğurduğu zaafılar neticesinde, daha büyük devletlerin ekonomilerinin seviyesine ulaşamamaktadırlar. Ekonomistlerin de belirttiği gibi, küçük ölçekli ekonomilerin, hem kamu hem de özel sektörde yaşadıkları maddiyat sorunları ve yüksek maliyetler nedeniyle işlevlerini yerine getiremedikleri bilinmektedir.⁴³

Ekonomileri tek tip olmasa da, küçük devletlerin hepsi rekabetçi bir ekonomik temel oluşturma sorunları ile karşı karşıyadırlar. Küçük devletler rekabet ettikleri sektörlerde, genellikle bir veya iki mal veya hizmette uzmanlaşmakla birlikte diğer sektörlerde iniş çıkışlara karşı savunmasız durumdadırlar. Turizm, Karayipler, Balkanlar ve Pasifik adalarının çoğunun yabancı gelirin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.⁴⁴ Benzer şekilde, Pasifik Okyanusu'nda yer alan birçok küçük devletin, ihracat gelirlerinin çoğu tek bir ürüne dayalıdır.⁴⁵ Devlet harcamalarının GSYİH'ye oranıyla ölçüldüğünde, küçük devletler, büyük devletlere kıyasla daha büyük kurumlara sahip olma eğilimindedirler. Bu kısmen, kamu mallarının ve hizmetlerinin sunumunu, büyük devletlerdekinden daha maliyetli hale getiren yetersiz ekonomilerinin bir yansımasıdır. Buna ek olarak, harcamaların büyük bir kısmı görece esnek değildir. Yüksek harcama seviyesi genellikle yüksek borç seviyelerine yol açmıştır.⁴⁶

Küçük devletlerin yaklaşık yarısı, off-shore finans merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Küçük devletlerin finans sektörleri derinlikten yoksundur ve halk kitleleri temelinde finansmana yeterli erişim sağlayamamaktadırlar. Küçük devletlerin finans sektörlerine, yüksek borç verme oranları genellikle yatırımı engelleyen bankalar

⁴³ Cyrus RUSTOMJEE (2016), *Vulnerability and Debt in Small States*, Centre for International Governance Innovation, Waterloo, s.8

⁴⁴ Colin CANNONIER ve Monica GALLOWAY BURKE (2018), "The Economic Growth Impact of Tourism in Small Island Developing States: Evidence From the Caribbean", *Tourism Economics C. 25, S.1*, s. 88.

⁴⁵ Jean-François GAGNE, Yiagadeesen SAMY, David CARMEN ve Stewart PREST (2011), *Small States, Resilience and Governance*, Carleton University Press, Ottawa, s.11

⁴⁶ IMF (2013), *Caribbean Small States: Challenges of High Debt and Low Growth*, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/022013b.pdf>, ET. 13.04.2021.

hakimdir. Diğer taraftan, küçük devletlerdeki özel sektörler, boyutları bakımından küçük olarak değerlendirildikleri için, ticari bankalar çoğu zaman hükümeti finanse etmektedir. Tüm finansman kapasitelerini devletlerine ayırdıkları için, ekonomik çalkantıya yoğun bir biçimde maruz kalarak kredibilitelerini büyük miktarda riske atmaktadırlar. Söz konusu mali ve fiskal politikalar, çok az bir zamanda devlet borcunu minimuma indirmeyi amaçlayan girift fakat etkisiz ekonomik önlemleri de beraberinde getirmiştir.⁴⁷

Küçük devletlerin döviz kurlarını başka bir para birimine sabitleme olasılığı büyük devletlere kıyasla daha fazladır zira ekonomik ölçeklerine bakıldığında para birimleri herhangi bir değer taşıyacak kapasiteyi ihtiva etmemektedir. Ancak bu durum tüm küçük devletler için geçerli değildir. Örneğin Kuveyt Dinarı bu tespitin dışında tutulmaktadır.⁴⁸ Küçük devletlerin birçoğu, ihracat kazançlarının çoğunu oluşturan az sayıdaki büyük ticaret partnerlerine sıkı bir biçimde bağımlılık sergilemektedir.⁴⁹ Aynı zamanda, küçük devletlerin, sadece para birimlerini korumak için değil, aynı zamanda refahları üzerinde büyük bir olumsuz etkiye sahip olabilecek olumsuz dış olaylardan kendilerini soyutlayabilmek adına büyük devletlerden her daim daha fazla döviz ve altın rezervi bulundurması gerekmektedir.⁵⁰ Her ne kadar ekonomik durumları bu tedbirleri zorunlu kılsa da küçük devletlerin çoğu, ekonomik hacimleri göz önünde tutulduğunda ideal düzeyde kabul edilen miktardan daha az rezerv oluşturabilmektedirler.

Küçük devletler konumları ve yapıları gereği, diğer devletlere oranlandığında uluslararası ticaretin inişli çıkışlı yapısına ve doğurduğu sonuçlara daha açık durumdadırlar. Ticaretin, GSYİH içindeki yeri, küçük devlet ekonomilerinde benzer politikalara sahip orta ve büyük devletlere kıyaslandığında çok daha yüksektir. Küçük devletlerin ticaret yapma potansiyelleri ve ticaret yollarına erişimleri de büyük devletlere oranla daha düşük seviyededir. Yüksek miktarlarda seyreden ticaret ve

⁴⁷ William VLCEK (2008), *Offshore Finance and Small States*, Palgrave Macmillan, London, s. 106

⁴⁸ Sebastian ACEVEDO, Aliona CEBOTARI, Kevin GREENIDGE ve Geoffrey KEIM (2015), *External Devaluations: Are Small States Different?*, IMF Publications, s.24

⁴⁹ Jean GARRISON ve Ahad ABDURAHMANOV (2011), “Explaining the Central Asian Energy Game: Complex Interdependence and How Small States Influence Their Big Neighbors”, *Asian Perspective*, C. 35, S. 3, s. 387.

⁵⁰ Harvey ARMSTRONG ve Robert READ (2003), “The Determinants of Economic Growth in Small States”, *The Round Table*, C. 92, S. 368, s. 100-101.

bütçe açıkları, genellikle küçük devletleri ticari ve finansal şoklara karşı savunmasız kılmaktadır. Günümüzde, küçük devletlerin çoğunluğu, yaşanan krizler ve savaşlar sonucunda 1990'lı yılların sonlarından itibaren büyük devletlerin ekonomik büyüme oranlarındaki artışa paralel bir büyüme yakalayamamışlardır.⁵¹

Küçük devletler çeşitli kıstaslar üzerine tanımlanmaktadırlar. East, küçük devletleri tanımlarken söz konusu devletlerin nüfuslarının, toprak yüzölçümlerinin, ekonomik boyutlarının ve askeri kaynaklarının incelenmesi gerektiğine savunmakla birlikte, yakın gelecekte söz konusu faktörlerin küçük devletleri tanımlanmasındaki rolü devam edecektir. Katzenstein ve Vital'in, küçük devletleri tanımlarken öne sürdükleri iki etken olan ekonomik gelişmişlik kaydıyla ülkelerin nüfuslarının 10-15 milyon bandında olması ve ekonomik bağlamda gelişmemiş ülkelerin, 20-30 milyon kişilik nüfusa sahip olmasına dair varsayımları, örneğin Danimarka, Norveç ve İzlanda gibi nüfus azalması yaşayan ve Afganistan, Çad ile Liberya gibi hızlı nüfus artışına sahip ülkelerin küçük devlet olarak nitelendirilmesinde başta anlam karmaşası olmak üzere, çeşitli teorik problemler oluşturması muhtemeldir.

Ross'un bir küçük devletin nüfusunun 1-5 milyon arasında olması gerektiğini, nüfusu 100,000 ile 1 milyon arası olan ülkeleri mini-devlet, nüfusu 100,000'den aşağı olan devletleri ise mikro-devlet şeklinde tanımladığı varsayımı, nüfus bağlamında gelecekte yapılacak küçük devlet tanımlarında esas alınabilecek önemli bir kaynaktır. Buna binaen, Avrupa, Asya, Afrika ve Güney Amerika kıtalarında bulunan Sırbistan, Bhutan, Gine ve Paraguay gibi birçok ülkenin nüfus bağlamında Ross'un teorisine uygun özellikleri taşımakla birlikte, diğer küçük devlet teorisyenlerinin belirttiği toprak yüzölçümü ve ekonomik ölçütleri de karşıladığı görülerek, Ross'un fikirlerinin yakın vadede öneminin artması yüksek bir olasılıktır. Öte yandan Demas'ın, küçük devlet tanımını bir devletin nüfusunun ve kullanılabilir tarım arazisinin belirlediğini öne çıkaran düşünceleri, geçerliliği bulunmakla birlikte, tarım dışındaki diğer ekonomik göstergeleri ve askeri kapasiteyi denkleme katmaması nedeniyle çeşitli eksiklikler taşımaya devam etmektedir. Jalan'ın nüfus, GSYİH ve işlenebilir tarımsal araziler üzerine kurulu teorisi, bir nebze de olsa Demas'ın kuramını daha geniş bir ekonomik perspektif sunması sebebiyle desteklemesi, küçük devletlerin

⁵¹ Christopher EASTER (1999), "Small States Development: A Commonwealth Vulnerability Index", *The Commonwealth Journal of International Affairs*, C. 88, S. 351, s. 409.

tanımlanmasında etkili bir faktör olmasını sağlamaktadır. Buna ek olarak, BM, DB ve İngiliz Milletler Topluluğu'nun küçük devlet tanımlarında yer verdiği nüfus önceliği, ekonomik ve askeri faktörleri denkleme katmamakla birlikte, bahsi geçen Demas, Vital, Katzenstein ve Jalan gibi teorisyenleri destekler niteliktedir.

Küçük devletlerin tanımlanmasında belirleyici etkenler arasında yer alan ekonomik kırılganlık, piyasaya yönelik açıklık ve kalkınma seviyeleri arasındaki bağlantılar, küçük devletlerin tanımlanmasındaki önemli konumlarını yakın gelecekte de sürdürecekleri tahmin edilmektedir. Coğrafya ve doğal kaynaklar gibi etkenlerin küçük devletlerin ekonomik bağlamda tanımlanmalarındaki rolü yakın vadede değişerek, halihazırdaki konumlarından daha önemli bir nitelik kazanacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi, yeterli ekonomik gelişmişliği sağlayamayan küçük devletler, halihazırdaki zorunlulukları ve zorlukları aksi bir politika yürütmedikleri takdirde yaşamaya devam edeceklerdir.

Diğer taraftan, ekonominin üretim araçları bağlamında çeşitlendirilmesi ve mali yükün azaltılması gibi gerekli düzenlemeleri yerine getiren küçük devletler ise, yapılarının politik ajandalarına ulaşmak açısından, muadillerine nazaran daha avantajlı bir konumda olacaklardır. Bununla birlikte, küçük devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından oldukça gerekli olan ticaret, ticaret partnerleri ile olumlu ilişkiler ve ticaret yollarına gibi erişim etkenler önemini kısa ve orta vadede sürdürmeye devam edecektir. Dahası, Bu bölümde, küçük devletin nasıl belirlendiği çeşitli teoriler ve veriler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde, küçük devletlerin niteliksel bağlamda dış politikalarını nasıl şekillendirdiği tartışılacaktır.

1.3 KÜÇÜK DEVLET DIŞ POLİTİKASI

Küçük devletlerin ihtiyaçları, çıkarları ve dış politika stratejilerinin belirlenmesi, konuyla ilgili herkes tarafından daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İç ve dış siyasi koşullara bağlı olmakla birlikte, küçük devletler içgüdüsel olarak ihtiyaçlarını en iyi yansıtan, ulusal çıkarlarına uygun dış politika hedeflerine ulaşmaya yarayacak olan politikaları seçerek varlıklarını sürdürmeyi amaçlamaktadırlar.⁵² Varlıkları açısından çok önemli birçok zorluk ve tehdit ile

⁵² Ziyad M. ABU LILA (2017), "The Theoretical Dimensions of Analyzing Foreign Politics of Small States", *Journal of Economic and Political Science*, C. 8, S. 2, s. 89.

karşılaşmaktadırlar. Günümüz uluslararası koşullarında küçük devletler, geleneksel askeri tehditlerin de ötesinde, terörizm, çevresel felaketler, hibrit tehditler, siber saldırılar ve ekonomik yaptırım gibi birçok sorun ile mücadele etmek zorundadırlar.⁵³ Söz konusu çeşitli zorlukların üstesinden gelmek için gereken askeri, ekonomik, bilimsel vd. tüm araçlar küçük devletler nezdinde genellikle mutlak veya göreceli olarak eksiktir.⁵⁴ Küçük devletler, daha küçük ekonomik kaynaklara ve ordulara, sınırlı diplomatik erişime ve yetersiz istihbari altyapıya sahiptirler. Çeşitli ekonomik veya politik meselelerde geliştirdikleri bağımlılıklardan muzdariptirler.⁵⁵

Dış politika yapımında küçük devletler, hem etkilerini artırmaya hem de bağımsızlıklarını korumaya çalışmaktadırlar.⁵⁶ Mevcut koşullar göz önüne alındığında, küçük devletler ihtiyaçlarını en iyi yansıtan ya daha pasif, tarafsız bir rolü benimsemeye ya da uluslararası camiaya daha aktif katılım gibi politikaları seçmeye eğilimlidirler.⁵⁷ Dahası, devletin dışa dönük etkisinin artırılması her zaman diplomatik özerkliklerinde ya da bağımsızlıklarında bir artışa neden olmamakla birlikte bunun tam tersinin de gerçekleşmesi ihtimali geçerlidir. Küçük devlet satüsündeki ülkeler, uluslararası karar alma süreçlerine eşit derecede dahil olamazlar.⁵⁸ Buna binaen, etki kaybına yol açabilecek hedefler veya değerlerine uymayan uluslararası eylemlere katılmamakta ısrarcı davranmaktadırlar, çünkü güvenlik ve nüfuz, çoğu küçük devletin dış politikasında eksik olan ve ulaşmak istediği iki hedef olarak göze çarpılmaktadırlar.⁵⁹

Thorhallsson'un kitabında belirtildiği gibi, küçük devletlerin hayatta kalabilmek için barışçıl bir uluslararası sisteme ve güçlü devletlerin veya kuruluşların

⁵³ Stewart PATRICK (2006), *Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers*, Center For Global Development, Washington DC, s. 6

⁵⁴ Peter Rene BAEHR (1975), *A Tool for Analysis: World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 461

⁵⁵ Petar KURECIC ve Dana LUSA (2014), "The Economic Growth of Small States and Small Economies in Regional Economic Organizations and Integrations: Similarities and Differences", *Journal of Education Culture and Society*, C. 5, S. 1, s. 267.

⁵⁶ Christopher HILL (2003), *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, London, s. 32

⁵⁷ Efraim KARSH (2012), *Neutrality and Small States*, Routledge Press, London, s.81

⁵⁸ Glenn Herald SNYDER ve Paul DIESING (1977), *Conflict Among Nations, Bargaining, Decision Making and Systems Structure In International Crisis*, Princeton University Press, Princeton, s.29

⁵⁹ Miriam Fendius ELMAN (1995), "The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard", *British Journal of Political Science*, C. 25, S. 2, s. 181.

güvenlik garantilerine ihtiyacı bulunmaktadır.⁶⁰ Küçük devletlerin, büyük devletlere kıyaslandığında daha büyük dış tehditlerle mücadele ettikleri değerlendirildiğinde, kurallara ve normlara dayalı bir uluslararası düzen, söz konusu küçük devletlerin çıkarlarına en uygun seçeneklerden biri olması nedeniyle tercih sebebidir.⁶¹ Güç projeksiyonu düşük olan ülkelerde daha fazla iç istikrar sağlamakla birlikte, sistemin getirdiği daha büyük ve kapsamlı uluslararası yetkiler, güvenlik taahhüdü, küçük devletlerin eksikliklerini telafi eder ve bir dereceye kadar dış politika bağımsızlığına izin vermektedir.⁶²

Küçük devletler ayrıca dış politika hedeflerini mutlak surette şekillendiren ekonomik sorunların getirdiği sonuçlara karşı da kırılgan bir konumdadırlar.⁶³ Üretim ve dağıtımda yeterli ölçüde olmayan ekonomileri dolayısıyla küçük devletler, küçük nüfusları nedeniyle yüksek risk seviyelerine maruz kaldıklarından ve dahası, büyük güçlerle sınırlı müzakere kapasitelerinden muzdarip durumdadırlar.⁶⁴ Küçük devletlerin aynı zamanda çok çeşitli arz kaynakları geliştirmeleri yaşamsal bir gerekliliktir.⁶⁵ Dahası, kendi iç yapılarına dayatılan ekonomik yaptırımların ve baskıların kurbanı olma ihtimalleri, onları dış aktörlere karşı daha savunmasız ve bağımlı hale getirmeleri olasılık dahilindedir.⁶⁶ Buna binaen, ekonomik güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için küçük devletlerin açık bir küresel ekonomiye ve bazen sınırlı olan serbest ticarete erişime ihtiyaçları bulunmaktadır.⁶⁷

Küçük devletlerin davranışları üzerine yapılan tartışmalarda, küçük devletlerin genelde kendilerini egemen devletlere tabi kılma eğiliminde oldukları ve bu nedenle,

⁶⁰ Caroline KENNEDY-PIPE ve Iftikhar ZAIDI (2021), “The Hybrid Challenge and Small States”, *İçinde, Small States and the New Security Environment*, Ed. Anne-Marie Brady, Baldur Thorhallsson, s. 33, Springer, New York.

⁶¹ Felipe MIGUEL (2013), “Threat Perception in International Relations: The Realist and the Liberal Accounts”, *Brazilian Journal of International Relations*, C. 2, S. 3, s. 488.

⁶² Mohammad RAZZAQUE ve Laura GOSSET (2015), “Small States Trade with Developing Countries: Trends and Issues”, *The Commonwealth Trade Hot Topics*, C. 3, S. 120, s. 6.

⁶³ Stephen D. KRASNER (1976), “State Power and the Structure of International Trade”, *World Politics*, C. 28, S. 3, s. 323.

⁶⁴ Piret TÖNURIST (2010), “What is a Small State in a Globalizing Economy”, *The Estonian Journal of Administrative Culture and Digital Governance*, C. 1, S. 11, s. 11.

⁶⁵ Harvey ARMSTRONG ve Robert READ 2003 agm. s. 110.

⁶⁶ Bibigul BIMBETOVA, Yuliya TYURINA, Marija TROYANSKAYA, Elena ERMAKOVA, Aizhan ORYNBASSAROVA, Aizhan SKAKOVA, Gulzhamal KOPTAYEVA ve Gulzhan AGABEKOVA (2019), “The Impact of International Sanctions on National Economic Regime of Target States”, *Academy of Strategic Management Journal*, C. 18, S. 4, s. 6.

⁶⁷ Carolyn Jennifer CRAIG (2010), *Small States and Free Trade*, Rutgers University Press, New Jersey, s. 82

ya tehditkar güçlerle aynı safta yer aldıkları ya da güçlü aktörlere karşı denge sağlamak için ittifaklar altında birleştikleri savunulmaktadır.⁶⁸ Bu davranışsal beklentiler, küçük devletlerin uluslararası sistemin anarşik yapısına tabi oldukları varsayımına dayanan uluslararası ilişkilerle ilgili geleneksel teorilerden kaynaklanmaktadır.⁶⁹ Küçük devletler, daha yüksek güvenlik seviyeleri elde etmek için daha büyük güçlerle aynı hizaya gelmeye zorlanırlar. İttifaklar, hem küçük hem de büyük güçlerden oluşan ikili veya çok taraflı olabilmektedir.⁷⁰

Küçük devletler, hiyerarşik ilişkilerden üç şekilde yararlanabildiklerinden, daha fazla koruma ve düzen elde etmek için kendilerini bir diğer devlete isteyerek tabi kılarlar; bu bağlamda gelişmiş güvenlik ve toprak bütünlüğü, potansiyel ihtilaf risklerini azaltarak yurtiçi ve yurtdışında tanımlanmış mülkiyet hakları ve standartlar belirleme gibi eylemler uluslararası ortamda tipik bir davranış haline gelmiştir.⁷¹ Devletler, tehditlerle karşılaştıklarında, ya potansiyel saldırıya karşı denge sağlamak için daha zayıf müttefiklerle uyum sağlamak ya da tehdit edici güç ile uyum sağlamak için iki dar içerikli strateji kullanma eğilimindedirler.⁷²

Öte yandan, yükselen bir gücün kabiliyetine coğrafi yakınlık, saldırgan eylemler veya niyetler eşlik ederse, küçük devletlerin dengeleme eylemine girişmeleri daha olasıdır.⁷³ Küçük devletleri bu stratejiyi seçmeye motive eden iki faktör vardır. Birincisi, küçük devletler, büyük güçlerden biri potansiyel tehdit haline gelmeden önce zayıf güçleri birleştirmeye çalışmaktadır. İkinci olarak, zayıf tarafa katılmak, yani mevcut bir ittifaka daha fazla yardıma ihtiyaç duyması nedeniyle eklenerek

⁶⁸ Volker KRAUSE ve J. David SINGER (2001), “Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns”, *İçinde, Small States and Alliances*, Ed. Erich Reiter, Heinz Gärtner, s. 15, Springer Verlag, Berlin.

⁶⁹ Muhammad FARUQ-UZ-ZAMAN (2019), “Behavior of Small States From the Perspective of International Relations Theory: An Analysis of South China Sea”, *International Journal of Scientific and Research Publications*, C. 9, S.1, s. 924.

⁷⁰ Alfred VAN STANDEN (1995), “Small State Strategies in Alliances: The Case of the Netherlands”, *Cooperation and Conflict*, C. 30, S. 1, s. 34.

⁷¹ Babak MOHAMMADZADEH (2017), “Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar’s Emergence in Perspective”, *The International Spectator*, C. 52, S. 2, s. 31.

⁷² Maria Nilaus TARP ve Jens Ole Bach HANSEN (2013), *Size and Influence: How Small States Influence Policy Making in Multilateral Arenas*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, s.18-20

⁷³ Laurent GOETSCHEL (1998), “The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today’s Europe”, *İçinde, Small States Inside and Outside the European Union*, Ed. Laurent Goetschel, s. 17, Springer Verlag, Berlin.

içindeki nüfuzunu arttırmaktır.⁷⁴ Daha zayıf devletler, eşit yeteneklere sahip güçler tarafından tehdit edildiklerinde ve daha büyük güçlerle karşılaştıklarında çoğunluğa sahip olduklarında denge kurma olasılıkları daha yüksektir.⁷⁵

Küçük devletler uluslararası sistemde dezavantajlı konumda yer alan devletlerdir. Küçük bir nüfusa sahip olmak, bu devletin yapısal gücünü doğal olarak engeller, ayrıca telafi edilmesi gereken engellere ek olarak yerine getirilmesi gereken benzersiz ihtiyaçlar yaratmaktadır.⁷⁶ Küçük devletler coğrafi ve ekonomik olarak çeşitlidir ve bu nedenle güvenlik ve refah açısından farklı zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bununla birlikte, tüm küçük devletler büyüklükleri ile ilgili sorunları telafi etmek ve küçüklüklerinin doğasında var olan ihtiyaçları karşılamak zorundadırlar.⁷⁷ İkinci Dünya Savaşı ve ardından gerçekleşen dekolonizasyon süreciyle bağımsızlıklarını kazanan küçük devletlerin dış politikalarının ana odak noktalarını ekonomik çıkar ve ulusal güvenlik sorunları oluşturmuştur.⁷⁸ Buna ek olarak, küçük devletler, kendi varlıklarını idame ettirebilmeleri bakımından gereklilik arz eden imkân ve kabiliyete sahip olmadıklarından, bekalarını sürdürebilmek adına siyasi ve ekonomik ittifaklar kurmak zorunda kalmaktadırlar.⁷⁹

Boyutlarının getirdiği kısıtlamalar nedeniyle, küçük devletler büyük ölçüde güvenlik garantilerine, serbest ticarete ve uluslararası kurumlara bağımlıdır.⁸⁰ Her şeyden önce, küçük nüfusları ve ekonomilerin kısıtlamaları nedeniyle, küçük devletler genellikle askeri açıdan zayıftır.⁸¹ Askeri zayıflık, tehditlere karşı tampon bölgeler bulunmamasıyla birleştiğinde, küçük devletleri dış baskıya karşı savunmasız

⁷⁴ Patrick J. MCGOWAN ve Klaus-Peter GOTTWALD (1975), "Small State Foreign Policies: A Comparative Study of Participation, Conflict, and Political and Economic Dependence in Black Africa", *International Studies Quarterly*, C. 19, S. 4, s. 470.

⁷⁵ Sandya GUNASEKARA (2015), "Bandwagoning, Balancing, and Small States: A Case of Sri Lanka", *Asian Social Science*, C.8, S. 10, s. 216.

⁷⁶ Jeanne A. K. HEY (2003), "Introducing Small State Foreign Policy", *İçinde, Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Ed. Jeanne A. K. Hey, s. 5-6, Lynne Rienner, Colorado.

⁷⁷ Anders WIVEL, Clive ARCHER ve Alyson J.K. BAILES (2014), "Setting the Scene: Small States and International Security", *İçinde, Small States and International Security: Europe and Beyond*, Ed. Clive Archer, Alyson J. K. Bailes, Anders Wivel, s. 7, Routledge Press, London.

⁷⁸ Annette BAKER FOX (1969), "The Small States in the International System 1919-1969", *International Journal*, C. 24, S. 4, s. 757.

⁷⁹ Amit BHADURI, Anjan MUKHERJI ve Ramprasad SENGUPTA 1982 age. s. 66.

⁸⁰ Amry VANDENBOSCH (1964), "The Small States in International Politics and Organization", *The Journal of Politics*, C. 26, S. 2, s. 301.

⁸¹ Richard Thomas GRIFFITHS (2014), "Economic Security and Size", *İçinde, Small States and International Security: Europe and Beyond*, Ed. Clive Archer, Alyson J.K. Bailes, Anders Wivel, s. 53, Routledge Press, London.

bırakmaktadır. Dolayısıyla küçük devletlerin barışçıl bir uluslararası sisteme ve güçlü devletler ile uluslararası örgütlerin güvenlik garantilerine ihtiyaçları vardır.⁸² Küçük devletlerin stratejik davranışı bağımlılık ile karakterize edilmektedir.⁸³ Küçük bir devlet, yalnızca kendi yeteneklerine dayanarak güvenlik elde edemeyeceğini kabul etmektedir. Uluslararası sistemi tek başına etkileyememekle birlikte ancak ortak çaba ile sistemin çalışma şeklini etkileyebilmektedirler.⁸⁴ Küçük bir devlet, büyük bir devletin siyasi ve askeri etki alanında vazgeçilmez ve belirleyici bir rol oynamaktadır.

Dolayısıyla, küçük güçler katı tarafsızlık veya ittifak politikasına yönelmektedirler.⁸⁵ Uluslararası sistemde büyük bir gücün konumunu korumak için kritik öneme sahip jeopolitik bölgelerde bulunan küçük devletler, ittifak seçme eğilimindedirler.⁸⁶ Bir ittifakta, küçük devletler, ittifak liderini yakından takip etme, ona destek verme ve onu antagonize etmekten kaçınma eğilimindedir. Bazen de büyük güçlerin hegemonyası altında olan bölgelerde, küçük devletler tarafsızlık ilkesini benimseme eğilimindedir.⁸⁷ Ayrıca, küçük devletlerin küçük devletlerin serbestçe ticaret yapabileceği açık bir uluslararası ekonomiye ihtiyaçları vardır.⁸⁸ Büyük devletler gibi küçük devletler de serbest ticaretten yararlanırken, refahları için ticarete daha bağımlı bir yapıya sahiptirler.⁸⁹ Büyük iç pazarlara sahip olan ve dolayısıyla uluslararası ticaretin serbestleşmesinin durumuna bakılmaksızın güçlü büyük devletlerin aksine, küçük devletler, küçük iç pazarlarıyla, engeller ve tarifeler empoze

⁸² Jean-Marc RICKLI ve Khalid S. ALMEZAINI (2017), "Theories of Small States' Foreign and Security Policies," *İçinde, The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and After the Arab Spring*, Ed. Khalid S. Almezaini, Jean-Marc Rickli, s. 13, Routledge, London.

⁸³ Alyson J. K. BAILES, Bradley A. THAYER ve Baldur THOLHALLSSON (2016), "Alliance Theory and Alliance 'Shelter': The Complexities of Small State Alliance Behaviour", *Third World Thematics: A TWQ Journal*, C. 1, S. 1, s.10.

⁸⁴ Nina GRAEGER (2014), "From Forces for Good to Forces for Status, Small State Military Status Seeking", *İçinde, Small State Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, Ed. Benjamin De Carvalho, Iver B. Neumann, s. 87, Routledge Press, London.

⁸⁵ Michael HANDEL (2006), *Weak States in International System; Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, s. 132.

⁸⁶ N. Richard LEBOW ve F. Gregory GAUSE (1997), "Small States and Big Alliances", *The American Political Science Review*, C. 91, S. 3, s. 707.

⁸⁷ Laurent GOETSCHEL (1999), "Neutrality, A Really Dead Concept?", *Cooperation and Conflict*, C. 34, S. 2, s. 118-119.

⁸⁸ Harvey ARMSTRONG ve Robert READ 2003 agm. s. 104.

⁸⁹ Volker KRAUSE ve J. David SINGER 2001 age. s. 19.

etmedikleri takdirde çeşitli ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalma riskini taşımaktadırlar.⁹⁰

Küçük devletler, ekonomik ve politik kapasitelerine bakmaksızın kendilerini uluslararası siyasetin etkin ve vazgeçilmez birer parçası olarak addetmektedirler. Uluslararası sistemdeki küçük bir devlet asla daha büyük güçlerin etkisine eşit olamaz ve onu aşamazken, uluslararası sistemin işleyişini diğer küçük veya büyük devletlerle birlikte etkileyebilmektedirler. Küçük devletler, dış politika yapımında, hem nüfuz elde etmek hem de büyük devletleri kısıtlamak açısından siyasi bir araç olarak genellikle çok taraflılık ilkesini tercih etmektedirler.⁹¹ Etkili küçük devletler üzerine yapılan çalışmalarda, yapısal güçlerinin eksikliğini telafi edebilmek için durum odaklı (*issue specific*) güç geliştirebildiklerini göstermektedir.⁹² Dolayısıyla küçük devletler, uluslararası sistemde etkin olmak istemektedirler ve kendilerine yönelik bir tehdit algılaması içindedirler. Buna ek olarak, politika yapımında kendilerine yönelik tehditleri yumuşak ve sert tehditler olmak üzere gruplandırmaktadırlar.⁹³

Söz konusu tehditlerin ilki olan yumuşak nitelikli tehditler, artarak devam eden küreselleşme, devlet dışı şiddet ve savaş bölgelerinden küçük devletlere yönelebilen yoğun göç dalgalarıdır. Sert tehditler ise terörizm, komşu devletlerden ve/veya büyük devletlerden gelebilecek muhtemel saldırı korkusundan kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Küçük devletlerin dış politikaları, kısıtlı askeri kapasiteleri nedeniyle sivil ya da demilitarize olarak tanımlanabilen bir niteliğe sahiptirler. Hem yumuşak hem sert tehditleri etkin bir biçimde bertaraf edebilmek için, küçük devletler genellikle diğer devletler ve uluslararası örgütlerle işbirliğine ihtiyaç duymaktadırlar.⁹⁵

Bu nedenle, küçük devletler kendileri için hayati önem arz eden birkaç konuda boyutlarına göre orantısız güç geliştirebilme özelliğine sahiptirler.⁹⁶ Önceliklerini

⁹⁰ Timothy M. SHAW (2014), "What Caribbean post-2015? Development and/or Fragile? Old Versus New Security", *İçinde, Small States and International Security: Europe and Beyond*, Ed. Clive Archer, Alyson J. K. Bailes, Anders Wivel, s. 224-225, Routledge Press, London.

⁹¹ Robert O. KEOHANE (1971), "The Big Influence of Small Allies", *Foreign Policy*, C. 2, S. 2, s. 172.

⁹² John W. KINGDON (1984), *Agendas, Alternatives, and Public Policy*, Little Brown, New York, s.84

⁹³ Robert O. KEOHANE ve Joseph S. NYE (2011), *Power and Interdependence*, Longman, Harlow, s.27-29

⁹⁴ Baldur THORHALLSSON (2017), "Small States in The UNSC and EU: Structural Weaknesses and Ability to Influence", *İçinde, Small States in a Legal World*, Ed. Petra Butler, Caroline Morris, s. 44, Springer Verlag, Berlin.

⁹⁵ Miriam Fendius ELMAN 1995 agm. s. 187.

⁹⁶ Tom LONG (2017), *It's Not The Size, It's The Relationship: From Small States to Asymmetry*, Reading University Press, Berkshire, s.9

kendi çıkarlarına göre belirlemelerine ek olarak, küçük devletler, kendileriyle aynı kapasiteye sahip veya daha büyük devletlerle koalisyon kurmak ve imaj oluşturmak gibi stratejileri genellikle başarıyla kullanmışlardır. Küçük devletler, mevcut buldukları bölgelerde aktif bir rol almaya çalışırken, dünya genelinde ise potansiyel olarak etkin veya edilgen bir politik konum elde edebilmeleri ekonomik gelişmişlikleriyle orantılıdır. Politik şartların doğurduğu imkânlar dâhilinde küçük devletler, ABD, Çin ve Rusya gibi ülkelerle işbirliğine girmek veya söz konusu güçlerin nüfuz alanına dâhil olmak gibi eğilimler taşımaktadırlar. Diğer taraftan, küçük devletler olası bir tehdit anında bir araya gelerek büyük devletlere karşı bir güç dengesi arayışına gidebilmektedirler.⁹⁷ Daha büyük güçlerle işbirliği yapmakla birlikte, söz konusu devletler, bölgelerinde ve dünya genelinde faaliyet gösteren uluslararası örgütlerle temasa geçerek etkinlik kapasitelerini artırma hedeflerini ilerletmek için hareket etmektedirler.

Bu hedefler çerçevesinde isteklerini kendileri gerçekleştirmekte zorlanan veya gerçekleştiremeyen küçük devletler, uluslararası örgütlere katılarak sorumluluğu üye devletlerle paylaşmayı tercih etmektedirler.⁹⁸ Uluslararası örgütler küçük devletler için önemlidir, çünkü büyük ve küçük devletler arasındaki asimetrik dış politika yapımının olumsuz etkilerini azaltmaktadırlar.⁹⁹ Tekrar etmek gerekirse, nüfus ve ekonomilerinin sınırlı kabiliyetleri nedeniyle, küçük devletler, dış politikalarının oluşturulması aşamasında ve müzakerelerde yer alabilecek beceri ve insan gücünden yoksun oldukları için çeşitli bir diplomatik güç oluşturmakta bir hayli zorluk çekmektedirler.¹⁰⁰

Uluslararası örgütler çeşitli devletleri, uzmanları ve ilgili tarafları aynı forumlarda bir araya getirerek küçük devletler için diplomasinin işlevini arttırmaktadırlar.¹⁰¹ Bu durum, küçük devletlerin çeşitli önemli bilgilere erişmelerine,

⁹⁷ Eric J. LABS (1992), "Do Weak States Bandwagon?", *Security Studies*, C. 1, S. 3, s. 394.

⁹⁸ Baldur THORHALLSSON ve Sverrir STEINSSON (2017), "Small State Foreign Policy", *İçinde, The Oxford Research Encyclopaedia of Politics*, Ed. William R. Thompson, s. 106-107, Oxford University Press, Oxford.

⁹⁹ Baldur THORHALLSSON (2011), "Domestic Buffer Versus External Shelter: Viability of Small States in The New Globalised Economy", *European Political Science*, C. 10, S. 3, s. 326.

¹⁰⁰ Godfrey BALDACCHINO (2013), "Thucydides or Kissinger? A Critical Review of Small State Diplomacy," *İçinde, The Diplomacies of Small States*, Ed. Andrew F. Cooper, Timothy M. Shaw, s. 24, Palgrave Macmillan, London.

¹⁰¹ Diana PANKE (2012), "Dwarfs in International Negotiations: How Small States Make Their Voices Heard", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 25, S. 3, s. 321.

en yeni uygulamaları öğrenmelerine, diğer devletlerle ilişkiler kurmalarına ve koordine etmelerini sağlamakla birlikte başka türlü koşullarda yapamayacakları anlaşmaları yapmalarına olanak tanımaktadırlar.¹⁰² Küçük devletler, sınırlı kaynakları nedeniyle dünya çapında diplomatik misyonlar veya devletlerarası sağlam ilişkiler kuramamaktadırlar. Bu nedenle, uluslararası kurumlar bu boşlukları doldurmaya yardımcı olmaktadır.

Küçük devletler, büyük devletlerle müzakere ederken dezavantajlı bir konumda yer almaktadırlar. Kendi kapasite yetersizlikleri nedeniyle, büyük devletlere verebilecekleri fazla bir şey olmayan küçük devletler, genellikle büyük devletlerin tekliflerine karşı kırılgan ve zayıf bir tavır sergilemektedirler. Bu zayıf pazarlık pozisyonu, küçük devletler tarafından yürütülen güvenlik müzakereleri, ticaret müzakereleri ve kurumlararası müzakereler gibi diplomatik faaliyetlerde kolaylıkla gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, küçük devletler belirli stratejileri benimseyerek bu dezavantajları telafi edebilecek konumdadırlar.

Küçük devletler, büyük devletlerle kurdukları ilişkilerdeki dezavantajlı ve edilgen konumlarını gelecekte de sürdüreceklerdir. Dahası, gerek küçük gerek büyük bir devletin güçlenmesine oranla, coğrafi yakınlık, saldırganlık ve ekonomik ağırlık da eklendiğinde küçük devletlerin dengeleme politikalarına yönelmeleri olasılığı güncelliğini sürdürecektir. Küçük devletler, bu stratejiyi seçmeye motive eden iki faktör olan potansiyel tehdit haline gelmeden önce zayıf güçleri birleştirmek ve halihazırdaki bir ittifaka eklenmek gibi eylemler, gelecekte küçük devletlerin uyguladıkları denge politikalarındaki önemlerini koruyacaktır. Küçük devletler, güç projeksiyonu eksikliğini telafi edebilmek adına geliştirdikleri durum odaklı çözümleri ulusal çıkarları doğrultusunda öngörülebilir gelecekte de kullanacaklardır. Küçük devletlerin dış politikalarının ana odak noktalarını ekonomik çıkar ve ulusal güvenlik sorunları oluşturmaya devam edecektir. Buna ek olarak küçük devletler, kendi varlıklarını idame ettirebilmeleri bakımından gereklilik arz eden imkân ve kabiliyete sahip olmadıklarından, bekalarını sürdürebilmek adına siyasi ve ekonomik ittifaklar kurmayı yakın gelecekte de sürdüreceklerdir. Küçük devletler, ekonomik ve politik kapasitelerinden bağımsız bir biçimde kendilerini uluslararası siyasetin etkin ve

¹⁰² Diana PANKE (2010), "Good Instructions In No Time? Domestic Coordination of EU Policies In 19 Small States", *West European Politics*, C. 33, S. 4, s. 785.

vazgeçilmez birer parçası olarak konumlandırma çabalarını gelecekte de göstereceklerdir. Küçük devletlerin dış politikaları, günümüz koşullarında kısıtlı askeri kapasiteleri nedeniyle sivil ya da demilitarize olarak tanımlanabilen bir niteliğe sahip oldukları ve gerek yumuşak gerek sert güç kapasiteleri bulunmadığı için, diğer devletler ve uluslararası örgütlerle işbirliğine gereksinimleri uzun vadede artacaktır.

Küçük devletler, sınırlı kaynakları nedeniyle dünya çapında diplomatik misyonlar veya devletlerarası sağlam ilişkiler kuramamaktadırlar. Bu nedenle, uluslararası kurumlar bu boşlukları doldurmaya yardımcı olmaktadır. Daha büyük güçlerle işbirliği yapmakla birlikte, söz konusu devletler, bölgelerinde ve dünya genelinde faaliyet gösteren uluslararası örgütlerle temasa geçerek etkinlik kapasitelerini artırma hedeflerini ilerletmek için hareket etmektedirler. Küçük devletler, mevcut buldukları bölgelerde aktif bir rol almaya çalışırken, dünya genelinde ise potansiyel olarak etkin veya edilgen bir politik konum elde edebilmeleri ekonomik gelişmişlikleriyle orantılıdır. Dolayısıyla küçük devletler, buldukları bölgelerde aktif bir rol almaya çalışırken, diğer taraftan da ABD, Çin, ve Rusya gibi ülkelerle ve AB ile NATO gibi uluslararası örgütler ile işbirliğine girmek veya söz konusu güçlerin nüfuz alanına dâhil olma eğilimleri yoğunlaşacaktır. Daha büyük güçlerle işbirliği yapmakla birlikte, küçük devletler, bölgelerinde ve dünya genelinde faaliyet gösteren uluslararası örgütlerle temasa geçerek etkinlik kapasitelerini artırma hedeflerini ilerletmek için hareket ederek, bu hedefler çerçevesinde çıkarları doğrultusunda gerçekleştirmekte zorlandıkları veya gerçekleştiremedikleri örneğin bölgesel güvenlik gibi konularda, sorumluluğu diğer örgüt üyesi devletlerle paylaşmayı tercih edeceklerdir.

Gelişen koşullarda, küçük devletlerin bölgesel ve uluslararası örgütlerdeki karar alma sürecini etkileme kabiliyeti veya etki yoksunluğu dış politikada önemli bir yer işgal etmeyi sürdürecektir. Küçük devletler, büyük devletlere kıyasla baskılara ve egemenlik sahalarının dışında yaşanan olayların etkilerine daha açık bir şekilde maruz kalacaklardır. Dolayısıyla kendi çıkarlarını korumak için bölgesel ve küresel sorunlara tepki göstermekte etkili bir konum elde edebilmek için hızla hareket etmeleri muhtemeldir. Gelişmiş küçük devletler küresel mahiyette bir dış politika yürütebilirken, gelişmemiş küçük devletler kendi sınır bölgelerinde bile sorun yaşama olasılığı bulunduğu tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, küçük devletler imkânları

çerçevesinde iki-taraflı ve çok-taraflı dış politika yapımı sergileyen, yetersiz kaynaklara, az nüfusa, yetersiz askeri kuvvete dayanan, soyut yeterlilik bakımından geri kalmış, yani yekûn güç göstergeleri sıklıkla yetersizlik yansıtan ülkeler olarak varlıklarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Küçük devletlerin dış politikalarında sergiledikleri davranışlara değinilmiş olan bu bölümden sonra, izleyen bölümde küçük devletlerin belirlenmesinde önemli bir unsur olan güvenliğin önemi üzerinde durulacaktır.

1.4 KÜÇÜK DEVLET GÜVENLİK POLİTİKASI

Güvenlik müzakereleri bakımından küçük devletler, aslında stratejik açıdan önemli olmaları şartıyla, oldukça olumlu sonuçlar elde edebilme imkanını saklı tutmaktadırlar. Küçüklükleri nedeniyle bu devletler, katılmayı düşündükleri ittifakın sürdürülebilirliği üzerinde daha geniş bir etki yaratma ihtimali olmaksızın bir ittifaka serbestçe veya esnekçe eklenilebilirler. Büyük devletler, küçük devletlerin esnekliklerinin aksine ittifakın caydırıcı etkisini zedelemeyen aynı ölçüde serbest kalamamaktadırlar.¹⁰³

Genel olarak müzakerelerde ise küçük devletler, küçük kamu idareleri ve dış hizmetlerin yetersizliklerini avantajlara dönüştürerek küçük diplomatik güçlerinin ve yetersiz kaynaklarının telafisini sağlamaktadırlar.¹⁰⁴ Esnek, otonom ve resmi olmayan diplomatik imkanlarından faydalanabilmektedirler. Daha büyük devletlerin aksine, bürokrasileri hızla karar verebilecek şekilde tasarlanmıştır. Karar alma genellikle gayriresmi olarak gerçekleşmektedir, çünkü yetkililer birbirlerini tanıma ve gayriresmi toplantılar yoluyla ortak kararlar verme eğilimindedirler.¹⁰⁵ Diplomatik kaynakların eksikliği, geniş tabanlı uzmanlık ve toplu yapısal güçlerinin yetersizliğini telafi etmek için, küçük devletlerin herhangi bir etkiye sahip olabilmeye yönelik çabalarına öncelik vermeleri gerekmektedir.¹⁰⁶

¹⁰³ Naren PRASAD (2013), “Small But Smart: Small Sates in Global System”, *İçinde, The Diplomacies of Small States*, Ed. Andrew F. Cooper, Timothy M. Shaw, s. 48, Palgrave Macmillan, London.

¹⁰⁴ Donna LEE (2013), “Bringing an Elephant into the Room: Small African State Diplomacy in the WTO”, *İçinde, The Diplomacies of Small States*, Ed. Andrew F. Cooper, Timothy M. Shaw, s. 198, Palgrave Macmillan, London.

¹⁰⁵ David A. BALDWIN (1980), “Interdependence and Power: A Conceptual Analysis”, *International Organization*, C. 34, S.4, s. 472.

¹⁰⁶ Alan CHONG (2010), “Small State Soft Power Strategies: Virtual Enlargement in the Cases of the Vatican City State and Singapore”, *Cambridge Review of International Affairs*, C. 23, S. 2, s. 387.

Bu, büyük önem taşıyan ve/veya doğrudan faydaların kazanılabileceği politika alanlarına odaklanma eğiliminde oldukları anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Geniş ve çeşitli konulardan etkilenmemek, küçük devletler için büyük bir dezavantaj değildir, çünkü çoğunun kendileri için büyük diplomatik ve ekonomik önemi olan, sınırlı sayıda sorunu bulunmaktadır.¹⁰⁸ Örneğin, AB içindeki küçük devletler hakkında karar alma süreçlerini nasıl etkileyebilecekleri konusunda önemli araştırmalar yapılmıştır.¹⁰⁹ Küçük devletler etki yaratmak için yumuşak güç gibi çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Daha az doğrudan çıkar ve yumuşak pazarlık taktiklerinin sürekli kullanımını nedeniyle, küçük devletlerin müzakerelerde tarafsız, güvenilir ve uyumlu değer yaratıcıları olarak algılanmaları gözlemlenmektedir. Thorhallsson'un 2017 yılındaki mütalaasına bakıldığında, küçük devletlerin bölgesel ve uluslararası örgütlerdeki karar alma sürecini etkileme kabiliyeti veya etki yoksunluğunun diplomatik ve akademik çevrelerde yaşanan tartışmalarda önemli bir yer işgal ettiği belirtilmektedir.¹¹⁰

Büyük devletlerin lehine şekillenen uluslararası güç dengesinde küçük devletler, yetersiz kaynakları, düşük nüfusları, topraklarının boyutu ve yetersiz askeri kapasiteleri nedeniyle zafiyet göstermektedirler. Bu zafiyetler nedeniyle küçük devletler, pazarlık güçlerinin eksikliğinden muzdarip durumdadırlar.¹¹¹ Küçük devletler, güvenliğe ayıracak daha sınırlı insan ve malzeme kaynaklarına sahiptir. Genellikle, ya savunma ya da önleyici tedbir olarak güç kullanma seçeneklerinden yoksundurlar.¹¹² Bu nedenle diplomasi, küçük devletlerin güvenlik konusundaki yaklaşımlarında, daha büyük devletlere kıyasla daha hayati bir anlam ifade etmektedir.¹¹³ Diğer tüm devletlerde olduğu gibi, küçük devletler de uluslararası barış,

¹⁰⁷ Christopher S. BROWNING (2006), "Small, Smart and Salient? Rethinking Identity in the Small States Literature", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 19, S. 4, s. 675.

¹⁰⁸ Alan CHONG ve Matthias MAASS (2010), "Introduction: The Foreign Policy Power of Small States", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 23, S. 2, s. 381.

¹⁰⁹ Matthew CRANDALL (2014), "Soft Security Threats and Small States: The Case of Estonia", *Defence Studies*, C. 14, S. 1, s. 43-44.

¹¹⁰ Baldur THORHALLSSON 2000 age. s. 35.

¹¹¹ Stephen M. WALT (1987), *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York, s. 168

¹¹² Peter J. KATZENSTEIN (2003), "Small States and Small States Revisited", *New Political Economy*, C. 8, S. 1, s. 27.

¹¹³ Talukder MANIRUZZAMAN (1982), *The Security of Small States in the Third World*, Canberra University Press, Canberra, s. 21

güvenlik, işbirliği, refah inşası ve insan haklarının korunmasına şiddetle ihtiyaç duymaktadırlar.¹¹⁴

Diğer taraftan, hukukun üstünlüğüne saygı ve uyuma dayalı uluslararası bir sistem, tüm devletler için, ancak özellikle daha küçük ve daha zayıf olanlar için temel bir güvenlik önlemidir. Günümüzün uluslararası ortamında, bölgesel güvenlik ve işbirliği süreçleri, önleyici diplomasiin en görünür ve yaygın ifadesidir.¹¹⁵ Küçük devletler, bu süreçlerin aktif ve coşkulu bir şekilde desteklenmesi ve ilerletilmesi konusunda güçlü bir geçmişe sahiptirler.¹¹⁶ Söz konusu zafiyetlerini gidermek adına küçük devletler, kendi ekonomilerinin sektörel bağlamda az çeşitliliği ve gelişmemişliğine dayanarak dış yardımlara yoğun bir ihtiyaç duymaktadırlar. Söz konusu yardımları temin edebilmek için, küçük devletler, dış politika yapımında tarafsızlık, güvenilirlik, dürüstlük ve uyumluluk gibi ilkeleri benimseyerek dış politika yapımında bulunabilmektedirler.¹¹⁷

Küçük devletler, büyük devletlere kıyasla baskılara ve egemenlik sahalalarının dışında yaşanan olayların etkilerine daha açık bir şekilde maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla kendi çıkarlarını geliştirmek ile bölgesel ve küresel sorunlara tepki göstermekte etkili bir konuma sahip değillerdir. Bu noktada yapılması gereken ayırım ekonomik gelişmişlik seviyesine dayanmaktadır. Ekonomik açıdan gelişmiş küçük devletler küresel mahiyette bir dış politika yürütebilirken, gelişmemiş küçük devletler kendi sınır bölgelerinde bile sorun yaşayabilmektedirler.¹¹⁸

Küçük devletler için güvenlik kavramı, küçük nüfusları ve toprakları, kırılğan ekonomileri, mütevazi askeri potansiyelleri ve dış politika yapımı açısından önemli ve hassas bir konudur.¹¹⁹ Küçük devletlerde güvenlik ihtiyacı ve tehdit algısı ne geçmişte ne de gelecekte, görmezden gelinebilecek bir olgudur. Bu durumun en büyük

¹¹⁴ age s. 34.

¹¹⁵ Alan DE RUSSETT (1954), "Large and Small States in International Organizations: Present Attitudes to the Problem of Weighted Voting", *International Affairs*, C. 30, S. 4, s. 468.

¹¹⁶ Wouter P. VEENENDAAL ve Jack CORBETT (2015), "Why Small States Offer Important Answers to Large Questions", *Comparative Political Studies*, C. 48, S. 4, s. 535.

¹¹⁷ Jack SNYDER (1991), *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, s. 4-5

¹¹⁸ Alexander WENDT (1992), "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, C. 46, S. 2, s. 403.

¹¹⁹ David L. ROUSSEAU ve Rocio GARCÍA-RETAMERO (2007), "Identity, Power, and Threat Perception, A Cross-National Experimental Study", *Journal of Conflict Resolution*, C. 51, S. 5, s. 745-746.

sebeplerinden biri ise güvenlik kavramı ile küçük devletlerin siyasal varoluşlarının iç içe geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁰ Çünkü, güvenlik bağlamında küçük devletlerin siyasetindeki birinci gündem maddesi iç ve dış tehditlerdir.

Küçük devletler de aslında diğer ölçekteki devletler gibi, güvenliklerinde birçok iç ve dış faktörle karşı karşıyadırlar. Zaaf temelli diplomasi, yardıma bağımlılık, uluslararası atmosfer, küreselleşme ve kültürel çeşitlilikler, sosyal geri kalmışlık, jeostratejikve jeopolitik konum, yoksulluk, çevresel faktörler, göç ve milliyetçiliğin yeniden yükselişi gibi dış faktörler küçük devletler için en büyük güvenlik tehditleri olarak gözlemlenmektedir.¹²¹ Günümüzde güvenlik açıkları ve küçük devletlerin zaafa açık konumları, bazı dış faktörlerin rollerinin niteliği reddedilemez olsa da, çoğunlukla iç faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Güvenlik, küçük devletler için sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve politik kalkınmanın bir ön koşuludur. Kıt kaynakların askeri teçhizat alımı gibi verimsiz faaliyetlere yatırılmasının, sosyal ve insani güvenliği küçük devletler bazında ihlal ettiğine dair bir görüş mevcuttur.¹²² Bu tür bir eğilim, yoksulluk, işsizlik ve aşırılığın yükselmesine yol açan diğer birçok insani sorun yaratmanın yanında, bunun sonucunda toplumda şiddet ve istikrarsızlık meydana getirebilmektedir. Temel düzeyde, güvenlik kavramı, yaygın olarak tehditlerin azaltılmasıyla veya yok edilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu tehditler daha çok insan merkezli faktörlerden kaynaklanmaktadır.¹²³ Söz konusu tehditler arasında, terörizm, espionaj yer alabilmektedir. Bu nedenle, güvenlik uzmanları, dünyada sürdürülebilir barış ve istikrar için insan merkezli faktörlere daha fazla odaklanmaktadırlar.¹²⁴

Günümüzde tüm devletlere olduğu gibi, küçük devletlere yönelik bir dizi iç ve dış tehditler yöneltilmektedir. Söz gelimi, iç tehditlerden bahsederken listenin başında siyasi istikrarsızlık gelmektedir.¹²⁵ Siyasi istikrarsızlığın standart tanımı, siyasi gruplar

¹²⁰ Markus KEMMELMEIER ve David WINTER (2000), "Putting Threat Into Perspective: Experimental Studies on Perceptual Distortion in International Conflict", *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 26, S. 5, s. 798.

¹²¹ Håkan WIBERG (1987), "The Security of Small Nations: Challenges and Defences", *Journal of Peace Research*, C. 24, S. 4, s. 343.

¹²² agm s. 351.

¹²³ Jonathan ALFORD (1984), "Security Dilemmas of Small States", *The World Today*, C. 40, S. 9, s. 363-364.

¹²⁴ Håkan WIBERG 1987 agm. s. 354.

¹²⁵ Richard JONG-A-PIN (2008), *Essays on Political Instability: Measurements, Causes, and Consequences*, University of Gröningen, Gröningen, s.3

arasında çatışmalar ya da çeşitli siyasi partiler arasındaki aşırı rekabet nedeniyle bir hükümetin çöküşe eğilimidir.¹²⁶ Ayrıca, ani bir hükümet değişikliğinin meydana gelmesi de, sonradan gerçekleşebilecek istikrarsızlıkların da olasılığını arttırmaktadır. Siyasi istikrarsızlık çoğu küçük devlet nezdinde kalıcı olma eğilimindedir. İkincisi, etnik ve dini çatışmadır. Etnik ve dini çatışma, en az bir tarafın hedeflerinin etnik veya dini saiklerle tanımlandığı ve çatışmanın, öncül olayların ve olası çözümlerin etnik çizgiler üzerinden betimlendiği bir çatışma biçimidir. Etnik çatışmalar, küçük bir devletin varlığını ciddi bir tehdit altına almaktadır. Söz konusu çatışmalar genellikle etnik farklılıklarla ilgili olmakla birlikte, başta politik, ekonomik, sosyal, kültürel veya bölgesel boyutlardaki konularla da ilişkilidir.¹²⁷

Üçüncüsü, ekonomik kriz sonucu küçük devletlerin halihazırdaki küçük çaptaki ekonomilerinin daralmasıdır.¹²⁸ Dördüncüsü, nüfus bağlamındaki tehdittir. Bu bağlamda, Vital ve Katzenstein'in küçük devlet tanımları göz önünde bulundurulduğunda, birçok küçük devletin özellikle Avrupa nezdinde nüfus azalması yaşadıkları gözlemlenmektedir.¹²⁹ Beşincisi, küçük devletlere yönelik çevre tehditleridir. Buna yönelik en muhtemel örnekler arasında, Pasifik Okyanusu'nda yer alan Tuvalu, Kiribati, Marşal Adaları ve Solomon Adaları gibi küçük devletlerin toprak erozyonu gibi iklimsel felaketler neticesinde batmaları yer almaktadır.¹³⁰

Çevresel sorunlarda, büyüklük, savunmasızlığın önemli bir unsurudur. Çevresel riskler ve doğal afetler büyük ve küçük devletleri ayırım gözetmeksizin etkilemektedir. Doğal afetlerin etkileri devletlerin konumuna bakılmaksızın belirli yerler üzerindeki etkileri aynıdır.¹³¹ Yine de bir devletin, çevresel risklerin ve doğal afetlerin etkileriyle başa çıkma kapasitesi büyük ölçüde büyüklükle ilgilidir. Küçük devletler, özellikle de gelişmekte olanlar, çevresel felaket meselelerinde diğer devletlerin ve devletlerarası aktörlerin yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Ekonomik gelişmişlik seviyeleri yüksek seviyede olan devletler, yeterli kaynağı ayırarak, hem

¹²⁶ age s. 17.

¹²⁷ age s. 74.

¹²⁸ age s. 39.

¹²⁹ Hendrik P. VAN DALEN ve Kene HENKENS (2011), "Who Fears and Who Welcomes Population Decline?", *Demographic Research*, C. 25, S.13, s. 445.

¹³⁰ Katrina Miriam WYMAN (2012), "Sinking States", *İçinde, Property in Land and Other Resources*, Ed. Daniel H. Cole, Elinor Ostrom, s. 443, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge.

¹³¹ IMF (2016), *Small States' Resilience To Natural Disasters and Climate Change: Role For The IMF*, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2016/110416.pdf>, ET. 21.03.2021.

tedbir alabilmekte hem de yeterli sayıda uzman yetiştirebilmektedir. Ancak gelişmekte olan veya gelişmemiş küçük devletlerde durum kesinlikle tam tersidir. Bunun sebebi ise, ekonomik zorluklar, iç ve dış güvenlik ile yolsuzluk gibi yapısal sorunlarla uğraşan bu küçük devletler, ekoloji odaklı politikalar yürütememektedirler.¹³²

Küçük devletler askeri güçten de yoksun olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, çoğunluğu askeri güç bulundurmamak zorundadırlar. Güç ve kapasite eksiklikleri göz önüne alındığında, küçük devletler askeri bağlamda kendilerini korumak için ekipman kalitesi yüksek ve sıkı eğitimden geçirilen ordular kurmaktadır. Söz konusu ordular, güç projeksiyonu bağlamında, küçük devletlerin gerek nüfus gerek ekonomik kaynak eksikliği nedeni ile bağlantılı olarak çok kalabalık olmamakla birlikte, genellikle kullanılan ekipmanların son teknoloji ürünü ve caydırıcılığı ile değerlendirilmelidir. Küçük devletler literatüründe, askeri yapı ve güvenlik konuları, üzerine yeterince düşünülen veya çalışma yapılan bir alan değildir. Küçük devletlerin savunma planlamalarına veya sahip oldukları askeri araçlara daha az odaklanılmaktadır.¹³³

Küçük devletler, geniş askeri ittifakların bir parçası olarak bir çatışma ihtimalinde faaliyet gösterecek kuvvetlerini muhafaza etmek adına diğer üye devletlerin de ordularının söz konusu çatışmaya dahil edilmesi için çaba göstermektedirler.¹³⁴ Bunun temel nedeni, ulusal savunma üzerindeki maddi ve insani yükü müttefikleri ile paylaşmaya çalışmaktır. Böylece, küçük devletler kurmayı arzuladıkları denge politikasını askeri alanda da sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ancak ittifakın küçük bir üyesi olarak bu devletler, ittifak çerçevesi dahilinde icra edilen savunma eylemlerinde diğer devletlerle uyumlu hareket edebilmek ve ittifakın kaygılarını dengeleme hususunda zorluklarla karşı karşıyadırlar.¹³⁵

Örneğin, Singapur, İsviçre ve Türkmenistan gibi küçük devletler, kendilerini stratejik ve askeri açıdan savunmasız ve yetersiz olarak görmekle birlikte, Norveç ve

¹³² UN (2001), *Disaster Profiles of the Least Developed Countries, Third United Nations Conference on Least Developed Countries Brussels*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2B808FD25701476285256A69006CE8D0-undpldc12jun.pdf>, ET. 21.03.2021.

¹³³ Vernon BENNETT (2018), *Military Force Structures in Small States: Providing for Relevant and Credible Military Capability*, Victoria University of Wellington, Wellington, s.30

¹³⁴ Jean-Marc RICKLI (2008), "European Small States' Military Policies After the Cold War: From Territorial to Niche Strategies", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 21, S.3, s. 314.

¹³⁵ Håkan EDSTRÖM, Dennis GYLLENSPORRE ve Jacob WESTBERG (2019), *Military Strategy of Small States: Responding to External Shocks of the 21st Century*, Routledge Press, London, s.17

Arnavutluk gibi ülkelerin aksine, askeri bir ittifaka katılmamaktadırlar.¹³⁶ Fakat bunun yerine, algılanan kırılma karşısında kendi ulusal kapasitelerine güvenmeyi tercih ederek askeri kuvvetlerini en modern silahlarla donatmayı amaçlamaktadırlar. Bahsi geçen ülkeler, stratejik kabiliyetlerinin değişen koşullarda karşılaştıkları çeşitli güvenlik ikilemelerinde sergiledikleri yaklaşımlarındaki farklılıkların bir sonucu olarak önemli ölçüde farklı askeri kuvvet yapılarına sahiptirler. Örneğin, Singapur, Güney Çin Denizi'nde en büyük ticaret ortaklarından Çin ile ASEAN üyesi olan Malezya, Brunei, Filipinler'in yanısıra Tayvan arasında yaşanan deniz sınırlarının belirlenmesine ilişkin gerilimde iki taraf arasında nasıl bir tutum sergileyeceğine dair bir güvenlik çıkmazına sürüklenerek, Çin'i dengelemek için ABD ile ortak hareket etme kararı almıştır.¹³⁷ Diğer bir örnek ise, Türkmenistan'ın 2001 yılında komşusu Afganistan'da başlayan savaşla karşı karşıya kaldığı güvenlik açığında sınır bölgelerine askeri yığınak yaparak berkitme ve Afganistan ile daha yoğun işbirliğine giderek tarafsızlığını koruma yoluna gitmiştir.¹³⁸

Diğer devletlerin yanısıra küçük devletler, yeterli askeri kapasiteyi sağlama aşamasında ekonomilerinin boyutları, değişken ekipman maliyetleri vb. sorunlar ile yüzleşmektedirler. Bununla birlikte, bu zorlukların kapsamı her bir küçük devlet arasında farklılıklar göstermenin yanında, çeşitli faydalar da sağlamaktadır. Söz konusu faydalardan bazıları; küçük devletlerin ekipman temin etme aşamasında farklı ülkelerden farklı fiyatlardaki ekipmanları satın alabilmesi ve global terör karşısında kendilerini savunabilmeleri için büyük devletler tarafından sağlanan silah ve maddi kaynak yardımlarıdır. Bu nedenle küçük devletler bazı ortak askeri özelliklere sahip olsalar da homojen bir grup olarak kabul edilemezler. Bu durum, kendilerinin, diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların onları algılama biçimini etkilemektedir.

Küçük devletler, diğer tüm devletler gibi ulusal varlıkları için çok önemli olan birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Günümüzde küçük devletler, geleneksel askeri tehditlere ek olarak, terörizm, çevresel felaketler, hibrit tehditler, siber saldırılar,

¹³⁶ age s. 23.

¹³⁷ Andy WONG (2020), "Singapore, ASEAN and Non-Alignment in the South China Sea: Time to Choose", *South East Asia Globe*, 06.05.2020, <https://southeastasiaglobe.com/south-china-sea-asean/>, ET. 06.05.2021.

¹³⁸ Bruce PANNIER (2016), "Neutral Turkmenistan Chooses A Side In Afghan Conflict", *Radio Free Europe Radio Liberty*, 23.06.2016, <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-afghanistan-neutrality-policy-punctured/27815538.html>, ET. 06.05.2021.

ekonomik ambargolar ve toplumsal güvenlik açıkları gibi geleneksel olmayan güvenlik sorunlarıyla da mücadele etmek zorundadırlar. Dahası, söz konusu geleneksel olmayan tehditlerin zaman içinde yoğunluğunun artması ve/veya şekil değiştirebilmesi durumunda küçük devletlerin halihazırdaki sınırlı güvenlik kapasitelerini öngörülebilir bir gelecekte oldukça zorlayacağı tahmin edilmektedir.

Küçük devletler, varlıklarını sürdürebilmek için barışçıl bir uluslararası sisteme ve güçlü devletlerin veya kuruluşların güvenlik garantilerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenlerle küçük devletler, büyük devletlere kıyasla daha çok sayıda örneğin ekonomik veya güvenlik gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren uluslararası örgütlere katılmaktadırlar. Küçük devletler, söz konusu örgütlere yetenekleri ölçüsünde aktif bir biçimde katılarak, uluslararası ilişkilerdeki önemlerini korumak ve/veya ulusal güvenliklerini öne çıkarmak adına politikalar oluşturmakta olup, kısa ve orta vadede bu tür davranış biçimlerinde bir değişiklik olacağı ihtimal dışındadır.

Küçük devletler, büyük devletler ve uluslararası örgütler gibi ciddi dış tehditlerle karşı karşıya kaldıklarından, kurallara ve normlara dayalı bir uluslararası düzen onlara daha fazla istikrar sağlamaktadır. Bu nedenle küçük devletler, olası bölgesel krizlerde veya savaş durumlarında daha büyük güçlerin ve kuruluşların güvenlik garantileri yoluyla ulusal güvenlik eksikliklerini telafi etme ve bir dereceye kadar bağımsız dış politika yürütme eğilimlerini sürdürmeleri beklenmektedir. Diğer taraftan, jeopolitik konumları belirli bir ekonomik gelişmişlik sağlamayan ve varlıklarını devam ettirmelerinde büyük katkısı olacak gerekli askeri-endüstriyel kompleksi oluşturamayan küçük devletlerin güvenlik sorunlarında bir değişim yakın vadede mümkün görünmemektedir.

Buna ek olarak, uluslararası savunma örgütleri, daha büyük devletlerle diplomatik ve yasal çerçevede eşit bir zemine oturtan ve askeri etkinliklerini arttırmak için potansiyel bir platform görevi görmesi nedeniyle, küçük devletler tarafından öngörülebilir gelecekte aktif bir biçimde kullanılacaktır. Küçük devletlerin ulusal güvenliği sağlamak ve diğer devletlere göre daha fazla etki elde etmek için kullandıkları yukarıda detaylı bir biçimde aktarılan çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Buna binaen küçük devletler, ABD ve Irak örneğinde olduğu gibi askeri kapasitelerinin mütevazı olması, modern askeri eğitimden ve günümüz

tehditlerine cevap verecek envanter yoksunluk nedeniyle büyük güçlerle ikili ilişki kurmaya devam edeceklerdir.

Dahası küçük devletlerin, günümüzde ve yakın gelecekte Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin güvenlik kanadı olan Yarımada Kalkan Gücü örneğindeki gibi potansiyel tehditlere karşı askeri denge unsurları oluşturma konusunda herhangi bir büyük çaplı değişikliğe gidecekleri tahmin edilmemektedir. Bununla birlikte küçük devletler, oluşabilecek risklerden korunmak adına ekonomik durumları, jeopolitik durumları ve büyük güçlerin davranışları çerçevesinde ve kapasitelerinin imkan tanıdığı ölçüde konvansiyonel ve gayrinizami harp stratejileri geliştirebilirler. Buna binaen bazı küçük devletler, Belarus'un Rusya'ya karşı veya Kuzey Kore'nin Çin'e karşı ikili ilişkilerindeki tutumunu benimseyerek sığınak arayışına girme haklarını saklı tutacaklardır. Diğer taraftan küçük devletler, İsviçre ve Türkmenistan örneklerinde olduğu gibi güvenliği ilgilendiren küresel veya bölgesel tüm meselelerde tarafsız kalma seçeneğini de değerlendireceklerdir. Bu stratejilerin her biri, farklı koşulları barındırarak, daha fazla güvenlik elde etmek için aynı hedefi takip etmekle birlikte, küçük devletlerin zayıflıklarını yansıtmaya devam edecektir.

Örneğin Nepal, Bolivya ve Çad ekonomik bakımdan gelişmemiş küçük devletler, askeri bağlamda kendilerini koruma konusundaki sınırlı yetenekleri nedeniyle, büyük güçlerle karşılaştırıldığında, küçük nüfusları, coğrafi engeller, endüstriyel kapasite, çağın gerisinde kalan envanterleri, altyapı eksikliği, güçlü komşular, gibi hem iç hem de dış güvenlik dinamiklerine karşı çok daha savunmasız kalan konumlarını diplomatik yöntemlerle berkitme çabalarını sürdürecektir. Katar, Singapur ve Hollanda gibi ekonomik bağlamda gelişmekte olan ve gelişmiş küçük devletler de yukarıda belirtilen diplomatik yöntemleri kullanmakla birlikte, askeri açıdan gerek envanter ve eğitim gerek yeterli bütçe gibi etkenler yoluyla daha avantajlı olan konumlarını koruyacakları öngörülmektedir. Son olarak, küçük devletler sadece büyük güçlerle değil, kendi aralarında da farklılık göstermektedir. Küçüklüğün benzer özelliklerini paylaşmalarına rağmen, devletler farklı güvenlik stratejileri kullanma eğiliminde olacaklardır. Buna binaen, coğrafyalarına, tarihsel gelişim süreçlerinin, ekonomik gelişmişliklerinin, savunma kapasitelerinin ve güvenlik algılarının halihazırdaki sınırlamalara bağlı olarak, farklı güvenlik ve dış politika davranış kalıpları sergilemeyi sürdürecektir. Bu değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere,

küçük devletler, imkânları çerçevesinde iki taraflı ve çok taraflı dış politika yapımı sergileyen; yetersiz kaynaklara, az nüfusa, yetersiz askeri kuvvete dayanan, soyut yeterlilik bakımından geri kalmış, yani yekûn güç göstergeleri sıklıkla yetersizlik yansıtan ülkelerdir. Bu çerçevede, izleyen bölümde küçük devletlerin dış politikalarını örnekler ile anlamak açısından, çalışma konusu Sırbistan değerlendirilecektir.

BÖLÜM II

KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN

2.1 EKONOMİK BAĞLAMDA KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN

Sırbistan'ın, Yugoslavya'nın 1991 yılında bölünmesinden itibaren küçük devlet tanımını karşıladığı belirtilmelidir. Yukarıda belirtilen etkenler çerçevesinde Sırbistan, nüfus ve toprak yüzölçümü bakımından küçülmüş, ekonomik gelişmişlik bağlamında ise büyümekte veya gelişmekte olan bir devlet olarak da tanımlanabilmektedir. Bir devletin teritoryal ve iç pazar büyüklüğünün, ekonomik gücünü ve yaşayabilirliğini belirlediğine dair yaygın bir kanı mevcuttur.¹³⁹ Ekonomik mantık, diğer tüm unsurların, geniş bir alana ve nüfusa sahip devletlerin küçük olana göre bir avantaja sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır.¹⁴⁰ Bölgesel olarak küçük devletlerin çeşitli ve dengeli hammadde kaynaklarına sahip olma olasılığı daha düşüktür ve iklimsel tekdüzelik nedeniyle daha az çeşitlilikte tarım ürünlerine sahip olma eğilimindedirler.¹⁴¹

Bu bakımdan ele alındığında, Sırbistan, 77,474 km² toprağa sahip olmakla birlikte coğrafi açıdan Orta Avrupa ile Güneydoğu Avrupa'nın kesişim noktası olan Balkanlar'ın kuzey noktasında yer almaktadır.¹⁴² Ekilebilir toprak ölçümünde Sırbistan yeterli toprağa sahip bulunmamaktadır. Demas'ın kuramına göre, bir devletin küçük devlet olabilmesi için 25.900 km² (10.000 mi²) ile 38.850 km² (15.000 mi²) işlenebilir toprağa sahip olması gerekmektedir.¹⁴³

¹³⁹ Michael C. CARROLL (1998), *Limitations of Traditional Economics. In: A Future of Capitalism*, Palgrave Macmillan, London, s.21

¹⁴⁰ E. Wesley F. PETERSON (2017), "The Role of Population in Economic Growth", *Sage Journals*, C. 7, S.4, s. 6.

¹⁴¹ Michael C. CARROLL 1998 age. s. 24.

¹⁴² ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2019), *Serbia: Additional Information*, <https://www.britannica.com/place/Serbia#ref92888>, ET. 22.11.2019.

¹⁴³ Michael C. CARROLL 1998 age. s. 28.

Sırbistan toprakları 77.474 km²'den oluşmakla birlikte tarım arazileri bu miktarın %24'ünü yani 18.594 km²'sini kapsamaktadır.¹⁴⁴ Karadağ'ın 3 Haziran 2006 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Adriyatik Denizi ile irtibatı kesilen Sırbistan, denize kıyısı olmayan ülkeler arasına yerleşmiştir.¹⁴⁵

Eurostat tarafından 2019 yılı içerisinde yapılan son nüfus sayımına göre, ülke nüfusu son on yıldır süren nüfus düşüş trendi neticesinde 6,963,764 olarak belirtilmektedir.¹⁴⁶ Nüfusunun 2011 yılındaki nüfus sayımına kıyasla 300.000 kişi kadar azalması Sırbistan'ı, somut bir güç göstergesi temelinde, Demas tarafından ortaya atılan küçük devlet tanımına oldukça yaklaştırmaktadır.¹⁴⁷ Demas'ın tanımı itibariyle bir devletin küçük sayılabilmesi beş milyon kişilik veya daha altında bir nüfus gerektirmektedir. Katzenstein ve Vital'in teorilerine göz atıldığında, ekonomik bağlamda gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Sırbistan, nüfusu 20-30 milyon bandında bulunmadığı için küçük devlet statüsünde yer almamakla birlikte, gelişmiş veya büyük devletlerarasında da yer almamaktadır.¹⁴⁸

Sırbistan nüfusunun %56'sının kentleşmiş bölgelerde yoğunlaşması gözlemlenmekte ve bu nüfus üretimde yeterince rol almamaktadır. Ülkenin sanayi merkezleri olarak görülen şehirlerde yaşayan insanların, tüm ülke genelinde yer alan sanayi kuruluşlarında ekonomiye katılım oranları %28.1'dir. Bu durumda ülkenin ekonomik lokomotifini sayılabilecek sanayi kuruluşlarında çalışanların sayısı görüldüğü üzere çok azdır. Diğer taraftan, Sırp ekonomisinin diğer bir güç noktası olan tarım sektöründe ise taşrada yaşayan %44'lük kesimden sadece %15lik bir katılım sağlanmaktadır.¹⁴⁹

Sırbistan, büyük ölçüde piyasa ekonomisinin egemen olduğu 2019 yılı itibariyle 51.523 milyar dolar boyutunda bir geçiş ekonomisine sahiptir. Ancak devlet sektörü belli alanlarda önemini hala korumaktadır. Ülke ekonomisi, büyük ölçüde

¹⁴⁴ William G. DEMAS 2009 age. s. 77.

¹⁴⁵ TASAM (2006), *Karadağ'ın Doğuşu*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/405/karadagin_dogusu, ET. 22.11.2019.

¹⁴⁶ EUROSTAT (2019), *2019 Sırbistan Nüfus Sayımı*, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1>, ET. 22.11.2019.

¹⁴⁷ William G. DEMAS 2009 age. s. 83.

¹⁴⁸ Peter J. KATZENSTEIN 1985 age. s.198.

¹⁴⁹ EUROPEAN COMMISSION EACEA (2019), *National Policies Platform: Serbia*, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-66_en, ET. 22.11.2019.

yabancı yatırımların yönlendirdiği imalat ve ihracata dayanmaktadır. Ülkenin ilk devlet başkanı Slobodan Milošević döneminde ekonominin yanlış yönetilmesi, uzun süren uluslararası ekonomik yaptırımlar, savaş ve 1999'daki NATO hava saldırıları sırasında Yugoslavya'nın altyapısına ve endüstrisine verilen zarar, ekonomiyi geriletmiştir. Bugün, Sırbistan'ın GSYİH'sı 1989 yılındaki seviyesinden % 27.5 oranında azalmıştır. Olafsson'un jeoekonomik tanımları esas alındığında ise, 52.424 milyar dolar değerindeki GSYİH'sı Sırbistan'ın küçük devlet olarak nitelendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.¹⁵⁰

Bu noktada, Sırbistan'daki enerji sektörüne değinmekte yarar vardır. Ülkedeki enerji sektörü, ülke ekonomisinin en büyük ve en önemli sektörlerinden biridir. Sırbistan net bir elektrik ihracatçısı ve petrol ve doğalgaz gibi temel yakıtların ithalatçısıdır. Sırbistan'da bol miktarda kömür ve önemli petrol ve gaz rezervleri bulunmaktadır.¹⁵¹ Sırbistan'ın 5.5 milyar tonluk kömür linyit rezervi dünyanın en büyük beşinci, Avrupa'da ise Almanya'dan sonra en büyük ikinci rezervidir. Ülkede kömür ilk olarak dört milyar ton ile Kolubara'da ve ikinci olarak 1.5 milyar ton ile Kostolac'ta bulunmaktadır.¹⁵² Dünya ölçeğinde küçük olmalarına rağmen, Sırbistan'ın 77,4 milyon ton petrol ve 48,1 milyar metreküp doğalgaz kaynakları bulunmaktadır.¹⁵³ Bu kaynaklar, Balkanlar'ın yanı sıra eski Yugoslavya bölgesinde en büyük kaynaklar oldukları için belirli bir bölgesel öneme sahiptir. Keşfedilen petrol ve doğalgazın neredeyse % 90'ı Banat'ta bulunmaktadır ancak Avrupa ölçeğine kıyaslandığında ortalama seviyenin altında bulunmaktadırlar.¹⁵⁴

Son yıllarda Sırbistan sanayi üretiminin belirgin bir küçülme yaşadığını da belirtmek gereklidir. Örneğin, Tablo 1'de 1990-2019 yılında 1989 yılının sadece yarısına tekabül eden bir üretim kapasitesi gerçekleşmiştir.¹⁵⁵ Ülkenin ana sanayi sektörleri arasında otomotiv, madencilik, demir haricindeki metaller, gıda işleme, elektronik, ilaç, giyim yer almaktadır. Sırbistan, 2008 yılında Serbest Ticaret Bölgeleri

¹⁵⁰ Maurice EAST 1973 age. s. 558.

¹⁵¹ Rade JELENKOVIC, Aleksandar KOSTIC, Dragana ŽIVOTIC ve Marko ERCEGOVAC (2008), Mineral Resources of Serbia, *Geologica Carpathica*, C. 59, S.4, s. 349.

¹⁵² agm s. 359-360.

¹⁵³ Dejan BRKIC (2018), *Energy Situation in the Republic of Serbia*, University of Niš, Niš, s.4

¹⁵⁴ age s. 8.

¹⁵⁵ Biljana JOVANOVIĆ GAVRILOVIĆ (2020), "Serbia Economic Growth Quality-Critical Analysis", *İçinde, Economic Growth and Development of Serbia-New Model*, Ed. Hasan Hanic, Stephane Ngomai, Goradana Vukelic, Dejan Eric, Ivana Domazet, s. 85, Belgrade Banking Academy, Belgrade.

İdaresi'ni kurmuştur.¹⁵⁶ 2012 yılında ticaret olanaklarını arttırmak için Serbest Ticaret Bölgeleri'nin sayısı arttırılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁷ 2019 yılı itibarıyla Sırbistan, 200 çok uluslu şirketin doğrudan yatırımları sayesinde 37.000 kişinin istihdam edildiği 15 serbest ekonomik bölgeye sahiptir.¹⁵⁸

Tablo 1: Balkanlarda Kişi Başına GSYH ve Kişi Başına GSYH Büyüme Hızı, 1990-2018¹⁵⁹

Ülkeler / Ülke Grupları	Kişi Başına GSYH (bin dolar) (2010 ABD doları sabit fiyatlarıyla)						Kişi Başına GSYH Büyüme Hızı (yıllık, %)					
	1. Dönem (1990-1994)	2. Dönem (1995-1999)	3. Dönem (2000-2004)	4. Dönem (2005-2009)	5. Dönem (2010-2014)	6. Dönem (2015-2018)	1. Dönem (1990-1994)	2. Dönem (1995-1999)	3. Dönem (2000-2004)	4. Dönem (2005-2009)	5. Dönem (2010-2014)	6. Dönem (2015-2018)
Düşük Gelir	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	-3,2	1,1	0,8	2,6	3,1	0,7
Orta Gelir	2,1	2,2	2,6	3,4	4,2	4,8	0,1	2,2	4,2	5,1	4,5	3,2
Düşük orta	0,9	1,0	1,1	1,5	1,8	2,1	0,3	2,0	3,7	4,8	4,3	3,9
Yüksek orta	3,1	3,4	4,1	5,4	6,9	7,9	0,3	2,5	4,6	5,6	4,8	3,2
Yüksek gelir	29,2	32,1	35,5	38,2	38,9	40,9	1,5	2,3	1,8	0,3	1,3	1,5
Arnavutluk	1,5	1,9	2,7	3,6	4,3	4,7	-5,5	7,5	6,6	5,5	2,4	3,3
Bosna-Hersek	0,7	2,0	3,3	4,3	4,8	5,4	...	35,3	4,9	4,7	1,9	3,7
Bulgaristan	3,8	3,8	4,5	6,3	7,1	8,0	-4,0	0,5	6,6	5,5	1,7	4,4
Hırvatistan	...	9,5	11,5	14,0	13,7	14,6	...	4,1	5,0	1,8	-0,1	3,7
Karadağ	...	5,0	5,1	6,3	6,8	7,5	...	-2,0	2,4	4,0	1,6	3,5
Kosova	2,4	3,0	3,5	3,9	8,6	4,1	2,4	4,0
Makedonya	3,4	3,2	3,4	4,1	4,7	5,2	-5,3	1,4	1,6	4,2	2,3	2,2
Sırbistan	...	3,3	3,8	5,1	5,5	5,8	...	0,3	6,9	4,1	0,9	2,3
Slovenya	...	16,4	19,8	23,7	23,1	24,6	...	4,4	3,5	2,0	0,0	3,4
Yunanistan	19,6	21,2	25,3	29,1	23,8	22,8	0,0	2,8	4,2	0,7	-4,5	0,7

Öte yandan, Deutsch'a göre, bir devletin küçük sayılabilmesi için söz konusu devletin GSYİH'sının dünya GSYİH'sının %1'i oranında bir gelire sahip olması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Sırbistan, dünya GSYİH'sının %1'inden daha azını, yani %0.08'ini oluşturduğu için küçük devlet statüsündedir.¹⁶⁰ Milošević'in Eylül 2000'de devrilmesinin ardından, Sırbistan Demokratik Muhalefeti koalisyon hükümeti, istikrar önlemleri olarak piyasa reformu programını uygulamaya başlamıştır.¹⁶¹ Sırbistan, Aralık 2000'de IMF üyeliğini yenilemekle birlikte, DB ile Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası'na katılmıştır.¹⁶² Sırbistan, 1995

¹⁵⁶ MINISTRY OF FINANCE OF SERBIA (2021), *Free Zones in the Republic of Serbia*, <https://www.usz.gov.rs/page/freezones>, ET. 18.04.2021.

¹⁵⁷ THE GOVERNMENT OF SERBIA (2021), *Free Zones Job for the Future*, <https://www.srbija.gov.rs/tekst/en/130037/free-zones-.php>, ET. 18.04.2021.

¹⁵⁸ OECD, *Special Economic Zones*, http://www.oecd.org/south-east-europe/SEZ_WB_2017.pdf, ET. 30.03.2021.

¹⁵⁹ Merve KARACAER ULUSOY ve Seda EKMEK ÖZÇELİK (2020), "Balkan Ülkelerinin Ekonomik ve Finansal Yapısı: Sorunlar ve Öneriler", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 74, s. 1038.

¹⁶⁰ Karl DEUTSCH 1966 agm. s. 316.

¹⁶¹ THE HERITAGE FOUNDATION (2019), *Serbia 2019 Index for Economic Freedom*, <https://www.heritage.org/index/country/serbia>, ET. 22.11.2019.

¹⁶² ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2019), *Serbia: Additional Information*, Chicago, <https://www.britannica.com/place/Serbia#ref92888>, ET. 22.11.2019.

sonrasında ticaretin serbestleştirilmesi ile yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi konularında ilerleme kaydetmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmasına rağmen enerji kaynakları, ulusal telekomünikasyon şirketi, doğal gaz şirketleri vb. olmak üzere pek çok büyük işletme devlet eliyle işletilmektedir. Sırbistan, Mart 2012'de AB üyeliğine aday statüsü kazanmıştır.¹⁶³

Ocak 2014'te Sırbistan'ın AB üyelik müzakereleri resmen başlamış, ardından Aralık 2017'den itibaren Sırbistan, biri dış ticaret olmak üzere 12 müzakere faslı açmıştır.¹⁶⁴ Sırbistan'ın DTÖ ile müzakereleri ilerlemekle birlikte, ülkenin katılımının önündeki en büyük engeli tarımsal biyoteknoloji ürünlerinin ticareti ve yetiştiriciliği konusundaki yasaklar teşkil etmektedir.¹⁶⁵ Söz konusu sürece engel teşkil eden yasalardan en önemlisi Sırbistan tarafından uygulanan GDO'lu gıda ithalatına yönelik yasaktır fakat DTÖ, herhangi bir ticari ve/veya tarımsal ürünün yasaklanamayacağına ısrar etmektedir.¹⁶⁶ Sırbistan, IMF ile Şubat 2018'de sona eren yaklaşık 1,3 milyar dolar değerinde üç yıllık bir Stand-by Anlaşması imzalamıştır.¹⁶⁷ Hükümet, mali konsolidasyon, özelleştirme ve kamu harcamalarını azaltma gibi ekonomik reformları uygulamada ilerleme kayd edildiğini açıklamıştır.¹⁶⁸

Sırbistan'daki işsizlik, komşularıyla karşılaştırıldığında nispeten daha düşükken, Avrupa ortalamasının oldukça üstünde yer almaktadır.¹⁶⁹ Ülke nüfusundaki genç işsizlik oranı 2019 yılının üçüncü çeyreği itibariyle %26 oranına ulaşmıştır.¹⁷⁰ Anlaşıldığı üzere genç nüfusunun dörtte biri işsiz olan Sırbistan, ekonomik gelişimine

¹⁶³ ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2019), *Serbia: Additional Information*, Chicago, <https://www.britannica.com/place/Serbia#ref92888>, ET. 22.11.2019.

¹⁶⁴ ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2019), *Serbia: Additional Information*, Chicago, <https://www.britannica.com/place/Serbia#ref92888>, ET. 22.11.2019.

¹⁶⁵ ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2019), *Serbia: Additional Information*, Chicago, <https://www.britannica.com/place/Serbia#ref92888>, ET. 22.11.2019.

¹⁶⁶ INTERNATIONAL AND SECURITY AFFAIRS CENTRE (2017), *The Accession of Serbia to the WTO and the EU During the Populist Challenge to International Free Trade Conference*, <https://www.isac-fund.org/en/news/accession-serbia-wto-eu-populist-challenge-international-free-trade-conference>, ET. 13.04.2021.

¹⁶⁷ CIA WORLD FACTBOOK (2019), *Economic Overview of Serbia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.

¹⁶⁸ CIA WORLD FACTBOOK (2019), *Economic Overview of Serbia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.

¹⁶⁹ CIA WORLD FACTBOOK (2019), *Economic Overview of Serbia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.

¹⁷⁰ MACTROTRENDS LLC (2021), *Serbia Unemployment Rate 1991-2021*, <https://www.macrotrends.net/countries/SRB/serbia/unemploymentrate#:~:text=Serbia%20unemployment%20rate%20for%202019a%2024%25%20decline%20from%202015>, ET. 30.03.2021.

rağmen işgücü kapasitesini değerlendiremeyerek ekonomisinde boşlukları kapatmakta oldukça yavaş hareket etmektedir. 2018 yılında işgücünün 3,24 milyon olduğu tahmin edilmiş ve istihdam 2,83 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Sırbistan’da, 15 yaş ve üstü nüfus arasında istihdam oranı nispeten düşük ve 47,6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷¹ Ülkede, istihdam edilenlerin % 15,9’u tarım sektöründe, % 28,1’i sanayi sektöründe ve % 56’sı ise hizmet sektöründe çalışmaktadır.

Genel işsizlik oranı, sosyalizm sonrası dönem boyunca çift haneli rakamlara ulaşarak 2000’lerin sonunda yaklaşık % 25 ile zirveye ulaşmıştır. O zamandan günümüze, bu oran önemli ölçüde düşerek, özellikle özel sektörde yeni istihdam yaratılmasıyla 2020’de % 7,2 seviyesine düşmüştür.¹⁷² Sırp Hükümeti, ülkenin uzun vadeli refahını sağlamak için gereken yapısal ekonomik reformları yavaş yavaş uygulamaktadır. Hükümet, bütçe açığının GSYİH’nın %1,7’sine ve kamu borcunun GSYİH’nın %71’ine düşürüldüğünü belirtmektedir.¹⁷³ Kamu borcu 2008 ve 2015 yılları arasında ikiye katlanmakla birlikte, Sırbistan’ın enflasyon ve döviz kuru istikrarı konusundaki endişeleri, para politikasında gelişimi engellemektedir. Gelecekteki büyük ekonomik zorluklar arasında durağan hane halkı gelirleri, özel sektör iş yaratma ihtiyacı, devlete ait şirketlerin yapısal reformları, stratejik kamu sektörü reformları ve yeni doğrudan yabancı yatırım (DYY) ihtiyacı yer almaktadır. Diğer uzun vadeli ciddi sorunlar arasında, işlemeyen yargı sistemi, yüksek düzeyde yolsuzluk, yaşlı ve azalan nüfus sayılmaktadır.¹⁷⁴

Sırbistan’ın ekonomik büyümesine elverişli faktörler arasında ise, AB katılım sürecinin bir parçası olarak sürdürdüğü ekonomik reformlar ile IMF anlaşmaları, stratejik konumu, nispeten ucuz ve yetenekli işgücü ve AB, Rusya, Türkiye ve Asya ve Afrika ülkeleriyle serbest ticaret anlaşmaları yer almaktadır.¹⁷⁵ Yer verilen bu bileşenler kapsamında, Sırbistan’ın, ekonomik altyapısı, coğrafi konumu, nüfusunun

¹⁷¹ MACTROTRENDS LLC (2021), *Serbia Unemployment Rate 1991-2021*, <https://www.macrotrends.net/countries/SRB/serbia/unemploymentrate#:~:text=Serbia%20unemployment%20rate%20for%202019a%2024%25%20decline%20from%202015,ET.30.03.2021>.

¹⁷² STATISTA (2020), *Serbia: Unemployment Rate From 1999 to 2020*, <https://www.statista.com/statistics/440532/unemployment-rate-in-serbia/>, ET. 30.03.2021.

¹⁷³ CIA WORLD FACTBOOK (2019), *Economic Overview of Serbia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.

¹⁷⁴ THE ECONOMIST (2014), *Serbia’s Foreign Policy: Divided Loyalties*, <https://www.economist.com/europe/2014/08/23/divided-loyalties>, ET. 30.11.2019.

¹⁷⁵ THE ECONOMIST (2014), *Serbia’s Foreign Policy: Divided Loyalties*, <https://www.economist.com/europe/2014/08/23/divided-loyalties>, ET. 30.11.2019.

10 milyon alt limitinin altında kalması, denize açılımının olmaması, GSYİHsının küçüklüğü, ticari ilişkilerinin yetersizliği ölçüsünde ve nedeniyle, küçük devlet statüsü taşıdığı ifade edilebilmektedir.

Sırbistan, nüfusunun 10 milyondan aşağı olması ve bu nüfusun iş gücüne katılımının oldukça düşük seviyelerde kalması nedeniyle, yakın vadede gerçekçi bir ekonomik kalkınmadan bahsetmek olanaksızdır. Dahası, tarımın ve sanayinin ekonomideki katkılarının az olması sebebiyle Sırbistan'ın, elindeki doğal kaynakları artı bir değere dönüştürmekte sorun yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Diğer taraftan Sırbistan'ın, ülke çapında oluşturduğu serbest ticaret bölgeleri ülke topraklarından geçen ticaret, ulaşım ve enerji yolları ile eklemlendiğinde orta ve uzun vadede büyük getiriler sağlayacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu potansiyel kalkınma, Sırbistan tarafından denize açılan komşu devletlerle gelecekte yapılabilecek olası liman kullanım anlaşmaları dahil çeşitli ticari girişimlerle desteklendiği takdirde, yine uzun vade de Sırbistan'ın ekonomik bağlamda gelişmiş küçük devletler arasında yer alma ihtimali kuvvetlenecektir. AB ile üyelik müzakereleri ve potansiyel ekonomik anlaşmalar Sırbistan'ın ekonomik potansiyelini önemli ölçüde artırması mümkündür.

Sırbistan buradan hareketle, AB üyesi ülkelerle ikili anlaşmalar yoluyla bir girizgah hazırladığı ve bu ülkelere DYY temin ettiği takdirde ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. DB ve IMF benzeri uluslararası ekonomik örgütlerden alınacak krediler doğrudan halihazırdaki endüstriyel tesislere yatırılması durumunda yaşanabilecek gelişmeler Sırbistan açısından oldukça karlı bir sonuca ulaşabilme ihtimalini düşündürmektedir. Ancak, yukarıda bahsi geçen ve gerçekleşmesi muhtemel senaryodan yola çıkılarak, Sırbistan'ın öncelikle iş gücünü aktif bir biçimde halihazırdaki ekonomik unsurlara entegre etmesi ve gereken ekonomik ve finansal reformları ivedilikle gerçekleştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, Sırbistan her ne kadar DYY ve kredi sağlasa da yakın vadede herhangi bir başarı elde edemeyecektir. Bu zemin üzerine, izleyen bölümde, küçük devlet tanımının yapılmasında ekonomik etkenler kadar etkili bir diğer etkenler bütünü olan, askeri etkenler ele alınacaktır.

2.2 ASKERİ BAĞLAMDA KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN

Askeri etkenler, her ne kadar üzerine yeterli miktarda çalışma yapılmadıysa, uzun zamandır küçük devlet çalışmaları alanında merkezi bir husustur.¹⁷⁶ Küçük devletler genellikle güvenlik kapasitelerine göre değerlendirilmekle birlikte, kendi güvenliklerini sağlayamamaları en tanımlayıcı özellikleri olarak yerleşmiş bir düşüncedir. Küçük devlet çalışmalarında, güvenliğin önemi, uluslararası sistem içinde küçük bir devlet olmanın dezavantajlarının en bariz olduğu bağlam olarak da kabul edilmiştir.¹⁷⁷

Güvenlik, küçük devletler açısından, ulusal egemenliğin uygulanması için merkezi bir öneme sahip olmakla birlikte, büyüklük ve güç kısıtlamalarının en kolay şekilde fark edilebildiği alanlardan bir tanesidir.¹⁷⁸ Dahası, geleneksel devlet güvenliği kavramlarından biri olarak askeri güçlere odaklanmak, bir devletin statüsü hakkında oldukça geniş bilgi verme potansiyeli vaat etmektedir. Bu bilgilere örnek vermek gerekirse, bir orduda bulunan ekipman adedi, ekipmanın kapasitesi, üreticisi, nerede ve nasıl kullanıldığı, ülkedeki asker sayısı ve dahası küçük devletlerin savunma mekanizmalarını anlama konusunda eldeki en güvenilir bilgi çeşitleridir.¹⁷⁹ Bir devletin güvenliğini temin edebilme yetenekleri, yalnızca toprak bütünlüğünü korumaktan ziyade, daha geniş bir ulusal menfaat yelpazesini desteklemek için kullanılabilir; bu yaklaşım biçimi, güvenlik çıkarlarının temel bir gerekliliği olmaya devam etmektedir.¹⁸⁰ Bununla birlikte, güvenlik, küçük devletlerin özelliklerini ve davranışlarını daha geniş eylemsellik ve dayanıklılık temalarıyla ilişkilendirme fırsatı sunduğu için küçük devlet çalışmalarında önemli bir konumda yer almaktadır.¹⁸¹ Bu sebeple, askeri etkenler başlığında küçük devletlerin Sırbistan özelinde güvenlik çıkarlarını nasıl tanımladıkları ve bu çıkarları koruyabilmek adına

¹⁷⁶ Vernon BENNETT 2018 age. s. 56.

¹⁷⁷ Håkan WIBERG 1987 agm. s. 344.

¹⁷⁸ Vernon BENNETT 2018 age. s. 64.

¹⁷⁹ Ben TONRA (2012), "Security, Defence and Neutrality: The Irish Dilemma", *İçinde, Irish Foreign Policy*, Ed. Ben Tonra, Michael Kennedy, John Doyle, Noel Dorr, s. 226, Pallgrave MacMillan, London.

¹⁸⁰ Mackubin Thomas OWENS (2007), "Strategy and the Strategic Way of Thinking", *Naval War College Review*, C. 60, S.4, s. 117.

¹⁸¹ Plamen PANTEV (2010), "The Fluid Nature of Smallness: Regulation of the International System and the Challenges and Opportunities of Small States", *İçinde, Small States in Europe: Challenges and Opportunities*, Ed. Robert Steinmetz, Anders Wivel, s. 109, Ashgate Publishing Limited, Farnham.

sahip oldukları imkanları, aldıkları kararlar doğrultusunda nasıl kullandıkları gösterilmektedir.

Küçük devletler, askeri güçlerine yeterince personel sağlama ve aynı şekilde personeline yeterince ekipman sağlama kapasitesinden yoksundurlar.¹⁸² Dahası, küçük devletler, diğer devletlerle eşzamanlı bir biçimde teşkil edilen ortak güvenlikten yararlanan devletler olarak sınıflandırılmaktadırlar.¹⁸³ Soğuk Savaş sırasında küçük devletlerin uluslararası ilişkilere yönelik gerçekçi anlayışlarını, modern konvansiyonel askeri güçlerini ikame etmekte karşılaştıkları zorluklar ve bağımsızlıkları için dış yardım arayışında ortaya çıkan ikilemleri tanımlamıştır.¹⁸⁴ Günümüzde, küçük devletler hala küçük bütçeler ve savunma yapıları ile sınırlıdırlar, ancak askeri kabiliyetlerini kullanma imkanlarının genişlemesiyle birlikte statü ve nüfuz edinimi kapasiteleri de aynı ölçüde artmıştır.¹⁸⁵ Söz konusu kapasitelerin artmasının ardında yatan en temel neden, modern askeri kuvvetlerde nicelikten ziyade niteliğin önem kazanması ve sağlanan ekipmanların etki derecesidir.¹⁸⁶ Bu bağlamda, küçük devletlerin askeri kuvvetlerinin birincil amacı artık olası bir savaş beklentisi değildir. Bunun yerine askeri kuvvetler, küçük devletlerin siyasi amaçlarını karşılamaya hizmet eden, uluslararası uygulamaları destekleyen operasyonları kapsayan olasılıklara odaklanmaktadır.¹⁸⁷

Bu tür askeri eylemler, küçük bir devletin hem iç hem de dış faktörleri tarafından şekillendirilir ve küçük devletlerin benimsediği güvenlik veya savunma politikaları ile stratejilerinin bir sonucu olarak yansıtılmaktadır.¹⁸⁸ Küçük devletler için güvenlik veya savunma seçenekleri, genellikle başka devletlerin desteğine yönelik bir arayış veya uluslararası kurallara dayalı düzenin sürdürülmesi ile sınırlı

¹⁸² Anthony PAYNE (2009), "Afterword: Vulnerability As a Condition, Resilience As A Strategy", *İçinde, The Diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, Ed. Alyson F. Cooper, Timothy M. Shaw, s. 282, Palgrave Macmillan, London.

¹⁸³ James J. WIRTZ (2010), "A New Agenda for Security and Strategy?", *İçinde, Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Ed. John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, s. 343, Oxford University Press, Oxford.

¹⁸⁴ Natalie J. WEBB, Anke RICHTER ve Don BONSPER (2010), "Linking Defense Planning and Resource Decisions: A Return to Systems Thinking", *Defense & Security Analysis*, C. 26, S. 4, s. 393.

¹⁸⁵ Paul SUTTON ve Anthony PAYNE (1993), "Lilliput Under Threat: The Security Problems of Small Island and Enclave Developing States", *Political Studies*, C. 41, S. 4, s. 593.

¹⁸⁶ Daniel R. SWEENEY ve Joseph L. DERDZINSKI (2010), "Small States and (In)Security: A Comparison of Ireland and Slovenia", *Connections*, C. 9, S. 2, s. 43.

¹⁸⁷ Vernon BENNETT 2018 age. s. 73.

¹⁸⁸ Vernon BENNETT 2018 age. s. 79.

görülmektedir.¹⁸⁹ Küçük devletlerin askeri bağlamda açık bir dizi alternatif olmasına rağmen, her biri bir tür dış yardım veya garantiye dayanmaktadır.¹⁹⁰

Küçük devletler için hayatta kalmak için en yararlı stratejiler sırasıyla; uluslararası örgütlere üyelik, ulusal askeri güce dayanmak, ittifak kurmak ve riskten korunmak olarak tanımlanmaktadır.¹⁹¹ Bu noktada, küçük devletler için güvenlik ve savunma seçenekleri, iki taraflı ve/veya çok taraflı işbirlikleri, tarafsızlık veya müdahil olmama durumundan askeri ittifaklara üyeliğe kadar uzanmaktadır.¹⁹² Küçük devletlerin askeri yapılarına yönelik her yaklaşım, küçük devletler için askeri kuvvetlerinin rolleri ve gereksinimleri, bu kuvvetlerin genişliği ve derinliği ile bunları geliştirmek ve sürdürmek için mevcut olan yükümlülükler veya desteğe ilişkin bir dizi çıkarım taşımaktadır.¹⁹³ Bununla birlikte, küçük devletlerin güvenliklerini sağlamak için hangi yaklaşımı kullandıklarına bakılmaksızın, askeri kabiliyetlerinin mümkün olduğunca caydırıcı olması beklenmektedir.¹⁹⁴ Küçük devletlerin askeri güçlerine dair çeşitli zorluklar sıklıkla ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, 20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati'nda GKRY'nin pozisyonu, küçük devletlerin askeri bağlamda karşılaştıkları sıkıntılar üzerine bir fikir verebilmektedir. Küçük devletler genellikle stratejik derinlikten yoksun olarak nitelendirilirler, ancak bu sadece coğrafi büyüklük ve konum açısından değil, aynı zamanda ekonomik, teknolojik ve demografik kapasiteleri açısından da görülmelidir.¹⁹⁵

Söz gelimi bu zorluklar, küçük devletlerin ulusal ekonomilerinde yaşanan gelişmelere de yansiyabilmektedir.¹⁹⁶ Dahası, küçük devletler, ekonomik zorluklar dolayısıyla askeri teçhizatlarını geliştirme kabiliyetine sahip olmadıklarından, modern teknolojilere ayak uydurmak için gerekli kaynaklardan yoksundurlar. Ekonomik bağlamda yaşadıkları sıkıntılar küçük devletleri askeri güçlerini olabildiğince muhafaza etmeye yönlendirmekle birlikte diğer devletlerden söz konusu zaafı

¹⁸⁹ Anthony PAYNE 2009 age. s. 280.

¹⁹⁰ age s. 281.

¹⁹¹ age s. 284.

¹⁹² James J. WIRTZ 2010 age. s. 337.

¹⁹³ age s. 346.

¹⁹⁴ age s. 351.

¹⁹⁵ age s. 353.

¹⁹⁶ Plamen PANTEV 2010 age. s. 104.

gidermek için edindikleri eski veya yeni ekipmanlar, gereksinimleri için çoğu zaman en uygun seçenek olmamaktadır.¹⁹⁷ Ayrıca, küçük devletlerin ekonomik ölçüklerinin etkileri, askeri eğitim ve destek için geliştirdikleri altyapıyı sınırlamakla kalmayıp geliştirebilecekleri askeri yeterlilik derecesini de kısıtlayabilmektedir.¹⁹⁸ Çevrelerinde karşılaştıkları zorluklara tepki verme biçimleri, küçük devletlerin askeri kapasitelerini, kuvvetlerinin büyüklüğünü ve kapsamını etkilemektedir.¹⁹⁹ Küçük devletlerden tam teşekküllü seferler veya operasyonlar düzenleyebilen etkin askeri kuvvetler sağlamaları beklenmemektedir, bunun yerine çok uluslu hareketlerde belirli rollerde uzmanlaşmış küçük, odaklanmış birlikler beklenmektedir.²⁰⁰

Bununla birlikte, küçük devletlerin askeri kuvvetlerinin, nitelik bağlamında saldırı veya yüksek yoğunluklu muharebe yetenekleri seğilemeleri muhtemel değildir; bunun yerine, savaş ihtimalinde oluşacak gerekliliklere daha fazla odaklanma, beklenmedik durumlara ve daha az bir kuvvetle, düşük yoğunluklu çatışma süresince daha fazla fayda sağlanması amaçlanmaktadır.²⁰¹ Küçük devlet ordularının, ülkeden uzakta bağımsız operasyonlar yapma kabiliyetine sahip olma ihtimalleri BM operasyonları ve çok uluslu hareketler dışında düşük kabul edilmekle birlikte kendi egemenlik sahalarında olası tehditleri veya işgal gibi beklenmedik durumları karşılamak için dış desteğe ihtiyaç duymaları muhtemeldir.²⁰² İlgili operasyonların gerektirdiği maliyetleri ve riskleri karşılayamayacaklarından, olası bir ittifak dahilinde ekipman, konsept veya doktrin geliştirmeye liderlik etme olasılıkları düşük olmanın yanısıra söz konusu etkenleri kendi kullanımlarına göre uyarlamaya veya değiştirmeye odaklanma ihtimalleri daha yüksektir.²⁰³ Bu bağlamda, sadece kendilerinin kullanıcısı oldukları askeri teçhizat bulundurmaları pek olası değildir. Küçük devletler, askeri yapılarında nispeten az sayıda kuvvet çarpanı veya uzman askeri personel bulundurmak durumundadırlar.²⁰⁴ Ayrıca, işbirliğine dayalı satın alma, bakım, araştırma, geliştirme ve eğitim anlaşmaları yoluyla envanter maliyetlerini karşılayarak

¹⁹⁷ age s. 107.

¹⁹⁸ age s. 109.

¹⁹⁹ age s. 111.

²⁰⁰ Håkan WIBERG 1987 agm. s. 348.

²⁰¹ agm s. 356.

²⁰² agm s. 361.

²⁰³ Paul SUTTON ve Anthony PAYNE 1993 agm. s.584.

²⁰⁴ agm s. 588.

ekonomide askeri açıdan tasarruf etmeleri beklenmektedir.²⁰⁵ İşbirlikleri aynı zamanda, küçük devletlerin kendi askerlerinin yurtdışında konuşlandırılmalarını destekleyerek daha büyük askeri yapılanmalarda daha etkin bir rol oynamak suretiyle çokuluslu ittifaklara bağlılıklarını ve yararlıklarını göstermek amacıyla operasyonlar yürütmelerine de yansıyabilmektedir.²⁰⁶

Küçük devletler, kapsamlı kuvvet yapıları sağlamak için gereken ekonomik altyapıdan yoksun olmanın yanısıra nüfuslarının küçük olması nedeniyle büyük askeri birlikler kurmaktan yoksundur.²⁰⁷ Küçük devletler, gerekli yapısal derinlikten veya sürdürülebilirlikten yoksun olmakla birlikte, kabiliyete dayalı askeri yapılar tesis etseler dahi bir birliğin günümüz koşullarında göstermesi gereken işlevlerin tamamını icra edebilmekte ne kadar başarılı olabilecekleri tartışma konusudur.²⁰⁸ Buna ek olarak, küçük devletlerin askeri birlikleri geniş askeri seferler düzenlemeye yarayan yetenekleri sergilemezler, bunun yerine seçici davranarak istikrarı koruma rolü ile kendilerini sınırlandırırır.²⁰⁹

Küçük devletler, askeri kabiliyetlerini geliştirme hususunda ikili işbirliğine ve uluslararası yardımlara büyük miktarda ihtiyaç duymaktadırlar.²¹⁰ Küçük devletler, ekonomik unsurların yanında işbirliğine dayalı askeri bir yapılanma oluşturarak, diğer devletlerle ortak savunma doktrinleri geliştirme ve eğitim yoluyla askeri yatırımlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışma eğilimi sergilemektedirler.²¹¹ Paylaşılan askeri kabiliyetlere katkıda bulunarak yeteneklerini artırabilir, uluslararası lojistik ve destek düzenlemeleri yoluyla maliyetleri düşürmeye çalışabilmektedirler.²¹² Askeri kuvvetler, küçük devletler tarafından olası ortaklarla birlikte çalışacak şekilde tasarlanmıştır. Küçük devletler, ekipman, eğitim ihtiyaçları ve operasyonlar yoluyla

²⁰⁵ agm s. 590.

²⁰⁶ Michael SHEEHAN (2010), "Military Security", *İçinde, Contemporary Security Studies*, Ed. Alan Collins, s. 152, Oxford University Press, Oxford.

²⁰⁷ age s. 174.

²⁰⁸ age s. 175.

²⁰⁹ Monica D. TOFT ve Talbot C. IMLAY (2006), "Strategic and Military Planning Under the Fog of Peace", *İçinde, The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning Under Uncertainty*, Ed. Talbot C. Imlay, Monica D. Toft, s. 239, Routledge Press, London.

²¹⁰ age s. 5.

²¹¹ age s. 6.

²¹² Jean-Marc RİCKLİ 2008 agm. s.313.

uluslararası işbirliğini ve desteği sürdürmek için güvenlik politikalarını yapılandırmaktadırlar.²¹³

Küçük devletler, kuvvetlerini etkinlik bağlamında faydayı maksimize edecek şekilde tasarlamaktadırlar.²¹⁴ Küçük devletler, askeri güçlerini, sıklıkla kullanılmayan üst düzey askeri yetenekleri sürdürmek yerine, meydana gelme olasılığı daha yüksek olan rollere göre yapılandırır.²¹⁵ Düşük ve orta yoğunluklu operasyonları yürütebilen kuvvetlere odaklanırlar, çok çeşitli ve beklenmedik durumlarda kullanılabilen çok amaçlı kabiliyetler sağlayan birlikler düzenlerler. Zorunlu operasyonlar için küçük devletler, kuvvetlerini görevi kayıtsız şartsız tamamlayacak şekilde uyarlamaktadırlar.²¹⁶ Askeri kuvvetler sivil ihtiyaçlara göre tasarlanmış ve teçhiz edilmekle birlikte, hükümetler sivil güvenlik, sınır koruması ve gözetimini tamamlamak üzere hareket etmek için kuvvetlerine yatırımları küçük bütçelerini zora sokmadan en üst düzeye çıkarmaya çalışırlar.²¹⁷

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Sırbistan'ın ekonomik unsurlara binaen neden küçük bir devlet sayılması gerektiği tartışma konusudur. Birincisi, Sırp Silahlı Kuvvetleri (SSK), günümüzde kara ve hava unsurları bünyesinde toplam 28,000 aktif personelden oluşan, küçük bir ordudur.²¹⁸ SSK birlikleri, ülkenin savunma ihtiyaçlarına daha somut karşılıklar verebilmek adına tüm kara unsurlarını personel sayıları 1000 ila 5000 askerden oluşan 5 tugay etrafında örgütlenmişlerdir. Bu birlikler, ülkenin sınırsal yapısı temel alınarak kuzey-güney ekseninde Novi Sad, Kraljevo, Niş ve Vranje şehirlerinde konuşlandırılmıştır.²¹⁹ Hava unsurlarına gelindiğinde ise Sırbistan, Bataynitsa, Ladevtsi ve Niş hava üslerinde konuşlu farklı roller üstlenen 133 adet Soğuk Savaş döneminden kalma mütevazî bir hava kuvvetine maliktir.²²⁰ Dahası SSK, profesyonel askerlik ve gönüllülük temelli bir askeri

²¹³ agm s. 327.

²¹⁴ Michael RASKA (2016), *Military Innovation in Small States: Creating a Reverse Asymmetry*, Routledge Press, London, s.12

²¹⁵ age s. 17.

²¹⁶ age s. 18.

²¹⁷ age s. 32.

²¹⁸ SERBİAN ARMED FORCES (2021), *Branches of the Serbian Armed Forces*, <http://www.vs.rs/en/about-saf/who-we-are/branches-of-the-saf>, ET. 30.03.2021.

²¹⁹ SERBİAN ARMED FORCES (2021), *About SAF*, <http://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces>, ET. 21.04.2021.

²²⁰ SERBİAN ARMED FORCES (2021), *Air Force and Air Defence*, <http://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces/air-force-and-air-defence>, ET. 21.04.2021.

yapılanmaya sahiptir. Yakın geçmişte yaşanan Yugoslavya Savaşları'nda yaşanan olayların etkisi nedeniyle SSK, birliklerini dolduracak yeterli sayıda profesyonel ve gönüllü adayları bulmakta sıkıntı çekmektedir.²²¹

İkincisi, günümüzde Sırbistan'ın askeri gücü, Karadağ'ın 2006 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından denize açılmamaktadır. Bu nedenle Sırbistan, deniz kuvvetlerini lağv ederek askeri bağlamda da küçük bir kara devletine dönüşmüştür. Dolayısıyla, Sırp ordusu sadece kara ve hava unsurları ile Tuna Nehri üzerine konuşlanmış kara kuvvetlerinin emrinde faaliyet gösteren bir nehir filosundan oluşmaktadır.²²² Sırbistan, Adriyatik Denizi'ne kıyısı olmaması sebebiyle denizaşırı ve sınır ötesinde gerçekleştireceği hareketler ve uluslararası misyonlar için önemli bir manevra koridorundan yoksundur. Üçüncüsü, Sırbistan tipik bir küçük devlet askeri faaliyeti olarak çok sayıda uluslararası askeri misyona az sayıda askerle katılmaya çalışmaktadır. Belgrad'ın bu tür faaliyetlerine örnekler sırasıyla, Kongo'da MONUSCO kapsamında 8 asker, Fildişi Sahilleri'nde UNOCI kapsamında 3 asker, Liberya'da UNMIL kapsamında 5 asker, GKRY'de UNFICYP kapsamında 46 asker, Lübnan'da UNIFIL kapsamında 177 asker, Ortadoğu'da UNTSO kapsamında 1 asker, Somali'de EUTM kapsamında 5 asker, yine Somali'de EUNAVFOR kapsamında 16 asker, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde MINUSCA kapsamında 72 asker, Mali'de EUTM kapsamında 3 asker ile, toplamda 336 askerini denizaşırı askeri misyonlarda görevlendirmesidir.²²³

Dördüncüsü, Eski Yugoslavya'nın başkenti olmakla birlikte aynı zamanda savunma sanayiinin de belkemiğini oluşturan Belgrad şehrine sahip olması dolayısıyla Sırbistan, Balkanlar'ın batısında yer alan devletler içinde en gelişmiş savunma sanayiine sahip ülkedir.²²⁴ Ancak Sırbistan'ın en gelişmiş savunma sanayiine sahip olması niteliği göz alıcı olsa da, bu sektörde yer alan işgücü sadece 12,000 kişiden

²²¹ Aleksandar VASOVIĆ (2018), "Serbia May Reintroduce Compulsory Military Service: President", *Reuters*, 21.08.2018, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-army/serbia-may-reintroduce-compulsory-military-service-president-idUSKCN1L61I4>, ET. 21.04.2021.

²²² SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Article on River Flotilla*, <http://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces/army/river-flotilla>, ET. 21.04.2021.

²²³ MINISTRY OF DEFENCE OF SERBIA (2021), *Current Multinational Operations*, <http://www.mod.gov.rs/en/g/4366/aktuelne-multinacionalne-operacije-4366>, ET. 21.04.2021.

²²⁴ MINISTRY OF DEFENCE OF SERBIA (2019), *Serbian Military Industry 2019 Arms Fair*, <https://www.srbija.gov.rs/vest/en/142214/serbian-military-industry-at-partner-2019-armsfair.php>, ET. 30.03.2021.

oluşmakla birlikte Balkanlar'da bölgesel güç niteliğindeki Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelere kıyasla çok düşük bir boyutta kalmaktadır.²²⁵ Dahası, Sırp savunma endüstrisinin gelişmiş olması, niteliksel bağlamda kaliteli ekipman ürettiği anlamına gelmemektedir. Aksine Sırbistan, Yugoslavya döneminden devraldığı mirasla çok sayıda ülkeden farklı envanter gereksinimlerini karşılamaya devam ederek kalite açığını kapatmayı hedeflemektedir.²²⁶

Beşincisi, SSK'nın envanteri analiz edildiğinde, yerli ağır silahların çoğunun eski Yugoslav unsurlarından kalma oldukları anlaşılmaktadır.²²⁷ Envanterdeki mevcut unsurlara bakıldığında söz konusu yerli silahların Yugoslav üretimi olması nedeniyle bunların salt Sırp silah sanayii ürünü olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. İthal edilmiş silahlara bakıldığında ise SSCB gibi eski sosyalist ülkelerin yanısıra, ÇHC, ABD ve Rusya'nın da ürettiği silahlar göze çarpmaktadır.²²⁸ Ürettiği silahların çoğunlukta olduğu görülmekle birlikte söz konusu silahların idamesi açısından Sırbistan, yüksek oranda Rusya'ya bağımlılık duymaktadır.²²⁹ Diğer taraftan 21. yüzyıl içerisinde bölgesel ve küresel dış politikasında dengeli bir tutum sergilemeye çalışan Sırp dış politikasına paralel olarak SSK, envanterindeki silah kapasitesini çeşitlendirmek amacıyla ABD ve Almanya gibi NATO ülkeleri ile İsveç'ten silah ithalatı yapmıştır. Sırbistan'ın silah ithalatına yaptığı yatırımların ana nedeni, yerli silah sanayiinin Sırp birliklerinin tüm ihtiyaçlarını karşılayamamasından kaynaklanmaktadır.²³⁰

Altıncısı, SSK, Sırp dış politikasının da etkisiyle ağırlıklı olarak geleneksel dış ortağı Rusya'nın dışında ABD'den ve AB ülkelerinden de silah temin ederek

²²⁵ Blerim REKA, "Military Spending in the Western Balkans", *GIS Reports Online*, 10.01.2019, <https://www.gisreportsonline.com/107i.html>, ET. 30 Kasım 2019.

²²⁶ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Military Equipment*, <http://www.vs.rs/en/about-saf/armament/infantry>, ET. 21.04.2021.

²²⁷ Jovana GEORGIEVSKI (2020), "Weapon Procurement and Military Neutrality: Where is Serbia's Defence Policy Heading?", *European Western Balkans*, 10.01.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/01/10/weapon-procurement-and-military-neutrality-where-is-serbias-defense-policy-heading/>, ET. 21.04.2021.

²²⁸ Song ZHONGPING (2020), "NATO Over-Sensitive to Serbia's Pragmatic Arms Purchase From China", *Global Times*, 10.08.2020, <https://www.globaltimes.cn/content/1197294.shtml>, ET. 21.04.2021.

²²⁹ ASSOCIATED PRESS (2019), *Serbia Thankful to Russia for Boosting its Military*, <https://apnews.com/929c5aae77a54af89691b02e42c792ef>, ET. 21.04.2021.

²³⁰ Vladimir GUJANCIC (2019), "Expansion of the Serbian Defense Industry (Part 1): Novelties and Opportunities", *Balkan Post*, 08.01.2018, <https://www.balkanpost.com/article/801/expansion-serbian-defense-industry-part-1-novelties-and-opportunities>, ET. 30.11.2019.

kaynaklarını çeşitlendirmekle birlikte, aynı zamanda bağımlılıklarını da çeşitlendirmiştir. Son olarak Sırbistan'ın savunma bütçesi 2021 yılında 60 milyar dolar seviyesindeki GSYİH'na kıyaslandığında 1.51 milyar dolar seviyesi ile toplam GSYİH'nın %2.49'unu oluşturmaktadır.²³¹ Askeri güvenlikle yakından bağlantılı güvenlik tehditleri hususu da araştırma konusu bağlamında üzerinde durulması gerekli konular arasındadır.

Öte yandan, siyasi yaşamın demokratik standartlarını oluşturma sürecinin ile güvenlik ve savunma entegrasyon süreçlerinin yoğunlaştırılması, Sırbistan'ın da yer aldığı Avrupa bölgesinin güvenliğine nispeten olumlu bir şekilde yansımaktadır.²³² BM, AGİT, AB ve NATO gibi bölgesel ve küresel aktörler, Avrupa'da yaşanan modern zaman zorluklarına, risklerine ve önemli tehditlerine cevap vermeye çalışmakta, Avrupa'daki güvenlik durumunu olumlu yönde etkilemektedir.²³³ Sırbistan'da dış politika yönelimi ve reform süreçleri, iyi komşuluk ve işbirliği politikasının ilerletilmesi, Avrupa ve diğer uluslararası güvenlik yapılarına katılımın yanı sıra uluslararası konumunu güçlendirmede olumlu bir etkiye sahiptir.²³⁴ Bölgedeki ülkelerin Avrupa ve Avrupa-Atlantik yönelimi, karşılıklı güven ve işbirliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunmakta, bu da Sırbistan'ın güvenliğine yönelik yeni riskler ve tehditler olasılığını azaltmaktadır.²³⁵

Sırbistan'a yönelik herhangi bir askeri saldırı çok olası görülmemekle birlikte, saldırı ihtimali bölgedeki çatışan çıkarların neden olduğu küresel veya bölgesel silahlı çatışmaların olası bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir.²³⁶ Sırbistan'ın ulusal güvenliğinin, anayasaya aykırı bir biçimde, şiddet içeren yollarla menfaatlerine ulaşmayı amaçlayan birtakım grupların silahlı isyanı ile tehlikeye girmesi riski, her daim gündemdedir. Uluslararası toplum nezdinde kabul görmüş bir ihtimal olarak, Voyvodina temelinde ayrılıkçılığa dayanabilecek silahlı isyanlar ve/veya düşük

²³¹ MACROTRENDS LLC (2019), *Serbia Military Spending/Defense Budget 1997-2019*, <https://www.macrotrends.net/countries/SRB/serbia/military-spending-defense-budget>, ET. 30.11.2019.

²³² EC (2020), *Key Findings of the 2020 Report on Serbia*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1792, ET. 25.10.2020.

²³³ EC (2020), *Key Findings of the 2020 Report on Serbia*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1792, ET. 25.10.2020.

²³⁴ EC (2020), *Key Findings of the 2020 Report on Serbia*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1792, ET. 25.10.2020.

²³⁵ Raynell ANDREYCHUK (2018), *Security in the Western Balkans*, NATO Parliamentary Assembly, Brussels, s. 2

²³⁶ Gordana DELIC (2019), *Security Matters to the Western Balkans*, NATO Publications, Brussels, s.6

yoğunluklu askeri faaliyetler, Belgrad için yadsınamayacak derecede önemli ve olası bir tehdit olarak algılanmaktadır.²³⁷ Bu tehdit algısının temelinde ilk olarak bölgede, mezhepsel olarak Ortodoks Sırlardan farklı olan Katolik Macarların yoğun miktarda yaşaması gösterilebilir. Bölgenin nüfusu iki milyona yaklaşmakla birlikte, Sırlar ve Macarlar dışında başka etnik ve dini grupların da bölgede yer alması, adeta küçük bir eski Yugoslavya manzarası sunmaktadır.²³⁸ Voyvodina sınırları içerisinde günümüzde Macarların, Voyvodina Macarları İttifakı (VMİ) adı altında siyasi faaliyetler yürüten bölgeselci bir partisi bulunmaktadır.²³⁹ Voyvodina bölgesinin özerk statüsü nedeniyle bölge valisi 2012 yılından beri iktidarda bulunan Sırbistan İler Partisi mensubu olmasına karşın, Bölgesel Meclis'in başkanlığı VMİ'nin elinde bulunmaktadır. Bu noktada Belgrad yönetimini asıl korkutan faktör, bölgenin aynı Kosova gibi bağımsızlık ihtimalinin veya daha da artacak şekilde özerklik istemelerinin etrafında şekillenmektedir.²⁴⁰ Sırp resmi devlet görüşünde, Sırbistan'ın ulusal çıkarlarına yönelik en büyük tehdit, Kosova'nın tek taraflı olarak ilan edilen ve ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Türkiye gibi 100'den fazla ülke tarafından tanınan bağımsızlığının, tüm dünya nezdinde tanınmasıdır.²⁴¹

Sırbistan için risk taşıyan bir diğer bölge ise Karadağ ve Bosna-Hersek ile sınırları olan, Balkanlar'ın merkezinde bulunan, 8.687 km² genişliğindeki Sancak bölgesidir. Günümüzde Sancak bölgesi, Sırbistan ve Karadağ arasında yer alan sınır bölgelerini kapsamaktadır. Bölgenin çekirdeği, Kosova sınırına yakın Yeni Pazar kentidir. Sancak'ın Sırbistan topraklarında kalan kısmı, 2011 nüfus sayımına göre 201,708 kişiden oluşmaktadır. Söz konusu sayımda bu nüfusun %59.4'ü Boşnaklardan, %32.5'i Sırlardan oluşmaktadır.²⁴² Sancak bölgesindeki ilk siyasi hareketlenme 1990'lı yılların başından itibaren gelişmektedir. Demokratik Eylem Partisi'nin (SDA) 26 Haziran 1990 tarihinde Bosna-Hersek'te kurulmasıyla birlikte

²³⁷ Rufin ZAMFIR (2020), *Risks and Vulnerabilities in the Western Balkans*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Brussels, s.30

²³⁸ Snežana STOJSIN (2015), "Ethnic Diversity of Population in Vojvodina at the Beginning of the 21st Century", *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, C. 4, S. 2, s. 29.

²³⁹ Florian BIEBER ve Jenni WINTERHAGEN (2006), *Ethnic Violence in Vojvodina: Glitch or Harbinger of Conflicts to Come?*, European Centre for Minority Issues, Flensburg, s.29

²⁴⁰ age, 38.

²⁴¹ Rufin ZAMFIR 2020 age. s. 35.

²⁴² STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA (2011), *2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia*, [https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije /Po pis2011/Knjiga20.pdf](https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Po pis2011/Knjiga20.pdf), ET. 06.05.2021.

bölge halkının Sırp siyasetine entegrasyonu başlatılmıştır. 27 Haziran 1990 tarihi sonrasında Partinin Sırp siyasetinde kabul görmesi adına, Syenitsa, Foça, Priboy ve Velika Kladuşa kentlerinde 40.000 eylemcinin katıldığı mitingler gerçekleştirilmiştir.²⁴³ Ancak SDA, 29 Temmuz 1990 tarihinde Yeni Pazar’da bir yerleşke açılana kadar, Sancak siyasetine tam manasıyla müdahil olamamıştır.²⁴⁴ Yeni Pazar’da faaliyetlerine başladıktan kısa bir süre sonra 1990 Sırbistan genel Seçimlerine katılan SDA, Sırp Ulusal Meclisinde üç sandalye almayı başarmıştır.²⁴⁵

11 Mayıs 1991 tarihine gelindiğinde ise Yugoslavya çapında Sırp siyasi baskısının artması ve etnik çatışmaların başlaması sonucunda, Sancak bölgesinde yaşayan Müslüman halkın çıkarlarını koruyabilmek adına Sancak Boşnak Milli Meclisi (SBMM) kurulmuştur.²⁴⁶ Etnik gerilimlerin artması üzerine dönemin SBMM başkanı Süleyman Uglyanın; “*Bir başka Yugoslav cumhuriyeti daha ayrılırsa veya bölgedeki Müslüman halkın korunması zorunlu hale gelirse, Sancak özerkliğini ilan edecektir*” şeklinde bir beyanatta bulunmuştur.²⁴⁷ Uglyanın’ın beyanatı sonrasında Sırbistan, karşılık olarak Sancak’ı daha sıkı kontrol altına almakla yetinmiştir.

Günümüze gelindiğinde ise Sırbistan, Sancak bölgesinin, etnik-dini köken nedeniyle Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova ve Türkiye ile ilişkiler kurmasına mesafeli yaklaşmaktadır, zira bu ülkelerde önemli miktarda Sancaklı diaspora faaliyetleri yürütmektedirler. Söz konusu yaklaşımın temel nedenleri Belgrad’ın iç güvenlik kaygılarıdır. Birincisi, nüfus verilerinin de belirttiği üzere Sancak, Voyvodina’nın tersine Sırp çoğunluklu bir bölge değildir. İkincisi, Yeni Pazar, Novi Sad gibi SSK’nın kara-hava unsurlarının ana üs bölgelerinden biri değildir. Sancak, Bosna Savaşı sırasında Vahhabi savaşçıların bölgeye ilk defa ayak basmasıyla Vahhabi yapılanmaları ve nüfuzuna açılmıştır.²⁴⁸ Dahası Türkiye, bölgenin tamamında görev yapacak, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı altı hafızı Sancak’a göndererek

²⁴³ Murat YILMAZ (2017), “Sancak Meselesi”, *İçinde, Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, s. 98, Akçağ Yayınları, İstanbul.

²⁴⁴ age s. 100.

²⁴⁵ age s. 101.

²⁴⁶ age s. 103.

²⁴⁷ age s. 109.

²⁴⁸ Elizabeth KENDAL (2021), “Serbia: Wahhabi Activism in Sandzak”, *EA Foundation*, 01.04.2021, <http://www.ea.org.au/ea-family/Religious-Liberty/SERBIA--WAHHABI-ACTIVISM-IN-SANDZAK>, ET. 06.05.2021.

karşılık vermektedir. ²⁴⁹ Sırbistan'ın Sancak'ın tamamına hakim olamamasıdır, zira halihazırda Sancak'ın diğer yarısı Karadağ topraklarında yer almaktadır. Son olarak, Sırbistan'ın mevcut sınırlarını koruyabilmek adına bu bölgede herhangi bir özerklik veya bağımsızlık taraftarı eyleme izin vermeyeceği öngörülmektedir.

Öte yandan, terörizm, Sırbistan açısından ulusal, bölgesel ve küresel güvenliğe yönelik önemli bir tehdit olarak algılanmaktadır.²⁵⁰ Batı Balkanlarda ve çevresindeki Orta ve Güney Avrupa'da, bölgedeki terör örgütlerini destekleyen unsurlar, Sırbistan'ın hem doğrudan, hem de topraklarının diğer ülkelerdeki terörist faaliyetlerin hazırlanması ve yürütülmesi için kullanılması yoluyla terörist faaliyetlerle tehdit edilebileceğini göstermektedir.²⁵¹ Terörizm ile Zemun Klanı, Pembe Panterler, Karadağ mafyası ve Sırp mafyası gibi organize suç örgütleri arasındaki bağlantı, Sırbistan'ın güvenliği için tehlike arz etmektedir.²⁵²

Özellikle bazı milliyetçi ve dini aşırılık yanlısı gruplar ve benzer paydaş örgütler tarafından temsil edilen ayrılıkçı emeller, Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik daimi bir güvenlik riski ve doğrudan bir tehdit kaynağıdır.²⁵³ Aşırı milliyetçilik ve köktendincilik, yakın ve uzak geçmişte etnik ve dini temelli çatışmalardan kaynaklanan etnik ve dini nefretin yanı sıra hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı,²⁵⁴ Sırbistan'ın ulusal çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdittir. Siyasi ve ekonomik reform süreçlerinin yavaş ilerlemesi, sosyal ve etnik gerilimlerin artmasına ve bunların çatışmalara dönüşme potansiyeline önemli ölçüde katkıda bulunabilme olasılığı bulunmaktadır.²⁵⁵

Ayrıca, Sırbistan topraklarındaki organize suç, özellikle uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı ve yasadışı göçlerin yanı sıra, başta ekonomik alanda olmak üzere, konvansiyonel silahlar ile kitle imha silahlarının kullanımının

²⁴⁹ Lejla BIOGRADLIJA (2021), "Türk Hafızlar Sırbistan'ın Sancak Bölgesindeki Kur'an Kurslarında Görev Yapacak", 18.03.2021, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-hafizlar-sırbistan'in-sancak-bolgesindeki-kuran-kurslarinda-gorev-yapacak/2180902>, ET. 06.05.2021.

²⁵⁰ NATIONAL DEFENCE STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA (2009), Ministry of Defence of Serbia Publications, Belgrade, s.8

²⁵¹ age s.11.

²⁵² age s.17.

²⁵³ Aleksandar VANCHOVSKİ (2021), "The Security Perception and Security Policy of Serbia", *Defense & Security Analysis*, C. 37, S. 1, s. 139.

²⁵⁴ agm s. 127.

²⁵⁵ agm s. 132.

yaygınlaşması da Belgrad'a yönelik tehditlerin artışında belirgin bir yere sahiptir.²⁵⁶ Organize suçun, doğası gereği devletin işleyişi ve toplumun gelişmesi üzerindeki sonuçları itibariyle Sırbistan'ın güvenliği için gerçek bir tehdit olduğu belirtilmektedir.²⁵⁷ Diğer taraftan, doğal afetler ve kimyasal, biyolojik, nükleer, teknik ve teknolojik olaylar, Sırbistan nüfusu, maddi yatırımları ve çevre için sürekli bir güvenlik tehdididir.²⁵⁸ Bu olguların olumsuz sonuçları, komşu ülkelerin topraklarına yayılıp tehdit edebilecek konumdadır.²⁵⁹ Ayrıca aynı tehditler, komşu devletlerin topraklarında gerçekleşebilir ve Sırbistan'a kadar uzanıp topraklarını ve nüfusunu tehdit edebilme riskini taşımaktadır.²⁶⁰

Devlet işlevlerinin uygulanmasının önemli bir parçası olan modern bilgi teknolojilerinin gelişimi, çeşitli grupların ve devlet dışı aktörlerin hedeflerine ulaşmada işleyişi için yeni koşullar yaratmaktadır.²⁶¹ Bu bağlamda, siber tehditler yoluyla Sırp savunma sisteminin temel unsurlarının işleyişine yönelik bir saldırı olasılığının arttığı yönünde görüşler mevcuttur.²⁶² Bu nedenle, devlet aygıtının tüm seviyelerinde savunma sistemi unsurlarının teknolojik ve prosedürel korunmasının sürekli olarak geliştirilmesinin, Sırbistan açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.²⁶³

Sırbistan'ın ulusal güvenliği ve savunma yetenekleri, başta istihbarat ve terör bağlamında, başta DAESH olmak üzere çeşitli unsurlar tarafından da tehdit edilmektedir.²⁶⁴ Belirtilen tüm güvenlik tehditlerine yönelik yanıtlar, yetkili devlet organlarında kapasite geliştirilmesinin yanı sıra, bölgesel ve uluslararası düzeylerde işbirliğinin yoğunlaştırılmasında da aranmaktadır.²⁶⁵ Bu bağlamda önem arz eden

²⁵⁶ Blažo M. RADOVIC (2018), "The Serbian Defence Institution: The Need for Clear Policy Guidance to Improve the Serbian Defence Planning, Management, and Command Processes", *Defense & Security Analysis*, C. 34, S.3, s. 216.

²⁵⁷ OSAC (2020), Crime and Safety Report, <https://www.osac.gov/Content/Report/b01832c2-4537-4571-b5bb-18b0b3092164>, ET. 30.03.2021.

²⁵⁸ Irina RIZMAL, Vladimir RADUNOVIC ve Đorđe KRIVOKAPIC (2020), *Guide Through Information Security in the Republic of Serbia*, OSCE Publications, Viyana, s.27

²⁵⁹ age s. 30.

²⁶⁰ age s. 29.

²⁶¹ age s. 37.

²⁶² Blažo M. RADOVIC 2018 agm. s. 219.

²⁶³ agm s. 222.

²⁶⁴ Nikola CUCKIC (2019), "Serbia's New National Security and Defence Strategies: Balancing Between NATO and CSTO", *European Western Balkans*, 12.11.2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/12/serbias-new-national-security-and-defence-strategies-balancing-between-nato-and-csto/>, ET. 31.03.2021.

²⁶⁵ Nikola CUCKIC (2019), "Serbia's New National Security and Defence Strategies: Balancing Between NATO and CSTO", *European Western Balkans*, 12.11.2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/12/serbias-new-national-security-and-defence-strategies-balancing-between-nato-and-csto/>

alanlardan biri, savunma stratejisidir. Ülkenin savunma çıkarları, vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması ve istikrarın oluşturulması ile sürdürülmesi için genel ihtiyaçlarını ifade etmektedir.²⁶⁶ Savunma çıkarları, Sırbistan'ın askeri kapasitesi ve uluslararası toplumdaki konumundan kaynaklanmaktadır.²⁶⁷ Sırbistan'ın savunma sisteminin varlığının ve işleyişinin Sırp anayasasına göre genel amacı, savunma çıkarlarının gözetilmesidir.²⁶⁸ Sırbistan'ın hayati savunma çıkarları şunlardır: Sırbistan'ın egemenliğinin, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması ve vatandaşlarının güvenliklerinin korunması; bölgede güven inşası, güvenlik ve istikrarın artırılması; uluslararası güvenlik örgütleri ve demokratik devletlerin kurumları ile işbirliği ve ortaklık sağlanmasıdır.²⁶⁹ Sırbistan, savunma çıkarlarını barış ve istikrarın sağlanması temelinde oturtmaktadır.²⁷⁰

Bu durum, küçük devletlerin varlıklarının, bölgesel ve küresel istikrara ne derece bağlı olduğunu gözler önüne sermektedir.²⁷¹ Sırbistan, güvenlik bağlamında aldığı temel kararlar, belirlediği hedefler ve amaçların başarılmasına ilişkin güvenlik stratejileri yoluyla ifade edilen görüşlerinin bir sentezi olarak güvenlik politikasında, ulusal çıkarlarının korunması için uygun iç ve dış siyasi, ekonomik, sosyal, askeri ve diğer koşulların yaratılmasına odaklanmaktadır.²⁷² Sırbistan'ın savunma politikası, kendi savunma kapasitesini güçlendirmeye, diğer küçük ve büyük devletlerle işbirliğine, gittikçe artan Avrupa taraftarı dış politika eğilimine ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği ve ortak eylem süreçlerine aktif olarak katılma becerisine dayanmaktadır.²⁷³ Yukarıda belirtilen görüşlerin hayata geçirilmesi, savunma

s.com/2019/11/12/serbias-new-national-security-and-defence-strategies-balancing-between-nato-and-csto/, ET. 31.03.2021.

²⁶⁶ THE AGENCY FOR PUBLIC MANAGEMENT AND GOVERNMENT (2015), *Serbia-Building Integrity in Defence*, https://cids.no/wp-content/uploads/pdf/difi/difi_report_2015_8_serbia_-_building_integrity_in_defence.pdf, ET. 31.03.2021.

²⁶⁷ THE AGENCY FOR PUBLIC MANAGEMENT AND GOVERNMENT (2015), *Serbia-Building Integrity in Defence*, https://cids.no/wp-content/uploads/pdf/difi/difi_report_2015_8_serbia_-_building_integrity_in_defence.pdf, ET. 31.03.2021.

²⁶⁸ PARLIAMENT OF SERBIA (2021), *English Translation of the Constitution of the Republic of Serbia*, http://www.parlament.sr.gov.yu/content/eng/akta/ustav/ustav_1.asp, ET. 31.03.2021.

²⁶⁹ Jim SEROKA (2010), "Serbian National Security and Defense Strategy: Forever Wandering in the Wilderness", *The Journal of Slavic Military Studies*, C. 23, S. 3, s. 440.

²⁷⁰ agm s. 449.

²⁷¹ agm s. 452.

²⁷² Filip EJDUS, Marko SAVKOVIC ve Nataša DRAGOJLOVIC (2010), *Towards A Western Balkans Battlegroup: A Vision of Serbia's Defence Integration in to the EU 2010–2020*, Belgrade Centre for Security Policy, Belgrad, s.28

²⁷³ age s. 34.

politikasıyla belirlenen hedeflere ulaşılmasına yönelik süreçte uygulanmaları için gerekli koşulları yaratmaktadır.

Sırbistan, askeri bağlamda Bulgaristan, Macaristan ve Romanya gibi komşularına kıyasla oldukça sayısal olarak küçük ve kapasite bakımından yetersiz bir konumda yer almaktadır. Bu noktadan hareketle Sırbistan, etrafını gittikçe saran NATO ve AB üyesi komşularının modernize edilmekte olan orduları ve ayırdıkları bütçe karşısında yeterli bir etkinlik sağlayamamaktadır. Bu durumun nedenleri arasında, SSK'nın hala eski tip Yugoslav ve Sovyet silahlarını kullanmaktaki ısrarı, askeri endüstriyel kompleksinin yeterli seviyede olmaması, nüfusunun azlığı, askerlik sisteminin kaos içinde bulunması ve NATO standardına uygun silah sayısının azlığı ilk sıralarda yer almayı sürdürecektir.

Bu durumda, bazı etnik ve dini aşırılık yanlısı gruplar tarafından temsil edilen ayrılıkçı unsurlar, ülkenin toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine yönelik kalıcı bir güvenlik riski ve doğrudan bir tehdit olarak kalmayı sürdürecektir. Sırbistan'ın askeri kapasitesinin yeterli seviye olmayışı Sancak ve Voyvodina bölgelerinde orta vadede bir tehdit oluşmasına yol açma eğilimindedir. Organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı ve yasadışı göçlerin yaygınlaşması da Sırbistan'a yönelik tehditlerin orta vadede artışında belirgin bir yere sahip olma ihtimali bulunmaktadır. Diğer taraftan, küçük devletlerin standart askeri faaliyetlerine uygun olarak Sırbistan, günümüzde yer aldığı çok sayıdaki uluslararası askeri misyona az sayıda askerle katılmayı gelecekte de sürdürecektir. Bu bölüm boyunca Sırbistan'ın askeri bağlamda neden küçük devlet olarak değerlendirilmesi gerektiği tartışılmıştır. Askeri etkenler bağlamında örnekler sıralanarak bu tespitler desteklenmeye çalışılmıştır.

2.3 DIŞ POLİTİKA BAĞLAMINDA KÜÇÜK DEVLET OLARAK SIRBİSTAN

Sırbistan'ın küçük devlet olarak sınıflandırılmasındaki en önemli etkenler arasında yer alan bir diğer faktör ise dış politika anlayışı ve yapımıdır. Mladenov, Sırp dış politikasının altı aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar sırasıyla, 1981 – 1987 Tito'nun ölümü sonrasında rotasyonlu başkanlık sisteminde henüz Miloşeviç'in başa geçmediği yıllar, 1987 – 1994 Miloşeviç'in lider olduğu ve sırasıyla Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek ile yaşanan savaşlar ile geçen yıllar, 1995 – 2000

Yugoslavya FC döneminde Bosna Savaşı'nın devam ettiği, Miloşević'in yine liderliğinin devam ettiği ve Kosova Savaşı'nın gerçekleştiği yıllar, 2000 – 2003 Miloşević'in devrildiği, iç siyasette suikast gibi gelişmelerin gözlemlendiği, Karadağ ile ayrılığa giden sürecin yaşandığı dönem, 2003 - 2012 Karadağ ile ayrılık ve Kosova'nın bağımsızlık ilanının tanınması ve 2012 sonrası yıllar, yani mevcut süreç olarak belirlenmiştir.²⁷⁴

Biraz daha geriye gidildiğinde ise, Sırbistan'ın jeopolitik ittifaklarında değişken bir tutum sergileyerek bölgesel stratejisinin gerçekleştirilmesi bağlamında ulusal çıkarlarına aykırı ise, ortaklarıyla bağlı kalma ihtiyacı hissetmediği görülebilir.²⁷⁵ Buna en önemli örnek olarak, Balkan Savaşları (8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913) sırasında müttefiki olan Bulgaristan'a karşı II. Balkan Savaşı'nda (29 Haziran-10 Ağustos 1913) savaşması verilebilir. Mevcut süreçte, Sırbistan'ın AB üyeliğine doğru ilerlediği görülmekte, Balkan ülkesi olması ve birkaç yüzyıllık diplomasi mirasına binaen, AB ile ilişkilerini mutlak bir şekilde geliştirmeye çalışmaktadır.²⁷⁶ Bununla birlikte, AB'ye katılım sürecinde olmasına rağmen, iç politika, kültürel yakınlıklar ve bölgesel çıkarlar, bir kez daha Sırbistan'ın dış politikasına yön vermenin yanı sıra diğer talimlere de el uzatmasını gerektirdiğine dair izlenimlere yol açmaktadır.²⁷⁷ Rusya ve ABD dışında, özellikle Çin gibi görece bölgeye yeni giriş yapan güçler, AB'den bağımsız olarak ülkeye ilgi duyduklarını ifade etmektedirler fakat Sırbistan'ın bu devletlerle olan hamlelerinin AB üyeliği arzusuna nasıl uyum sağlayacağı net olarak bilinmemektedir.²⁷⁸

Sırbistan birçok küçük devletin yaptığı gibi diğer devletler ve uluslararası örgütlerle iki taraflı ve çok taraflı ilişkiler kurmakta ve sürdürmektedir.²⁷⁹ Sırbistan, resmi devlet bakış açısına göre, uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla geniş bir işbirliği politikasına öncülük etmektedir. Birincil hedefler arasında uluslararası kuruluşların

²⁷⁴ Mladen MLADENOV (2014), “An Orpheus Syndrome? Serbian Foreign Policy After the Dissolution of Yugoslavia”, *İçinde, The Foreign Policies of Post-Yugoslav States, From Yugoslavia to Europe*, Ed. Soeren Keil, Bernhard Stahl, s. 147, Palgrave Macmillan, London.

²⁷⁵ Filip EJDUS, Marko SAVKOVIC ve Nataša DRAGOJLOVIC 2010 age. s. 39.

²⁷⁶ Anna JAGIELLO-SZOSTAK (2016), *Foreign and Security Policy of the Republic of Serbia*, University of Wroclaw Press, Wroclaw, s.12

²⁷⁷ age s. 15.

²⁷⁸ age s. 20.

²⁷⁹ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2019), *Serbian Foreign Policy*, <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/multilateral-issues>, ET. 02.12.2019.

çalışmalarına aktif katılım, iklim değişikliği, terörizmle mücadele, sürdürülebilir kalkınma ve enerji sorunları gibi küresel sorunların çözümüne katılım yoluyla çok taraflı ilişkilerin güçlendirilmesi yer almaktadır.²⁸⁰ Sırbistan, öncelikleri arasında şunlara odaklanmaktadır: egemenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması ve Sırbistan'ın konumu için daha geniş bir uluslararası destek elde ederek Kosova meselesinde yeni bir uzlaşma sağlanması.²⁸¹

Küçük bir devlet olarak Sırbistan'ın dış politikasının –tabir caizse- dört temel sütununu, AB, ABD, Rusya ve Çin ile geliştirdiği ilişkiler oluşturmaktadır.²⁸² Bu temel bağlantılarının her birinde, tahmin edileceği üzere, küçük devlet dış politikasında sıklıkla gözlemlenen asimetrik dış ilişkinin (küçük devlet – büyük devlet/kuruluş) bulunduğunu ifade etmek gereklidir.²⁸³ 2000 yılından bu yana, küçük devletlerin çoğunun ve özellikle komünizm sonrası ortaya çıkan küçük devletlerin tecrübe ettiği gibi, Sırbistan da, durma noktasına gelen, ancak küresel ekonomiye kalıcı bir yeniden entegrasyon sürecinden geçmiştir.²⁸⁴ Bahsi geçen dört ayrı güç, ülke içinde nüfuz kazanmak için yarışırken, Sırp dış politikası bir ikileme karşı karşıya bulunmaktadır. Sırbistan'ın AB, ABD, Rusya ve Çin'e yönelik dış politikasında, özellikle dış yardım, ticaret, yatırım ve güvenlik açısından, her bir gücün etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir.²⁸⁵ Sırbistan, her bir ortağının sınırları içerisinde kendi özel menfaatleri olduğunu ve örneğin Arnavutluk ve Kosova gibi olumsuz ilişkiler sürdürülen devletlere karşın avantajlara sahip olduğunu belirtmektedir. Sırbistan'a göre AB'nin öncelikle hukukun üstünlüğüne; artan yatırımlara; ABD'nin güvenliğe; Rusya'nın enerji ve dış politika desteği ve altyapı ve pazarlarda Çin'in çıkarları ön planda bulunmaktadır.²⁸⁶

²⁸⁰ Yuri MAISTRENKO (2019), *Modern Foreign Policy of Serbia: EU or Russia?*, Odessa National University, Odessa, s.157

²⁸¹ age, s. 163.

²⁸² MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2019), *Serbian Foreign Policy*, <http://www.mfa.gov.rs/en/for-ign-policy/multilateral-issues>, ET. 02.12.2019.

²⁸³ Özlem TÜR ve Nuri SALIK (2017), “Uluslararası İlişkilerde Küçük Devletler, Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 14, S. 53, s. 12.

²⁸⁴ agm s. 16.

²⁸⁵ Yuri MAISTRENKO 2019 age. s. 170.

²⁸⁶ Jelena RADOMAN (2010), “NATO-Serbia relations: New Strategies or More of the Same?”, *Euractiv*, 10.12.2010, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/nato-serbia-relations-new-strategies-or-more-of-the-same/>, ET. 31.03.2021.

Rusya, Çin, ABD ve Türkiye, Sırbistan'ın dış politikası ve güvenliğiyle ilgili politikacıların ve belgelerin sıklıkla bahsettiği ülkeler arasında yer almaktadırlar.²⁸⁷ Sırbistan ve Rusya'nın işbirliği, modern ilişkilerini etkileyen, tarihsel bağlarına dayanmaktadır. Kültürel ve dini ortaklıklar (etnik köken, Kiril alfabesinin kullanılması ve Ortodoks Kilisesi'ne aidiyet), Sırbistan'ın Rusya'ya yakın olmasına neden olmaktadır. Rusya'nın Yugoslavya'nın dağılmasının başlangıcından bu yana Sırbistan'ın çıkarlarını ve Kosova konusundaki tutumunu desteklediği gerçeğinin, Bosna ve Kosova çatışmalarından bu yana görüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Ayrıca Sırp azınlıkları (özellikle B-H, Karadağ ve Kosova'da) Rusya tarafından desteklenmektedirler.²⁸⁸

Tarafların gündeminde yer alan işbirliğinin ölçekleri farklı olmakla birlikte, Sırbistan'ın AB'ye katılım süreci, AB'yi Sırp hükümeti için öncelikli kılmıştır. Ancak tarafların faaliyetleri arasındaki sınır çizgisi, Sırbistan'ın kısa vadede bağlantısız statüsünü koruyabileceği anlamına gelmektedir.²⁸⁹ Sırbistan, günümüzde adeta istikrarsız bir denge içindedir çünkü AB üyeliğine doğru devam eden ilerleme, önünde sonunda dış ilişkilerinde bir miktar bağımsızlıktan ödün vermek zorunda kalacağı anlamına gelmektedir.²⁹⁰ Öte yandan, Sırbistan dış politikasında sert güç unsurlarının eksikliği ve bu açığı kapatabilmek için kullanılan yumuşak güç unsurlarının da bulunmadığı göze çarpmaktadır. Yumuşak güç, Nye tarafından kullanılan anlamıyla, *bir devletin, diğer bir devlet üzerinde güç veya zor kullanmadan, bu devlete istediğini yaptırabilme yeteneği* olarak açıklanmaktadır.²⁹¹ Sırp dış politikası temel olarak

²⁸⁷ Henrik VON HOMEYER (2015), "Don't Leave Serbia to Russia and China", *Global Political Institute*, 27.03.2015, <https://www.gppi.net/2015/03/27/dont-leave-serbia-to-russia-and-china>, ET. 31.03.2021.

²⁸⁸ Henrik VON HOMEYER (2015), "Don't Leave Serbia to Russia and China", *Global Political Institute*, 27.03.2015, <https://www.gppi.net/2015/03/27/dont-leave-serbia-to-russia-and-china>, ET. 31.03.2021.

²⁸⁹ EUROPEAN COMMISSION (2020), *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations on Serbia*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/serbia_report_2020.pdf, ET. 31.03.2021.

²⁹⁰ EUROPEAN COMMISSION (2020), *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations on Serbia*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/serbia_report_2020.pdf, ET. 31.03.2021.

²⁹¹ Joseph S. NYE (2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, BBS Public Affairs Books, Cambridge, s.44

ODGP (Ortak Güvenlik Savunması dahil) çerçevesinde, BM, AGİT ve NATO (BİO) ile işbirliği çerçevesinde AB ile işbirliğine odaklanmaktadır.

Sırbistan, uluslararası arenada az sayıda temel sorunlarla uğraşmaktadır. En önemli dış politika sorunu mahiyetindeki Kosova sorunu ile bağlantılı olarak düşük düzeydeki sert güç kapasitesini kullanmaktan çekinmekle birlikte, yumuşak güç kapasitesi olmaması nedeniyle küçük devletlerin dış politika yapım biçimiyle (çözümlemeyen sorunların bölgesel ve/veya uluslararası örgütler yoluyla çözümlenmesine yönelik arayışlar) uyumlu olarak sorunu AB aracılığı ile çözmeye çalışmaktadır. Öte yandan, Sırbistan, işbirliğini derinleştirmeye, bölgesel ve ikili ilişkileri geliştirmeye katkı sağlayan; demokratikleşme, sivil toplumun gelişimi, insan hakları ve ulusal azınlık süreçlerini desteklemeye odaklı; hukukun üstünlüğünü inşa etmeyi hedefleyen kimi bölgesel girişimlerin üyesidir.²⁹² Bunların en önemlileri sırasıyla: ADAGİ (SECI), GDAİS (SEECF), OAG (CEI) AİG (AII), GAPŞD (SEPCA), GİMBG (MARRI), BİK (RCC), OASTA (CEFTA); TBABS (EUSDR) ve AİBABS'dır (EUSAIR).²⁹³

Sırbistan, tüm küçük devletlerin yaptığı gibi diğer küçük ve büyük devletler ile iki taraflı ve uluslararası örgütler ile de çok taraflı ilişkiler kurmayı sürdürecektir. Sırbistan'ın dış politikasının ağırlık merkezini yukarıda belirtildiği şekilde, AB, ABD, Rusya ve Çin ile geliştirdiği ilişkiler oluşturmaya devam edecektir. Bu bağlantılarının her birinde, tahmin edileceği üzere, küçük devlet dış politikasında sıklıkla gözlemlenen asimetrik dış ilişkinin bulunduğu ve bu durumun uzun bir süre boyunca devam edeceği öngörülmektedir. AB, ABD, Rusya ve Çin, özellikle dış yardım, ticaret, yatırım ve güvenlik açısından, söz konusu devletler Sırbistan üzerindeki yatırımları ve ikili ilişkileri nedeniyle ayrıca etkili olacakları tahmin edilmektedir. Sırbistan dış politikasında sert güç unsurlarının eksikliği ve bu açığı kapatabilmek için kullanılabilir yumuşak güç unsurlarının da bulunmadığı gözlemlendiğinde, Sırbistan'ın asimetrik dış ilişkilerindeki edilgen konumunda herhangi bir değişiklik beklenmemektedir. Sırbistan, en önemli dış politika sorunu durumundaki Kosova sorunu ve artan ABD ve AB müdahaleleri ile bağlantılı olarak düşük düzeydeki sert

²⁹² CIA World Factbook (2019), Economic Overview of Serbia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.

²⁹³ CIA World Factbook (2019), Economic Overview of Serbia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.

güç kapasitesini kullanmaktan çekinmekle birlikte, küçük devletlerin dış politika yapım biçimiyle çözülemeyen sorunların bölgesel ve/veya uluslararası örgütler yoluyla çözümlenmesine yönelik arayışlar ile uyumlu olarak sorunu AB ve ABD aracılığı ile çözüme ulaştırmak için çaba gösterecektir.

Sırbistan, küçük devlet dış politika yapımı tanımlamalarında yer alan ögeler bazında bir küçük devlettir. Söz konusu etkenler, ekonomi, askeri kapasite ve dış politika yapımı çerçevesinde ele alınmakla birlikte, söz konusu faktörlerin gelecekte Sırbistan'ı küçük devlet statüsünden çıkaracak kadar gelişeceği yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Sırbistan'ın, küçük devletlerin yaptığı gibi diğer devletler ve uluslararası örgütlerle iki-taraflı ve çok-taraflı ilişkiler kurmaya ve sürdürmeye devam edeceği gözlemlenmektedir. AB, ABD, Rusya ve Çin ile geliştirdiği ilişkiler Sırbistan'ın dış politikasındaki temel sütunlar olarak önemini korumayı sürdüreceği olasılık dâhilindedir. Küçük devletlerin dış politikasında olduğu gibi Sırbistan dış politikasında da sıklıkla gözlemlenen asimetrik dış ilişkilerin devam edeceği değerlendirilmektedir. Bilhassa Sırbistan'ın içinde bulunduğu edilgen ülke konumunun sürekliliği hakkında yakın vadede bir değişikliğin gerçekleşmeyeceğini ifade etmek gereklilik arz etmektedir. Sırbistan dış politikasında var olan sert güç unsurlarının eksikliğinin giderilmesinin mümkün olmadığı gözlemlenmektedir. Yumuşak güç unsurları bakımından Sırbistan'ın, uzun vadeli strateji geliştirmesi ihtimaline karşılık ekonomik durumunun söz konusu taktik ve stratejiyi uygulayacak potansiyeli taşımamakta olduğu göze çarpmaktadır.

Son olarak, Sırbistan'ın, uluslararası arenada sayısı az olmakla birlikte Kosova, Bosna Sırp Cumhuriyeti ve AB üyeliği gibi önemli sorunlarına çözüm getirme arayışlarına devam etmesi yüksek olasılık, çözüm bulması ise sert ve yumuşak güç yetersizliği bakımından düşük olasılıktır. Rusya, Çin ve AB-NATO ilişkilerinde denge politikası güdeceği beklenebilir. Nihai tahlilde ise, Sırbistan'ın Rusya izin verdiği ölçüde Batı'ya, Batı izin verdiği ölçüde de Rusya'ya yönelmesi; küçük devlet sıfatıyla karşılaşabileceği en zorlayıcı dış politika pratiklerini barındıracağı tahminini güçlendirmektedir. Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında Sırbistan'ın neden küçük devlet kategorisinde bulunduğu dair dış politika etkeni üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bir sonraki bölümde küçük devlet dış politikası

bağlamında Sırbistan'ın ikili ve çok taraflı ilişkileri kapsamında Sırbistan-ABD ilişkileri üzerine tartışılacaktır.

BÖLÜM III

SIRBİSTAN'IN İKİLİ VE ÇOK TARAFLI İLİŞKİLERİ

3.1 SIRBİSTAN-ABD İLİŞKİLERİ

3.1.1. Sırbistan-ABD İlişkileri Tarihçesi

ABD ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlıklarını ilan ettikleri 1992 yılına kadar iki dünya savaşındaki ittifakın yanı sıra Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen mesafeli işbirliği ile ilerlemiştir. Yugoslav diplomasisi, Kennedy'nin "Büyük Tasarım", Johnson'un "Köprüler İnşa Etme" çağrısından, Nixon'ın kişisel diplomasisinden, Carter'ın insan haklarına odaklanmasına kadar Amerikan dış politikasının odağındaki kaymalar ile başarılı bir şekilde mücadele etmiştir. Sırbistan ve Karadağ'ın Nisan 1992'de yeni bir YFC'ni ilan etmelerini müteakiben, 21 Mayıs 1992'de ABD, YFC'ni YSFC'nin (Sırbistan ve Karadağ'ın iddia ettiği gibi) halefi olarak tanımayacağını duyurmuştur.²⁹⁴ Bunun üzerine, ABD Büyükelçisi Warren Zimmerman Belgrad'dan geri çağırılmış, iki ülke arasındaki ilişkiler bir süreliğine maslahatgüzar seviyesinde devam etmiştir.²⁹⁵ Yugoslav krizinin ilk aşamasında ABD, Yugoslav toprak bütünlüğünü güçlü bir biçimde desteklemekteydi. Ancak aynı zamanda Washington, krizin Avrupa'nın çözmesi gereken bir sorun olduğuna inanıyordu.²⁹⁶ AT'nun ve ardından AB'nin Yugoslavya'daki savaşlar ile başa çıkamaması, bölgede Amerikan müdahalesine yol açmıştır. Bu süreçte Bill Clinton'ın başkanlığı, Bosna-Hersek ve Kuzey Makedonya

²⁹⁴ Marc WELLER (1992), "The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia", *The American Journal of International Law*, C. 86, S. 3, s. 574.

²⁹⁵ Warren ZIMMERMAN (1995), "The Last Ambassador: A Memoir of the Collapse of Yugoslavia", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1995-03-01/last-ambassador-memoir-collapse-yugoslavia>., ET. 19.05.2021.

²⁹⁶ Vassilis K. FOUSKAS (2003), *Zones of Conflict: US Foreign Policy in the Balkans and the Greater Middle East*, Pluto Press, London, s.15

gibi daha küçük Yugoslav cumhuriyetleri için güvenlik garantileri ve destek sağlamıştır.²⁹⁷ Aktif Amerikan müdahalesi, Hırvatistan ile Sırbistan ve Karadağ ile bazı sürtüşmelere yol açmıştır. Böylece, başlangıçta YSFC'nin toprak bütünlüğünü savunan ABD, savaşların devamında pozisyonunu değiştirerek ülkenin bölünmesi fikrine destek vermiştir.²⁹⁸ Bosna Savaşı sırasında Sırpların saldırgan tutumları ve anlaşmaya yanaşmamaları neticesinde ABD, 1995 yılında Deliberate Force Operasyonu'nu gerçekleştirmiştir.

ABD'nin NATO bünyesinde Bosna Savaşına ve genel olarak Yugoslav Savaşlarına katılımı, ittifakın çatışmadaki tüm savaşanları BM barış güçlerinin konuşlandırılmasına izin vermeye çağıran bir bildiri yayınladığı Şubat 1992'de başlamıştır. Bu açıklama, esas olarak sembolik olmakla birlikte, daha sonraki NATO eylemlerinin önünü açmıştır. 10 Temmuz 1992'de Helsinki'deki bir toplantıda, NATO dışişleri bakanları BM'e BMGK'nin 713 (1991) ve 757 (1992) numaralı kararları uyarınca oluşturulan yaptırımlara riayet edilmesinin izlenmesinde yardımcı olmayı kabul etmişlerdir. Bu durum, 16 Temmuz'da BAB'nin Otranto Boğazı'ndaki Keskin Muhafız Operasyonu ile koordine edilen, Karadağ kıyılarında Deniz İzleme Operasyonunun başlamasına yol açmıştır. 9 Ekim 1992'de BMGK, Bosna-Hersek üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Buna karşılık, 16 Ekim'de NATO, bölgedeki misyonunu YFC'nden uçuşlar için Bosna hava sahasını izleyen Sky Monitor Operasyonunu içerecek şekilde genişletmiştir.²⁹⁹

16 Kasım 1992'de BMGK, BM üyesi devletlere yaptırımlara uygunluğu sağlamak için 787 sayılı Kararı yayınlamıştır. Bu karara cevaben NATO, 22 Kasım'da Maritime Monitor'ü devre dışı bırakarak, onun yerine ABD gemilerinin de aralarında bulunduğu NATO kuvvetlerinin gemileri durdurma ve kargolarını denetleme yetkisi verilen Deniz Muhafız Operasyonu başlatmıştır. Söz konusu operasyon, Sky Monitor ve Maritime Monitor'den farklı olarak, sadece bir izleme görevi değil, gerçek bir yaptırım görevidir. BMGK, BM üyesi devletlere Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgeye "uyum sağlamak için" önlemler alma yetkisi veren 816 sayılı kararı yayınlamıştır. Buna karşılık, 12 Nisan 1993'te NATO, bölgedeki savaş uçaklarını

²⁹⁷ age s. 21.

²⁹⁸ age s., 27.

²⁹⁹ Sheila Zulfiqar AHMAD (1998), "The UN's Role in the Bosnian Crisis: A Critique", *Pakistan Horizon*, C. 51, S. 2, s. 86.

kullanarak uçuşa yasak bölgeyi uygulamakla görevli Uçuşu Engelleme Operasyonunu başlatmıştır. 1993 yılı boyunca, NATO kuvvetlerinin B-H'deki rolü giderek büyümüştür.³⁰⁰Kamuoyu baskısıyla BM, NATO'nun sivillere karşı savaş suçları işlenmesi sebebiyle Bosna Savaşı'na müdahale etmesini istemiştir. Bosna'daki mülteci ve insani krize yanıt olarak, BMGK 21 Şubat 1992'de UNPROFOR'u oluşturan 743 sayılı kararı kabul etmiştir.³⁰¹

9 Ekim 1992'de BMGK, Bosna hava sahasında izinsiz askeri uçuşları yasaklayan 781 sayılı Kararı kabul etmiştir. Bu karar, NATO tarafından uçuşa yasak bölge ihlallerinin izlendiği ve ABD'nin de katıldığı Sky Monitor Operasyonu'na yol açmış, ancak kararı ihlal edenlere karşı harekete geçilmemiştir. 4 Haziran'da BMGK, UNPROFOR'un özel olarak belirlenmiş güvenli bölgelerin korunmasında güç kullanmasına izin veren 836 sayılı Kararı kabul etmiştir. NATO ve BAB tarafından Adriyatik Denizi'nde bir deniz ablukası operasyonu olan Keskin Muhafız Operasyonu, 8 Haziran'da onaylanarak 15 Haziran'da başlamıştır.³⁰²

6 Şubat 1994'te, BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali resmen NATO'dan hava saldırılarının derhal gerçekleştirilmesini istemiştir. NATO, 9 Şubat'ta BM'nin talebini kabul ederek, Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı ABD'li Amiral Jeremy Boorda'ya, UNPROFOR tarafından Saraybosna çevresindeki topçu ve havan mevzilerine hava saldırıları başlatma yetkisini vermiştir. BMGK, 9 Şubat'taki toplantıda Bosnalı Sırlara bir ültimatom yayınlarken, 20-21 Şubat gece yarısına kadar Saraybosna çevresindeki ağır silahlarını kaldırmalarını veya hava saldırılarına maruz kalmalarını talep etmiştir.³⁰³ 12 Mart'ta UNPROFOR, NATO hava desteği için ilk talebini yapmış, ancak onay süreciyle ilgili bir dizi gecikme nedeniyle yakın hava desteği konuşlandırılmamıştır. 10 ve 11 Nisan 1994'te UNPROFOR, Gorazde'nin güvenli bölgesini korumak için hava saldırıları düzenlemiş ve Gorazde yakınlarındaki

³⁰⁰ agm s. 88.

³⁰¹ agm s. 90.

³⁰² Sabrina Petra RAMET (1994), "The Bosnian War and the Diplomacy of Accommodation", *Current History*, C. 93, S. 586, s. 383.

³⁰³ Carl Gustav JACOBSEN (1994), "Bosnian War Crimes: Problems of Definition and Prosecution", *Security Dialogue*, C. 25, S. 2, s. 238.

bir Bosnalı Sırp askeri komuta karakolunu bombalamıştır. Bu olayın ardından, Bosnalı Sırp 14 Nisan'da 150 BM personelini rehin almışlardır.³⁰⁴

5 Ağustos'ta, UNPROFOR'un talebi üzerine, iki ABD A-10 Thunderbolt savaş uçağı, Saraybosna yakınlarında bir Bosnalı Sırp tanksavar aracını bombalamıştır. 11 Temmuz'da ABD Hava Kuvvetleri önderliğindeki NATO uçakları, Bosna-Hersek'in Srebrenitsa bölgesindeki BM tarafından Bosnalı Sırp kontrolü altındaki hedeflere saldırmıştır. 11-22 Temmuz 1995 tarihleri arasında, Mladić komutasındaki Bosnalı Sırp kuvvetleri, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da yapılan en korkunç soykırım eylemi olmaya devam eden Srebrenitsa katliamında, çoğu erkek ve erkek çocuk olmak üzere 8.000'den fazla Boşnak'ı öldürmüştür.³⁰⁵

10 Ağustos'ta, Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı ve UNPROFOR, hava saldırılarının yürütülmesine ilişkin bir mutabakat zaptı imzaladılar.³⁰⁶ 30 Ağustos'ta NATO Genel Sekreteri Willy Claes, UNPROFOR hızlı tepki kuvvetinin önderliğinde topçu saldırılarıyla desteklenen hava saldırılarının başladığını duyurmuştur. Hava hareketine ABD uçaklarının çoğunluğunu oluşturduğu 400 kadar NATO uçağı katılmıştır. Saldırıya katılan uçaklar Aviano Hava Üssü gibi İtalyan hava üslerinden ve ABD uçak gemileri USS Theodore Roosevelt ve USS America'dan kalkmıştır.³⁰⁷ Daha önce sonuç alınamaması ve Sırp tarafının herhangi bir barış ilerlemesine karşı direnişi karşısında hüsrana uğrayan başta ABD olmak üzere Batılı güçler, diplomatik çabalarını sahada da desteklemek için caydırıcı bir güç oluşturmaya karar verdiler.³⁰⁸

Söz konusu askeri gücün oluşturulmasına 16 Haziran 1995 tarihli 998 sayılı BM Kararı ile izin verilmiştir ve Ağustos 1995'te faaliyete geçmiştir. Söz konusu birlik, Sırp topçu mevzilerini vurarak NATO uçaklarının görevini desteklemek için

³⁰⁴ Stefano COSTALL (2014), "Does Peacekeeping Work? A Disaggregated Analysis of Deployment and Violence Reduction in the Bosnian War", *British Journal of Political Science*, C. 44, S. 2, s. 367.

³⁰⁵ Naeem AHMAD (1998), "Bosnian Crisis and The UN Peace-Keeping Role", *Strategic Studies*, C. 19, S. 20, s. 36.

³⁰⁶ Jutta PACZULLA (2004), "The Long, Difficult Road to Dayton: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina", *International Journal*, C. 60, S. 1, s. 262.

³⁰⁷ Joshua S. GOLDSTEIN ve Jon C. PEVEHOUSE (1997), "Reciprocity, Bullying, and International Cooperation: Time-Series Analysis of the Bosnia Conflict", *The American Political Science Review*, C. 91, S. 3, s. 519.

³⁰⁸ Tomas DOPITA (2015), "(Inter)National Reconstruction: Revising Poststructuralist Encounters with the War in Bosnia and Herzegovina", *New Perspectives*, C. 23, S. 2, s. 33.

Igman Dağı'nda konuşlandırılan UNPROFOR'un bir parçasıdır.³⁰⁹ 10 Eylül 1995 gecesi, ABD Deniz Kuvvetlerine bağlı Ticonderoga sınıfı kruvazör USS Normandy, Orta Adriyatik Denizi'nden Banya Luka yakınlarındaki Lisina'daki önemli bir hava savunma radyo röle kulesine Tomahawk füze saldırısı başlatmış, ABD Hava ve Deniz Kuvvetlerine bağlı savaş uçakları yaklaşık bir düzine hassas güdümlü bombayla aynı hedeflere saldırmıştır.³¹⁰

14 Eylül'de, Bosnalı Sırplarla ağır silahların Saraybosna bölgesinden çekilmesini içeren bir anlaşmanın uygulanmasına izin vermek için NATO hava saldırıları askıya alınmıştır. Bu tarihten itibaren hava hareketi seçeneği, YFC'ne Kasım 1995'te ABD'nin öncülüğünde hazırlanan Dayton Anlaşması ile sonuçlanan müzakerelere katılması için baskı yapmanın anahtarı olarak kullanılmıştır.³¹¹ 14 Aralık 1995 tarihinde anlaşmanın taraflar arasında imzalanmasıyla birlikte NATO ve ABD, barışı güvence altına almak ve savaştan üç grup arasında yenilenen düşmanlıkları önlemek için Dayton Anlaşması'nı uygulamak için B-H'e IFOR'un bir parçası olarak aralarında ABD askerlerinin de bulunduğu 60.000 kişilik bir barış gücü göndermiştir. Aralık 1996'da Dayton Barış Anlaşması'nı uygulamak için IFOR'un yerini almak üzere NATO liderliğindeki SFOR kurulmuştur. Bu, EUFOR Altheanın, NATO liderliğindeki SFOR'un yerini aldığı Aralık 2004'e kadar sürmüştür.³¹²

Bosna Savaşının sona ermesinden üç yıl sonra, 28 Şubat 1998'de başlayan ve 11 Haziran 1999'a kadar süren Kosova Savaşı, NATO'nun ve ABD'nin Mart 1999'da hava saldırılarına başlayarak müdahale etmesi ve bunun sonucunda Yugoslav kuvvetlerinin Kosova'dan çekilmesi sonrasında sona ermiştir.³¹³ Savaştan sonra, iki yıllık çatışma sırasında 13.500'den fazla kişinin öldürüldüğünü veya kaybolduğunu belgeleyen bir liste derlenmiştir. Savaş sırasında Sırp güçlerinin faaliyetleri, 1,2 milyon ila 1,4 milyon Kosovalı Arnavut'un yerinden edilmesine neden olmuştur.

³⁰⁹ Marko Attila HOARE (2010), "Genocide in the Former Yugoslavia Before and After Communism", *Europe-Asia Studies*, C. 62, S. 7, s. 1203.

³¹⁰ agm s. 1207.

³¹¹ Müge KINACIOĞLU ve Aylin G. GÜRZEL (2013), "Turkey's Contribution to NATO's Role in Post-Cold War Security Governance: The Use of Force and Security Identity Formation", *Global Governance*, C. 19, S. 4, s. 596.

³¹² Nils B. WEIDMANN (2011), "Violence 'From Above' or 'From Below'? The Role of Ethnicity in Bosnia's Civil War", *The Journal of Politics*, C. 73, S. 4, s. 1188.

³¹³ Andrew COTTEY (2009), "The Kosovo War in Perspective", *International Affairs-Royal Institute of International Affairs*, C. 85, S. 3, s. 598.

Savaştan sonra yaklaşık 200.000 Sırp, Roman ve Arnavut olmayan diğer topluluklar Kosova'dan kaçarken, kalan söz konusu topluluklara mensup sivillerin çoğu çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmıştır. NATO bombardımanı, BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almadığı ve önemli sayıda Kosovalı mülteci de dahil olmak üzere en az 488 Yugoslav sivil ölümüne neden olduğu için tartışılmaya devam etmiştir.³¹⁴

3 Haziran 1999'da Miloşević, mücadeleyi sona erdirmek için uluslararası bir barış planının şartlarını kabul etmiş ve SUM, delegelerin bazı noktalarda yumruk yumruğa kavgaya yaklaştığı çekişmeli tartışmalar sırasında öneriyi onaylamıştır. 10 Haziran'da Kuzey Atlantik Konseyi anlaşmayı onaylayarak hava operasyonlarını askıya almıştır. 12 Haziran'da Miloşević'in koşulları kabul etmesinden sonra, NATO liderliğindeki 30.000 askerden oluşan KFOR, Kosova'ya girmeye başlamıştır. KFOR o dönem için, İngiliz Ordusu'ndan Korgeneral Mike Jackson tarafından komuta edilen Müttefik Hızlı Tepki Kolordusu karargahına bağlı olmakla birlikte, İngiliz tugayı, bir Fransız tugayı, batıdan giren bir Alman tugayı, güneyden ilerleyen İtalyan tugayı ve ABD tugaylarından oluşmaktadır.³¹⁵

KFOR ile YFC arasında Kumanova Anlaşması 9 Haziran 1999'da imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma, Kosova Savaşı'nın sona erdirmiş, YFC ile KFOR arasında, Kosova'daki Yugoslav Ordusu birimlerinin yerini alacak yeni bir yapılanma oluşturulmuştur. Anlaşmanın temel hükümleri aşağıdakileri mümkün kılmak için tasarlanmıştır; YFC'nin anlaşmaya etkin bir şekilde uyması durumunda, KFOR ile YFC arasındaki düşmanlıkların sona ermesi ve ardından bombardımanın sona ermesi, Kosova sınırları çevresinde 25 km'lik bir hava güvenlik bölgesi ve 5 km'lik bir yer güvenlik bölgesinin tanımlanması, gerektiğinde YFC kontrolündeki topraklara, Yugoslav askeri kuvvetlerinin BM izni olmadan giremeyeceği, hafif silahlı polis gücünün, Kosova dışındaki bölge içinde faaliyet göstermeye devam etmesi, İmzalanmasından itibaren 11 gün içinde, askeri unsurların (mayınlar, bubi tuzakları) iletişim hatlarından temizlenmesi ve NATO'ya kalan tehlikeler hakkında bilgi sağlanması dahil olmak üzere, YFC güçlerinin Kosova'dan aşamalı geri çekilmesi, Uluslararası sivil mevcudiyet için güvenli bir ortam yaratmak amacıyla NATO'ya

³¹⁴ Frederic LABARRE (2007), "The Kosovo War in a Constructivist Perspective", *Connections*, C. 6, S. 3, s. 36.

³¹⁵ Şafak OĞUZ (2016), "The Evolution of Peace Operations and the Kosovo Mission", *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, C. 13, S. 51, s. 107.

yardım için yetki verilmesi ve gerekli gücün kullanılması gibi hükümler, BM üye devletlerine uluslararası düzeyde yetki veren 1244 (1999) sayılı Karara dayanarak BMGK tarafından onaylanmıştır.³¹⁶

Kosova Savaşı sırasında 23 Mart 1999'da NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasından bir gün önce ABD, YFC ile ilişkilerini keserek Belgrad Büyükelçiliği'nin faaliyetlerini sona erdirmesinin ardından, Clinton ve YFC Başkanı Voyislav Kostunica arasında gerçekleşen 12 Kasım 2000 tarihli mektup alışverişinin ardından, iki ülke arasında karşılıklı tanıma ve tam diplomatik ilişkilerin kurulması Kasım 2000'de gerçekleşmiştir.³¹⁷ ABD-YFC arasındaki diplomatik ilişkiler, William Dale Montgomery'nin 26 Kasım 2001'de ABD Büyükelçisi olarak atanmasıyla yeniden başlamıştır.³¹⁸ 2003 yılında YFC, federal düzeyde bir parlamentoya sahip iki cumhuriyetin gevşek bir federasyonu olan Sırbistan ve Karadağ birliğine dönüşmüştür.³¹⁹ Kostunica'nın YFC Cumhurbaşkanı, Svetozar Marović'in Mart 2003'te Sırbistan ve Karadağ Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sona ermiştir.³²⁰ 2006 yılının Mayıs ayında, Karadağ, federasyondan ayrılma hakkını kullanmasının ardından 3 Haziran 2006'da bir referandumla bağımsızlığını ilan etmiştir.³²¹ İki gün sonra 5 Haziran 2006 tarihinde Sırbistan'ın, Sırbistan ve Karadağ birliğinin halefi olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurması ile birlikte ABD bu kararı tanıyarak, Karadağ'ın başkenti Podgorica'da ayrı bir Büyükelçilik açmıştır.

Tarihi açıdan Sırbistan ve ABD arasındaki ilişkiler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Soğuk Savaş ve Yugoslav Savaşları gibi 20. Yüzyıl içerisinde gerek Dünya çapında gerek Balkanlar ve Sırbistan açısından önemli genişmelere yol açan gelişmeler tarafından şekillenmiştir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya

³¹⁶ Pál DUNAY (2015), "Kosovo 1999 and Crimea 2014: Similarities and Differences", *Connections*, C. 14, S. 4, s. 52.

³¹⁷ John LANCASTER (2000), "U.S. and Yugoslavia to Resume Relations", *The Washington Post*, 17.11.2000, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2000/11/17/us-yugoslavia-to-resume-relations/b4b85e18-5d47-4abf-ac4a-0d2c41aa19b9/>, ET. 19.05.2021.

³¹⁸ OFFICE OF THE HISTORIAN U.S. STATE DEPARTMENT (2021), *William Dale Montgomery*, <https://history.state.gov/departmenthistory/people/montgomery-william-dale>, ET. 19.05.2021.

³¹⁹ CURRENT LEGAL STATUS OF FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND OF SERBIA AND MONTENEGRO (2000), ICG Publications, Washington D.C., s.6

³²⁰ THE IRISH TIMES (2003), *Marovic Elected First President of Serbia and Montenegro*, <http://www.irishtimes.com/news/marovic-elected-first-president-of-serbia-and-montenegro-1.465494>, ET. 19.05.2021.

³²¹ BBC NEWS (2006), *Montenegro Declares Independence*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5043462.stm>, ET. 19.05.2021.

sahnesinde SSCB ile birlikte iki süper güçten birine dönüşmesinin ardından yaşanan 1948 Tito-Stalin ayrışması sonucunda YSFC, diğer Sosyalist Doğu Avrupa devletlerine kıyasla daha bağımsız bir dış politika izleme ihtiyacı duymuştur. Söz konusu ayrışmanın ardından YSFC, Tito önderliğinde hem Batı Bloğuna hem Sosyalist Bloğa karşı mesafeli yaklaşarak, iki kutup arasında istikrarlı bir denge politikası yürütmüştür.

Tito'nun 1980 yılında ölümünün ardından Yugoslav Savaşları sırasında, YSFC (sonradan YFC)-ABD ilişkilerini belirleyen temel etken savaş olmuştur. ABD askeri unsurlarının dönemin YFC'ne ait stratejik öneme sahip tesislerini vurması sonucunda Sırbistan, günümüzde hala etkisini gösteren ekonomik ve siyasi anlamda onarılması güç zararlar görmüştür. Miloşeviç döneminde YFC ve Clinton dönemi ABD arasındaki ikili ilişkiler, lider odaklı yürütülmüş olup, liderlerin kişisel gündemleri de ilişkilerin niteliğinde günümüze kadar uzanan önemli bir etken konumuna gelmiştir. İki liderin birbirlerine karşı uzlaşmaz tutumu, ülkelerinin söz konusu dönemdeki ikili ilişkilerini önemli ölçüde belirlediği için Miloşeviç ve Clinton sonrası dönemde ikili ilişkilerin restorasyonu bağlamında çeşitli zorluklar oluşturmuştur. Savaş sonrası ikili ilişkiler, Bosna ve Kosova Savaşlarında insanlık ve savaş suçları işleyen bireylerin yargılanması ile Kosova ve Karadağın bağımsızlık ilanlarının yarattığı ekonomik ve siyasi sonuçlar üzerinden ilerlemiştir. Özellikle YFC ve Sırbistan-Karadağ dönemlerinde Sırp-Amerikan ilişkileri dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye çalışılmış ancak, iki taraf arasında YSFC-ABD dönemindeki kadar yoğun ve istikrarlı bir ilişki tesis edilememiştir.

Bu doğrultuda Sırbistan ABD ilişkilerinin tarihsel bağlamda üç döneme ayrılması uygun olacaktır. Birincisi, Tito dönemi YSFC tarafından yürütülen ABD'ne karşı katı bir denge politikasının yürütülmesidir. İkincisi, YFC ve ABD arasında Bosna ve Kosova Savaşlarının neden olduğu çatışmaların ilişkilere büyük oranda zarar verdiği ve küçük bir devlet olma doğrultusunda Sırbistan için gerekli koşulların oluşmaya başladığı dönemdir. Üçüncüsü, YFC ve sonradan Sırbistan-Karadağ ile ABD arasındaki ilişkilerin restorasyonu ve 2006 yılında Karadağın bağımlılığı ile birlikte Sırbistan'ın küçük bir devlet olması sebebiyle ABD ile ilişkilerinin 21. yüzyıl ile birlikte gelen yeni çağın gerekliliklerine adaptasyon sürecinin egemen olduğu dönemdir. Bu bölümde Sırbistan ve ABD arasındaki ilişkilerin tarihi hakkında bilgi

sunulmuştur. Takip eden bölümde ikili ilişkilerin bugünkü yapısı örnekler ile desteklenerek tartışılacaktır.

3.1.2. Sırbistan-ABD İkili İlişkileri

Sırbistan, ABD'nin perspektifinde özelde Balkanlar'da, genelde Doğu ve Batı Avrupa arasında sosyal, siyasi ve coğrafi bağlamda da önemli bir stratejik kavşakta bulunmaktadır. ABD, karşılıklı çıkarlar ve saygıya dayalı işbirliğini derinleştirerek, Sırbistan ile ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir.³²² ABD, Sırbistan'ın Balkanlar'da mevcut istikrarın bir parçası olmasını istemekte, bunu Sırbistan'ın AB başta olmak üzere çeşitli uluslararası kurumlara entegrasyonunu destekleyerek göstermeyi amaçlamaktadır. Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerini normalleştirmesine yardımcı olarak, iki taraf arasında hukukun üstünlüğünü güçlendirerek, güvenlik konularında ortaklık kurarak ve ekonomik büyümeyi teşvik ederek sürdürmeyi tasarlamaktadır.³²³

Sırbistan, AB katılım müzakerelerini Ocak 2014'te başlatmış ve AB üyeliği hedefini en önemli stratejik önceliği olarak benimsemiştir.³²⁴ ABD, Sırbistan'ın AB üyelik müzakerelerinde ilerleme kaydetme çabalarını desteklemeye devam etmektedir. Sırbistan'ın AB üyeliği, hukuk ve ekonomik bağlamlarda reformların yanı sıra, 2011 yılında ABD ve AB'nin ortaklaşa desteklediği diyalog aracılığıyla Kosova ile ilişkilerin normalleşmesine bağlıdır.³²⁵ ABD, Sırbistan ve Kosova'nın şimdiye kadar yapılmış diyalog anlaşmalarının tam bir biçimde uygulanmasını ve her iki tarafın da normalleşmeye doğru ilerlemesine yardımcı olmaya yönelik çaba göstermektedir.³²⁶

ABD Hükümeti'nin Sırbistan'a yardım etmesinin nedenleri içerisinde AB üyeliğinin desteklenmesi, terörizm ve uluslararası suçlarla mücadele, yolsuzlukla mücadele ve uluslararası barışı koruma misyonlarına katılım kapasitesinin

³²² U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³²³ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³²⁴ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³²⁵ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³²⁶ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

güçlendirilmesi yer almaktadır.³²⁷ 2001 yılından bu yana, Amerika Birleşik Devletleri Sırbistan'da hukukun üstünlüğünü ve basın özgürlüğünü güçlendirmek, iyi yönetimi arttırmak, kapsayıcı ekonomik büyümeyi teşvik etmek, kültürel farklılıkların korunmasını desteklemek, savunma sektörünü güçlendirmek için 1 milyar doların üzerinde yardım sağlamıştır.³²⁸ İki ülke arasındaki işbirliği, sınır güvenliğini artırma, mayınların temizlenmesi, gereğinden fazla mühimmatın imhası üzerine yardımlaşma, gibi konuları da kapsamaktadır.³²⁹

15 Şubat 2008'de Batı yanlısı Boris Tadiç'in 2008 Sırbistan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandığı açıklanmıştır.³³⁰ 2008 seçimleri, Tomislav Nikoliç'in AB'ye entegrasyon konusunda Vojislav Šeselj'den ayrılmasıyla, seçimi kaybeden başlıca parti olan Sırp Radikal Partisi'nin (SRS) dağılması nedeniyle Sırbistan'ın ABD ile ilişkileri açısından özellikle önemlidir. Nikoliç, SRS'nin Avrupa'ya karşı şüpheli tutumunun tersine SRS'den ayrılıp Avrupa yanlısı bir profil izlemeye başladığında, kendisine Amerikan lobicilik şirketi Quinn Gillespie & Associates tarafından danışmanlık hizmeti verilmekteydi.³³¹

Söz konusu seçim sonucundan sadece birkaç gün sonra, Kosova'nın 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmesi, Sırbistan'da yaygın bir huzursuzluğa yol açmıştır.³³² Bu sırada ABD Büyükelçiliği boşaltılmış ve hemen ardından bir kalabalık tarafından ateşe verilmiştir.³³³ Sırbistan, Büyükelçisini Washington DC'den geçici olarak geri çekmiş ancak Belgrad'daki ABD büyükelçiliği yalnızca birkaç günlüğüne

³²⁷ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³²⁸ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³²⁹ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.

³³⁰ BBC NEWS (2008), *Serbia Election Victory for Tadic*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7225455.stm>, ET. 01.06.2021.

³³¹ Brian WHITMORE (2008), "Serbia: The Rebranding of Tomislav Nikolic", *Radio free Europe & Radio Liberty*, 02.08.2008, <https://www.rferl.org/a/1079425.html>, ET. 01.06.2021.

³³² Zafer PEKTAŞ (2016), *Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu*, Nobel Yayınları, İstanbul, s.139-142

³³³ THE GUARDIAN (2008), *Serb Protesters Set US Embassy Ablaze in Belgrade*, <https://www.theguardian.com/world/2008/feb/21/kosovo.serbia1>, ET. 01.06.2021.

kapatılmıştır.³³⁴ Büyükelçi Cameron Munter, huzursuzluktan bağımsız olarak ilişkilerde herhangi bir bozulmanın beklenmediğini ifade etmiştir.³³⁵

19 Nisan 2012'de, Sırbistan parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden kısa bir süre önce, eski New York belediye başkanı Rudy Giuliani, SNS'nin Belgrad belediye başkanı adayı Aleksandar Vučić ile bir basın toplantısına katılmak üzere Belgrad'a hareket etmiştir.³³⁶ ABD'nin Sırbistan Büyükelçiliği, Giuliani'nin gelişinin ve vereceği demeçlerin ABD'nin Sırbistan'da yapılacak parlamento seçimlerinde herhangi bir adayı onaylamasını temsil etmediğini belirten bir bildiri yayınlamıştır.³³⁷

Haziran 2017'de Başkan Vučić Washington'u ziyaret etmiş, Başkan Yardımcısı Mike Pence ile bir araya gelmiştir.³³⁸ Bazı ABD Kongresi üyeleri, Sırbistan'ın Rusya ile ilişkileri nedeniyle toplantıyla ilgili endişelerini dile getirmişler, ancak Pence'in Rusya ve Rusya'nın Sırbistan'ın Niş'teki insani merkezi ilgili meseleleri Vučić ile gündeme getirdiği belirtilmiştir.³³⁹ Ekim 2017'de, dönemin ABD Belgrad Büyükelçisinin, Sırp Savunma Bakanı Aleksandar Vulin'in savaş suçlularına destek ifadelerini eleştirdiği ve bu tür yorumları tepki göstermesiyle birlikte çoğunlukla hükümet yanlısı basın tarafından Sırbistan'ın iç işlerine müdahale etmekle suçlanması nedeniyle ikili ilişkilerde küçük bir pürüz ortaya çıkmıştır.³⁴⁰ Daha sonra, Belgrad'ın yakında Batı ve Moskova arasında seçim yapmak zorunda kalmasını talep etmekle suçlanan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Hoyt Yee'nin Ekim 2017'deki ziyaretinin ardından Belgrad'da benzer şikayetler yeniden ortaya çıkmıştır.³⁴¹

³³⁴ THE GUARDIAN (2008), *Serb Protesters Set US Embassy Ablaze in Belgrade*, <https://www.theguardian.com/world/2008/feb/21/kosovo.serbia1>, ET. 01.06.2021.

³³⁵ THE GUARDIAN (2008), *Serb Protesters Set US Embassy Ablaze in Belgrade*, <https://www.theguardian.com/world/2008/feb/21/kosovo.serbia1>, ET. 01.06.2021.

³³⁶ Bojana BARLOVAC (2012), "NEWS Belgrade Democrats Seethe as Rivals Host Giuliani", *Balkan Insight*, 23.04.2012, <https://balkaninsight.com/2012/04/23/progressives-democrats-fight-over-rudolph-giuliani-s-visit/>, ET. 01.06.2021.

³³⁷ Stephen BRAUN ve Chad DAY (2016), "Giuliani's Foreign Work Complicates Candidacy for Top Post", *Las Vegas Sun*, 16.11.2016, <https://lasvegassun.com/news/2016/nov/16/giulianis-foreign-work-complicates-candidacy-for-t/>, ET. 01.06.2021.

³³⁸ BUREAU OF EUROPEAN AND EURASIAN AFFAIRS (2021), *U.S. Relations With Serbia Bilateral Relations Fact Sheet*, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.

³³⁹ BUREAU OF EUROPEAN AND EURASIAN AFFAIRS (2021), *U.S. Relations With Serbia Bilateral Relations Fact Sheet*, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁴⁰ BUREAU OF EUROPEAN AND EURASIAN AFFAIRS (2021), *U.S. Relations With Serbia Bilateral Relations Fact Sheet*, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁴¹ BUREAU OF EUROPEAN AND EURASIAN AFFAIRS (2021), *U.S. Relations With Serbia Bilateral Relations Fact Sheet*, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.

Öte yandan, ABD'nin Sırbistan'a yaptığı dış yardım, birkaç yıldır dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu durum, ABD'nin genel bütçe sıkışıklığını ve değişen küresel önceliklerini gözler önüne sererken, Sırbistan'ın AB üyeliği ve başka alanlarda daha fazla yardım beklentisine olumsuz olarak yansımıştır. Buna ek olarak ABD, Sırbistan'a 2014 mali yılında 22,9 milyon dolar, 2015 mali yılında 14,2 milyon dolar ve 2016 mali yılında 16,8 milyon dolar yardım sağlamıştır.³⁴² 2017 mali yılı için, halihazırdaki ABD Yönetimi, Senato'dan 16 milyon dolar EDF, 1.8 milyon dolar FMF ve 1 milyon dolar IMET dahil olmak üzere yaklaşık 23 milyon dolar talep etmiştir. Trump Yönetimi, 2018 mali yılı bütçe sunumunda, 8 milyon dolarlık Economic Support and Development Aid (ESDA) ile 1 milyon dolar IMET dahil olmak üzere 12.1 milyon dolarlık bir paket hazırlamıştır.³⁴³ Senato Dış Operasyonlar ve İlgili Kurumlar ödenekleri tasarısı, bu dönemde 12.9 milyon dolarlık ekonomik destek ile birlikte IMET için 1 milyon dolar ve Dış Askeri Finansman için 1.8 milyon doları içermektedir.³⁴⁴

ABD Dışişleri Bakanlığı'na göre, hedeflenen ABD yardımı, Sırbistan'ın müzakerelerle ilerlerken ve katılım sürecinde ek bölümler açarken AB'ye daha fazla entegre olmasına yardımcı olmaya odaklanma amacını taşımaktadır. ABD, söz konusu yardımla Sırbistan'ın komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmasını ve aynı zamanda Rusya'nın dış baskısı karşısında direncini artırmasına da yardımcı olmayı hedeflemektedir.³⁴⁵ ABD yardımları, askeri bağlamda Sırbistan'ın NATO'nun BİO programlarına katılmasına ve uluslararası barışı koruma misyonlarına hazırlanmasına yardımcı olduğu için askeri ilişkiler de son zamanlarda iyileşmiştir. Kasım 2017'de ABD ve Sırp paraşütçü birlikleri Sırbistan'da ortak bir tatbikat düzenlemiş, Ohio Ulusal Muhafızları, 2007 yılından beri devam eden SSK ile ortaklık programı kapsamında tatbikatta yer almışlardır.³⁴⁶

³⁴² U.S. AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT (2021), *Our Work in Serbia*, <https://www.usaid.gov/serbia/our-work>, ET. 19.05.2021.

³⁴³ U.S. AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT (2021), *Economic Growth and Trade*, <https://www.usaid.gov/serbia/economic-growth-and-trade>, ET. 19.05.2021.

³⁴⁴ U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *Military Partnership*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/military-partnership/>, ET. 19.05.2021.

³⁴⁵ BUREAU OF EUROPEAN AND EURASIAN AFFAIRS (2021), *U.S. Relations With Serbia Bilateral Relations Fact Sheet*, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁴⁶ OHIO NATIONAL GUARD (2021), *Ohio National Guard State Partnership Program: Serbia*, <https://www.ong.ohio.gov/spp/serbia/index.html>, ET. 19.05.2021.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2016 terörizm raporuna göre, Sırbistan hükümeti uluslararası terörizmle mücadele çabalarını sürdürmektedir.³⁴⁷ Sırbistan, yabancı terörist savaşçılara odaklanan bölgesel bir terörle mücadele konferansına ev sahipliği yaparak, Sırbistan'ın kolluk kuvvetleri ve güvenlik birimleri, İçişleri Bakanlığı Polis Müdürlüğü ve Güvenlik Bilgi Ajansı, ABD ile ikili terörle mücadele işbirliğini sürdürme kararı almıştır.³⁴⁸ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2018 İnsan Ticareti raporuna göre, Sırbistan seks ticareti ve zorla çalıştırmaya maruz kalan erkekler, kadınlar ve çocuklar için bir kaynak, geçiş ve varış ülkesidir. ABD Dışişleri Bakanlığı, Sırbistan hükümetinin insan kaçakçılığını engellemek adına daimi bir kolluk kuvveti görev gücünü faaliyete geçirerek, önemli çabalar gösterdiğini belirtmiştir. Ancak, Dışişleri Bakanlığı Sırp hükümetinin kaçakçılığı ortadan kaldırmaya yönelik asgari standartlara henüz tam olarak uymadığını belirlediği için Sırbistan, kaçakçılık kategorisinde ikinci seviye ülke olarak listelenmeye devam etmektedir.³⁴⁹

4 Ekim 2019 tarihinde Trump, Sırbistan ve Kosova Barış Müzakereleri için Richard Grenell'i Özel Başkanlık Temsilcisi sıfatıyla, iki tarafın birbirini karşılıklı tanınmasına odaklanan bir normalleşme anlaşmasına varma çabalarını hızlandırmaya yönelik atamıştır.³⁵⁰ ABD, müzakereler yoluyla Kosova ve Sırbistan vatandaşlarına fayda sağlamak, bölgesel istikrara katkıda bulunmak, her iki ülkenin de tam potansiyellerini gerçekleştirmelerine ve Batı'ya daha fazla entegre olmalarına olanak sağlamak amacıyla program yürütmüştür.³⁵¹

Aylar süren diplomatik görüşmelerin ardından, 20 Ocak 2020 tarihinde Sırbistan ve Kosova, 20 yıldan fazla bir süredir ilk kez Belgrad ile Priştine arasındaki

³⁴⁷ U.S. STATE DEPARTMENT (2016), *2016 Country Reports on Terrorism*, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2016/>, ET. 19.05.2021.

³⁴⁸ U.S. STATE DEPARTMENT (2016), *2016 Country Reports on Terrorism*, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2016/>, ET. 19.05.2021.

³⁴⁹ U.S. STATE DEPARTMENT (2018), *2018 Trafficking in Persons Report*, <https://www.state.gov/reports/2018-trafficking-in-persons-report/#:~:text=The%202018%20Trafficking%20in%20Persons%20Report%20is%20an%20essential%20State,in%20the%20United%20States%20and>, ET. 19.05.2021.

³⁵⁰ Judith MISCHKE (2019), "Trump Names Ric Grenell His Special Envoy for Serbia and Kosovo", *Politico*, 04.10.2019, <https://www.politico.eu/article/trump-names-ric-grenell-his-special-envoy-for-serbia-and-kosovo/>, ET. 19.05.2021.

³⁵¹ Judith MISCHKE (2019), "Trump Names Ric Grenell His Special Envoy for Serbia and Kosovo", *Politico*, 04.10.2019, <https://www.politico.eu/article/trump-names-ric-grenell-his-special-envoy-for-serbia-and-kosovo/>, ET. 19.05.2021.

uçuşları eski haline getirmeyi kabul etmiştir.³⁵² 4 Eylül 2020 tarihinde Vuçiç ve Kosova Başbakanı Avdullah Hoti, Beyaz Saray'da Trump'ın şahitliğinde Sırbistan ile Kosova arasındaki ekonomik ilişkilerin normalleşmesi konusunda bir anlaşma imzalamıştır.³⁵³ Her iki tarafın kabulü ile antlaşma, demiryolu ve karayolu da dahil olmak üzere daha serbest taşımayı kapsayacak, her iki taraf da ABD İhracat-İthalat Bankası ve ABD Uluslararası Kalkınma Finans Kurumu ile çalışmayı ve Mini Schengen Bölgesi'ne³⁵⁴ katılımı kapsamaktadır.³⁵⁵

Gayriresmi olarak Washington Anlaşması olarak anılan Kosova ve Sırbistan ekonomik normalleşme anlaşmaları, iki ülkenin kendi aralarındaki ilişkileri kolaylaştırmayı kabul ettikleri bir çift belge niteliğini taşımaktadır.³⁵⁶ İmzalanan anlaşmaların şartları uyarınca, Sırbistan, diğer devletleri Kosova'yı tanımamaya veya mevcut tanımayı iptal etmeye teşvik etmek için hem resmi hem de gayri resmi çabalarını askıya almayı kabul etmiştir.³⁵⁷ Buna karşılık Kosova, aynı şekilde resmi tanınma statüsü için uluslararası örgütlere yeni üyelik başvurusunda bulunmamayı

³⁵² Robert MUHARREMI (2021), "The Washington Agreement Between Kosovo and Serbia", *American Society for International Law*, C. 25, S. 4, s. 2-3.

³⁵³ Vivian SALAMA (2020), "Serbia and Kosovo Sign Economic Normalization Agreement in Oval Office Ceremony", *CNN*, 04.09.2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>, ET. 19.05.2021.

³⁵⁴ Mini-Schengen Bölgesi, Arnavutluk, Kosova, Kuzey Makedonya ve Sırbistan arasında bir ekonomik bölgedir. Bölgenin kurulmasına ilişkin planlar 10 Ekim 2019 tarihinde Sırbistan'ın Novi Sad şehrinde açıklanmıştır. Bunun üzerine biri 11 Kasım 2019'da Ohri'de, diğeri 12 Aralık 2019'da Dıraç'ta olmak üzere iki toplantı daha yapılmıştır. Bu dört ülke 2020 yılı sonuna kadar 14 milyon kişilik birleşik bir pazar oluşturacaklarını ilan etmişlerdir. Kurulacak bölge sayesinde üye ülkeler arasındaki mal ve sermaye geçişleri daha hızlı olacak, bu ülkelerden insanlar sadece kimlik kartlarıyla sınırı geçebilecek ve her yıl söz konusu ülkelerin sınırlarından yapılan geçişlerde 30 milyon saatten fazla zaman kazanılacaktır. Kosova ve Sırbistan 4 Eylül 2020 tarihinde, 2020 Kosova-Sırbistan anlaşmasının bir parçası olarak Mini Schengen Bölgesi'ne katılmayı kabul etmişlerdir. Dünya Bankası'nın, bu projenin 3,2 milyar ABD doları tasarruf sağlayacağını belirtmesinin yanısıra Sırp cumhurbaşkanı Vuçiç de, Sırbistan'ın en az 1,5 milyar ABD doları kazanç sağlayacağını ifade etmiştir. Mini Schengen Bölgesi 9 Kasım 2020'de ilan edilmiştir. Bölgenin kuruluş amacı, bahsi geçen ülkeleri AB üyeliğine hazırlamaktır.

³⁵⁵ Emina MUMINOVIC (2020), "Mini-Schengen, Regional Economic Area and Common Regional Market: What is What?", *European Western Balkans*, 15.12.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/12/15/mini-schengen-regional-economic-area-and-commonregional-market-what-is-what/>, ET. 19.05.2021.

³⁵⁶ Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

³⁵⁷ Agata PALICKOVA (2019), "15 Countries, and Counting, Revoke Recognition of Kosovo, Serbia Says", *Euraktiv*, 27.08.2019, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/15-countries-and-counting-revokerecognition-of-kosovo-serbia-says/>, ET. 19.05.2021.

kabul etmiştir.³⁵⁸ Ayrıca, antlaşma içerisinde 1998-99 Kosova Savaşı'ndan kaynaklanan kayıp kişilerin kalıntılarını bulma ve tespit etme ile savaşın bitiminden sonra mültecileri rehabilite etme taahhütleri de bulunmaktadır.³⁵⁹

Ayrıca, Kosova ve Sırbistan, Belgrad-Priştine demiryolu ağını Adriyatik Denizi kıyısındaki derin bir limana bağlamak için farklı seçenekleri inceleyen ortak bir fizibilite çalışması yapmayı kabul etmiştir.³⁶⁰ İki ulus arasındaki sınırdaki geçiş noktaları olan Barış Otoyolu, Priştine ile Merdare arasındaki demiryolu bağlantısı, Niş ve Priştine arasındaki demiryolu bağlantısı gibi küçük ve orta ölçekli işletmeleri ve diğer projeleri finanse etmek için mutabakat muhtıraları imzalanmıştır.³⁶¹ Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda ABD, stratejik altyapı gelişmelerini finanse etmek için her iki tarafa da krediler vaat etmekle birlikte, ABD Uluslararası Kalkınma Finans Kurumu Belgrad'da tam zamanlı olarak yerleşecektir.³⁶²

Her iki taraf da ABD ile Balkanlar'da daha geniş işbirliği çerçevesinde aralarındaki bilgi paylaşımını artırmak ve yasadışı faaliyetlerle mücadele için teknolojik işbirliği taahhüt etmiştir.³⁶³ Ayrıca taraflar, Gazivoda Gölü'nün güvenilir bir su ve enerji kaynağı olarak paylaşılmasına ilişkin ABD Enerji Bakanlığı ile bir fizibilite çalışması yürütme konusunda da antlaşmaya varmışlardır.³⁶⁴ Anlaşmaların bir parçası olarak, Sırbistan ve Kosova Mini Schengen Bölgesi'ne katılmayı kabul

³⁵⁸ Agata PALICKOVA (2019), "15 Countries, and Counting, Revoke Recognition of Kosovo, Serbia Says," *Euraktiv*, 27.08.2019, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/15-countries-and-counting-revokerecognition-of-kosovo-serbia-says/>, ET. 19.05.2021.

³⁵⁹ Xhorxhina BAMI (2020), "Kosovo Missing Persons' Families Seek to Join Talks with Serbia", *Balkan Insight*, 07.10.2020, <https://balkaninsight.com/2020/10/07/kosovo-missing-persons-families-see-to-join-talks-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁶⁰ Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

³⁶¹ Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

³⁶² Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

³⁶³ Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

³⁶⁴ Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

etmişlerdir.³⁶⁵ Her iki taraf da ABD'nin isteği üzerine diplomaları ve mesleki sertifikaları karşılıklı olarak tanımayı kabul etmiştir..

Sırbistan, Temmuz 2021'de İsrail Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşımayı kabul etmekle birlikte, İsrail ve Kosova da karşılıklı olarak birbirlerini tanımayı ve diplomatik ilişkilerin kurulmasını kabul etmiştir.³⁶⁶ Her iki taraf da, dinler arası iletişimin yeniden başlatılması, dini mekanların korunması ve SOK (Sırbistan Ortodoks Kilisesi) ile ilgili mahkeme kararlarının uygulanması³⁶⁷ da dahil olmak üzere din özgürlüğünü koruma ve teşvik etme, Holokost döneminden miras kalan ve sahipsiz Yahudi mülklerinin iadesine devam etme sözü vermiştir.³⁶⁸ Anlaşmalar, Sırbistan ve Kosova'nın Hizbullah'ı terör örgütü olarak tanımladığı ve dünya çapında eşcinselliğin suç olmaktan çıkarılmasını desteklediği hükümler de içermektedir.³⁶⁹

Küçük devletlerin güç projeksiyonuna uygun olarak Sırbistan, ABD ile ikili ilişkilerinde genellikle edilgen konumdadır. 1991 yılından günümüze kadar ABD, Sırbistan'a yönelik dayatmacı bir yaklaşım sergilemiştir. Küçük devletlerin daha güçlü devletlere tabi olma eğilimine binaen ve kendisine yönelik ABD'nin tehditkar dış politikasına cevaben Sırbistan, Washington'un İsrail ve Kudüs'e ilişkin dayatmalarında ABD ile aynı safta yer almıştır. Sırbistan, küçük devletlerin uluslararası sistemde varlığını etkin kılmak için ABD politikaları ile aynı hizaya gelmeye zorlanmıştır. Sırbistan, ABD ile ilişkilerinde olası bir çıkar elde edebilmek adına Kudüs konusunda uyum sağlamıştır. Bu bağlamda Sırbistan'ın eylemleri uluslararası ortamda tipik bir küçük devlet davranışı olarak yorumlanabilmektedir. Küçük devletler, Sırbistan örneğinde olduğu gibi uluslararası arenada varlıklarına

³⁶⁵ Sandra MAKSIMOVIC (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-in-washington/>, ET. 19.05.2021.

³⁶⁶ Behlül ÇETİNKAYA (2021), "Kosovo's Embassy Move violates UN resolutions", *Anadolu Ajansı*, 02.02.2021, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/kosovos-embassy-move-violates-un-resolutions-turkey/2130724>, ET. 19.05.2021.

³⁶⁷ Kısaca "Orloviç ve Diğerleri" olarak anılan davada kararını açıklayan AİHM, Bosna Savaşı sırasında gerçekleşen Srebrenitsa Katliamı neticesinde mülkiyet hakları ellerinden alınan bir Müslüman aileye ait arsa üzerine inşa edilen Sırp Ortodoks kilisesinin yıkılmak suretiyle kaldırılmasına hükmetmiştir.

³⁶⁸ Vivian SALAMA (2020), "Serbia and Kosovo Sign Economic Normalization Agreement in Oval Office Ceremony", *CNN*, 04.09.2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>, ET. 19.05.2021.

³⁶⁹ Vivian SALAMA (2020), "Serbia and Kosovo Sign Economic Normalization Agreement in Oval Office Ceremony", *CNN*, 04.09.2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>, ET. 19.05.2021.

yönelik tehditlerle karşılaştıklarında, büyük güç ile uyum sağlamak için dar kapsamlı stratejiler uygulama eğilimindedirler. Sırbistan bu bağlamda, küçük devlet dış politika davranışlarına uygun bir biçimde ABD ile ikili ilişkilerinde daha fazla yardıma ihtiyaç duyması nedeniyle Trump'ın dış politika hedeflerine eklenmekle birlikte, ABD'nin Balkan politikasındaki yerini sağlama almayı amaçlamıştır.

Sırbistan'ın, yakın gelecekte ABD'nin politikalarına herhangi bir muhalefet göstereceğine dair bir beklenti bulunmamaktadır. Özellikle Trump dönemi ABD dış politikasının Sırbistana yönelik dayatmacı tutumunun Joe Biden döneminde ne tür değişikliklere uğrayacağına yönelik tahmin yürütmek oldukça zor görünmektedir. Ancak, Kosova konusunda ABD dış politikasının ve Biden'ın Sırbistan'a yönelik Kosova'nın bağımsızlığının Sırbistan tarafından tanınmasına ilişkin çağrılarda ve bu yöndeki girişimlerin sürekliliğinde herhangi bir değişiklik beklenmemektedir. ABD'nin Kosova taraftarı tutumunun Sırbistan nezdinde Rusya ve Çin ile ilişkilerin sıkılaştırılması yönünde bir adım doğurması ise yüksek ihtimalle yakın gelecekte gerçekleşecektir. Bu bölümde Sırbistan ve ABD arasındaki ikili ilişkiler üzerine bilgi aktarılmıştır. Devam eden bölümde iki devlet arasındaki ekonomik ilişkiler üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.1.3. Sırbistan-ABD Ekonomik İlişkileri

1948'de SSCB'nin Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki saldırgan tutumunu farkına varan ABD, Yugoslavya ile daha yakın ekonomik ilişkiler kurmaya karar vermiştir. Dünya Bankası araştırmasına göre³⁷⁰, 1949'dan 1961'e kadar hibeler ve yüksek imtiyazlı krediler şeklinde Yugoslavya'ya verilen ABD yardımının toplam miktarı yaklaşık iki milyar doları bulmuştur.³⁷¹ Bu dönem, Yugoslavya'da Boeing gibi küresel markalar için parça üreten büyük taşeronlar çalışmaya başlamıştır. Yugoslav ekonomisi ve altyapısı Batı ve ABD kredileriyle geliyordu.

Altmışlı yılların sonunda, yabancı yatırımlar yavaş bir biçimde ve sıkı kontrol altında Yugoslavya'ya girmeye başlamıştır. 1948'den 1979'a kadar olan dönem boyunca, Yugoslav GSYİH yıllık ortalama %6,2 oranında büyümüştür.³⁷² Söz konusu

³⁷⁰ Rad ORIGINALNI, Marija BRUJIC ve Marija KRSTIC (2011), *The SFR Yugoslavia During the Cold War and Current Serbian Foreign Policy*, University of Belgrade, Belgrade, s.24

³⁷¹ age s. 27.

³⁷² age s. 30.

büyüme, ABD'nin Yugoslavya'ya kalkınma kredileri, insani yardım ve sosyal yardımları tarafından önemli ölçüde kolaylaştırılmıştır. 1990'ların ve 2000'lerin çalkantılı döneminden sonra USAID programları aracılığıyla ABD, Sırbistan ekonomisinin, altyapısının ve demokratik kurumlarının gelişimine 1 milyar doların üzerinde bağışta bulunmuştur.³⁷³

AB'ye katılım sürecinin ve 2015 yılından bu yana IMF ile işbirliğinin bir parçası olarak, Sırbistan ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. 2018 ortalarında. ABD'nin yardımıyla Sırbistan, çalışma yasası, inşaat izinleri ve teftiş gözetimi için reformlar uygulamıştır.³⁷⁴ Bu reformlar, Sırbistan'ın Dünya Bankası'nın iş yapma kolaylığı açısından şu anda dünyada 44. sırada yer aldığı İş Yapma Raporu'ndaki sıralamasında önemli iyileşmelere dönüşmüştür.³⁷⁵ Aynı zamanda, yolsuzluk, ABD'ne beyin göçü ve Sırp ekonomisinde devletin önemli rolü, iki taraf arasında daha fazla ekonomik genişlemenin önünde engel teşkil etmeye devam etmektedir.³⁷⁶

Olumlu ekonomik eğilimler ve Sırbistan'ın muhtemel AB üyeliği doğrultusunda, ABD'li yatırımcılardan Sırbistan'a yönelik artan bir ilgi bulunmaktadır.³⁷⁷ Eylül 2018'de ABD ve Sırbistan, altyapı projelerinde işbirliği konusunda bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır.³⁷⁸ Böylelikle, Sırbistan'ın özel sektörünü güçlendirmek, kamu idaresinde reform yapmak, devlete ait işletmeleri özelleştirme için ekonomik reformlarda ilerleme amaçlanmaktadır.³⁷⁹

³⁷³ SERBIA: COUNTRY DEVELOPMENT COOPERATION STRATEGY 2020-2025 (2020), USAID Publications, Washington D.C., s.13

³⁷⁴ IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.

³⁷⁵ IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.

³⁷⁶ IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.

³⁷⁷ IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.

³⁷⁸ IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.

³⁷⁹ IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.

ABD firmaları Sırbistan'a yaklaşık 4 milyar dolar yatırım yapmıştır. Küreselleşmenin getirdiği imkanlar doğrultusunda ülkedeki önde gelen ABD yatırımcıları arasında NCR, KKR, Philip Morris, Molson Coors, Ball Packaging, Coca-Cola, PepsiCo, Cooper Tire, Ametek ve Van Drunen Farms bulunmaktadır.³⁸⁰ Çok çeşitli sanayi ve hizmet sektörlerinden diğer birçok önde gelen ABD firması Sırbistan'da önemli bir varlığa sahiptir.³⁸¹ Bilişim teknolojilerine özel önem verilmesi nedeniyle Sırbistan'da ABD bilgi teknolojisi şirketlerinden artan bir ilgi göze çarpmaktadır.³⁸² NCR, Microsoft, Oracle, FIS ve IBM, Sırbistan'da BT ile ilgili önemli operasyonlara ve artan sayıda işletmelere sahiptir. Özellikle Sırp BT uzmanları Amerikan şirketleri tarafından aranılan personel niteliği taşımaktadır.³⁸³ ABD'den gelen doğrudan yabancı yatırım bazı avantajları beraberinde getirmiştir. Bunlar sırasıyla; kalkınma odaklı sermayenin gelişi, rekabet gücünün geliştirilmesi, batı pazarına erişim, çok uluslu şirketler için işbirliği ağının geliştirilmesi, bilgi ve yenilik alışverişi gibi temel inovatif unsulardır.

ABD ve Sırbistan arasındaki ekonomik ilişkiler görüleceği gibi asimetrik bir yapıya sahiptir. Sırbistan, ekonomik bağlamda yoğun bir şekilde ABD yardımlarına muhtaç görünmektedir. ABD'nin iki okyanusa birden açılabilmesinin aksine Sırbistan kara devleti olarak tabir edilen devletlerden birisidir. Bu özelliği nedeniyle Sırbistan, ABD'ne veya denize açılan diğer küçük devletlere kıyasla uluslararası pazarlara erişimde büyük zorluklar çekmektedir. Sınırları ABD'ne kıyasla tek bir eyalete eşit olan ve endüstriyel kapasitesi de bu oranda yetersiz kalan Sırbistan, ABD'nin ilgisini çekebilecek herhangi bir ürün üretememektedir. Tam tersine Sırbistan, ABD pazarına giriş yapamamakla birlikte, ABD ürünlerinin dolaylı üretim yeri ve pazarı haline gelmiştir. Ancak beyin göçü bağlamında Sırbistan, nüfusunun eğitimli genç kesiminin büyük bir çoğunluğunu ABD'ne ihraç etmektedir.

³⁸⁰ BOLD DATA (2021), *List of Companies in Serbia*, <https://bolddata.nl/en/companies/serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁸¹ BOLD DATA (2021), *List of Companies in Serbia*, <https://bolddata.nl/en/companies/serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁸² BOLD DATA (2021), *List of Companies in Serbia*, <https://bolddata.nl/en/companies/serbia/>, ET. 19.05.2021.

³⁸³ BOLD DATA (2021), *List of Companies in Serbia*, <https://bolddata.nl/en/companies/serbia/>, ET. 19.05.2021.

ABD, coğrafi ve tarihsel faktörler nedeniyle Sırbistan'ın en az etkileyici ticari ilişkilere sahip olduğu büyük ülkedir. ABD ile ticaret 1990'larda Bosna ve Hersek'teki savaşın bir parçası olarak Miloşević rejimine karşı uygulanan yaptırımlar ve 1999'da Sırbistan'a karşı NATO tarafından düzenlenen bombardımanın bir parçası olarak yeniden uygulanan yaptırımlar nedeniyle yetersiz kalmıştır. Resmi ticari ilişkiler, ABD'nin o zamanki Sırbistan ve Karadağ anlaşmalarını En Çok Tecih Edilen Ülke statüsüne yükseltmesiyle ve 2005'te ABD Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine (GTS) daha fazla dahil edilmesiyle ancak 2003'te tamamen restore edilmiştir. GTS bazında ticaret hala yaklaşık 4.650 Sırp ürününün ABD'ye gümrüksüz girişine izin vermektedir.

Sırbistan, diğer küçük devletler gibi ABD ile olan ekonomik ilişkilerinde her zaman daha savunmasız olmuştur. Bunun nedeni, ticaretin ekonomik faaliyetlerinin daha büyük bir bölümünü oluşturması ve ikili ekonomik ilişkileri yöneten koşulları belirleme veya herhangi bir kural koyma gücünden yoksun olmasıdır. ABD'nin Sırbistan üzerinde gerçekleştirmek istediği ekonomik hedeflerini, kapsayıcı ekonomik büyümeyi teşvik etmek, kültürel mirasın korunmasını desteklemek, savunma sektörü kapsamında işbirliğini sürdürmek, sınır güvenliğinin artırılmasını sağlamak, Yugoslav savaş kalıntılarının temizlenmesine ve eski mühimmatın imha edilmesine yardımcı olmak ve AB'ye entegrasyon sürecini desteklemek şeklinde özetlemek mümkündür. Bu bölümde Sırbistan ve ABD arasındaki ekonomik ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde iki devlet arasındaki askeri ilişkiler üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.1.4. Sırbistan-ABD Askeri İlişkileri

Sırbistan ile ABD arasındaki Ulusal Muhafızların Devlet Ortaklık Programı, Ulusal Muhafızlar ile SSCB'den ayrılan devletler arasında savunma alanında işbirliğini kurmak ve yoğunlaştırmak amacıyla 1993 yılında başlatıldı.³⁸⁴ Program çerçevesinde, deneyim alışverişi, çalışma ziyaretleri, ortak eğitim ve tatbikatlar, sivil ve askeri yapılara teknik yardım yoluyla Sırbistan'ın da dahil olduğu çok sayıdaki ülkeler ve

³⁸⁴ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures,ET.19.05.2021>.

bazı ABD eyaletlerinin Ulusal Muhafızları arasında uygulanmaktadır.³⁸⁵ Bu noktada küçük bir devlet olarak Sırbistan, kendisine ait askeri okullardaki yetersizlikler nedeniyle, modern savaş kuramları konusunda tecrübeli ABD Ulusal muhafızları ile işbirliği yaparak zamandan tasarruf etmeyi amaçlamaktadır. Zira Sırbistan diğer küçük devletler gibi askeri birliklerini yurt dışında faaliyet gösterecek şekilde eğitime tabii tutmamaktadır. Bunun en önemli nedeni, SSK'nın saldırgan veya saldırgan/savunmacı stratejilerden ziyade sadece kendi topraklarını savunmaya yönelik politikalara öncelik vermesinden kaynaklanmaktadır. Sırbistan, tipik bir küçük devlet davranışı sergileyerek ABD ile askeri kabiliyetlerini geliştirme hususunda ikili işbirliğine ve ABD'nin savunma bağlamında sağlayacağı maddi yardımlara büyük miktarda ihtiyaç duymaktadır.

Programın kapsamında, sadece askeri işbirliğinin geliştirilmesine değil, aynı zamanda sivil yönün de geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.³⁸⁶ Koordinasyon, ABD Silahlı Kuvvetlerinin bölgesel komutanlıkları ve ev sahibi ülkedeki ABD Büyükelçiliği'ndeki ilgili ofis aracılığıyla yürütülmektedir.³⁸⁷ Sırbistan, bu bağlamda ABD Silahlı Kuvvetleri'nin dünya üzerindeki en gelişmiş askeri yapı olması sebebiyle ve Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi komşu ülkelerin NATO üyesi olması nedeniyle kendi birliklerinin de aynı kalite standardında olması için gereken girişimlerde bulunmaya devam etmektedir. Buna ek olarak Sırbistan, ABD ile düzenlediği ortak eğitim programları çerçevesinde yukarıda da belirtildiği üzere, askeri envanterindeki eski silahların yenilenmesi esnasında NATO standartlarına uygun silahlar temin ettiği takdirde, söz konusu yeni silah sistemlerini kullanabilecek personele sahip olabilecektir.

Sırbistan-Ohio Eyaleti Ortaklık Programı, 7 Eylül 2006 tarihinde imzalanan ve dönemin Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı

³⁸⁵ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures,ET.19.05.2021>.

³⁸⁶ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures,ET.19.05.2021>.

³⁸⁷ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures,ET.19.05.2021>.

Condoleezza Rice tarafından imzalanan SOFA temelinde uygulanmaktadır.³⁸⁸ Savunma alanındaki resmi işbirliğinin başlangıcı, o zamanki Ohio Ulusal Muhafız Komutanı Tümgeneral Gregory Wayt'in 15-21 Eylül 2007 tarihlerinde Sırbistan' ziyaret etmesiyle başlamıştır.³⁸⁹ ABD'nin Ohio Eyaleti ile Sırbistan arasındaki antlaşmalar, iki devletin askeri unsurları arasındaki asimetrik ilişkileri gözler önüne sermektedir. SSK tüm ülkenin savunmasından sorumlu iken, Ohio Ulusal Muhafızları sadece Eyalet bünyesinde acil durumlar ve olası olağanüstü hallerde savunma rolünü gerçekleştirmek ile yükümlüdür. Bu doğrultuda Sırbistan, küçük devlet olarak ABD ile ikili askeri ilişkilerinde aktif fakat edilgen bir konumda yer almaktadır.

2018-2021 arasında, iki taraf arasındaki askeri işbirliği sürekli gelişerek, Sırbistan ile ABD Devlet Ortaklığı, ABD kuvvetlerinin dünya çapındaki ülkelerle sahip olduğu 62 programdan en başarılısı olarak değerlendirilmektedir.³⁹⁰ ABD şu anda, Devlet Ortaklık Programını Sırbistan ve Ohio arasındaki işbirliğinin mevcut kapsamı aştığını gösteren normatif-yasal düzenlemelerde bir değişiklik yapmayı düşünmektedir.³⁹¹ İkili işbirliği, öncelikli olarak subayların ve astsubayların eğitimi, birliklerin modernizasyonu ve eğitimi, ortak tatbikatlar, doğal durumlarda ordunun sivil kuruluşlara yardım sağlaması gibi alanlarda yoğunlaştırılmıştır.³⁹² Söz konusu programın sonuçları göz önünde tutulduğunda, Sırbistan ABD ile askeri bağlamda ikili büyük önem vererek, diğer küçük devletlerin de yaptığı gibi büyük devletler ile ortak eğitim-öğretim programları savunma doktrinleri geliştirerek askeri personel açığını kalite ile kapatmaya çalışmaktadır.

³⁸⁸ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures>, ET. 19.05.2021.

³⁸⁹ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures>, ET. 19.05.2021.

³⁹⁰ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures>, ET. 19.05.2021.

³⁹¹ U.S. NATIONAL GUARD COMMAND (2021), *State Partnership Program*, <https://www.nationalguard.mil/Leadership/Joint-Staff/J-5/International-Affairs-Division/State-Partnership-Program/>, ET. 19.05.2021.

³⁹² U.S. NATIONAL GUARD COMMAND (2021), *State Partnership Program*, <https://www.nationalguard.mil/Leadership/Joint-Staff/J-5/International-Affairs-Division/State-Partnership-Program/>, ET. 19.05.2021.

Geleneksel olarak çalışmalar her yıl Eylül ayında, SSK komuta kadrolarının önderliğinde, Ohio Ulusal Muhafız heyetinin kabul edilmesiyle gerçekleştirilir.³⁹³ İşbirliği çalışmaları, yerel halkın hafızasında uzun süre kalacak "insani yardım" çerçevesinde Ağustos 2009'da uygulanan sivil-asker işbirliği çerçevesinde başlatılmıştır.³⁹⁴ Söz konusu projelerde Ohio Ulusal Muhafızları ve SSK mensupları, USEUROCOM himayesinde sosyal açıdan önemli tesislerin inşası ve yenilenmesinde görev almaktadırlar.³⁹⁵ Ohio Ulusal Muhafızları ile işbirliğinin en önemli yönlerinden biri, Jug askeri üssünde eğitim alanı inşa etmenin yanı sıra ortak tatbikatların ve eğitimin yürütülmesine yönelik ortak bir projedir.³⁹⁶ Bu bağlamda Sırbistan, olası bir savaş durumunda tek başına saldırgan bir güce karşılık veremeyeceğinden birliklerini ABD EUROCOM'una entegre ederek, normalde küçük devletlerin dış politika yapımında uyguladığı *bandwagoning* yani eklemleme stratejisini uygulamıştır. Bununla birlikte Sırbistan, SSK'ne ayırdığı bütçenin yetersiz kalması nedeniyle ABD ile halihazırdaki askeri üslerinin modernizasyonu konusunda işbirliğine giderek, finansman bağlamında yaşadığı zaafi ortak modernizasyon programı çerçevesinde örtüp, küçük devletlerin askeri bağlamda lojistik ve destek düzenlemeleri maliyetlerini düşürmeye yönelik çalışmalarına örnek teşkil etmektedir.

IMET veya Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim programı, SSK ile olan angajman ortaklığının çok önemli bir parçasını oluşturmaktadır. 2007'deki ilk IMET uygulamsından bu yana, Sırbistan 1.47 milyon dolarlık IMET finansmanı almıştır. Toplamda 137 personel eğitimi başarıyla tamamlamıştır. Sırbistan'ın denizaşırı askeri eğitim ve öğretiminin yüzde altmış ABD'nde gerçekleşmektedir.³⁹⁷ IMET, ABD Harp Okulları'nda Sırbistan bağlamında üst düzey askeri liderlik, profesyonelleşme ve

³⁹³ U.S. NATIONAL GUARD COMMAND (2021), *State Partnership Program*, <https://www.nationalguard.mil/Leadership/Joint-Staff/J-5/International-Affairs-Division/State-Partnership-Program/>, ET. 19.05.2021.

³⁹⁴ EUROCOM (2021), *National Guard State Partnership Program*, <https://www.eucom.mil/content-galleries/transcripts>, ET. 19.05.2021.

³⁹⁵ EUROCOM (2021), *National Guard State Partnership Program*, <https://www.eucom.mil/content-galleries/transcripts>, ET. 19.05.2021.

³⁹⁶ SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/international-cooperation/cooperation-with-ohio/partnership-program#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures>, ET. 19.05.2021.

³⁹⁷ DEFENCE SECURITY COOPERATION AGENCY (2021), *International Military Education & Training*, <https://www.dsca.mil/international-military-education-training-imet>, ET. 19.05.2021.

kıdemli subay/astsubay kadrolarının gelişimine odaklanmıştır.³⁹⁸ Sırbistan, kuvvetlerini uluslararası operasyonlar nezdinde düşük ve orta yoğunluklu operasyonları yürütebilecek şekilde ve beklenmedik durumlarda kullanılabilir ölçüde yükseltmeyi amaçlamaktadır.³⁹⁹ Sırbistan küçük devlet olarak, askeri güçlerini, gerçekleşmesi mümkün görünmeyen bir saldırıya karşılık verecek şekilde eğitmek yerine uluslararası operasyonlarda üstün etkinlik göstererek gerek prestij artışı gerek gerçekleşme olasılığı daha yüksek durumlara cevap verebilecek şekilde yapılandırmayı hedeflemektedir. Bu sebeple Sırbistan ABD ile olan ikili askeri ilişkilerini üç temele oturtmayı tercih etmektedir. Birincisi ortak eğitim programları kapsamında SSK'nın savaş kabiliyetini yükseltmektir. İkincisi, Sırp ulusal gelirlerinin karşılayamadığı ihtiyaçları ABD örneğinde olduğu gibi askeri nitelikli ekonomik yardım paketleri vasıtasıyla örtmektir. Üçüncüsü, silah sistemlerinin ve askeri tesislerinin YSFC döneminden kalması ve bunları dış yardım olmaksızın modernize edemeyecek olması nedeniyle ABD'nin ikili ortaklık programlarına katılım sağlamak istemesidir.

Sırbistan, demokratik, kurumsal ve savunma reformları gibi ortak çıkarları ilgilendiren meselelerde ABD ile mevcut siyasi diyalog ve işbirliği sürecini ilerletmeyi hedeflemektedir. Sırbistan-ABD askeri ilişkilerini etkileyen temel yaklaşım, Sırp askeri kapasitesinin, Belgrad'ın imkânları neticesinde yeterince güçlü olmaması nedeniyle Sırp Ordusu'nun komuta kademesi tarafından belirlenen gereklilikler etrafında gerçekleşmektedir. Sırbistan, her ne kadar NATO üyesi olmasa da silahlı gücünün mümkün olduğunca NATO doktrini çerçevesinde eğitim gören üye devletlerin kuvvetlerine hem taktiksel hem de stratejik bağlamda benzemesi için uğraşmaktadır. Sırbistan'ın bu yaklaşımı, eski Yugoslav ordusunun kalıntısı olan envanterini Rus yardımlarıyla modernize etmekle birlikte, NATO eğitim ve teşkilat sistemini harmanlayarak melez bir ordu ortaya çıkarılmasına yönelik ilk teşebbüsleri teşkil etme ihtimalini barındırmaktadır. Rusya'nın, mevcut düzeyde kaldığı ölçüde, Sırbistan'ın ABD ile bağlantılarını engelleyici bir girişimde bulunmaması; keza Sırbistan'ın kendi topraklarını 23 yıl önce bombardımana tabi tutması gerçeğine karşın

³⁹⁸ DEFENCE SECURITY COOPERATION AGENCY (2021), *International Military Education & Training*, <https://www.dsca.mil/international-military-education-training-imet>, ET. 19.05.2021.

³⁹⁹ Michael RASKA 2016 age. s. 15.

ABD ile işbirliği yürütmeye çalışması dikkat çekici niteliktedir. Esasen, Sırbistan-NATO ilişkisi, Rusya'ya rağmen değil, Rusya'nın göz yumması/onayı ile gerçekleşebilen, asimetrik bir ikili ilişki olmaya devam edeceği izlenimi vermektedir. Bu bölümde Sırbistan ve ABD arasındaki askeri ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Rusya ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin tarihi üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.2 SIRBİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİ

3.2.1. Sırbistan-Rusya İlişkileri Tarihçesi

Sırbistan ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler Orta Çağ'a kadar uzanmaktadır. Sırp ve Ruslar arasındaki ilişkiler ilk olarak 15. yüzyılda (Sırp'ların Balkanlar'a altıncı yüzyıldaki göçünden sonra) resmiyet kazanmıştır. Bu süre zarfında, ilişkiler yalnızca Sırbistan ve Rusya kiliseleri arasındaki dini materyal alışverişine dayanmaktadır. Zira 15. Yüzyılın ortalarından 19. Yüzyılın başına kadar Moskova Prensiği (sonradan Rus Çarlığı) tek bağımsız Slav Ortodoks ülkesi konumundadır. İki taraf arasındaki ilişkiler, yaklaşık 18. yüzyıla kadar ya da Rus İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sık sık yaptığı savaşlarda Balkanları bir koz olarak kullanmaya başlayana kadar sürmüştür.⁴⁰⁰

18. ve 19. yüzyıllarda Sırp monarşisinin Ortodoks kardeşlerine yardım çağrısıyla Rus Çarına başvurduğu pek çok örnek bulunmaktadır. 1724 ve 1747'de Sırp tarafından Rusya'ya büyük göçler gerçekleşmekle birlikte 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması Rus İmparatorluğu'nu resmi olarak Balkan ortodoksluğunun hamisi olarak ilan etmiştir. O dönemde Rusya ve Çar hakkındaki Sırp algısı, "büyük Ortodoks imparator" ve "ikinci bir vatan" olarak şekillenmiştir. 1804-1813 Birinci Sırp Ayaklanması sırasında Sırbistan'ın, Rusya'dan yardım talebinde bulunmasına karşın Osmanlı Ordusu 1805'te Sırp isyancılara saldırmıştır. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Rusya, kendisini Türklerle karşı karşıya getiren ve Rusya'nın Sırbistan'a desteğini pekiştiren Napolyon savaşlarına katılmıştır. Bu yardım, Çar I. Aleksandr'ın 1807'de Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapması sonucunda hızla kesilmiştir. Rusya, 1809'da Osmanlı ile olan ihtilafını yenilediğinde, kendi

⁴⁰⁰ Mark MAZOWER (2010), *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çev. Ayşe ÖZİL, Alfa Yayınları, İstanbul, s.70

topraklarına yönelik saldırıları püskürtmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa devam edebilmek adına Sırlara verilen yardımı geri çekmek zorunda kalmıştır. Dahası, Rusya ile Osmanlı arasındaki 1812 Bükreş Antlaşması, Sırbistan'a toprak ve özerklik verilmesiyle son bulmuştur. Rusya'dan gelen bu düzensiz ve şartlı yardım, sadece bu dönemde değil, iki ülke arasındaki ilişkilerin tüm tarihi boyunca tipik bir biçime bürünmüştür. Tarihte birçok kez Rusya, Osmanlı'ya karşı savaşlarında Sırbistan'a destek gönderdiğinde, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş hazırlığının ortasında bulunmuştur.⁴⁰¹

Bu, 1878'de bugün Sırbistan'da hala farklı şekillerde yorumlanan bir olaya yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile bir başka savaştan sonra Sırbistan'ın Ayastefanos Barış Antlaşması'nda Rusya tarafından temsil edilmesi ve korunması beklenmiştir. Rusya, Sırbistan'ın olası yenilgisini önlemek için 1876'da Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu ile savaşına müdahale ettiği için bu makul bir beklenti olabilirdi. Ancak Rusya, daha büyük ve bağımsız bir Bulgar devletini teşvik etmenin Balkanlar'daki çıkarlarıyla daha uyumlu olduğuna inanmıştır. Rusya, Bulgaristan karşılığında Sırbistan'ı Avusturya nüfuzuna feda etmiştir. Diğer büyük güçler, Berlin Kongresi'nde Büyük Bulgaristan'ın gelişmesini engellemiş olsa da, bu noktada Sırbistan'da Rusya'ya karşı şüpheler gelişmeye başlamıştır. Bu şüphelerin niteliği önemlidir, çünkü Sırlar arasında ilk defa Rus yanlısı ve Rus karşıtı olarak politik bir bölünme ortaya çıkmıştır.⁴⁰²

20. yüzyıl, Sırbistan'ın Rusya ile ilişkilerinde birçok sürüncemelere tanıklık etmiştir. 1903 yılında Obrenoviç hanedanının hakimiyeti altındaki Sırbistan Krallığı, tarihsel olarak Rusya ile dostane ilişkiler sürdüren Karacorçeviç hanedanının kontrolüne girmiştir. 1878'den sonra ilişkilerde yaşanan gerilemeden sonra, bu önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte, kuşkusuz Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan'a verdiği desteği etkilemiş, birçok Sırp bunu Rusya adına büyük bir fedakarlık olarak görmüştür.⁴⁰³

⁴⁰¹ Dennis REINHARTZ (2002), "A History of Serbia", *History: Reviews of New Books*, C. 30, S. 4, s. 157.

⁴⁰² Charles JELAVICH ve Barbara JELAVICH (2000), *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920*, University of Washington Press, Seattle, s.103

⁴⁰³ age s. 116.

Buna ek olarak, 1917'de Rusya'daki Bolşevik Devrimi oyunu tamamen değiştirerek ilişkileri kayıtsızlaştırmış ve 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna yani Sırbistan'ın Yugoslav Partizanlar ve kısmen Kızıl Ordu tarafından kurtarılmasına kadar iki taraf arasında neredeyse hiç ilişki kurulmamıştır . Yugoslavya sosyalist bir cumhuriyete dönüşürken lideri Josip Broz Tito ve SSCB lideri Josef Stalin liderler arası ilişkilerin egemen olduğu ikili ilişki modeline yönelmişlerdir. 1948'de Tito, Yugoslavya için farklı bir stratejinin daha faydalı olacağına karar vererek Yugoslavya'yı Sovyet nüfuz alanından çıkarmak için eylemlerde bulunmuştur. Daha sonraki dönemlerde Yugoslavya, Bağlantısızlık Hareketi aracılığıyla, Batı (ABD) ve Doğu (SSCB) arasında toprakları üzerinde Avrupa özelinde bir "tampon bölge"nin yaratılmasına katılmıştır. Bu Yugoslavya için çok işe yaramış, Yugoslavlar bu arada kalmışlık ve dışlanmışlık statüsüyle özdeşleşmeye başlamışlardır. Sırlar ve diğer Yugoslavlar, o dönem için Rusya'nın gerçek sosyalizm biçimini mi yoksa komünist bir despotizm biçimini mi temsil ettiğinden emin olamamışlardır.⁴⁰⁴

Soğuk Savaş sona ererken hem Yugoslavya'nın sosyalist sistemleri hem de SSCB aynı anda çökmeye başlamıştır. SSCB nispeten barışçıl bir şekilde dağılırken, Yugoslavya 1990'ların çoğu boyunca sürececek olan bir dizi savaşa girmiştir. 90'lar sırasında süregelen Hırvatistan ve Bosna'daki ilk savaşlar sırasında, zayıflayan Rusya Sırbistan üzerinde pek bir etki yaratamamıştır. Ancak 1990'ların sonunda, Kosova'da savaş şekillenmeye başlarken, Miloşeviç Rusya'nın NATO ve askeri yardıma karşı kozunu beklemiştir.⁴⁰⁵ Rus kamuoyu Sırbistan'ı tercih ederken, dönemin devlet başkanı Boris Yeltsin Rusya'nın Batı ile ilişkisini tehdit etmenin Rusya'nın çıkarına olduğuna inanmamıştır. Bu esnada Sırbistan'ın beklentileri gerçekleşmeyince Miloşeviç'in güvenilirliği zayıflamıştır. Bu esnada ancak Rusya'dan yardım bekleyen sadece Miloşeviç değildir: 1998'de Kosova'da savaş başlamadan sadece iki hafta önce, Sırların %78'i, Sırbistan bombalanırsa Rusya'nın Sırbistan'ın yardımına geleceğine inanıyordu. Rusya'nın bunu yapmamış olması, ya Sırların Rus yardımı konusunda aşırı iyimser olduklarını ya da Rusya'nın Balkanlar'daki çıkarları konusunda ciddi yanılgıları olduğunu göstermiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Leslie BENSON (2001), *Yugoslavia: A Concise History*, Palgrave Macmillan, London, s.18

⁴⁰⁵ age, s. 77.

⁴⁰⁶ age, s. 115.

Savaştan önce Rusya, Sırbistan'a NATO ile bir çatışmaya girmek istemediğini ve Sırbistan için en iyi seçeneğin Kosova'nın kaderini kabul etmek ve savaştan tamamen kaçınmak olacağını açıkça belirtmiştir. 1999'da Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nde Sırbistan'a karşı askeri bir eylemi veto etmiş, ancak NATO Güvenlik Konseyi'nin kararını göz ardı edip Sırbistan'a karşı tek taraflı hareket etmeye başlayınca harekete geçmemiştir. Yeltsin, Miloşević'i Balkanlar'da lider olarak desteklemesine rağmen, Kosova konusunda NATO ile bir çatışmaya girmek istememiştir. Aslında Rusya, 1999'da NATO'nun Kosova Gücü (KFOR) ile de işbirliği yapmış ancak 2003 yılında Kosova'dan askerlerini çekmiştir.⁴⁰⁷

2008 yılında Kosova bağımsızlığını ilan etmesiyle Batılı güçlerin Kosova'yı derhal tanımasına rağmen Rusya, Rusya'nın Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne verdiği desteği gerekçe göstererek Kosovayı tanımayı reddetmiştir. Kosova, Sırp siyasetinde kilit bir konu olduğundan, Rusya'nın Sırbistana verdiği bu destek, birçok insan için Rus devletine ilişkin yeni olumlu algılar yaratmıştır.⁴⁰⁸ 2008'den bu yana Belgrad, Moskova'yı dış politikadaki sorunlarından biri olarak tanımlamıştır. Ancak bilindiği gibi, Sırbistan Rusya ile olan ilişkisinden birçok fayda sağlamaktadır zira ticaret, yatırım ve Rusya'nın Kosova konusunda Sırbistan'a verdiği destek, Sırbistan'a Rusya'dan daha fazla fayda sağlamaktadır. Rusya, Bosnalı Sırp savaş suçluları ve Banya Luka'ya giderek artan destek vermesiyle Sırbistan dışındaki Sırp azınlıklara da destek vermektedir. Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığından sonra Ratko Mladić'e destek verdiği de tartışılmıştır.

Rusya Dışişleri Bakanlığı'na göre, Mladić'in Lahey'de görülmüş olan davası uluslararası hukuku ihlal etmekle birlikte yargılamalar Mladić'in kötüye giden sağlığına zarar vermiştir. Ayrıca bakanlık, bu gerekçelerle davasının erken sonlandırılmasını savunduğunu belirtmiştir. Rusya için Sırbistan'ı desteklemekteki faydalar, "sert güvenlik" veya NATO genişlemesine karşı bir karşı önlem şeklinde gelişmektedir. Daha sonra açıklanacağı gibi, Rusya NATO genişlemesini Rusya'nın ulusal güvenliğine bir tehdit olarak görmektedir. Sırbistan'da Batı üzerinde nüfuz kazanmaya yönelik bir başka koz olarak görülebilecek bir başka girişim de, 2009

⁴⁰⁷ age, s. 132.

⁴⁰⁸ Jelena MILIC (2020), "As Serbia Strengthens Ties with West, Russia Seeks to Destabilise", *New Eastern Europe*, 03.09.2020, <https://neweasterneurope.eu/2020/09/03/as-serbia-strengthens-ties-with-west-russia-seeks-to-destabilise>, ET. 27.10.2021.

yılında Rusya ve Sırbistan'ın birbirlerini karşılıklı olarak "stratejik ortak" olarak nitelendirmeleridir. İki ülke için bu, siyaset, enerji ve ekonomi alanlarındaki konumlarının koordinasyonu anlamına gelmektedir.⁴⁰⁹

Moskova'nın Sırp siyaseti üzerinde ne kadar etkisi olduğu bir tartışma konusudur, ancak bugün Rusyanın hem olumsuz hem de olumlu görüşlerinin soyut ortak paydalardan kaynaklı olarak duygu yüklü olduğu açık biçimde görülmektedir. Sırbistan'daki bir grup insan için Rusya bir "stratejik ortak"tan fazlasını temsil etmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın rolü "koruyucu"dur ve "iki halkın tarihsel yakınlığı (etnik köken ile tanımlanan) ve ortak dini ve kültürel mirasın oluşturduğu bir ilişkidir, ki bunlar iki taraf için de çok ileri seviyededir.⁴¹⁰

Sırbistan ve Rusya arasında dindaşlık ve soydaşlık nedeniyle var olan yakınlık ilişkisi, iki taraf arasında olası bir çatışma söz konusu olmadığı sürece uzun vadede de devam edecektir. YSFC'nin dağılmasının ve Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, Bağlantısızlık Hareketi kozunu da kaybeden Sırbistan, Avrupa özelinde iki kutup arasındaki tampon bölge işlevini yitirmiştir. Rusya, yakın vadede ABD ve AB'nin Kosova sorunu üzerinden Sırbistan'a yönelik baskı politikalarına ve Sırbistan üzerinde artan ABD ve AB etkisine cevaben, Kosova sorununa ilişkin Sırp görüşlerini destekleme bağlamında geri adım atmayarak, Sırbistan nezdindeki konumunu koruyacaktır. Rusya için öngörülebilir gelecekte Sırbistanı desteklemesinden doğacak bir diğer kazanç ise Balkanlar'daki NATO genişlemesinin önünün geçici süreliğine durdurulmasındaki rolüdür. Sırbistan'ın bu bağlamda, NATO ile çeşitli işbirliklerine giren fakat NATO üyesi olmakla ilgilenmeyen yegane Balkan ülkesi olma konumunu gelecekte de devam ettireceğine yönelik herhangi bir değişiklik öngörülmemektedir.

Sırbistan, tarihte olduğu gibi yakın gelecekte de Rusya'yı yardım alacağı veya çıkarlarını korumasının önünde engel teşkil eden faktörler karşısında istikrarlı olmasa da etkin bir biçimde sahaya sürebileceği bir denge unsuru olarak görmeyi sürdürecektir. Batı Balkanlar'da giderek güçlenen AB, ABD ve NATO varlığına

⁴⁰⁹ Jelena MILIC (2020), "As Serbia Strengthens Ties with West, Russia Seeks to Destabilise", *New Eastern Europe*, 03.09.2020, <https://neweasterneurope.eu/2020/09/03/as-serbia-strengthens-ties-with-west-russia-seeks-to-destabilise>, ET. 27.10.2021.

⁴¹⁰ Jelena MILIC (2020), "As Serbia Strengthens Ties with West, Russia Seeks to Destabilise", *New Eastern Europe*, 03.09.2020, <https://neweasterneurope.eu/2020/09/03/as-serbia-strengthens-ties-with-west-russia-seeks-to-destabilise>, ET. 27.10.2021.

karşın Rusya, stratejik ortağı olan ve Balkanlara yönelik politikalarında önemli bir “*staging point*” işlevi gören Sırbistanı imkanları dahilinde desteklemeyi sürdürecektir. Tarihsel bağlamda, Sırpların 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadele yıllarında yanlarında yer alan Rusya'nın Sırbistan üzerindeki “koruyuculuk” rolünde orta vadede herhangi bir değişim olacağına yönelik bir belirti görülmemektedir. Bu bölümde Sırbistan ve Rusya arasındaki tarihi ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde iki devlet arasındaki enerji ilişkilerinin derinliği üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.2.2. Sırbistan-Rusya İkili İlişkileri ve Rusya'nın Sırbistan Özelinde Kamu Diplomasisi Politikası

Birçok ülkede olduğu gibi, Sırbistan'ın dış politikası sadece iç politika veya kültürel yakınlıklar tarafından değil, aynı zamanda ülkenin karşı karşıya olduğu uluslararası ortam tarafından da yönlendirilmektedir. Giderek artan bir dezinformasyon ile karakterize edilen uluslararası bir arenada, algı gerçeğe uyumlu olmayabilir, ancak yine de bir ulusun dış politikasını şekillendirmede çok önemli olabilmektedir. Sırbistan'ın Rusya ile ilişkileri, algı ve gerçeğin biraz farklılaştığının gerçek bir örneği, Rusya'nın algıyı şekillendirme yeteneklerinin bir kanıtı ve belki de AB'ye aynı şeyi yapamadığı konusunda bir uyarı niteliğindedir. Yukarıda belirtildiği gibi, tarihsel ve kültürel yakınlıklar Sırbistan'ı Rus yanlısı mesajlar için istekli bir alıcı haline getirmektedir ve bu, ülkedeki Rus medyasının her yerde bulunması tarafından desteklenip ve teşvik edilmektedir. Örneğin, ortalama bir Sırp, Rus haber ajansı Sputnik'e, İngilizce yayınlanan Russia Today TV kanalına ve Rusya'da Sırpça yayınlanan bir radyo programına erişebilirken, daha varlıklı bir Sırp, haftalık yayın olan Nedeljnik, Rus hükümeti R Magazin tarafından finanse edilen aylık bir ek içermektedir.⁴¹¹

Rusya'nın Sırp toplumundaki konumunu güçlendirmek için kullandığı en önemli etki aracı, Rusya'nın yakınlığı, Rusya'nın olumlu imajı ve politikasıdır. Yakınlık duygusunu teşvik etme ve Rusya'nın uluslararası duruma ve Sırp-Rus ilişkilerine ilişkin vizyonunu destekleme görevi, kendini işine adanmış Rus

⁴¹¹ Marta SZPALA (2014), “Russia in Serbia – Soft Power and Hard Interests”, *OSW Commentary*, C. 1, S. 150, s. 2.

kurumlarından oluşan bir ağda yatmaktadır. Söz konusu ağ, son yıllarda Rus çıkarlarını destekleyen örgütlere ve gruplara destek (mali yardım dahil) sağlamak için genişletilmiştir. 2005 yılında Russkiy Mir (Rus Dünyası) örgütünün şubeleri ve Uluslararası Ortodoks Milletler Birliği Fonu'nun Novi Sad ve Belgrad'da birer temsilciliği açılmıştır. 2013 yılında Belgrad'da Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün (RISI) bir temsilciliği ve Rusya Dış İşbirliği Ajansı'nın (Kültür Merkezi Rus Evi) bir şubesi kurulmuştur.⁴¹²

Gorçakov Kamu Diplomasisi Fonu, Stratejik Kültür Vakfı, Ulusal Zafer Merkezi, St. Andrew Vakfı ve özellikle Sırbistan için oluşturulan Belgrad'daki Rus Nekropolü Fonu dahil olmak üzere birçok Rus vakfı Sırbistan'da faaliyet göstermektedir. Rus haber portallarının Sırpça versiyonları oluşturulmuş ve söz konusu portallar genellikle yerel siyasi meselelere ayrılmış kapsamlı bir bölüm içermektedirler. Bunlar esas olarak haber kanalı RT, Rusya'nın Sesi yayın ağı gibi Rus devlet kurumları, Stratejik Kültür Vakfı gibi çeşitli Rus vakıfları ve ilgili gruplar tarafından hazırlanmaktadır.⁴¹³ Rus Ortodoks Kilisesi ile Sırp günlük gazetesi Politika ve aylık Geopolitika, Rossiyskaya Gazeta tarafından Russia Beyond the Headlines projesinin bir parçası olarak yayınlanan Ruska Reč ve Rusija i Srbija eklerini içermektedir. Rus örgütleri ve fonları ayrıca yerel aşırı sağ ve Avrupa'ya karşı şüpheli örgütlerin (Dveri, Naši), siyasi partilerin (Treća Srbija) ve Moskova tarafından tercih edilen ideolojik profile sahip sivil toplum örgütlerinin (Srbski Kod, Beogradski Forum za Svet Ravnopravnih) eylemlerini desteklemektedir.

Rus örgütleri ve medyasının yanı sıra onlarla bağlantılı Sırp meslektaşlarının eylemleri birkaç tematik alana odaklanmaktadır. Birincisi, gündemde yer alan uluslararası gelişmeleri Rus perspektifinden desteklerler, buna bir örnek, Ukrayna'daki mevcut kriz veya tarihin Moskova'nın uzun vadeli Rus-Sırp ittifakına destek ruhuna olan ilgisine göre yeniden yorumlanmasıdır. İkincisi, Batılı işbirliği yapılarının (NATO, AB) Sırbistan'ın çıkarlarına karşı çalıştıklarını (AB örneğinde - Voyvodina'daki ayrılıkçılığı destekleyerek) beyan ederek, itibarsızlaştırmaya çalışarak küresel barış ve istikrar için bir tehdit oluşturduklarını betimlemektedir.⁴¹⁴

⁴¹² agm s. 4.

⁴¹³ agm s. 6.

⁴¹⁴ agm s. 7.

Üçüncüsü, Rusya'yı, eylemleri her zaman ortağının çıkarlarıyla tutarlı olan, Sırbistan'ın en yakın müttefiki ve küresel arenada güçlü bir konuma, gelişen bir ekonomiye ve büyüleyici bir kültüre sahip çekici bir ortak olarak sunmaktadırlar. Sırp ve Rus tarihinin ortak yönleri, özellikle iki dünya savaşında omuz omuza savaşma geleneği de vurgulanmaktadır. Dördüncüsü, mevcut hükümetin Avrupa yanlısı eylemlerini eleştirmektedirler. Bu bağlamda Sırbistan'ın Avrupa yanlısı özlemleri "Stockholm sendromu" örneği olarak sunulmaktadır. Bu kurumlara göre Sırbistan, AB ülkeleri tarafından defalarca küçük düşürülen bir ülke olarak, toplumunun zararına "işkencecisinin" yani AB'nin bir parçası olmaya karar vermiştir.⁴¹⁵

Beşincisi, anlaşmazlıkları, çatışma mağdurlarını ve Sırp'ların komşuları tarafından maruz kaldıklarını dile getirerek verilen gerçek ve hayali zararları sürekli bir biçimde hatırlatmaktadırlar. Altıncısı, Rusya, Sırbistan'ın ekonomik gelişiminin bağlı olduğu bir devlet olarak sunulmaktadır. Moskova ile bağlantılı kuruluşlar tarafından yayılan mesajın bir analizi, Rusya'nın esas olarak Sırbistan'ın AB'nin himayesinde yürütülen AB entegrasyon planlarına ve bölgedeki uzlaşma sürecine meydan okumakta kararlı olduğunu ve bu girişimlerin Sırp çıkarları ile çelişkili olduğunu iddia ettiğini göstermektedir. Görünen odur ki Rusya, Belgrad ile Moskova arasında yakın işbirliğini teşvik ederek, bunu iki devletin gelişimi açısından en doğal proje olarak tanıtmaktadır.⁴¹⁶

Moskova'nın Sırbistan'da gerçekleştirdiği eylemler, açıkça Rusya yanlısı değil, ülkenin AB üyeliği fikrine düşman olan gruplardan destek almıştır. Bu gruplar arasında hukuka aykırı eylemlerde bulunarak ve siyasi bağlarını kullanarak (örneğin enerji sektöründe) konumlarını inşa eden oligarklar da bulunmaktadır. Onlar için AB düzenlemelerinin getirilmesi, etkilerini kaybetmek ve çoğu zaman cezai sorumluluğu anlamına gelmektedir. Bir diğer önemli grup, AB'yi geleneksel Sırp değerlerine bir tehdit olarak gören SOK ile bağlantılı muhafazakar ve anti-liberal çevrelerdir. Bu bağlamda sıklıkla vurgulanan, Balkanlar'da "Slav" değerler sistemine aykırı ilkeleri destekleyen liberal Batı'ya karşı muhalefettir.⁴¹⁷

⁴¹⁵ agm s. 8.

⁴¹⁶ Richard SHAPIRO (2018), *Serbian and Russian Relations: The Future Implications for Serbia's Accession to the European Union*, James Madison University Press, Harrisonburg, s.8

⁴¹⁷ age s., 11.

Komşu ülkeler Karadağ, Kosova, Makedonya ve Bosna-Hersek'te SOK, bu devletlerin ortodoks kiliseleri üzerinde üstünlük kazanmak için çabalamaktadır. Kilise, bu ülkelerin bağımsızlığını sorgulamakta, Sırp milliyetçi örgütlerini “Sırp topraklarını” geri kazanma girişimlerinde desteklemekte ve bir kilise örgütleri ağı aracılığıyla bu bölgede Sırp etkisini sürdürme planlarını teşvik etmektedir. Dolayısıyla, Kilise'nin eylemleri, Rusya'nın bölgedeki etnik gerilimleri sürdürmeyi amaçlayan politikasıyla tutarlı görünmektedir. SOK Patriği Iriney, 2013 yılında Moskova'ya yaptığı ziyarette Putin ile yaptığı görüşmede Sırp makamlarının Kosova'ya yönelik politikasını AB baskısı altında yürüttükleri için eleştirerek SOK'nin Makedonya ve Kosova'daki eylemlerine destek istemiştir. Sırbistan'ın AB ile entegrasyonu, savaş suçlarından sorumlu tutulabilecekleri için, eski rejimle bağlantılı güvenlik sektöründeki belirli gruplar için de bir korku faktörü olmuştur. Tüm bu grupların amacı, Rusya'nın amacı ile tutarlı olacak şekilde Sırbistan'da AB düzenlemelerinin getirilmesini engellemektir.⁴¹⁸

Rusya'nın Balkanlar'daki eylemleri, komşu ülkelerdeki Sırp azınlıkla, özellikle Bosna ve Hersek'te, Karadağ ve Kosova'daki Sırlar ile ilişkilerin yoğunlaştırılmasını içermektedir. Sırp diasporasında Rus etkisinin güçlendirilmesinin iki amacı vardır. Birincisi, Rusya'nın bu devletlerin iç durumunu ve istikrarını etkilemesini sağlamaktır. Bosna-Hersek ve Karadağ'da yaşayan Sırlar arasında NATO karşıtı tutumların yayılması ve bunun sonucunda bu devletlerin İttifak ile entegrasyonunun engellenmesine yönelik görüşleri iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Sırp azınlıkları, Belgrad'daki yetkililere uygulanan etkili bir baskı unsuru olmuştur. Sırlar arasında ayrılıkçı emellerin güçlenmesi, Belgrad'ın bölge devletleriyle işbirliğini geliştirmeye kararlı olan mevcut politikasına bir tehdit oluşturabilir ki, bu başlı başına AB entegrasyon sürecinde ilerleme kaydetmenin bir şartıdır.⁴¹⁹ Esas olarak milliyetçi yönelimli seçmen kitleleri tarafından desteklenen sağcı Sırp hükümeti, Sırp diasporasının ayrılıkçı emellerine yanıt vermek zorunda kalacaktır. Rusya'nın Sırp diasporasındaki etkisinin güçlendirilmesi, Moskova'nın Karadağ, Bosna-Hersek ve

⁴¹⁸ age s. 14.

⁴¹⁹ Raquel MONTES TORRALBA (2014), “Belgrade at the Crossroads: Serbian-Russian Relations in Light of the Ukraine Crisis,” *Real Instituto*, 22.12.2014, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis, ET. 26.10.2021.

Kosova'nın iç durumunu ve istikrarını etkilemesini sağlamakla birlikte Belgrad'daki yetkililere uygulanan bir baskı unsurudur.⁴²⁰

Rus etkisi, Bosna-Hersek'i oluşturan iki entiteden biri olan Sırp Cumhuriyeti'nde (SC) en güçlü biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Moskova, SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik ile yakın işbirliği yapmaktadır. Rusya'nın BH'deki Sırp politikacılara verdiği destek, bu ülkedeki son derece verimsiz siyasi sistemin reformunu engelleyen ve üç BH halkı olan Sırlar, Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki bölünmeleri daha da derinleştiren faktörlerden biri olmuştur.⁴²¹ Rusya, Dodik'in Saraybosna'daki merkezi makamlardan azami bağımsızlık elde etme girişimlerine mali destek dahil olmak üzere desteğini sunmuştur. Bu desteğin bir örneği, Rus tarafının Dodik'e Ekim 2014'te Sırbistan'a yaptığı ziyarette Putin ile bir görüşme yapmak üzere Belgrad'a gitmesi için yaptığı davettir. Söz konusu davet, BH genel seçimlerinde Dodik tarafından daha önce seçim kampanyasında kullanılmıştır. Bu, aynı zamanda Belgrad'ın BH'deki Sırp politikacıların Moskova ile ilişkileri üzerindeki etkisinin azalmakta olduğunun da açık bir işareti olarak görünmektedir. Dolayısıyla, mevcut durum Belgrad'ın Banja Luka ile Rusya arasında aracılık yapmak ve Dodik'in konumunu ve bağımsızlığını zayıflatmak isteyen politikasına aykırı görünmektedir.⁴²²

Daha küçük ölçekte Rusya, Belgrad ile Priştine arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesini ve Sırların Kosova kurumsal sistemine dahil edilmesini öngören barış planını baltalamayı amaçlayan Kosova'daki Sırlara da destek vermiştir. Bu tür eylemlere bir örnek, Belgrad'daki Rus büyükelçiliğinin, Rus hükümetine Kosova'da yaşayan Sırlara Rus vatandaşlığı verilmesi için bir dilekçe imzalamasıyla ilgili girişimi olmuştur. 20.000 Sırp tarafından imzalanan dilekçenin amacı, Belgrad'ın Priştine hükümetiyle yürüttüğü müzakereleri bozmaktır. Diğer girişimlerin bir parçası

⁴²⁰ Raquel MONTES TORRALBA (2014), "Belgrade at the Crossroads: Serbian-Russian Relations in Light of the Ukraine Crisis," *Real Instituto*, 22.12.2014, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis, ET. 26.10.2021.

⁴²¹ Raquel MONTES TORRALBA (2014), "Belgrade at the Crossroads: Serbian-Russian Relations in Light of the Ukraine Crisis," *Real Instituto*, 22.12.2014, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis, ET. 26.10.2021.

⁴²² Raquel MONTES TORRALBA (2014), "Belgrade at the Crossroads: Serbian-Russian Relations in Light of the Ukraine Crisis," *Real Instituto*, 22.12.2014, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis, ET. 26.10.2021.

olarak Rusya, Kosova'ya insani yardım konvoyları göndermiş ve ülkedeki Sırp azınlığın içinde olduğunu iddia ettiği kötü durumuna vurgu yaparak Belgrad'ın gerekli destek ve ilgiden yoksun kaldığını ileri sürmüştür.⁴²³ Halihazırda parlamentodaki tüm siyasi partilerin AB entegrasyonundan yana olmasına rağmen, Batı yanlısı ve Rusya yanlısı bölünme, siyasi sınıfa sirayet etmiş durumdadır. Aynı bölünme halk tarafında da bulunmaktadır; 2015 tarihli bir ankete göre, Sırp'ların %50'si AB'ye katılmayı ve %70'i ise Rusya ile daha yakın ilişkileri desteklemiştir. Ancak Sırbistan'ın kime öncelik vermesi gerektiği sorulduğunda vatandaşların %27,8'i Rusya, %14,1'i AB ve %51'i her iki ülkeyle de iyi ilişkiler kurulmasından yana olduğunu belirtmiştir.⁴²⁴ İkili ilişkilerde en problemli konu Kosova ise, bu kapsamda, başlı başına bir kategori teşkil etmektedir.

Batı Balkanlar, özellikle eski SSCB bölgesi ile karşılaştırıldığında, Moskova için öncelikli bir bölge olmamıştır. Ancak Batı Balkanlar iki nedenden dolayı Rusya için önemini korumaya devam edecektir. Birincisi, Batı Balkanlar günümüzde Rusya ile diğer küresel ve bölgesel aktörler (örneğin ABD ve AB) arasında süregelen bir rekabet bölgesi olması nedeniyle, yakın gelecekte Rusya buradaki varlığını sürdürmeyi ve uygun koşullar oluştuğunda artırmak isteyecektir. İkincisi, Batı Balkanların Avrupa'ya giden enerji tedarik yolları üzerindeki kontrol açısından kilit bir bölge olması, Avrupa enerji sektöründeki hakim konumunu güçlendirmeyi hedefleyen Rusya açısından Sırbistan'ın jeopolitik konumu gereği önemini koruyacağı tahmin edilmektedir.⁴²⁵ Rusya, Balkanlar'a yönelik politikasında esas olarak Sırbistan ve çevre ülkelerdeki Sırp azınlıklarla ilişkilere odaklanmakla birlikte, gelecekte bu politikasını değiştireceğine dair herhangi bir emare bulunmamaktadır. Öte yandan Moskova, Belgrad'a baskı uygulamak için Sırbistan'ın enerji kaynaklarına artan bağımlılığını, Rusya'nın BM genel Kurulunda Kosova konusundaki pozisyonu, Sırbistana komşu ülkelerdeki Sırp azınlıklara verilen destek dahil olmak üzere bir dizi araç kullanarak, Sırp dış politikasını etkilemeyi sürdürecektir.⁴²⁶

⁴²³ Nelli BABAYAN (2015), "The Return of the Empire? Russia's Counteraction to Transatlantic Democracy Promotion in its Near Abroad", *Democratization*, C. 22, S. 3, s. 438.

⁴²⁴ agm s. 447.

⁴²⁵ Jasminka SIMIC (2014), "Economic Aspects of Strategic Partnership Between Serbia and Russia", *The New Century*, C.1, S. 6, s. 27.

⁴²⁶ agm s. 29.

Sırbistan, Rus dış politikasında özel bir yere sahiptir ve Moskova, Belgrad'ı etkileyerek bölgedeki durumu kontrol etme araçlarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Putin rejiminin konsolidasyonu ve onun döneminde Rus ekonomisinin güçlenmesi, Rusya'nın yakın çevresinin ötesindeki bölgelerde aktif bir politika izlemesini sağlamıştır.⁴²⁷ Moskova, SSCB'nin çöküşünden sonra erozyona uğrayan bölgedeki etkisini yeniden kazanma konusunda giderek daha kararlı bir tutum benimseyecektir. Bununla birlikte, bölge ile coğrafi uzaklık ve ekonomik ilişkilerin gereken düzeyde olmaması, Rusya'nın bölgedeki etkisini genişletmek için araç seçiminin AB'ne kıyasla çok daha sınırlı olacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, etkin kamu diplomasisi nedeniyle Rusya'nın Sırbistan nezdindeki siyasi ve ekonomik eylemleri her zamankinden daha etkili hale gelmekte ve gelecekte Sırp halk desteğini kazanmak konusunda günümüzde olduğu gibi önemini korumayı sürdürecektir.⁴²⁸

Sırbistan, AB üyeliğine başvurmuş olmasına rağmen, Rusya konusunda mümkün olduğunca hassas davranarak, iki kutup arasında denge politikası yürütmektedir. Ancak, yine anlaşılacağı üzere Sırbistan, denge politikasını iki boyutlu olarak tasarlamaktadır. Birincisi, ekonomik olarak AB ile olan ilişkilerine öncelik verilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bunun nedeni, AB kaynaklarının Sırbistan'ın gelişmesine yardım edebilecek kadar geniş bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi Sırbistan, hiçbir zaman NATO üyesi olmayacağını her fırsatta beyan ettiği için ve etrafının NATO ülkeleriyle (Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Karadağ) sarılı olmasından kaynaklanan güvenlik açığını telafi edebilmek adına Rusya ve Rusya'nın müttefikleri ile yakın temaslar kurmaktadır. Bu bölümde Sırbistan ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler ve Rus kamu diplomasisinin etkinliği üzerine tartışılmıştır. Sonraki bölümde, Sırbistan ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.2.3 Sırbistan-Rusya Ekonomik İlişkileri

Sırp-Rus ekonomik ilişkilerinin temel direğini enerji ve sanayi sektörleri oluşturmaktadır. Enerji sektörü dışında, Rusya'nın Sırp ekonomisindeki rolü önemli

⁴²⁷ Chi Kong CHYONG ve Benjamin F. HOBBS (2014), "Strategic Eurasian Natural Gas Market Model for Energy Security and Policy Analysis: Formulation and Application to South Stream", *Energy Economics*, C. 1, S. 44, s. 204.

⁴²⁸ agm s. 207.

olmakla birlikte hakim konumda olmaktan uzaktır. 2005–2013 arasında Rusya, Sırbistan'a 598,4 milyon Euro miktarında bir yatırım yaparak, söz konusu dönem boyunca gerçekleştirilen tüm yabancı yatırımların %4,5'ini oluşturmuştur. 2000 yılında Sırbistan, Rusya ile belirli ürün gruplarında tercihli % 1 vergi oranının getirilmesini içeren bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Anlaşma, Moskova tarafından onaylanmasa da Belgrad tarafından onaylanmıştır. NIS'in satın alınması dışında, Sırbistan'a önemli bir büyük Rus yatırımı girişi olmamıştır.

Yapılan yatırımlar arasında özellikle 2000 yılında LUKoil tarafından satın alınan Beopetrol şirketi tutulmamış ve NIS'deki yatırımlar Gazpromneft tarafından verilen kredi veya şirketin kendi fonlarından finanse edilmiştir. Benzer şekilde, dönemin Rus Devlet Başkanı Dmitri Medvedev'in 2009 yılında Sırbistan'a yaptığı ziyarette, bir milyar Euro değerinde bütçe yardımı ve altyapı yatırımlarına ilişkin açıklamalar da, dönemin Rus Başbakanı Vladimir Putin tarafından 2011 ziyaretinde tekrarlanmasına rağmen gerçekleşmemiştir.⁴²⁹ 2013 yılında Sırbistan'ın Rusya'dan yaptığı ithalat 1,4 milyar Euro'ya ulaşarak toplam ithalat hacminin %9,2'sini oluşturmuştur. Öte yandan Sırbistan'ın Rusya'ya yaptığı ihracatın değeri 0,79 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. Sırbistan'ın Rusya'ya yaptığı ihracat hacmi büyümesine rağmen, Sırbistan'ın ihracat rakamlarındaki artış bağlamında ülkenin Rusya ile ticaretinin önemi azalmıştır.⁴³⁰

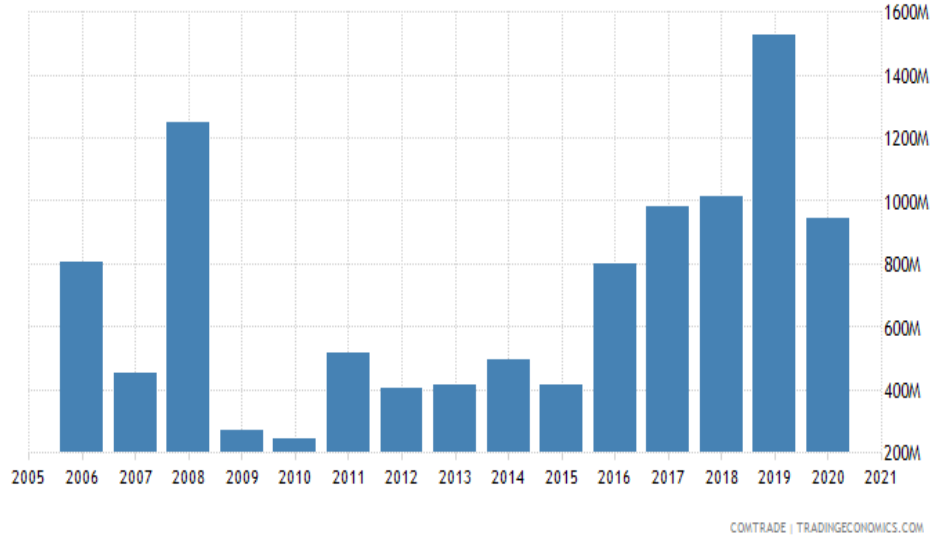
2008 yılında Rus Gazprom, Sırp şirketi NIS'i satın alarak petrol işleme sektörü ve özellikle Pañevo ve Novi Sad rafinerileri gibi tesisler üzerinde tam kontrol ve dağıtım ağında akaryakıt pazarında %82 paya ve perakende pazarında %38 paya sahip olarak güçlü bir konum elde etmiştir. Şirkete ayrıca ülkedeki tek gaz deposu olan Banatski Dvor'daki tesisi devralmasıyla Sırbistan topraklarında gaz ve petrolün çıkarılması için uygun koşullarda tekel hakkı verilmiştir. Sırbistan, Gazprom ile bağlantılı Yugorosgaz şirketi aracılığıyla gelen yakıt tedarikine tüketilen gazın %98,81'ini karşılması nedeniyle Rusya'ya enerji politikaları bağlamında yüksek oranda bağımlıdır.⁴³¹

⁴²⁹ Konstantin SIMONOV (2015), "Russian Energy Interests in South-Eastern Europe", *İçinde, Russia Serbia Relations at the Beginning of XXI Century*, Ed. Žarko N. Petrovic, s. 143, International and Security Affairs Centre, Belgrad.

⁴³⁰ age s. 145.

⁴³¹ Chi Kong CHYONG ve Benjamin F. HOBBS 2014 agm. s. 210.

Tablo 2: Sırp-Rus Ticaretinin Parasal Boyutu⁴³²

Rusya ile halihazırdaki ticari ilişkilere karşın, AB ve CEFTA, Sırbistan'ın ana ticaret ortakları olmaya devam etmektedir. Ekonomik kriz, Rusya'nın Sırbistan'a karşı kullandığı enerji ve ekonomiyle ilgili araçların veya zorlamaların etkinliğini artırmıştır. 2013 yılında bütçe likiditesinin sağlanmasıyla ilgili sorunlar, Sırp hükümetini Rusya'dan ekonomik reformların veya tasarruf planlarının uygulanmasına bağlı olmayacak olan 344 milyon euroluk bir kredi aramaya ikna etmiştir. Sırbistan'ın gaz borcunu (yaklaşık 200 milyon Euro) ödemekte de bir sorunu bulunmaktadır ve gaz fiyatını mümkün olan en düşük seviyede tutmak istemektedir.⁴³³

Ayrıca, Rusya'nın yatırım vaatleri ve büyük Rus pazarına erişim sorunu, hükümetin desteklediği ekonomik kalkınmayı hızlandırma stratejisinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu bağlamda, Güney Akım doğalgaz boru hattının inşası projesine büyük önem verilmiştir. Belgrad, bu bağlamda yeni iş imkanları yaratmayı, yakıtlara ucuz erişim sağlamayı ve geçiş ücretlerinden gelir elde etmeyi amaçlamaktadır. Rus sermayesinin Sırbistan'da ilan edilen katılımı şimdiye kadar herhangi bir büyük ölçekte gerçekleşmemiş olsa da, Moskova Belgrad'ın önemli bir ortağı olarak görülmekte ve Sırp medyası sıklıkla Rus yatırım planları ve kalkınma yardımı bir hedef ve ülke ekonomisi için büyük fırsat olarak yorumlanmaktadır.

⁴³² OEC (2021), *Data on Serbian Trade Relations*, <https://oec.world/en/profile/country/srb>, ET. 17.11.2021.

⁴³³ Konstantin SIMONOV 2015 age. s. 146.

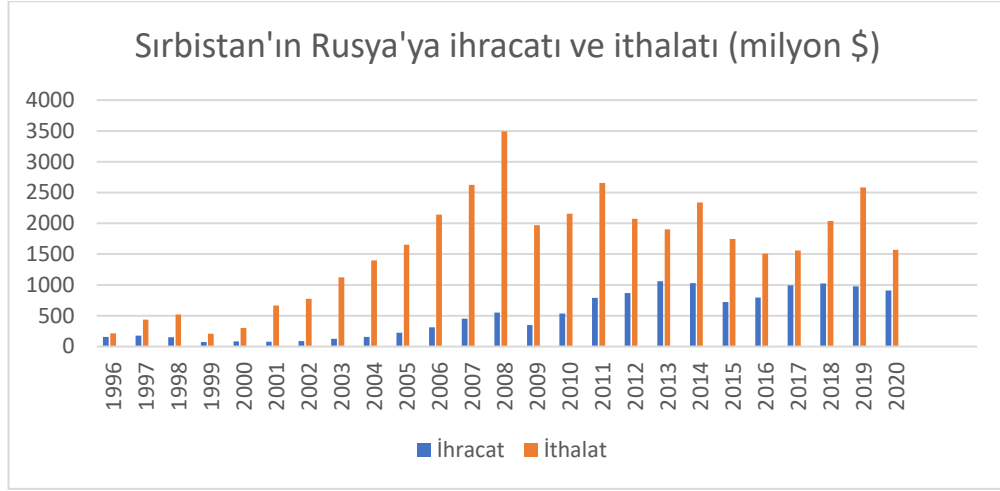
Sırların %47'si Rusya'nın Sırbistan'a en büyük kalkınma yardımı tedarikçisi olduğuna inanmaktadır.⁴³⁴

2020 yılı verilerine göre Sırbistan, Rusya'ya 182.72 milyon dolar değerinde yenilebilir meyveler, kuruyemişler, narenciye kabuğu, 98.86 milyon dolar makine ve makine parçası, nükleer reaktörler, kazanlar, 77.96 milyon dolar değerinde kauçuk, 72,45 milyon dolar değerinde hazır, örgü veya tığ işi giyim ürünleri, 51,43 milyon dolar değerinde ilaç ve sağlık ürünleri, 46.15 milyon dolar değerinde tohum çeşitleri, tahıl, 35,95 milyon dolar değerinde kağıt, karton, kağıt hamuru, kağıt ve kartondan üretilen tüketim eşyaları 35,92 milyon dolar değerinde plastik 34.04 milyon dolar değerinde süt ürünleri, yumurta, bal ve 28,95 milyon dolar değerinde sabun, yağlayıcılar, mumlar, modelleme macunları ihraç etmektedir. Buna karşın Rusya, 2020 yılı verilerine göre Sırbistan'a 695,41 milyon dolar değerinde mineral yakıtlar, yağ çeşitleri, damıtma ürünleri, 212,87 milyon dolar değerinde türüne göre belirtilmeyen mallar, 157,35 milyon dolar değerinde gübre, 695,41 milyon dolar değerinde tütün ve tütün yerine geçen ürünler, 61.37 milyon dolar değerinde uçak, uzay aracı 51,92 milyon dolar değerinde plastik ürün, 38,80 milyon dolar değerinde inorganik kimyasallar, değerli metal bileşimleri, 28.73 milyon dolar değerinde kauçuk, 23,78 milyon dolar değerinde alüminyum, 20,62 milyon dolar değerinde ağaç ve odun ürünleri ihraç etmektedir.⁴³⁵

⁴³⁴ age s. 149.

⁴³⁵ Željko BELLINA (2014), "Commercial Diplomacy as an Instrument for Enhancing Economic Recovery: The Case of Serbia", *International Journal of Diplomacy and Economy*, C. 2, S. 3, s. 202.

Tablo 3: 1996-2021 Arası Dönemde Sırbistan'ın Rusya ile İhracat ve İthalat Verileri⁴³⁶

Yukarıdaki veriler ışığında görüleceği üzere Sırp-Rus ticaretinde bir uçurum olduğu ortadadır. Ayrıca, iki ülke arasındaki ticari kalemlerin niceliğine dikkat edilecek olursa, Sırbistan daha çok hammadde ihracatı gerçekleştirirken Rusya, söz konusu hammadeleri alıp işleyerek Sırbistan'a ihrac etmektedir. Bu durumun altında yatan temel neden ise, Rusya'nın endüstriyel kompleksinin üretim kabiliyeti ve teknolojik üstünlüğüne oranla Sırbistan'ın hala daha YSFC döneminden kalma araçlarla üretim yapan endüstriyel kapasitesinin düşük olarak tarif edilebilecek konumda olmasıdır. 2020 yılına ait veriler göz önünde tutulduğunda Sırbistan, 20 milyar dolar seviyesindeki ihracatının %4.94'ünü yani 1.01 milyar Rusya'ya yapmaktadır. Dolayısıyla, Sırbistan nüfusunun, toprak yüzölçümünün ve endüstriyel kapasitesinin kendisini küçük devlet kategorisine itmesi nedeniyle Rusya ile olan kazançsız ticaretini yürütmeye mahkumdur. Zira Sırbistan açısından ihracatının %12.4'üne karşılık gelen 2.52 milyar dolar ile Almanya ve %9.74'üne karşılık gelen 2 milyar dolar ile İtalya gibi AB ülkeleri ile ticaret yapmasına rağmen, temel enerji tedarikçisi olması sebebiyle Rusya'nın bir alternatifinin bulunması oldukça zor bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³⁷

Dahası, Sırbistan'ın 2020 yılında Rusya'ya toplamda 911.04 milyon dolar ihracat yapması ve buna karşılık 1.57 milyar dolar değerinde ithalat yapması, Sırp

⁴³⁶ OEC (2021), *Data on Serbian Trade Relations*, <https://oec.world/en/profile/country/srb>, ET. 17.11.2021.

⁴³⁷ Željko BELLINA 2014 agm. s. 205.

ekonomisine sadece Rusya ile yürütülen ticari ilişkilerde 145.96 milyon dolar cari açık olarak yansımaktadır. Söz konusu cari açık, dünya ekonomisinin sadece 0,5'ini temsil eden 52 milyar dolar boyutundaki GSYİH'sı ile Sırbistan açısından korkutucu bir kayıp olarak düşünülmelidir. Ancak Sırbistan'ın gayri safi yurtiçi hasılası, Rusya ve diğer ticari ortakları ile yaşadığı zorluklara rağmen önceki üç aylık dönemde yukarı yönlü revize edilen yüzde 1,8'lik büyümenin ardından 2021'in ikinci çeyreğinde yıllık yüzde 13,7 artmıştır.⁴³⁸

Bu durum, ekonominin yeniden serbest piyasaya dönmesi nedeniyle finansal aktivite ve talepteki canlanma ile desteklenerek 2001 yılının son çeyreğinden bu yana en hızlı genişleme hızı olarak kaydedilmiştir. Son dönemde yaşanan büyümenin sağlanması ise üç ana sebebe dayanmaktadır. Birincisi, cari açığın her ne kadar keskin bir etkisi olmasa da sistematik bir biçimde sermaye akışları ve doğrudan yabancı yatırım ile finanse edilmesidir. İkincisi ise, Sırp ekonomisi gibi rekabetçi olmayan bir ekonominin, Sırp dinarının Amerikan doları karşısındaki hızlı yükselişi ve buna bağlı bir biçimde ithalatın ucuzlaması sonucunda büyüme hızının artmasıdır. Üçüncüsü, enflasyonun son bir yıl içerisinde 1.7 oranından 6.6 oranına çıkması da etkili olmuştur. Bu bağlamlarda, Sırp ekonomisinin aleyhinde görünen cari açık aslında Rusya özelinde Belgrad'ın elini rahatlatan bir durum olarak gözlemlenebilir.⁴³⁹

⁴³⁸ TRADING ECONOMICS, *Economic Information On Serbia*, <https://tradingeconomics.com/serbia/exports/russia>, ET. 12.11.2021.

⁴³⁹ TRADING ECONOMICS, *Economic Information On Serbia*, <https://tradingeconomics.com/serbia/exports/russia>, ET. 12.11.2021.

Tablo 4: 2000-2021 Arasında Sırp Ekonomisinin Büyüme Hızı⁴⁴⁰

Jeopolitik saiklerle ticari açıdan Sırbistan'ı kontrolü altında tutmak isteyen Rusya, son yıllarda rolünün önemli ölçüde küçüldüğünü görmesine rağmen, yatırım yoluyla Sırbistan'a yüksek oranda müdahil olmaya devam etmektedir. 2016 yılında Rusya, 81,2 milyon Euro değerindeki yatırımla Sırbistan'daki en büyük 9. yatırımcı olmuştur. Rusya'nın ülkedeki en büyük yatırımcı olduğu (216 milyon Euro ile) 2010 yılına göre büyük bir düşüş yaşamıştır.⁴⁴¹ Nitekim, Ukrayna'daki çatışmalar şiddetlendikçe ve yaptırımların devreye girmesinin sonucunda dünya petrol fiyatlarının düşmesi, Rusya'nın Sırp ekonomisine yaptığı yatırımın değeri sıralama açısından düşmüştür. 2017'nin ilk yarısından elde edilen sonuçlar biraz daha cesaret verici olsa da, Rus yatırımı Sırp ekonomisinde küçük ama önemli bir etken olmaya devam etmektedir.⁴⁴²

Rusya ile Sırbistan arasındaki enerji bağlantıları, Güney Akım Boru Hattı'nın önerilen gelişimi ve bununla bağlantılı transit gelirler, boru hattının yüksek talep gören bir durumda bile mali bir kayıp olacağını gösteren tahminlere rağmen, bu durumda Sırp hükümeti için büyük bir fırsat olarak düşünülmektedir. Buna ek olarak, AB'nin Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline tepkisine misilleme olarak görülen projenin, Aralık 2014'te iptal edilmesi, Sırbistan'ın projeden çok az somut kazanımı olduğu anlamına

⁴⁴⁰ TRADING ECONOMICS, *Economic Information On Serbia*, <https://tradingeconomics.com/serbia/exports/russia>, ET. 12.11.2021.

⁴⁴¹ TRADING ECONOMICS, *Economic Information On Serbia*, <https://tradingeconomics.com/serbia/exports/russia>, ET. 12.11.2021.

⁴⁴² NATIONAL BANK OF SERBIA (2014), *Foreign Direct Investments in Cash-Net by Country 2005–2013*, http://www.nbs.rs/internet/english/80/platni_bilans.html, ET. 27.10.2021.

gelmektedir.⁴⁴³ 'Türk Akımı' olarak adlandırılan boru hattının Güney Akım'ın yerini alması için Ekim 2016'da anlaşmaya varılmakla birlikte 1 Aralık 2020 tarihinde ilk doğal gaz sevkiyatı gerçekleşmiştir. Sırbistan'ın AB enerji mevzuatını kabul etmesine rağmen Rus liderliğindeki Türk Akımı projesi ile Sırbistan'ın AB'ne katılım sürecine ilişkin çelişkilerle ilgili soruları gündeme getirmiştir.⁴⁴⁴

Sırbistan, Rusya ile ilişkilerinde küçük devlet mantığı ve psikolojisi ile hareket etmektedir. Sırp-Rus ekonomik ilişkileri, küçük devlet dış politikası bağlamında asimetrik bir yapıya sahip olması nedeniyle üç temel davranış biçimi üzerinden değerlendirilmek durumundadır. Birincisi, Sırbistan coğrafi olarak denizlere açılmaması nedeniyle Karadağ gibi Rus ticari yatırımının Balkanlar'daki ana odak noktalarından biri veya kurulduğu günden günümüze kadar yakın ilişkilere sahip Bulgaristan gibi ülkelere ihtiyaç duymayı sürdürecektir. Bu nedenle Sırbistan, Rusya ile olabildiğince sağlam esaslara dayanan ve gelir getiren ilişkiler tesis etmek durumundadır. Sırbistan bu bağlamda tipik bir küçük devlet dış politikası davranışı sergileyerek, yakın gelecekte Avrupa'ya yönelik Rus gaz sevkiyatının bir halkası haline gelebilmek için *bandwagoning* uygulayacaktır. Bu sebeple Avrupa'nın doğalgaza olan bağımlılığını hesaplayan Sırbistan, Rusya'nın Balkanlar üzerinden Avrupa'ya ihraç edeceği doğalgaz yollarının tamamında yer alma konusunda aktif politikalar benimseyeceği tahmin edilmektedir.⁴⁴⁵

İkincisi, kısa vadede Sırbistan ihraç ettiği ürünler bakımından Rusya için vazgeçilmez olmamakla birlikte, Sırbistan Rusya'dan gelecek doğalgaz ve DYY'a bağımlılığından vazgeçemeyecektir. Dahası, orta vadede Rusya Sırbistan'dan ithal ettiği tüm ürünleri başka devletlerden ithal edebilecek durumdayken Belgrad yönetimi için aynı imkan söz konusu olmayacaktır. Çünkü, Rusya her ne kadar Sırbistan'dan ithalat yapmak durumunda olsa da, aslında söz konusu ithalat Rusya için sadece yerel üretimde oluşabilecek maliyetleri azaltmak adına yapılan bir ithalat çeşidi olarak kalmayı sürdürecektir. Bununla birlikte Rusya, telekomünikasyon, enerji, ulaşım ve

⁴⁴³ NATIONAL BANK OF SERBIA (2014), *Foreign Direct Investments in Cash-Net by Country 2005–2013*, http://www.nbs.rs/internet/english/80/platni_bilans.html, ET. 27.10.2021.

⁴⁴⁴ NATIONAL BANK OF SERBIA (2014), *Foreign Direct Investments in Cash-Net by Country 2005–2013*, http://www.nbs.rs/internet/english/80/platni_bilans.html, ET. 27.10.2021.

⁴⁴⁵ NATIONAL BANK OF SERBIA (2014), *Foreign Direct Investments in Cash-Net by Country 2005–2013*, http://www.nbs.rs/internet/english/80/platni_bilans.html, ET. 27.10.2021.

hizmet sektörü gibi Sırbistan için stratejik öneme sahip alanlardaki kilit şirketleri satın alarak ülke üzerindeki baskısını artırırken, Sırbistan bunu küçük devlet dış politika yapımına uygun bir hamleyle yani Sırp piyasasına AB ve Türk şirketlerini entegre ederek bir denge politikası yürütmeye çalışacaktır. Tam olarak da söz konusu nedenle Sırbistan, Türk Akımı ve öncesinde Mavi Akım gibi Rus projelerinde yer almasına rağmen AB Enerji Muktesebatını kabul etmiştir. Bunun altında yatan temel neden, Rusya ile enerji konusunda olası bir anlaşmazlık durumunda doğacak baskılara karşı yerel makamların Rusya'ya yönelik gereken karşılığı veremeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin ilgili organlarının Rusya ile mücadele etmesinin sağlanmasının düşünüldüğü izlenimi doğabilir.⁴⁴⁶

Üçüncüsü, Son olarak Sırbistan, 10 Temmuz 2021 tarihinde yürürlüğe giren AET ile yapılan Serbest Ticaret Antlaşması üzerinden Rusya'nın oluşturduğu ortak pazarlara giriş yaparak, çok taraflı ekonomik ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Söz konusu antlaşma sayesinde Sırbistan, Rus etkisinin baskın olduğu ekonomik bir örgüt içerisinde yer alarak çok taraflı ilişkiler çerçevesinde yürüttüğü diplomatik faaliyetler üzerinden belirgin bir biçimde azami kazanç sağlayarak AET içerisinde yer alan ülkelerle de ikili ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemektedir.⁴⁴⁷ Bu bölümde Sırbistan ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve Çin arasındaki ikili ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.3 SIRBİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

3.3.1. Sırbistan-Çin İkili İlişkileri

Son yıllarda, Sırbistan ve Çin arasındaki ortaklık, tarihte eşi görülmemiş bir düzeye yükselmiştir. Bu ortaklığın ilk temelleri, 2008 yılında Sırbistan için iki dönüm noktasının gerçekleştiği zaman atılmıştır. Söz konusu dönüm noktaları, Kosova'nın bağımsızlığı ve küresel mali krizden oluşmaktadır. Bu dönemde ekonomik nedenlerle Çin, Sırbistan için uygun bir ortak haline gelmiştir, çünkü Belgrad'ın çıkarlarını korumak istemesiyle birlikte, Çin'in yaşanan mali kriz neticesinde hızlı yükselişi, Batı

⁴⁴⁶ Imad EL-ANIS (2015), "Explaining the Behaviour of Small States: An Analysis of Jordan's Nuclear Energy Policy", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 29, S. 2, s. 541.

⁴⁴⁷ Domitilla SAGRAMOSO (2020), "The Eurasian Economic Union A Neo-Imperial Paradigm?", *İçinde, Russian Imperialism Revisited*, Ed. Domitilla Sagramoso, s. 262, Routledge Press, London.

devletlerine karşı Rusya dışında bir denge unsuru arayan Sırbistan için değerli bir koz olmuştur. Bununla birlikte, Çin, Kuşak ve Yol Girişimi'nin himayesi altında Sırbistan'ı Balkanlar'da stratejik olarak merkezi konumunda ve AB'ne potansiyel bir jeopolitik ve jeoekonomik geçit olarak gördüğünden, Sırbistan ile ilgilenmesi sonucunda iki ülke arasında ortaklığa varan ilişkiler geliştirilmiştir. Bu konuda Çin'in Sırbistan hakkındaki algısı, Sırbistan'ın Balkanların kalbindeki coğrafi konumunun ve AB üyeliği aday statüsünün bir ürünüdür.⁴⁴⁸

Bu nedenle Çin, sanayi sektörleri aracılığıyla Sırbistan'da nüfuz elde ettiği takdirde, bu başarıyı daha geniş bölgede ve potansiyel olarak AB'de tekrarlayabileceğine inanmıştır. Günümüzde, daha önceden de belirtildiği üzere, iki ülke arasındaki ortaklık, tarihi zirvesinde yer almaktadır. Söz konusu ortaklık, Çin'in ekonomik gücü, teknolojik ve güvenlik ortaklığı ile COVID-19 salgını sırasında benzeri görülmemiş bir dereceye ulaşan siyasi bağlarla kendini göstermektedir. Çin, Vuçiç'in 2012 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, Rusya'nın da etkisini azaltarak Sırbistan'ın Batı dünyası dışındaki birincil ortağı olarak ortaya çıkmış, iki hükümet arasındaki siyasi bağlar yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan, ABD-Çin ilişkileri çatışmacı zeminde ilerledikçe ve Çin'in AB ile ilişkileri sarsıldıkça Belgrad'ın Pekin ile bağlarını sürdürmesi giderek daha zor ve riskli hale gelmektedir.⁴⁴⁹

Sırbistan, Çin ile yeni stratejik ortaklığı konusunda girişimde bulunduğu, başlangıçta buna Çin tarafından karşılık verilmemiştir. Önceki Sırp Cumhurbaşkanı Tadiç söylemlerinde, Çin'i AB, ABD ve Rusya'nın yanı sıra "Sırp dış politikasının dördüncü direği" olarak nitelendirmiştir. Diğer taraftan Çin, Kosova sorunu gibi Balkanlar'daki yerel anlaşmazlıklara karışmak istememiştir, çünkü bu anlaşmazlıkların hiçbiri Çin'in ulusal çıkarlarını doğrudan etkilememektedir. Sırbistan, Kosova'nın 2008 yılındaki bağımsızlık ilanının yasallığı konusunda Uluslararası Adalet Divanı'ndan istişari görüş istediğinde Çin, Sırp girişimini desteklemiştir. Gerçekten de, 2012'nin sonlarında çoğu Sırp diplomat Çin'i Sırbistan'ın

⁴⁴⁸ Duško DIMITRIJEVIC (2020), "Contemporary Relations of Serbia and China in a Changing World", *İçinde, Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World*, Ed. Ana Jovic Lazic, Alexis Troude, s. 246, Belgrade University Press, Belgrad.

⁴⁴⁹ age s. 257.

dostane ikili ilişkilere sahip olduğu bir ülke olarak algılsa da, Çin Balkanlar ölçeğindeki bölgesel jeopolitikte önemli bir oyuncu olarak tanınmamıştır.⁴⁵⁰

Sonraki yıllarda Çin'in bölgeye ilgi göstermeye başlamasıyla birlikte durum değişmeye başlamıştır. İlk olarak 2012'de Çin, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile kendi arasında, Sırbistan'ın da aralarında bulunduğu işbirliğini kolaylaştırmayı amaçlayan bir platform olan 16+1 girişimini başlatmıştır.⁴⁵¹ Ardından, 2013'te Çin Devlet Başkanı Şi Jinping, Çin'i ekonomik ve politik olarak Avrasya kıtasına bağlamak için küresel bir altyapı bağlantısı ağı oluşturmaya yönelik geniş bir proje olan ve çok iddialı bir yapıya KYG'ni duyurmuştur. KYG aracılığıyla Çin, Sırbistan gibi uzak ülkelerde bile siyasi etkisini ve yumuşak güç sermayesini artırarak kendisini yeni süper güç olarak uluslararası alanda tanıtmayı amaçlamaktadır.⁴⁵²

Sonuç olarak, Pekin bölgeyi Avrupa ile Avrasya'nın geri kalanı arasında bir köprübaşı olarak algıladığından, Balkanlar, özellikle de bölgenin coğrafi olarak merkezi ülkesi olan Sırbistan, Çin radarında yer edinmiştir. Ayrıca, Sırbistan'ın AB üyeliğine aday olması, Çin'in Sırbistan'ı AB pazarlarına girebilecekleri bir kanal olarak gördükleri için Çin'in ilgisini daha da artırmıştır. 2014 yılında Çin Başbakanı Li Keqiang, 16+1 Zirvesi'ne katılmak üzere Belgrad'ı ziyaret etmiş ve burada Sırp bilim insanı Mihaylo Pupin'den sonra Tuna Nehri üzerindeki Pupin Köprüsü olarak adlandırılan köprünün açılışına katılmıştır. Buna ek olarak, bu zirve sırasında Başbakan Keqiang, Orta ve Doğu Avrupa'ya 3 milyar dolarlık bir yatırım fonu ve 10 milyar dolarlık kredi limiti sözü vermiştir. Dahası, 2016 yılında Çin Devlet Başkanı

⁴⁵⁰ age s. 259.

⁴⁵¹ Çin Dışişleri Bakanlığı'nın Çin ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki iş ve yatırım ilişkilerini geliştirmeye yönelik olup, 2012 yılında Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de kurulan bir girişimdir. Resmi olarak "Çin Halk Cumhuriyeti ve 16 Orta ve Doğu Avrupa Ülkesi" olarak bilinen söz konusu girişim, Çin, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Karadağ, Kuzey Makedonya, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya ve Slovenya. 2019 yılında Yunanistan'ın katılımıyla 17+1 olarak anılmaya başlamıştır. Litvanya, 2021 yılında girişimden ayrılmıştır. 17+1 yıllık toplantılar düzenlemektedir. Zirveler, sırasıyla Varşova (2012), Bükreş (2013), Belgrad (2014), Suzhou (2015), Riga (2016), Budapeşte (2017), Sofya (2018), Dubrovnik'te (2019) yapılmıştır. Girişimin hedefleri, Çin Kuşak ve Yol Girişimi'ni teşvik etmek, altyapı, ulaşım, lojistik, ticaret ve yatırım alanlarında işbirliğini geliştirmektir. Bu hedefler kültür, eğitim, turizm, düşünce kuruluşları ve STK'lar alanlarında gelişen bağlarla desteklenmektedir. 17+1 Sekreterliği, 16 taraf ülkenin Ulusal Koordinatörleri ile birlikte Pekin'dedir.

⁴⁵² Duško DİMİTRJEVIĆ 2020 age. s. 267.

Jinping'in Sırbistan'ı ziyaret etmesi, iki ülke arasındaki ortaklığı yeni bir yöne doğru taşımaya başlamıştır.⁴⁵³

Ortaklık konusundaki ilk çarpıcı bilgi, iki ülke arasındaki yüksek düzeyli kurumsal işbirliğinin SİP iktidara gelmeden önce kurulmasıdır. 2009 yılında, zamanın Cumhurbaşkanı Tadiç'in Çin ziyareti sırasında Sırbistan ile Çin arasında stratejik ortaklık mutabakatı imzalanmıştır. Belgede, iki taraf altyapı alanında ekonomik ve teknik işbirliğini derinleştirme ve böylece Çin'in Exim Bank aracılığıyla bu projeler için borç vermesini içeren bir finansal plan aracılığıyla çok sayıda altyapı projesinin önünü açma konusunda anlaşmışlardır. Ancak Pekin yönetimi, Belgrad'a Çinli şirketleri yüklenici olarak işe alma zorunluluğu getirerek, bölgede hem Çin ticari ağırlığını garanti altına almak hem de bölgede Çinli istihdamını sağlamayı hedeflemektedir. Bu politika, Çin'in Batı Balkanlar'da ve diğer az gelişmiş bölgelerde nasıl faaliyet gösterdiğinin tipik bir modelidir. 2009 Anlaşması, Kostolaç termik santralının yeniden inşası gibi Çin'in Sırbistan'da uyguladığı altyapı ve enerji alanındaki kredi projelerine hâlâ temel teşkil etmekte ve bunun üzerine Belgrad ve Pekin, Obrenovaç'taki Nikola Tesla Termik Santrali'nin modernizasyonu üzerinde çalışmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini karşılaştırmak için, 1957'den 2008'e kadar olan altmış yılda, Sırbistan veya eski Yugoslavya ve Çin toplam 39 anlaşma imzalamış, sonraki süreçte ise her iki taraf 2009'dan 2016'ya kadar 59 anlaşma imzalamışlardır.⁴⁵⁴

Çin ise Sırbistan'ı Orta ve Doğu Avrupa bölgesindeki etkisini genişletmek için daha geniş bir plana yerleştirmektedir. KYG stratejisi aracılığıyla Çin, ekonomisini çeşitlendirmeye ve giderek artan bir şekilde dünya çapında etki yaratmaya çalışmaktadır. Batı Avrupa ülkeleriyle özellikle ticaret açısından ekonomik ilişkileri son birkaç on yılda daha da gelişirken, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkiler geride kalmıştır. Bu geniş bölge ile iş ve yatırım ilişkilerini canlandırmak için Çin Dışişleri Bakanlığı, 2012 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle (Çin-CEE olarak da bilinir) 16+1 girişimine öncülük etmiş ve ardından 2019'da Yunanistan'ın girişi ile 17+1'e yükseltmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵³ age s. 271.

⁴⁵⁴ Philippe LE CORRE (2018), "China's Rise As A Geoeconomic Influencer: Four European Case Studies", *Asia Focus*, C. 91, S.1, s. 14.

⁴⁵⁵ agm s. 27.

Çin 2012'de 16+1 girişimini ve 2013'te KYG'ni uygulamaya koyduğunda, işbirliğini derinleştirme beklentileri arttı. Ancak bu bölgesel görünüme rağmen, bölge ülkeleriyle ilişkilerin iyileştirilmesi, Çin'in temelde devletler arası ilişkiler yoluyla ikili temelde yapmayı tercih ettiği bir politika olarak planlanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler 2010'ların ikinci yarısında önemli ölçüde yoğunlaşmıştır. Başkan Jinping'in 2016 yılında Sırbistan'a yaptığı ziyaretin ardından Çinli şirket Hesteel, Semendire Çelik Tesisi'ni satın alarak, onu Sırbistan'daki ilk Çin alan yatırımı haline getirmiştir. Söz konusu tesis, sahibinin tesisi Sırp hükümetine iade ettiği 2002'den 2012'ye kadar bir ABD şirketine aittir. Söz konusu tesis, devlet bütçesine ağır yük getirmiş ve önemli kayıplara neden olmuştur. Fabrikanın kapatılması, şirketin en büyük işveren olduğu Semendire bölgesinde yaratacağı olumsuz sonuçlar nedeniyle devlet için bir seçenek değildir. Semendire'deki Çin satın alımı, Sırbistan'da Çin'in yeni ve geliştirilmiş imajının temeli olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, Çin'in sıfırdan ilk yatırımı, Zrenjanin'deki yaklaşık 900 milyon dolar değerindeki Linglong Lastik Fabrikası'dır. Bazı kaynaklar ise,- Çin'in Sırbistan'daki fiili ekonomik varlığını önemsiz değerlendiren diğer analizlerle birlikte, 2019 yılına kadar Sırbistan'da 16'ya kadar sıfırdan yatırımın varlığına işaret etmektedir.⁴⁵⁶

Bu nedenle, Çinli ve Sırp liderlerin ortak bir dil bulmada başarılı olduklarına ve çıkarlarının ortak yönlerini güçlendirdiklerine dair ibareler ortadadır. Eylül 2018'de devlet düzeyinde bir anlaşmanın imzalanması vesilesiyle Maliye Bakanı Siniša Mali, Sırbistan'ın diğer projelerin yanı sıra Çin'in Avrupa'daki en büyük sanayi sitesine ev sahipliği yapacağını belirtmiştir. 2019'da Çinli şirketler, Sırbistan'a 625 milyon dolarlık bir yatırım girişiminde bulunmuş ve bu Sırbistan'ı o yıl Avrupa'da Çin yatırımından en çok pay alan dördüncü ülke haline getirmiştir.⁴⁵⁷ Siyasi zeminde, daha önce belirtildiği üzere, Çin, Sırbistan'ın Kosova konusundaki tutumunu destekliyor olarak görülmektedir ve Pekin'in BM Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu daimi yeri göz önüne alındığında, bu önemli bir husustur, ancak konuyla ilgili olarak özel bir kamuoyu açıklaması yapılmamıştır. Sırp yetkililer Çin'in Sincan eyaletinde sözde 'terörizm' konusunda ve ayrıca özel idari bölgeye atıfta bulunan Çin ulusal güvenlik yasasıyla ilgili olarak Çin'i desteklemiştir. Bununla birlikte, Hong Kong konusunda,

⁴⁵⁶ agm s. 31.

⁴⁵⁷ agm s. 39.

Sırbistan, Belarus Hükümeti tarafından yayınlanan ve Çin'in Sincan'daki politikasına destek beyanını Rusya ile birlikte imzalayan tek Avrupa ülkesidir. Çinli yetkililer tarafından Sincan'daki Uygur nüfusuna yönelik gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlalleri göz önüne alındığında, Belgrad'ın destek açıklaması, ne olursa olsun ileride de Çin'in yanında olacağına açık bir işarettir.⁴⁵⁸

2020 baharındaki Covid-19 kriziyle birlikte ise, bu sorunlar bünyeye altına alınmıştır. Çinlilerin Sırp ekonomisinin ve daha sonra Sırp ulusunun "kardeşleri" ve "kurtarıcıları" olduğu anlatısı, Vuçič'in medya üzerindeki sıkı denetiminden yararlanarak, Covid-19 krizinin ilk aşamasında yoğunlaşmıştır. 2020 baharı boyunca, Sırp liderliği tarafından, hükümetin Covid-19 krizini ele alma konusundaki sorunlarından uzaklaşmak ve Haziran ayındaki parlamento seçimlerinde ezici bir sonuca zemin hazırlamak için kullanılmıştır. Bu çerçevede, Covid-19 krizi sırasında Sırp-Çin işbirliği yoğun olmakla birlikte, pandemi ile birlikte iki taraf arasındaki işbirliğinin seviyesi uzun bir eğilimin doruk noktası olarak görülmelidir.⁴⁵⁹

İfade edilebilir ki, küçük devlet olarak Sırbistan, Çin ile ilişkilerinde diğer büyük devletlerle olan ikili ilişkilerinde olduğu gibi edilgen bir yapıya sahiptir. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İlk olarak, Sırbistan nüfus ve yüzölçümü bağlamında Çin ile kıyaslanamayacak kadar küçüktür. Dahası, ekonomik perspektifle değerlendirildiğinde Belgrad yönetimi, Çin'den gelebilecek her türlü yardıma çok temel kayıt ve şartların sınırları içerisinde sınırlı direnme gücüne sahiptir ve öngörülebilir gelecekte bu durumun değişmesi mümkün görünmemektedir. Sırbistan küçük devlet dış politika yapımı bağlamında birtakım normlaşmış uygulamalara sahne olmaktadır. Bunlardan birincisi, Sırbistan Rusya, AB ve ABD ile kurduğu ikili ilişkilerinde Çin'i yükselen ekonomik gücü ve sert güç projeksiyonu çerçevesinde koz olarak kullanmaktadır. Tipik bir küçük devlet olarak Sırbistan, dış politika bağlamında Çin ile olan ilişkilerinin temelinde denge politikası kuramını oturtmayı sürdürecektir.

İkincisi, öngörülebilir gelecekte Sırbistan Çin ile olan ikili ilişkilerinde olabildiğince pragmatik yaklaşarak kendisini ekonomik yatırımlar karşısında Çin'in

⁴⁵⁸ XINHUA NEWS (2021), *China-Serbia Friendship is on the Right Side of History*, http://www.news.cn/english/2021-10/29/c_1310276328.htm, ET. 26.11.2021.

⁴⁵⁹ Cristian GHERASİM (2021), "Serbia, Hungary 'Most Vulnerable' to Russia and China", *EU Observer*, 23.11.2021, <https://euobserver.com/democracy/153584>, ET. 26.11.2021.

sert ve yumuşak güç unsurlarına daha yoğun bir biçimde açacaktır. Orta vadede Sırbistan, küçük devletlere özgü bir davranış biçimi olarak kendisinde olmayan çeşitli politika aygıtlarının daha büyük bir devlet tarafından kullanılması üzerinden çıkar sağlayarak Çin ile ilişkilerinde *band-wagoning* yapmak durumunda kalabilir. Bu bağlamda Sırbistan Çin vasıtasıyla temin ettiği araç ve gereçleri olabildiğince kendi menfaatleri doğrultusunda kullanarak varlığını, yükselen AB ve NATO etkisi karşısında ve söz konusu etkiyi dengeleme açısından Rusya'ya yönelik bağımlılığını azaltmak için kullanmayı seçecektir.

Çin, Sırbistan'ın ana ekonomik ortaklarından biri olmaya devam edecektir. Sırbistan, gelecekte Çin'in Balkanlar'daki ana ortağı olarak kabul edilmeye devam edecektir. İki taraf arasındaki ilişkileri yönlendiren ana konular Sırbistan'ın coğrafi konumu, AB adaylığı ve ülkenin genel ekonomik durumudur. Sırbistan bölgedeki en büyük ekonomi olmaya devam etmekle birlikte, Çin Sırbistan'ın küçük devlet statüsünden faydalanmayı sürdürecektir. Genel olarak Çin, Sırbistanı Balkanlara ve hatta tüm Avrupaya açılan bir tür “pencere” olarak görmeye devam edecektir. Dahası Sırbistan, AB'ne hızlı bir katılımın gerçekçi olmadığını anlayarak, Çin ile ortaklıklarını çeşitlendirmesinin küçük devlet olmasının yol açtığı risklerden korunmanın nispeten daha kolay bir yolu olarak görmektedir. Bu bölümde Sırbistan ve Çin arasındaki ikili ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.3.2. Sırbistan-Çin Ekonomik İlişkileri

21. yüzyılın başında dünya iki önemli değişiklik görülmüştür. Birincisi, yeni Avrupa para biriminin ortaya çıkmasıyla birlikte ABD'nin gözle görülür bir egemenliği ve AB ekonomik alanının tamamlanmasıdır. İkinci değişiklik, Çin'in geleceğin ekonomik lideri olarak emin adımlarla öne çıktığı 2008 dünya mali krizinden sonra gelmiştir. 2008 küresel mali krizi, AB ve ABD'yi Balkan bölgesinden uzaklaştırmış ve aralarında Çin'in de bulunduğu Batılı olmayan oyuncular tarafından doldurulan bir güç boşluğu yaratmıştır. Küresel mali kriz aynı zamanda Belgrad'ı Pekin ile aktif olarak ilişki kurmaya teşvik etmiştir.⁴⁶⁰ İfade edilebilir ki, Sırbistan,

⁴⁶⁰ Vladimir MILIC (2020), “Serbia’s Balancing Act on China”, *China Observer*, 05.10.2020, <https://chinaobservers.eu/serbias-balancing-act-on-china/>, ET. 26.11.2021.

Çin'i, ciddi şekilde etkilenen ekonomisi için potansiyel bir mali yardım kaynağı ve aynı zamanda Sırbistan'ın belirsiz bir dünyada ortaklıklarını çeşitlendirdiği bir dönemde jeopolitik bir ortak olarak görmüştür. 2011'de dönemin Cumhurbaşkanı Tadiç yine Sırp mantığını tanımlayarak, “Toplumların değişim geçirdiği ve kristalleştiği bir AB sistemine doğru ilerliyoruz, ancak bu AB'nin yenilmez olduğu anlamına da gelmiyor. Bu nedenle Sırbistan; Çin, Rusya, Japonya ve Brezilya ile alternatif sütunlar politikası geliştiriyor” şeklinde beyanat vermiştir.⁴⁶¹

Konuyla ilgili Sırp siyasi kesimlerin yaklaşımlarından bahsetmek gerekirse, öncelikle Çin'in yükselişi ve Sırbistan'ın seçeneklerini açık ve sayıca fazla tutması gerektiği fikri sayesinde dünyanın çok kutupluluğa doğru ilerlediği fikri, partizan ve ideolojik ayrımlardan bağımsız olarak tüm Sırp siyasi sınıfı tarafından paylaşılmaktadır. Merkez soldaki Tadiç'in aksine, Sırbistan'ı liberal olmayan bir yöne çeken görevdeki Cumhurbaşkanı Vuçiç, aynı anlayışı paylaşmaktadır. Vuçiç'in 2017'de Belgrad Üniversitesi'nin güvenlik çalışmaları öğrencilerine verdiği konferansta “Otuz yıl önce, kesinlikle baskın bir askeri, siyasi ve ekonomik gücünüz vardı. Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik gücüyle olduğu kadar askeri ve siyasi gücüyle de önemli ölçüde yetişiyor” şeklinde beyanat vermiştir.⁴⁶² Bu ifadeler, açıkça Vuçiç'in Çin ile türlü boyutlarda ilişkilerini geliştirmeye yakın durduğu yorumunu yapmayı kolaylaştırmaktadır.

Bu zeminde, Belgrad son on yıldan beri söz konusu algılara göre hareket etmektedir. 2009 yılında, Sırbistan ve Çin stratejik ortaklık konusunda ortak bir bildiri yayınlamış ve altyapı geliştirmede ekonomik ve teknolojik işbirliği konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Bununla, Çin, Tuna Nehri üzerinde Belgrad'ın iki ilçe belediyesi olan Zemun ve Borça'yı birbirine bağlayan ve böylece Sırbistan'daki ilk büyük Çin projesini başlatan bir köprü inşa etmek için bir kredi hattı sağlamayı kabul etmiştir. Çin devlet kuruluşu ÇYKŞ projeden sorumluyken, Çin İhracat-İthalat

⁴⁶¹ Jelena MILIC (2020), “China Is Not Replacing the West in Serbia”, *The Diplomat*, 03.04.2020, <https://thediplomat.com/2020/04/china-is-not-replacing-the-west-in-serbia/>, ET. 26.11.2021.

⁴⁶² Philippe LE CORRE ve Vuk VUKSANOVIC (2019), “Serbia: China's Open Door to the Balkans”, *The Diplomat*, 01.01.2019, <https://thediplomat.com/2019/01/serbia-chinas-open-door-to-the-balkans/>, ET. 26.11.2021.

Bankası (Exim Bank) finansmanı sağlamıştır. Bu anlaşma ile günümüzdeki Sırp-Çin ortaklığının siyasi temeli oluşturulmuştur.⁴⁶³

Keza, Batı Balkanlar 6 (BB6) olarak bilinen ülkeler grubu içerisinde, Sırbistan açık ara en büyük Çin finansmanı alan devlet konumundadır. Sırp hükümeti, Sırp dış politikasının “dört sütunundan” birini oluşturan Çin'e dostane bir tavır sergilemektedir. Çin ve Sırbistan, karşılıklı vize muafiyeti anlaşması imzaladıkları 2016 yılında ilişkilerini “Kapsamlı Stratejik Ortaklığa” yükseltmişlerdir. Pekin, kendi toprak kaygıları nedeniyle 2008'de bağımsızlığını ilan eden Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak görmekle birlikte, Belgrad'da bu tutum sıklıkla Çin-Sırp dostluğunun temel taşı olarak anılmaktadır. İki ülkenin paylaştığı Batı karşıtı duyguların zaman zaman altını çizerek, NATO tarafından bombalanan Belgrad'daki Çin büyükelçiliğinin bulunduğu yerde inşa edilen bir Çin kültür merkezi bulunmaktadır.⁴⁶⁴

Öte yandan, yukarıda kurulduğundan bahsedilen Çin İhracat-İthalat Bankası (Exim Bank), Sırbistan'daki ulaşım ve enerji projeleri için en az 3,18 milyar dolarlık finansman sağlamıştır. Yol sektöründe Exim Bank, Pan-Avrupa Taşımacılık Sisteminin⁴⁶⁵ bir parçası olan Koridor 10'un⁴⁶⁶ veya Belgrad'dan Karadağ sınırına kadar uzanacak bir rota olan E-763'ün bazı kısımlarını finanse etmektedir. Aynı zamanda Surçin'den Obrenovaç'a giden bir otoyolun yanı sıra Belgrad Bypass Projesi'nin birçok bölümünü de yine Exim Bank finanse etmektedir. Çin'in bölgedeki ilk büyük projesi olan Pupin Köprüsü de diğer projelerde olduğu gibi Exim Bank tarafından finanse edilmiştir. Demiryolu sektöründe de Exim Bank, Budapeşte-

⁴⁶³ Jacob MARDELL (2019), “China's Economic Footprint in the Western Balkans”, *Bertelsmann Stiftung*, 01.01.2019, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/our-projects/germany-and-asia/news/asi-a-policy-brief-chinas-economic-footprint-in-the-western-balkans>, ET. 26.11.2021.

⁴⁶⁴ Linda VIERECKE ve Nemanja RUJEVIC (2021), “Serbia as China's Favorite Partner”, *Die Welle*, 18.02.2021, <https://www.dw.com/en/serbia-as-chinas-favorite-partner/a-56583379>, ET. 26.11.2021.

⁴⁶⁵ Pan-Avrupa Ulaşım Koridorları, Mart 1994'te Girit'te düzenlenen ikinci Pan-Avrupa ulaşım konferansında, Orta ve Doğu Avrupa'da önümüzdeki on ila on beş yıl içinde büyük yatırım gerektiren güzergahlar olarak tanımlanmıştır. İkinci konferansa yapılan eklemelerin 1997 yılında Helsinki'de yapılan üçüncü konferansta yapılması nedeniyle bu koridorlar coğrafi konumlarına bakılmaksızın bazen "Girit koridorları" veya "Helsinki koridorları" olarak anılmaktadırlar.

⁴⁶⁶ Sırbistan, Pan-Avrupa ulaşım koridoru X'un iki bölümünün inşası için Çin ile bir mutabakat zaptı imzalamıştır. İki taraf yaklaşık 221,2 milyon dolar üzerinde anlaşmıştır. Söz konusu mutabakat metni, otoyolun Surçin ve Obrenovaç kasabaları ile Cacak-Pozega bölümünü birbirine bağlaması gereken 17,8 km'lik bölümündeki çalışmalarla ilgili olduğu açıklanmıştır. Koridor X, Romanya ile kuzeydoğu sınırından Karadağ ile güneybatı sınırına kadar Sırbistan'dan geçmektedir. 2013 yılında Sırbistan, Corridor X otoyolunun iki bölümünün daha inşası için Çinli Shandong Hi-Speed Group ile anlaşmıştır. Çalışmalar, Çin'in Ex-Im Bank'ından alınan 334 milyon dolarlık kredinin gelirleriyle finanse edilmiştir.

Belgrad demiryolunun Sırp topraklarında kalan kısmını finanse etmektedir. Diğer yandan, AB ihale kurallarının geriye dönük olarak uygulanması, projenin Macar tarafında yeniden ihale edilmesi anlamına gelse de, Sırbistan'da böyle bir sorun yaşanmamıştır. Projenin üç bölümünden ikisinin yapımı Çinli şirketlere aitken, rotanın geri kalan orta bölümü Rus Demiryolları tarafından yapılmaktadır.⁴⁶⁷

Ayrıca, Çinli şirketler Sırbistan'da kömürle çalışan elektrik santralleri inşa etmekle birlikte, söz konusu santrallerin uygun koşullarda faaliyet gösterebilmesi için gereken ekipmanı da sağlamaktadır. Çin yapımı bu fabrikalardan sadece biri olan Kostolaç B3⁴⁶⁸, Çin'den alınan devlet garantili bir krediye bağlı olarak inşa edilmiştir. Ancak tesisin maliyetinin ve sözleşmeye dayalı düzenlemenin ayrıntılarının, sektör uzmanları tarafından optimal olmaktan uzak olduğu değerlendirilmektedir. Yukarıdaki Exim kredilerinin tamamı proje maliyetlerinin %85'ini finanse etmek için kullanılmıştır. Bu kredilerin geri ödeme süreleri, kredinin büyüklüğüne bağlı olarak, genellikle 15 ila 30 yıl arasındadır. Yerel şirketlerin ve işgücünün katılımı çoğu projede %50 civarında olma eğilimindedir.⁴⁶⁹ Bunun yanı sıra, Çin ile Mutabakat Zaptı imzalanan başka altyapı projeleri de bulunmaktadır. 2020'de Belgrad'da yeni bir metro sistemi ve Borça'da yeni bir sanayi tesisi inşa etme planları, dikkat çeken iki projedir. Cumhurbaşkanı Vuçič'in otoriter eğilimleri göz önüne alındığında, Huawei'nin Belgrad'da 1.000 yüksek çözünürlüklü güvenlik kamerası kurma amaçlı güvenli şehir

⁴⁶⁷ Talha ÖZTÜRK (2019), “Serbia Sees China Ties As Way to Catch Up With Europe”, *Anadolu Ajansı*, 30.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/europe/serbia-sees-china-ties-as-way-to-catch-up-with-europe/1659699>, ET. 26.11.2021.

⁴⁶⁸ TPP Kostolac, Tuna nehrinin doğu kıyısında yer alan Pojarevaç, Kostolaç'ta Elektroprivreda Srbije tarafından işletilen bir kömür yakıtlı termik santral kompleksidir. TPP Nikola Tesla'dan sonra Sırbistan'daki en büyük ikinci elektrik santralidir. Kompleks içinde, Ekim 2020 itibarıyla 4 operasyonel ünite bulunmaktadır. Sırbistan'ın elektrik enerjisi sisteminin mevcut toplam kapasitesinin yaklaşık %10'unu ve EPS (Sırbistan Elektrik Dağıtım Kurumu) sistemindeki toplam elektrik enerjisi üretiminin yaklaşık %11'ini oluşturmaktadır. CMEC (Çin Makina Mühendisliği Şirketi) başkanı ve CEO'su Zhang Chun, yeni termik santralin 2018 için planlanan Avrupa Birliği emisyon gerekliliklerine uygun olacağı için çevre üzerinde olumlu bir etkisi olacağını belirtmiştir. Proje, Çin Exim Bankası'ndan gelen finansmana bağlı bulunmakla birlikte, bu krediler için Sırbistan Hükümeti tarafından garanti verilmiştir. 2014 Sırp devlet bütçesi, proje kapsamında adı açıklanmayan ticari bankalar için 107 milyon ABD doları ve Çin Exim Bankası için 608 milyon dolar olmak üzere iki garanti tahsis etmiştir. Projenin toplam değeri 715,6 milyon dolardır.

⁴⁶⁹ Vuk VELEBIT (2020), “China Has Overtaken Russia As Serbia's Great Ally”, *Balkan Insight*, 08.07.2020, <https://balkaninsight.com/2020/07/08/china-has-overtaken-russia-as-serbias-great-ally/>, ET. 26.11.2021.

projesi de hesaba katıldığında, Çin etkisinin Sırbistan'da vardığı boyutu anlamak daha da kolay olmaktadır.⁴⁷⁰

BB6 çerçevesinde de Sırbistan aynı zamanda birçok büyük çaplı ve Çin menşeli doğrudan yabancı sermaye yatırımına da ev sahipliği yapmaktadır. Buna bir örnek olarak, Hesteel'in 2016 yılında işlemeyen Smederevo çelik fabrikasını 46 milyon Euro'ya satın alması gösterilmektedir. Hesteel, devraldığı 5.050 işçi istihdamını devam ettirme ve tesisin geleceğine 300 milyon Dolar yatırım yapma sözü vermiştir. Jinping, tesisin açılışını kendisi yaparak, söz konusu yatırımın altı ay içinde kâr etmeye başladığı bildirilmiştir. Bu bağlamda bir diğer önemli örnek olan Şandong Linglong şirketi, bölgedeki ilk büyük yeşil alan yatırımından biri olan, Zrenyanin'de yaklaşık 900 milyon dolara mal olması planlanan lastik fabrikasından sorumludur.⁴⁷¹ Teknolojik ortaklık, Pekin ve Belgrad arasındaki bir başka çarpıcı işbirliği alanıdır. 16+1 girişimi, başlangıcından bu yana, Çin ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki teknolojik işbirliğinin gelişmesini hedeflerinden biri olarak göstermiştir. Bu ortaklık kapsamında Belgrad, ulusal dijital ve teknolojik altyapıyı geliştirmek için Çinli teknoloji şirketlerine güvenmektedir.⁴⁷²

2019'da Sırbistan, Çinli e-ticaret şirketi Alibaba ile çevrimiçi seyahat acentesi platformu Fliggy aracılığıyla Sırbistan'ı bir turizm destinasyonu olarak tanıtmak için bir anlaşma imzalamıştır. Wechat ve Weibo ile de benzer düzenlemeler bulunmaktadır. Bir diğer Çinli firma NetDragon, Covid-19 salgını sırasında okulların kapanmasını telafi etmek doğrultusunda uzaktan öğrenme platformlarının geliştirilebilmesi için Sırbistan Eğitim Bakanlığı'nın bir yapay zeka eğitim merkezi kurmasına yardımcı olmuştur. Tüm Çinli şirketlerin yanısıra teknoloji devi Huawei teknoloji alanında kurulan ortaklığın merkezinde yer almaktadır.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Dusan STEJANOVIC (2021), "China and Serbia Praise 'Steel Friendship' Amid Growing Ties", *Associated Press*, 28.10.2021, <https://apnews.com/article/business-lifestyle-beijing-friendships-serbia-d5f0db67fc59d583d53e81c3154b03b2>, ET. 26.11.2021.

⁴⁷¹ Dusan STEJANOVIC (2021), "China and Serbia Praise 'Steel Friendship' Amid Growing Ties", *Associated Press*, 28.10.2021, <https://apnews.com/article/business-lifestyle-beijing-friendships-serbia-d5f0db67fc59d583d53e81c3154b03b2>, ET. 26.11.2021.

⁴⁷² Dusan STEJANOVIC (2021), "China and Serbia Praise 'Steel Friendship' Amid Growing Ties", *Associated Press*, 28.10.2021, <https://apnews.com/article/business-lifestyle-beijing-friendships-serbia-d5f0db67fc59d583d53e81c3154b03b2>, ET. 26.11.2021.

⁴⁷³ Dusan STEJANOVIC (2021), "China and Serbia Praise 'Steel Friendship' Amid Growing Ties", *Associated Press*, 28.10.2021, <https://apnews.com/article/business-lifestyle-beijing-friendships-serbia-d5f0db67fc59d583d53e81c3154b03b2>, ET. 26.11.2021.

2019 ve Ocak 2020'de, bazı bölgesel trafiğin yönlendirildiği Frankfurt hariç, Avrupa'daki diğer tüm şehirlerden daha fazla bölgesel internet sorgusunun Belgrad üzerinden iletildiği de dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Huawei bu verilere dayanarak hareket etmektedir. 2019'da Huawei, akıllı şehir geliştirme stratejisinin bir parçası olarak Batı Balkanlar'da merkezi Belgrad'da bulunan bir dijital dönüşüm merkezi kurmayı planladığını duyurmuştur. Ertesi yıl, söz konusu merkez resmi olarak açıldığında yapılan törende Sırp Başbakanı Ana Brnabiç de katılım sağlamıştır. Ayrıca 2019'da Huawei, Sırbistan dahil Orta ve Doğu Avrupa'dan 1.000 yetenekli genci Bilgi ve İletişim Teknolojileri alanında eğitmek için Bin Rüya projesini başlatmıştır. Huawei tüm bunlara ek olarak, Belgrad, Novi Sad ve Niş'in en büyük kentsel merkezlerinde "akıllı şehir" stratejisi izlemek için Sırp hükümetiyle ortaklık kurmuştur.⁴⁷⁴

Huawei, önümüzdeki yıllarda Sırbistan İçişleri Bakanlığı'na Belgrad'daki projeleri için gelişmiş bir kablosuz geniş bant sistemi eLTE sağlamayı taahhüt etmiştir. Mart 2020'de Huawei, Kragujevac şehrinde bir Şehir Veri Merkezi kurulmasına yönelik faaliyetlere yardımcı olmuştur. Huawei, Kragujevac'da Güney ve Güneydoğu Avrupa için bölgesel bir veri merkezi geliştirmeyi planlamakta ve bu da bahsi geçen veri merkezini Almanya ve Hollanda'da kurulanlardan sonra Huawei'nin Avrupa'daki üçüncü bölgesel veri merkezi yapmaktadır. Ayrıca Huawei, devlete ait telekomünikasyon operatörü Telekom Srbija ile yüksek hızlı geniş bant internet ağları geliştirmek için 150 milyon Euro'luk bir sözleşme imzalamıştır. Eskiden Norveçe, şimdi Çekya'dan bir gruba ait olan Telenor Sırbistan da Huawei ile ortaklık kuran bir diğer telekomünikasyon şirkettir.⁴⁷⁵ Sırbistan ve Çin arasındaki ekonomi ve teknoloji temelli bağların derinleşerek, hacim ve sektör bazlı gelişeceği anlaşılmaktadır.

Sırbistan, öngörülebilir gelecekte GSYİH ile gerçekleştiremediği bütün ekonomik yatırımları Çin örneğinde olduğu gibi DYY yoluyla fiile geçirerek masraftan kaçınma yolunu tercih edecektir. Ancak, kendi ekonomik güvenliğini

⁴⁷⁴ Darko CACIC (2021), "Serbia's Emergence As China's New Strategic Hub", *Euractiv*, 19.08.2021, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>, ET. 26.11.2021.

⁴⁷⁵ Darko CACIC (2021), "Serbia's Emergence As China's New Strategic Hub", *Euractiv*, 19.08.2021, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>, ET. 26.11.2021.

sağlam temeller üzerine oturtmak isteyen Sırbistan, bunu yapabilmek için yine tipik bir küçük devlet davranışı sergileyerek, Çin'in ilgili makamları ile ikili temaslarda bulunarak çıkarlarını koruma hedefini yinelemektedir. Bu çerçevede, ciddi altyapı sorunları bulunan Sırbistan'ın, uzun vadede Çin ile yakın ekonomik işbirliğine giderek, Rusya ile enerji, AB ile üyelik ve ABD ile mesafeli ilişkiler temelinde ihtiyacı olan tüm desteği, dört sütun üzerine oturtulmuş bir denge politikası sayesinde elde etmesi beklenmektedir.

Sırbistan, yakın gelecekte ekonomik zafiyetlerini gidermek adına, kendi ekonomisinin sektörel bağlamda az çeşitliliği ve gelişmemişliğine dayanarak Çin'den gelecek dış yardımlara yoğun bir ihtiyaç duyacaktır. Bu sebeple Sırbistan, Çin tarafından teknoloji ve ulaşım alanlarında yapılan yatırımları teşvik ederek, AB ve Çin arasındaki KYG gibi projeler yoluyla artacak ticari ilişkiler üzerinden çıkar sağlamayı hedeflemektedir. Dahası Çin, Sırbistan'ın teknoloji ve ulaşım alanlarında tanıdığı serbestiyeti kullanarak, çağın gerisinde kalan Sırp fabrikalarına da önemli modernizasyonlar uygulamaktadır.

Öngörülebilir gelecekte, halihazırdaki duruma binaen, Çin yatırımlarının Sırp ekonomisindeki diğer sektörlerle de uzanması söz konusu olacaktır. Sırbistan, bu bağlamda Çin'in yatırımlarını ihtiyaç duyulan sektörlerle yönlendirerek üzerindeki ekonomik baskıyı hafifletmeyi hedefleyecek, karşılığında ise Çin'e Avrupa ile Asya arasındaki enerji ve ticaret koridorlarından birine dönüşen konumundan fayda sağlaması için gereken tüm tedbirleri alacaktır. Çin'in demiryollarına, fabrikalara ve enerji tesislerine ek olarak, Tuna ve Sava nehirleri üzerindeki Sırp gemicilik işletmelerine potansiyel bir yatırım yapması durumunda Sırbistan, Avrupa'nın geri kalanından ham madde temini ve ürettiği ürünlerin ihracatında daha da avantajlı bir konuma erişme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan Sırbistan, Çin'in inşa ettiği Budapeşte-Belgrad hattı gibi demiryollarını AB ile ortak yürüttüğü otoyol ağlarına entegre etmesi durumunda önemli kazançlar elde edebilecektir. Bu bölümde Sırbistan ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve Çin arasındaki askeri ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.3.3. Sırbistan-Çin Askeri İlişkileri

Son yıllarda, iki ülke arasında bir güvenlik ortaklığı da gelişmiştir. İkili askeri ortaklık üç temel unsur içermektedir, birincisi Sırp gözetim altyapısında Çin varlığı, ikincisi Sırp şehirlerinde ortak polis devriyeleri ve üçüncüsü artan askeri işbirliğidir. Sırbistan'ın Huawei ile ortaklığı, sadece iki hükümet arasındaki teknolojik işbirliğine değil, aynı zamanda ulusal güvenlik işbirliğine de fayda sağlamaktadır. Sırbistan İçişleri Bakanlığı, 2011 yılında imzalanan bir anlaşma ile Güvenli Şehir projesi için ortak olarak Huawei'yi seçmesinde karlı çıkmıştır. Bu proje kapsamında Huawei, Belgrad genelinde 800 lokasyona gelişmiş yüz ve plaka tanıma yazılımı mekanizmalarıyla donatılmış 1.000 güvenlik kamerası kurmuştur. Bu kameraların çoğunun konumu gizli tutulmuş, henüz ifşa olmamıştır. 2018'de Sırbistan Maliye Bakanlığı, Huawei'nin trafik gözetim sistemleri sağlamasına izin veren başka bir anlaşma imzalamıştır.⁴⁷⁶

Bu tür bir teknolojinin varlığı, Sırbistan'ı Çin'in yerel altyapıya sızması ve istihbarat verilerini çıkarması için çeşitli teknolojik arka kapı risklerine maruz bırakmaktadır. İlk olarak, Covid-19 pandemisinin ilk aşamalarında Huawei kameralarının İtalya gibi virüs noktalarından dönen Sırpların karantina önlemlerine uyup uymadığını izlemek için kullanıldığına dair güçlü göstergeler bulunmaktadır. İkinci risk 2018'de, Huawei'nin ekipmanını AB'nin ofislerinden Çin'e veri aktarmak için kullandığı Etiyopya'nın Addis Ababa kentindeki Afrika Birliği'nin merkezinde görülmüştür. Benzer bir şekilde Avustralya, Huawei'nin Papua Yeni Gine'deki tesislerinin de benzer riskler oluşturacağından endişe etmektedir. Son olarak, Pekin'in yerel altyapıyı uzaktan kapatma yeteneğine sahip olacağı bir kapatma anahtarı riski de Sırbistan'ı risk altına almaktadır.⁴⁷⁷

Diğer Çinli teknoloji şirketleri, bir proxy-Çin gözetim devleti oluşturmak için ihracat ürünlerine de yardımcı olabilecek konumdadır. Dahua Technologies ve Hikvision, ABD tarafından gizlilik hakları ihlalleri nedeniyle kara listeye alınan ve

⁴⁷⁶ Darko CACIC (2021), "Serbia's Emergence As China's New Strategic Hub", *Euractiv*, 19.08.2021, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>, ET. 26.11.2021.

⁴⁷⁷ Darko CACIC (2021), "Serbia's Emergence As China's New Strategic Hub", *Euractiv*, 19.08.2021, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>, ET. 26.11.2021.

Sırbistan'da da faaliyet gösteren iki Çinli video gözetim şirkettir. Dahua Technologies, Covid-19 salgını sırasında agresif bir pazarlama kampanyası yürüterek ürünlerinin özelliklerini abartılı bir biçimde pandeminin yarattığı sorunlara bir çözüm olarak tanıtmıştır. Bunun sonucunda, Haziran 2020'de Sırbistan genelinde 900 Hikvision internet bağlantılı güvenlik kamerası tespit edilmiştir.⁴⁷⁸

Sırbistan ve Çin ayrıca 2019'da ortak Çin-Sırp polis devriyeleri kurmuşlardır. Bu düzenlemenin temel nedeni, Covid-19 pandemisinden önce Sırp şehirlerinin, ülkeler arasındaki vizelerin 2016'da kaldırılması sayesinde Çinli turist sayısında büyük bir artış yaşamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, hem Sırbistan hem de Çin'in diğer ülkelerle benzer düzenlemeleri olduğundan, bu anlaşma belki de abartılmamalıdır. Yine de bu, iki hükümet arasındaki artan güvenlik bağlarına işaret etmektedir. Ayrıca, ortak polis devriyeleri, Çin'in Novi Sad ve Semendire gibi Çin sermayesinin yoğun olduğu şehirlerde polis yetkililerine sahip olmasına da izin verecek bir düzenleme niteliğindedir. Gelişen bu güvenlik ortaklığının en çarpıcı unsuru askeri işbirliğidir. Sırbistan Savunma Bakanlığı tarafından 2019 yılında açıklanan bilgilere göre, 2008-2018 yılları arasında Çin, Sırp ordusuna 5,2 milyon dolar bağışla en büyük ikinci bağış yapan ülke olurken, 9,8 milyon dolar ile ABD'nin ardından gelmektedir.⁴⁷⁹

Bu ortaklıkta Sırbistan, savunmasını modernize etmek ve Batılı ve Batılı olmayan güçler arasındaki dengeyi korurken ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılamak için Çin'i kullanmaktadır. Çin ise, kendisini uzak ülkelerle bile askeri ortaklıklar kurabilen yükselen bir askeri süper güç olarak tanıtmaya çalışırken, silah sistemleriyle Avrupa savunma pazarına girmek için Sırbistan'ı kullanmaktadır.⁴⁸⁰ Kasım 2019'da Sırp ve Çin polisinin özel kuvvetleri Sırbistan'da ortak bir terörle mücadele tatbikatı gerçekleştirmiştir. Çin askeri birlik yerine bir polis gücü göndermiştir. Tatbikatta gözlemlenen, Çin'in yurttaşlarını ve yurt dışındaki çıkarlarını korumak için büyüyen güvenlik kapasitesi tartışılma konusu olmuştur. Sırpların Çin insansız hava araçlarını satın alması, bu noktada sadece bir örnek teşkil

⁴⁷⁸ Darko CACIC (2021), "Serbia's Emergence As China's New Strategic Hub", *Euractiv*, 19.08.2021, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>, ET. 26.11.2021.

⁴⁷⁹ REUTERS (2020), *Serbian Purchase of Missile Defence System Shows Ties Deepening with China*, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-arms-china-idUSKBN24Z171>, ET. 26.11.2021.

⁴⁸⁰ REUTERS (2020), *Serbian Purchase of Missile Defence System Shows Ties Deepening with China*, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-arms-china-idUSKBN24Z171>, ET. 26.11.2021.

etmektedir. Eylül 2018'de, Vuçiç'in Pekin ziyareti sırasında, Sırbistan Savunma Bakanlığı temsilcileri Çinli meslektaşlarıyla bu satın alma müzakerelerini yürütmüştür. Bu vesileyle Sırbistan, Wing Loong olarak da bilinen dokuz Chengdu Pterodactyl-1 uçağı sipariş etmiştir. Bu anlaşma girişimleri, Sırbistan'ın yerli drone projesi Pegaz'ı tamamlamasını sağlayacak teknoloji transferlerini de içermektedir.⁴⁸¹

Ancak, Sırbistan Wing Loong insansız hava araçlarından vazgeçmiş ve bunun yerine devlete ait Çin Havacılık ve Uzay Bilimi ve Teknoloji Şirketi (ÇHUBTŞ) tarafından üretilen CH-92A dronlarına yönelmiştir, çünkü bu uçaklar Sırp silah sistemlerinin gelişimiyle daha uyumlu konumda bulunmaktadır. Diğer taraftan, Altı CH-92A uçağı Haziran 2020'de Sırbistan'a teslim edilmiş ve Ekim ayına kadar bu insansız hava araçları Vuçiç'in katıldığı askeri tatbikatlarda kullanılmıştır. Sırbistan, Çin silah sistemlerini satın alarak eski askeri donanımını yenilemekte ve küresel savunmanın değişen teknolojik ortamına göre adaptasyon sağlamaktadır.⁴⁸²

Sırp liderliği, Çin'den silah alarak Batı ile pazarlık gücünü artırdığına inanmaktadır. Sırbistan, savunma ve hava sahası kapasitelerinin modernizasyonu için Çin ile işbirliğine devam etmektedir. Ağustos 2020'de Sırbistan, Rus S-300 sistemi yerine Çin uçaksavar FK-3 füze sistemini satın almaya karar vermiştir. Bu nedenle savunma sanayii sektöründe Çin, Sırbistan'ı Güneydoğu Avrupa ve AB'deki diğer pazarları kazanmaya çalışabileceği bir sıçrama tahtası olarak görmeye devam edecektir. Bu bağlamda, Mart 2021'de Çin Savunma Bakanı Wei Fenghe, Güneydoğu Avrupa'daki dört hayati bağlantı ülkesi olan Sırbistan, Yunanistan, Kuzey Makedonya ve Macaristan'ı ziyaret etmiştir. Wei'nin ziyareti, Çin'in Belgrad ile güvenlik bağlarını daha da geliştirmekle ilgilendiğini ve Sırbistan ile arasındaki askeri ortaklık ve savunma sözleşmelerinin kapsamını genişletmek istediğini belirtmektedir.⁴⁸³

Sırbistan küçük bir devlet olarak askeri güvenliğini sağlamak adına NATO standartlarına uygun silahlar, Rus silahları ve son olarak Çin silahları temin ederek

⁴⁸¹ REUTERS (2020), *Serbian Purchase of Missile Defence System Shows Ties Deepening with China*, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-arms-china-idUSKBN24Z171>, ET. 26.11.2021.

⁴⁸² RADIO FREE EUROPE (2021), *Military Secret Revealed: Serbia Spent Almost \$20 Million On Chinese Drones*, <https://www.rferl.org/a/military-secret-revealed-serbia-spent-almost-20-million-on-chinese-drones/31275027.html>, ET. 26.11.2021.

⁴⁸³ CGTN NEWS (2021), *China, Serbia Agree to Strengthen Military Cooperation*, <https://news.cgtn.com/news/2021-03-27/China-Serbia-agree-to-strengthen-military-cooperation-YXVkv3W6Ws/index.html>, ET. 26.11.2021.

envanterini genişletme ve geliştirme çabası içerisinde. Bu noktada Sırbistan açısından izlenen küçük devlet dış politikası çeşitliliği artırarak olası bir savaş halinde üç farklı silah teknolojisine sahip dört büyük gücün her birinin teknolojik altyapısına eklenecek şekilde hamleler gerçekleştirmektedir. Bu değerlendirmeler zemininde, Sırbistan'ın, küçük bir devlet konumunda sayılması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, klasikleşmiş normlardan ayrılmayarak Çin'in de dahil olduğu dört sütun arasındaki boşlukta akışkan bir biçimde çıkarları ve hayatta kalma içgüdüleri doğrultusunda faaliyet yürüten küçük bir devlet olduğu anlaşılmaktadır.

Dahası Sırbistan, öngörülebilir gelecekte yerli savunma sektöründe kısmi özelleştirmelere giderek potansiyel bir Çin yatırımı çekmeyi hedefleyebilir. Örneğin, Çin'in Sırp askeri endüstriyel kompleksinde zırhlı araçlar veya hava savunma sistemleri üzerine bir yatırım yapması halinde Sırbistan, NATO üyesi komşuları üzerinde ikili boyutta ciddi bir üstünlük kazanabilir. Bunun yanı sıra, Sırbistan'ın Çin'den temin edeceği silahlar, NATO ve Rus silahlarına kıyasla daha ucuz olmakla birlikte, yapım ve yazılım bağlamında komşuları karşısında savunma kapasitesini artıracaktır, fakat buradan hareketle komplike savunma sistemlerindeki Çin yazılımları, Sırp savunmasında istihbari açıdan ciddi tehditler oluşturma potansiyelini saklı tutacaktır. Çünkü, Çin menşeli silahlar hakkında malumat toplamak isteyen Batılı devletler ve Rusya, doğrudan Çin'e yönelik herhangi bir girişimde bulunamayacakları için Sırbistanı kolay hedef olarak algılama ve istenilen bilgileri edinmek için müdahalelerde bulunma potansiyelini taşımaktadırlar.

Çin ile Sırbistan arasında düzenlenen ve gelecekte de devam edeceği tahmin edilen tatbikatlar, Belgrad yönetiminin savunma bağlamında ortakları arasında esnek ve dengeleyici bir yaklaşım sergileyeceğine ışık tutmaktadır. Sırbistan, gelecekteki savunma stratejisinde NATO, AB ve Rusyanın yanında Çin'e de yer vererek, seçeneklerini geniş tutmak ve bahsi geçen aktörlerin tamamından yararlanmak isteyecektir. Buna binaen Sırbistan'ın, Çin ile savunma bağlamında aktif işbirliğini sürdürerek, jeopolitik konumu daha da aktif bir biçimde kullanıp, sağlam temeller üzerine kurulu bir strateji izleyeceği tahmin edilmektedir. Siyasi ve ekonomik ilişkilerine binaen daha yoğun bir Sırp-Çin işbirliği, Sırbistan'ın Balkanlar nezdinde bölgesel dengelere daha aktif ve müdahaleci bir tutum benimsemesine de yol açma ihtimalini barındırmaktadır. Bu bölümde Sırbistan ve Çin arasındaki askeri ilişkiler

üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve AB arasındaki ikili ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.4 SIRBİSTAN-AB İLİŞKİLERİ

3.4.1. Sırbistan-AB İkili İlişkileri

1957'de (daha sonra AB'ne dönüşecek) Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından 1990'ların başında Yugoslavya'nın dağılmasına kadar, YSFC, AET ile ilişkiler geliştiren ilk sosyalist devlet olmuştur. Her iki taraftan gayri resmi teklifler gelmesine rağmen, Yugoslavya hiçbir zaman AET'nin tam üye ülkesi olmamıştır. AET ve daha sonra AB, Yugoslavya'nın dağılmasını, komşu topraklardaki insani krizi önleyememiş olmanın verdiği suçluluğunun bir nedeni olarak göstermiştir. Bu durum, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın oluşturulması için bir sıçrama tahtası işlevi görmüştür. 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında iki taraf arasındaki karşılıklı etkileşimler yoğunlaşmış, ancak Slovenya ve Hırvatistan'daki savaşlar nedeniyle ikili ilişkilerde elde edilen tüm ilerlemeler 25 Kasım 1991'den itibaren sekteye uğramıştır. Yugoslav Savaşları öncesinde Yugoslavya, AET'nin Cezayir'den hemen sonra Akdeniz bölgesindeki en büyük ikinci ticaret ortağı olmakla birlikte Yugoslavya'dan AET'na yapılan sanayi ithalatının %90'ı herhangi bir vergiye tabi değildir.⁴⁸⁴

Yugoslavya'nın dağılması neticesinde ortaya çıkan Sırbistan, diğer beş Batı Balkan ülkesiyle birlikte 2003'teki Selanik Avrupa Konseyi Zirvesi'nde potansiyel bir AB üyeliği adayı olarak belirlenmiştir. AK, Kopenhag (Aralık 2002) ve Brüksel'de (Mart 2003) vardığı sonuçları hatırlatarak, belirlenen kriterler çerçevesinde, Sırbistan'ın da dahil olduğu Batı Balkan devletlerinin, kabul edilmeleri halinde AB'nin ayrılmaz bir parçası olacağını belirterek, söz konusu ülkelerin Avrupa perspektifini tam ve etkin bir şekilde destekleme kararlılığını yinelemiştir.⁴⁸⁵ AB, Batı Balkanlar ile arasındaki ayrıcalıklı ilişkileri daha da güçlendirmeyi amaçlayan "Batı Balkanlar için Selanik Gündemi: Avrupa Entegrasyonuna Doğru İlerleme" eki de dahil olmak üzere Batı Balkanlar hakkındaki 16 Haziran 2003 tarihli Konsey kararlarını onaylamıştır. Böylece, AB Batı Balkanlar üzerine geliştirilen İstikrar ve Ortaklık Süreci ile, Batı

⁴⁸⁴ Benedetto ZACCARIA (2016), *The EEC's Yugoslav Policy in Cold War Europe 1968-1980*, Palgrave Macmillan, London, s.149

⁴⁸⁵ T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2003), *19-20 Haziran 2003 Selanik Zirvesi*, <https://www.mfa.gov.tr/selanik-zirvesi-19-20-haziran-2003.tr.mfa>, ET. 02.12.2021.

Balkan ülkelerinin gelecekteki katılımlarına kadar Avrupa rotasının çerçevesini şekillendirmiştir.⁴⁸⁶

AK, 21 Haziran 2003'de gerçekleştirilen AB-Batı Balkanlar Zirvesi toplantısını iki taraf için ortak hedefleri doğrultusunda ilerlemeleri için büyük bir fırsat olarak nitelendirmiştir. Zirvede kabul edilen bildirme ile AK, Selanik Gündemi ile birlikte, Batı Balkan ülkelerinin Birliğe yaklaşması ve sonrasında entegrasyonu hakkındaki yapısal reform çabalarını yönlendirmek ve bu çabalara AB desteğini artırmak için İOA çerçevesinde sağlam temeller atmayı hedeflemiştir.⁴⁸⁷ Ekim 2004 Avrupa Konseyi kararları, İOA için gereken süreci başlatmıştır. Bir yıl sonrasında Ekim 2005 tarihinde İOA için iki taraflı müzakereler başlatılmıştır. Buna ek olarak, 3 Mayıs 2006 tarihinde başlatılan İOA müzakereleri, EYUCM ile Yugoslav Savaşlarında insanlık ve savaş suçları işleyen kişilerin tespit ve teslim edilmesi üzerine işbirliği konusunda ilerleme sağlanamaması nedeniyle ertelenmiştir. 13 Haziran 2007 tarihine gelindiğinde, Sırbistan ile İOA müzakereleri, Sırbistan'ın EYUCM ile tam işbirliğini sağlama konusundaki açık taahhüdünün ardından yeniden başlatılmıştır.⁴⁸⁸

İOA, AB ile Sırbistan arasındaki ilişkileri münhasıran belirlemektedir. Buna göre İstikrar ve Ortaklık Süreci, Sırbistan'ın demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü güçlendirme çabalarını desteklemek Sırbistan'da siyasi, ekonomik ve kurumsal istikrarın yanı sıra bölgenin istikrarına katkıda bulunmak, AB ile Sırbistan arasında yakın siyasi ilişkilerin geliştirilmesine izin vererek siyasi diyalog için uygun bir çerçeve sağlamak, yasalarını AB yasalarına daha uygun hale getirmek de dahil olmak üzere, Sırbistan'ın ekonomik ve uluslararası işbirliğini geliştirme çabalarını desteklemek, Sırbistan'ın işleyen bir piyasa ekonomisine geçişi tamamlama çabalarını desteklemek, uyumlu ekonomik ilişkileri teşvik etmek ve AB ile Sırbistan arasında kademeli olarak bir serbest ticaret alanı geliştirmek, ve son olarak, bu anlaşmanın kapsadığı tüm alanlarda bölgesel işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Wim VAN MEURS (2003), "The Next Europe: South-Eastern Europe After Thessaloniki", *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, C. 6, S. 3, s. 13.

⁴⁸⁷ Jelica MINIC (2007), "Reforms, Democratization and European Integration of Serbia", *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, C. 16, S. 2, s. 87.

⁴⁸⁸ Hedvig MORVAI-HORVAT (2008), "Serbia: The Last Car on Balkan Express", *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, C. 17, S. 1, s. 9.

⁴⁸⁹ Tobias FLESSENKEMPER ve Tobias BÜTOW (2011), "Building and Removing Visa Walls: On European Integration of the Western Balkans", *Sicherheit Und Frieden*, C. 29, S. 3, s. 166.

AB ile Sırbistan arasında Vize Kolaylığı ve Geri Kabul Anlaşmaları, iki taraf arasında vizesiz bir rejimin kurulmasına yönelik ilk adımı temsil eden bir tören ile 18 Eylül 2007 tarihinde imzalanmıştır. İki anlaşmadan ilki olan Vize Kolaylığı Anlaşması, vize prosedürünü basitleştirip, vize alma maliyetlerini azaltarak, hangi kategorideki kişilerin daha uzun süre vizeye sahip olabileceğini belirlemekle birlikte, ücretsiz vizeye sahip kişi kategorilerini belirtmektedir. Öte yandan, Geri Kabul Anlaşması'nın amacı, herhangi bir AB üyesinin veya Sırbistan'ın topraklarına giriş, kalma veya ikamet koşullarını yerine getirmeyen veya artık yerine getiremeyen kişilerin kimliklerinin belirlenmesi ve güvenli bir şekilde geri dönüşü için hızlı ve etkin prosedürler oluşturmaktır. Sırbistan ile AB arasında Vize Kolaylığı ve Geri Kabul Anlaşmaları 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 19 Aralık 2009 tarihinde Schengen ülkelerine seyahat eden Sırlar için vize şartı kaldırılmıştır.⁴⁹⁰

AK'nin 18 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan için gözden geçirilmiş Avrupa ortaklığını kabul etmesinin ardından, AB Bakanlar Konseyi, 29 Nisan 2008 tarihinde henüz bağımsızlığını ilan etmemiş Kosova da dahil olmak üzere Sırbistan ile Avrupa Ortaklığı'nın içeriğini oluşturan ilkeler, öncelikler ve koşullara ilişkin kararı, 10 Haziran 1999 tarih ve 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı uyarınca kabul etmiştir. Avrupa Ortaklığı, Sırbistan'ı AB'ne entegrasyona hazırlamak için kısa (12-24 ay) ve orta vadeli (3-4 yıl) öncelikleri listelemektedir. Buna göre Avrupa Ortaklığı, İOA ve özellikle Geçici Anlaşma kapsamındaki gelecekteki yükümlülüklerle uyumun sağlanması, EYUCM ile tam işbirliğini sağlamak, Kosova ile ilgili konularda yapıcı işbirliğinin gerçekleştirilmesi, Anayasa ve anayasa hukukunun Avrupa standartlarına uygun olarak uygulanmasını temin edilmesi, kamu hizmeti ödeme sistemi de dahil olmak üzere kamu idaresi reformunun uygulanmasına yönelik çabalara devam edilmesi, iş hayatında şeffaf işe alım ve terfi ile profesyonellik ve hesap verebilirliği sağlanması, Avrupa'ya entegrasyon yapılarının güçlendirilmesi, kurumlararası işbirliğini ve dengeyi geliştirmek ve belirli politikalarda koordinasyonun sağlanmasına dikkat edilmesi, yargının işleyişini iyileştirmek, bağımsızlığını, hesap verebilirliğini, profesyonelliğini ve etkinliğini garanti altına alınması ile hakim ve savcılarının kariyer

⁴⁹⁰ Florian TRAUNER ve Imke KRUSE (2008), "EC Visa Facilitation and Readmission Agreements: A New Standard EU Foreign Policy Tool?", *European Journal of Migration and Law*, C. 10, S.1, s. 418.

gelişimi ve işe alımının teknik ve profesyonel kriterler çerçevesinde tutularak siyasi etkiden uzak tutulması, Anayasa Mahkemesi'nin düzgün işleyişinin sağlanması, her düzeyde yolsuzlukla mücadelenin hızlandırılması ve kapsamlı bir kamu mali kontrol sistemi geliştirilmesi, kamu maliyesinin kullanımında şeffaflığın ve hesap verebilirliğin artırılması, özelleştirme veya uygun olduğunda kamuya ait ve devlete ait işletmelerin tasfiye sürecinin tamamlanması gibi hususlarda Sırbistan'ı sorumlu tutmaktadır.⁴⁹¹

Söz konusu gelişmeler üzerine Sırbistan, 22 Aralık 2009 tarihinde AB'ne resmi olarak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bunun üzerine, 1 Şubat 2010 tarihinde AB ile Sırbistan arasındaki Geçici Ticaret Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Sonrasında, 14 Haziran 2010 tarihinde AB üyesi devletlerin yasama organları, AB ile Sırbistan arasındaki İOA'nın onaylanmasını başlatma kararını kabul etmişlerdir. Dahası, AB Dışişleri Bakanları Konseyi, Sırbistan'ın üyelik başvurusunun değerlendirilmek üzere Avrupa Komisyonu'na iletilmesi kararını 25 Ekim 2010 tarihinde kabul etmiştir.⁴⁹²

Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle, Sırbistan'ın AB üyelik başvurusuna ilişkin görüş hazırlamak üzere Sırbistan'a gönderilen AB üyeliği için aday statüsü kazanma şartlarından biri sayılan Avrupa Komisyonu Anketini 24 Kasım 2010 tarihinde dönemin Sırbistan Başbakanı Mirko Çvetkoviç'e sunmuştur. Söz konusu anketi, 31 Ocak 2011 tarihinde Çvetkoviç, Sırbistan'ın AB üyelik başvurusuna ilişkin görüş hazırlamak üzere Sırbistan'a gönderilen Avrupa Komisyonu Anketi'ni yanıtlayarak Füle'e teslim etmiştir. 22 Nisan 2011 tarihinde Sırbistan, Avrupa Komisyonu'nun Ek Sorularına verilen yanıtların son kısmını göndermiştir. Buna ek olarak, 12 Ekim 2011 tarihinde Avrupa Komisyonu, Sırbistan'a AB üyelik adaylığı statüsü verilmesini tavsiye ettiği yıllık Genişleme Paketini sunarak, Belgrad'ın Kosova ile ilişkilerini normalleştirme aşamasında daha fazla ilerleme kaydetmesi halinde Sırbistan ile müzakerelerin başlatılmasını salık

⁴⁹¹ Bhawna SHARMA (2013), "The European Union – Candidates for Accession: A Political Analysis", *The Indian Journal of Political Science*, C. 74, S. 3, s. 588.

⁴⁹² Wolfgang TIEDE (2007), "Croatia and Serbia on Their Road to EU Accession – Halfway There?", *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, C. 10, S. 1, s. 15.

vermiştir.⁴⁹³ Böylece, 1 Mart 2012 tarihine gelindiğinde AK, Sırbistan'a AB üye adaylığı statüsünü vermiştir.⁴⁹⁴

AP, 19 Nisan 2013 tarihinde Sırbistan'ın AB entegrasyonunda kaydettiği ilerlemeye ilişkin raporu kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu, 22 Nisan 2013 tarihinde önceki tavsiyelerine binaen Sırbistan ile katılım müzakerelerinin başlatılmasını tavsiye etmiştir. Avrupalı liderler, 28 Haziran 2013 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen toplantıda, 2014 yılının Ocak ayında Sırbistan ile katılım müzakerelerine başlama kararı almıştır. AB Konseyi, 22 Temmuz 2013 tarihinde AB üye devletlerinde İOA onayının tamamlandığını doğrulamıştır. Sırbistan'ın AB'ye katılım müzakerelerinin resmi başlangıcını belirleyen Birinci Hükümetlerarası Konferans 21 Ocak 2014 tarihinde Brüksel'de düzenlenmiştir. Mali kontrole ilişkin 32. faslın ve Belgrad-Priştine ilişkilerinin normalleştirilmesine ilişkin 35. faslın açılışını belirleyen İkinci Hükümetlerarası Konferans 14 Aralık 2014 tarihinde Brüksel'de düzenlenmiştir. Yargı ve temel haklar ile ilgili 23. faslın ve adalet, özgürlük ve güvenlikle ilgili 24. faslın açılışını belirleyen Üçüncü Hükümetlerarası Konferans 18 Temmuz 2016 tarihinde Brüksel'de düzenlenmiştir. 13 Aralık 2016 tarihinde müzakerelerin 5. ve 25. fasıllarının açılmasına ilişkin karar Brüksel'de düzenlenen Dördüncü Hükümetlerarası Konferans'ta alınmıştır. 27 Şubat 2017 tarihinde 20. ve 26. müzakere fasıllarının açılmasına ilişkin karar Brüksel'deki Beşinci Hükümetlerarası Konferans'ta alınmıştır.⁴⁹⁵

20 Haziran 2017 tarihinde 7 ve 29'un müzakere fasıllarının açılmasına ilişkin karar Lüksemburg'daki Altıncı Hükümetlerarası Konferans'ta alınmıştır. Sırp Ulusal Meclisi, Avrupa Entegrasyon Bakanlığı'nı kuran Bakanlıklar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'u 26 Haziran 2017 tarihinde kabul etmiştir. Bakanlık, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 27 Haziran 2017 tarihinde Sırbistan Hükümeti Avrupa Entegrasyon Ofisi'nin ortadan kalktığı andan itibaren faaliyetlerine başlamıştır. Müzakerelerin 6. ve 30. fasıllarının açılmasına ilişkin karar Brüksel'deki

⁴⁹³ Jelena SUBOTIC (2011), "Europe Is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans", *International Studies Quarterly*, C. 55, S. 2, s. 318.

⁴⁹⁴ George ASPRIDIS ve Marina PETRELLI (2012), "When the EU Met the Western Balkans: Ready for the Wedding?", *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, C. 15, S. 1, s. 16.

⁴⁹⁵ Jovan BAZIC (2019), "Relations of Serbia and the European Union: Socio-Historical Determinants and The Contemporary Political Issues", *Politeja*, C. 1, S. 60, s. 311.

Yedinci Hükümetlerarası Konferans 11 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır. 25 Haziran 2018 tarihinde 13. ve 33. müzakere fasıllarının açılmasına ilişkin karar Lüksemburg'daki Sekizinci Hükümetlerarası Konferansta alınmıştır. Brüksel'de 27 Haziran 2019 tarihinde düzenlenen Onuncu Hükümetlerarası Konferansta 9. müzakere faslının açılmasına ilişkin karar alınmıştır. Brüksel'deki On Birinci Hükümetlerarası Konferansta Müzakere 4. Faslın açılmasına ilişkin karar 10 Aralık 2019 tarihinde verilmiştir.⁴⁹⁶

Sırbistan'ın AB'ne katılımının önündeki en büyük engel, 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan eden Kosova ile gergin ilişkisidir. Bu nedenle Sırp hükümeti, Kosova'nın statüsünün AB müzakereleriyle bağlantılı olmaması gerektiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Eylül 2012'de, AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Stefan Füle, AB'nin Sırbistan'ın Birliğe katılmadan önce Kosova'yı tanımada ısrar edeceğini yalanlamıştır. 19 Nisan 2013'te Kosova ve Sırbistan hükümetleri, ilişkileri normalleştirme yolunda önemli bir adım olarak görülen ve Sırbistan ile AB katılım müzakerelerinin başlamasını sağlayan Brüksel Anlaşması'nı imzalamışlardır. Kasım 2013'te Kosova Dışişleri Bakanı Enver Hocaç, Sırbistan'ın önce kabul edilmesi halinde Kosova'nın üyeliğini veto edebilecekleri endişeleri nedeniyle AB'nin Kosova ve Sırbistan'ın katılımını aynı anda onaylaması gerektiğini öne sürmüştür. Ancak belirtilen çekincelere rağmen Sırbistan'ın üyelik müzakereleri durdurulmamıştır. Mart 2021'de AP, diğer faktörlerin yanısıra Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesinin “AB üyeliği için bir öncelik ve bir gereklilik” olduğunu vurgulayan Sırbistan'ın üyelik süreci üzerine hazırlanan bir raporu kabul etmiştir.⁴⁹⁷

Daha önceki başlıklar altında değinildiği üzere Sırbistan, dış politikasını dört sütun kapsamında geliştirip uygulamaktadır. Bunlardan sonuncusu olan AB ile ilişkiler, ABD, Rusya ve Çin ile olduğu gibi edilgenlik arz etmektedir. Bu durumun AB nezdindeki birinci nedeni, Sırbistan'ın kuzey, kuzeybatı, kuzeydoğu ve doğudaki komşularının tamamının AB üyesi olmasından kaynaklanmaktadır. Sırbistan diğer taraftan, AB üyesi komşuları arasında sıkışmamak ve ekonomik getirilerinden dolayı AB üyeliğini dış politikasında birinci önceliğe yerleştirmiştir. AB'ne olası bir üyelik

⁴⁹⁶ agm s. 320.

⁴⁹⁷ Heather A. CONLEY ve Dejana SARIC (2021), “The Serbia-Kosovo Normalization Process: A Temporary U.S. Decoupling”, *Center for Strategic and International Studies*, C. 1, S.1, s. 3.

durumunda Rusya ve Çin gibi büyük devletlere karşı bir dengeleyici unsur elde edecek olan Sırbistan, ileride AB üyeliğinden de ABD'ne karşı aynı hedefle faydalanmak amacı güdebilir. Bir yandan da, AB üyeliğini gündemde tutan Sırbistan, çoğu AB ülkesinin üye olduğu NATO'dan uzak durarak Rusya ile arasını yakın tutmaya çalışacaktır.

Sırbistan küçük bir devlet olarak AB üyeliğine kabul edilmesi ihtimalinde, *band-wagoning* yani eklemleme sürecini tamamlayarak, ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçler ve AB ile NATO dışında kalan diğer bölge devletleri karşısında daha avantajlı bir konuma erişecektir. Olası AB üyeliğinde Sırbistan, üye devletlerin faydalandığı tüm getirileri kullanarak ulusal çıkarlarını korumak noktasında daha geniş imkanlara sahip olacak ve bölgesel bağlamda Balkanlar ve Doğu Avrupa'da daha geniş bir etki alanı oluşturma potansiyeline erişecektir. Buradan hareketle Sırbistan, AB'nin yürüttüğü tüm uluslararası faaliyetlerde varlık gösterebilecek ve söz konusu faaliyetlerin biçimlendirilmesinde söz hakkına sahip olacaktır.

Diğer taraftan Sırbistan, elde etmesi muhtemel AB üyeliğininin getirdiği avantajları Rusya ve Çin gibi AB dışı aktörlerin de faydalanacağı şekilde sahaya sürmesi halinde, gerek AB içindeki etki alanını genişletmek, gerek söz konusu AB dışı aktörlerin nezdinde de konumunu berkitme potansiyeline sahip olabilecektir. Dahası Sırbistan, AB üyeliğine ilişkin süreci sorunsuz bir biçimde tamamladığı takdirde, küçük devletlere özgü algılanan tehditler karşısında denge politikası yürütme bağlamında daha güçlü bir pozisyonda yer alacaktır. Bununla birlikte, muhtemel AB üyeliği neticesinde Sırbistan, küçük devletlerin dış politikalarına özgü bir diğer uygulama olan *sheltering* yani sığınma politikasında da başarı sağlayarak, ABD, Rusya ve Çin ile olan ikili ilişkilerinde önemli bir koz elde etmiş sayılacaktır. Bu bölümde Sırbistan ve AB arasındaki ikili ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve AB arasındaki ekonomik ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.4.2. Sırbistan-AB Ekonomik İlişkileri

31 Mart 2005 tarihinde Brüksel'de Sırbistan, AB ile tekstil ürünleri ticaretine ilişkin bir anlaşma imzalamıştır. Bu belge, Sırbistan'ın AB ile imzaladığı ilk ticaret anlaşmasını temsil etmekle birlikte, anlaşma uyarınca Sırbistana herhangi bir gümrük

sınırlaması olmaksızın AB'nin tekstil pazarına tam erişim hakkı verilmektedir. Diğer taraftan, Güneydoğu Avrupa Enerji Topluluğu'nun Kurulmasına Yönelik Anlaşma, 25 Ekim 2005 tarihinde Atina'da Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve Kosova'daki Geçici Yönetim Misyonu temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Bu Anlaşma, taraflar arasında yer alan elektrik enerjisi ve doğal gaz piyasasını tanımlanmasında ve değerlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Anlaşma kapsamında, sınır ötesi enerji ticareti için birleşik, istikrarlı ve düzenleyici bir çerçeve böylece yaratılarak imzacı ülkeler arasında enerji sektöründe çevreyi korumaya yönelik ve rekabetle ilgili geçerli genel kuralları kabul edilmiştir. Avrupa'nın bu bölgesinde GAET, önümüzdeki 15 yıl içinde 21 milyar euroyu aşan yatırımları göreceğ olan 150 milyon insanı aşkın bir pazara yayılmıştır. GEAT, AB'ne resmen katıldığında, OPEC ve IAEA'dan sonra en büyük üçüncü enerji topluluğunu oluşturacaktır.⁴⁹⁸

Öte yandan, Avrupa Ortak Havacılık Alanı Anlaşması veya Açık Semalar Anlaşması, Sırbistan, AB, Batı Balkan ülkeleri, İzlanda ve Norveç arasında 29 Haziran 2006'da imzalanmış, SUM tarafından 13 Mayıs 2009 tarihinde onaylamıştır. Açık Semalar Anlaşması'nın uygulanması, Sırbistan'ın AB'ne katılımının koşullarından birisi olmakla birlikte, düşük maliyetli havayollarının Sırbistan'a gelişinde önemli katkılar sağlamıştır. AB bu projeyi 2004 yılında başlatmıştır. Anlaşmanın temel amacı, Avrupa hava sahasında ulusal sınırları ortadan kaldırmaktır. Bu bağlamda Avrupa kıtasal hava sahasının sınırlara bölünmesi, bir dizi kontrolden geçilmesi ile daha fazla yakıt ve zaman harcanması nedeniyle havayollarının verimliliğini olumsuz etkilemiştir.⁴⁹⁹

Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması 2006 yılında, Bükreş'te BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı uyarınca Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Moldova, Romanya, Karadağ, Sırbistan ve Kosova'daki Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu tarafından imzalanmıştır. 2007 yılı sonunda, Anlaşma tüm imzacı ülkelerde yürürlüğe girmiştir. Batı Balkan ülkeleri,

⁴⁹⁸ Milan SIMURDIC (2009), "The Energy Community – EU Energy Enlargement?", *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, C. 18, S. 3, s. 58.

⁴⁹⁹ Peter JONES (2014), "Into Force and Into the Future", *İçinde, Open Skies: Transparency, Confidence-Building, and the End of the Cold War*, Ed. Peter Jones, s. 159, Stanford University Press, Redwood City.

bölgede serbest ticaret bölgesi oluşturarak, ortak bir ekonomik politikaya öncülük edebileceklerini ve tüm bölgenin geleceği için sorumluluk üstlenebileceklerini göstererek ekonomik kalkınmayı ana hedef olarak seçmişlerdir. Dahası, OASTA, bölgenin Avrupa perspektifinin altını çizerek, bölge ülkelerinin AB'ne katılım yönündeki kararlılıklarının bir göstergesi olarak gösterilmektedir.⁵⁰⁰ Orijinal anlaşmanın taraflarını oluşturan Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya halihazırda AB'ne katılmaları nedeniyle OASTA'dan ayrılmışlardır. Bu nedenle, OASTA'nın Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi çerçevesinde ikili serbest ticaret anlaşmaları örüntüsünü tamamlamış olan diğer Balkan devletlerini kapsayacak şekilde genişletilmesine karar verilmiştir.⁵⁰¹

Ayrıca, 6 Nisan 2006'da Bükreş'teki Güneydoğu Avrupa Başbakanları Zirvesi'nde, OASTA'nın Arnavutluk, Bosna-Hersek, Moldova, Sırbistan, Karadağ ve Kosova adına UNMIK'e genişletilmesine ilişkin ortak bir bildirme kabul edilmiştir. Söz konusu Zirve'de Ukrayna'nın katılımı da tartışılmıştır, ancak bu konuda herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Yeni ve genişletilmiş anlaşma, 9 Kasım 2006'da Brüksel'de paraflanarak 19 Aralık 2006'da Bükreş'teki Güneydoğu Avrupa Başbakanları Zirvesi'nde imzalanmıştır. Anlaşma, Arnavutluk, Kosova, Moldova, Karadağ ve Makedonya için 26 Temmuz 2007, Hırvatistan için 22 Ağustos, Sırbistan için 24 Ekim ve Bosna-Hersek için 22 Kasım 2007'de yürürlüğe girmiştir.⁵⁰²

Anlaşmanın amacı, 31 Aralık 2010 tarihine kadar bölgede bir serbest ticaret bölgesi kurulması idi, fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. Kosova'nın 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra UNMIK, Kosova'yı tüm OASTA toplantılarında temsil etmeye devam etmiştir. 2008'in sonunda Kosova gümrük pullarında, UNMIK ibaresini Kosova Cumhuriyeti ifadesi ile değiştirmiştir. Bu olay sonucunda, Kosova'yı resmen tanımayan Sırbistan ve Bosna'dan bir ticaret ablukası gerçekleşmiştir. Priştine hükümeti, cevaben Sırbistan'dan yapılan ithalata yönelik abluka uygulayarak misilleme yapmıştır. Tırmanan olayların iki taraf arasındaki

⁵⁰⁰ Radmila DRAGUTINOVIC-MITROVIC ve Predrag BJELIC (2015), "Trade Regimes and Bilateral Trade in the EU Enlargement Process: Focus on the Western Balkans", *Acta Oeconomica*, C. 65, S. 2, s. 261.

⁵⁰¹ agm s. 267.

⁵⁰² Sabrina Petra RAMET (2020), "A Socio-Political Overview of Post-Socialist Southeastern Europe Today", *Insight Turkey*, C. 22, S. 1, s. 157.

tansiyonu yükseltmesi nedeniyle, Temmuz 2011'de sınır karakollarında çatışmalar yaşanmıştır.⁵⁰³

Sırbistan, AB ile ticari ve ekonomik entegrasyondan önemli ölçüde yararlanmışır. AB Sırbistan'ın geleneksel ticaret ortağı olmakla birlikte, 2020'deki toplam ticaretinin %61'inden fazlasını oluşturan ana ticaret ortağıdır. Sırbistan'ın AB'ye ihracatının değeri 2009'da yaklaşık 3,2 milyar Euro'dan 2020'de 11 milyar Euro'ya neredeyse dört katına çıkmıştır. Sırbistan'ın AB'ye ihracatı, AB'den yapılan ithalata oranla daha hızlı bir büyüme sergilemektedir. İkili ticarete ise Sırbistan'ın ihracat bağlamında AB'ye yapılan ihracatın seviyesi 2009'da %48'den 2020'de %82'nin üzerine çıkarak yapılan ithalata kıyasla kapsamı gittikçe artmaktadır. Bu bağlamda AB'den yapılan ithalatın %82'sinin bedeli Sırbistan'ın AB'ye ihracatı tarafından karşılanmıştır. İkili ticari ilişkiler bağlamında özellikle Almanya, İtalya ve Macaristan gibi AB üye ülkeleri geleneksel olarak, Sırbistan'ın en önemli ticaret ortakları listesinin başında gelmekle birlikte, Sırp ürünleri için bir diğer önemli ihracat noktası olarak Romanya da listede yerini almaktadır. Sırbistan, 2020'de toplam ihracatın neredeyse %13'ünü tek başına Almanya'ya ve %8,4'ünü İtalya'ya ihraç etmiştir. İthalat noktasında ise, Sırbistan 2020'de tüm ithalatının %13'ünden fazlasını Almanya'dan ve %8,4'ünü İtalya'dan temin etmiştir.⁵⁰⁴

Tarım ürünleri ticareti ile ilgili olarak, Sırbistan AB'ne kıyasla ihracat fazlası vermektedir. İkili ticari ilişkiler kapsamında Sırp tarafındaki artış, 2020'de 524 milyon euro'nun üzerine çıkarak zirveye ulaşmıştır. AB pazarı, Sırbistan'ın tarımsal ihracatının yarısından fazlası AB'ye sevk edildiğinden, Sırp tarım ürünleri için en önemli ihracat noktasını temsil etmektedir. 2020'de Sırbistan'ın AB'ye yaptığı tarımsal ihracat, Sırbistan'ın toplam tarımsal ihracatının %52'sini oluşturmuştur. Sırbistan'ın AB'ye tarım ürünleri ihracatı, 2009'da 640 milyon euro'dan 2020'de 1.8 milyar euro'ya çıkarak son on yılda neredeyse üç katına çıkmıştır. Öteki taraftan, Sırbistan'ın AB'den tarım ürünleri ithalatı önceki on yılda istikrarlı bir artış göstererek 2009'da 440 milyon euro'dan 20'de 1,3 milyar euro'yu aşmıştır.⁵⁰⁵

⁵⁰³ agm s. 160.

⁵⁰⁴ Wolfgang TIEDE 2007 agm. s. 24.

⁵⁰⁵ Walter KEMP (2021), "Stuck in the EU's Eternal Waiting Room: The Western Balkans, Organized Crime and Corruption", *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, C.1, S. 19, s. 197.

Tablo 5: Sırbistan'ın AB ve Diğer Ortakları ile İhracat ve İthalat Verileri⁵⁰⁶

Sırbistan Ulusal Bankası'na göre AB'den gelen doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), 2010'dan 2020'ye kadar on bir yıl içinde Sırbistan'a gelen toplam DYY'nin neredeyse %68'ini oluşturmuştur. Mutlak anlamda, AB ülkelerinden gelen DYY, son on bir yılda 17.5 milyar euro'ya ulaşmıştır. AB'den gelen şirketler, önceki on yılda Sırbistan'ın önde gelen yatırımcıları olmuştur. Bu şirketler Sırp ekonomisine verimlilik, modern teknoloji ve teknik bilgi getirerek birçok Sırp vatandaşına istihdam sağlamışlardır. Bu da Sırp ekonomisinin üretkenliğini ve rekabet gücünü önemli ölçüde artırmış, ihracat potansiyelini, bütçe gelirlerinin önemli seviyede artış göstermesine neden olmuş ve ekonomik büyüme sağlamıştır. Sonuç olarak, Sırbistan pazarının AB'den şirketlere açılması tüketiciler için çeşitli seçenekler ve daha düşük fiyatlar meydana getirmiştir.⁵⁰⁷

AB ile serbest ticaret, ortaklık ve vize serbestisi kapsamlarında anlaşmalar imzalayarak, kendi vatandaşlarına AB ülkelerinde az miktarda nüfuz edinme politikası uygulayan Sırbistan, diğer taraftan azımsanamayacak derecede ihtiyaç duyduğu doğrudan yabancı yatırımı da toprakları içerisine çekmeye çalışmaktadır. Dahası Sırbistan, Balkanlar üzerinde bulunan Türk Akımı ve Balkan Akımı gibi doğalgaz boru hatlarının sınırlarından geçmesini AB'ne karşı önemli bir koz olarak kullanmayı

⁵⁰⁶ EU IN SERBIA (2021), *Serbia-EU Trade*, <https://europa.rs/trade/?lang=en>, ET. 03.12.2021.

⁵⁰⁷ Robert E. HUNTER (2002), *The European Security and Defense Policy: NATO's Companion - Or Competitor?*, RAND Corporation Publications, Santa Monica, s.47

düşünmektedir. Sırbistan, son dönemde yaşanan gelişmeler ışığında, kapasitesi ölçüsünde, Çin ile olan ilişkilerini Rusya'ya, Rusya olan ilişkilerini AB'ne ve AB ile olan ilişkilerini hem Rusya hem de Çin'e karşı birer denge unsuru veya koz olarak kullanmaya çalışarak, küçük devletlere özgü dış politika davranışı sergilemektedir.

Sırbistan, Rusya ile gerçekleştirdiği enerji koridoru ve Çin ile uygulamaya geçireceği ticaret yollarını kullanarak AB ile ticaretinde daha etkin bir konuma yerleşmek üzere gerekli adımları atmaya devam edecektir. Bunun yanısıra, Çin ve Rusya tarafından gerçekleştirilen yatırımların da etkisiyle Sırbistan, muhtemel AB üyeliği gerçekleştiğinde Balkanlar ve Doğu Avrupa nezdinde önemli bir ticaret ve ulaşım merkezine dönüşecek şekilde politikalar uygulamayı sürdürecektir. Dahası Sırbistan, en önemli ticaret ortakları olan komşu AB ülkeleri ile daha sıkı işbirliğine giderek, ticaret hacmini elindeki imkanlar çerçevesinde genişletmek üzere söz konusu ülkeler ile AB üyeliğinin getirdiği avantajlar dahilinde hareket edecektir. Bu bölümde Sırbistan ve AB arasındaki ekonomik ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve AB arasındaki askeri ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.4.3. Sırbistan-AB Askeri İlişkileri

AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, AB'nin önemli bir küresel aktör olarak rolünü teyit etmek amacıyla oluşturulan AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın bir parçasıdır. OGSP, kriz yönetimi, çatışma önleme ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması, sivil ve askeri kabiliyetlerin yanı sıra siyasi, diplomatik, yasal, kalkınma, ticari ve ekonomik araçlar da dahil olmak üzere, AB'nin kriz yönetimine yönelik kapsamlı yaklaşımının ayrılmaz bir parçasıdır. Etkili kriz yönetimi için gerekli olan bu kadar geniş bir araç yelpazesi, AB'yi diğer uluslararası aktörlere göre benzersiz bir konuma yerleştirmektedir. Dünya ve Avrupa, yeni güvenlik sorunlarıyla ve her zamankinden daha karmaşık ve güvensiz bir ortamla karşı karşıya olduğundan, AB, OGSP'nin daha fazla geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla önceki dönemlerde adımlar atmıştır.⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ EUROPEAN UNION EXTERNAL ACTION SERVICE EUEAS (2021), *The Common Security and Defence Policy - CSDP*, https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp_en, ET. 03.12.2021.

Oluşumun temeli, Haziran 2016 tarihli Avrupa Birliği Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Strateji Belgesi ile atılmıştır. Güvenlik ve Savunma Uygulama Planı'nın kabul edilmesinden sonra, aşağıdaki stratejik önceliklerle daha somut bir detaylandırma izlenmiştir; dış çatışmalara ve krizlere müdahale, ortak savunma kapasitesi oluşturmak; AB vatandaşlarının korunması gibi eylemlerin uygulanması gündeme getirilmiştir. AB, Aralık 2016'da birbiriyle bağlantılı üç bileşenden oluşan bir Savunma Paketi ortaya koymuştur, bunlar sırasıyla; Güvenlik ve Savunma Uygulama Planının Uygulanması, Avrupa Savunma Eylem Planı ve AB-NATO ilişkilerinin güçlendirilmesinden oluşmaktadır. OGSP bünyesinde bugüne kadar 38 kriz yönetimi operasyonu yürütülmüştür. Halihazırda, altı askeri operasyon ve 11 sivil misyon olmak üzere 17 operasyon aktif konumdadır. Bu operasyonlar, barışı koruma, çatışmaları önleme ve uluslararası güvenliği güçlendirmenin yanı sıra, hukukun üstünlüğünü teşvik etmek ve insan kaçakçılığı ile korsanlıkla mücadeleye yönelik destek vermeye yöneliktir.⁵⁰⁹

31 numaralı müzakere faslı kapsamındaki yükümlülüklerle uygun olarak Sırbistan, AB'nin OGSP kapsamında AB kurumları ve üye devletler ile yüksek düzeyde işbirliği gerçekleştirmektedir. Sırbistan, askeri bağlamda neredeyse tüm politika alanlarında aktif olarak yer almakta, böylece AB'ye güvenilir ve sadık bir ortak görünümü sergileyerek katılmayı amaçlamakla birlikte, küresel barış ve güvenliğe katkıda bulunma konusunda aktif olarak sahada bulunmayı hedeflemektedir. OGSP'na katılarak Sırbistan, eşzamanlı olarak operasyonel kapasitesini geliştirerek, AB üye devletleri ile birlikte çalışabilirliği artırmak ve ulusal askeri sanayi ve araştırma potansiyeline destek sağlamayı ummaktadır. Sırbistan, AB'nin Küresel Stratejisi ve Güvenlik ve Savunma Uygulama Planı - Avrupa Savunma Eylem Planı'nın kabul edilmesi yoluyla başlatılan AB'deki tüm değişiklikleri OGSP'yi güçlendirme amacıyla desteklemektedir; Koordineli Yıllık Savunma İncelemesi gibi mekanizmalar, Sırbistan'ın aktif olarak takip ettiği ve desteklediği, katılmaya da hazır olduğu proje ve girişimlerdir.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ EU PARLIAMENT (2021), *Common Security and Defence Policy*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/159/common-security-and-defence-policy>, ET. 03.12.2021.

⁵¹⁰ EUROPEAN COMMISSION (2021), *Common Security and Defence Policy*, https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/common-security-and-defence-policy-csdp_ro, ET. 03.12.2021.

Sırbistan'ın OGSP'ye işbirliğini geliştirmesinin ve aktif katılımının temeli, 2011 yılında AB ile bu alanda önemli anlaşmalar imzalanarak oluşturulmuştur. Birincisi, AB ile Sırbistan arasında, gizli bilgilerin aliverişi ve korunmasına yönelik güvenlik prosedürlerine ilişkin anlaşma 26 Mayıs 2011'de imzalanan ve 1 Ağustos 2012'de yürürlüğe giren anlaşmadır. İkincisi, AB ile Sırbistan arasında, Sırbistan'ın AB kriz yönetimi operasyonlarına katılımı için bir çerçeve oluşturan 8 Haziran 2011, 1 Ağustos 2012'de yürürlüğe giren anlaşmadır. Bu Anlaşmaların imzalanmasıyla, Sırbistan'ın OGSP bünyesinde çok sayıda farklı eylem alanına dahil edilmesi için yasal zemin oluşturularak AB'ne yönelik gerekli güven oluşturulmaya çalışılmıştır.⁵¹¹

Sırp Ordusu halihazırda 17 AB üyesi ile AB tarafından yürütülen üç adet çok uluslu operasyonuna katılım sağlamaktadır. Birincisi, 25 Nisan 2012 itibarıyla 6 üye devletin katıldığı ve Somali Silahlı Kuvvetleri'ni eğitmekle görevli Somali ABEM'dur.⁵¹² İkincisi, eski adıyla ABDK⁵¹³ Somali yeni adıyla Atalanta Operasyonu⁵¹⁴ olarak bilinen 6 Nisan 2012 itibarıyla 4 üye devletin katıldığı harekattir. Söz konusu harekatta Sırbistan, hem Harekat Karargahı'na hem de Kuvvet Karargahı'na kurmay subaylar temin etmiştir. Üçüncüsü, 15 Aralık 2016 itibarıyla katılan 7 AB üyesinin katıldığı ve Orta Afrika Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerini eğitmekle görevli ABEM OAC'dir.⁵¹⁵

Sırbistan'ın bölgesel ve küresel güvenliğe aktif olarak katkıda bulunma çabaları ve dış politikası ve güvenlik ile savunma politikasına yönelik 31 numaralı müzakere faslı kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak, sivil yapıların katılımını sağlamak için yasal ve kurumsal bir çerçeve oluşturmaya çalışan çok uluslu operasyonlara katılım sürdürülmektedir. Bu bağlamda SUM'da Sivillerin Barışı

⁵¹¹ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2021), *EU Common Security and Defence Policy*, <https://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/security-policy/eu-common-security-and-defense-policy>, ET. 03.12.2021.

⁵¹² Avrupa Birliği Eğitim Misyonu (ABEM) Somali, Avrupa Birliği ülkelerinden askeri yetkililer tarafından yürütülen Somali Silahlı Kuvvetlerine yönelik bir eğitim operasyonudur.

⁵¹³ Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri

⁵¹⁴ Resmi adı Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri-Somali olan Atalanta Operasyonu, Afrika Boynuzu açıklarında ve Batı Hint Okyanusu'nda denizde yürütülen ve AB tarafından gerçekleştirilen ilk deniz harekati olan ve korsanlığa karşı yürütülen bir askeri operasyondur. İngiltere'nin AB'den ayrılmasının bir sonucu olarak Londra'dan taşınan hareket merkezi şu anda İspanya'da yer alan Naval Station Rota'daki İspanyol Operasyon Merkezi'nde bulunmaktadır.

⁵¹⁵ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2021), *Serbia and the EU Common Security and Defence Policy*, <https://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/security-policy/eu-common-security-and-defense-policy>, ET. 03.12.2021.

Koruma Harekâtlarına Katılımına Dair Özel Kanun'un kabul edilmesi nedeniyle, Sırp Dışişleri Bakanlığı bünyesinde özel bir teşkilat biriminin oluşturulması planlanmaktadır.⁵¹⁶

Bu kapsamda oluşturulan ASA⁵¹⁷, savunma kabiliyetlerini ve savunma teknolojilerini geliştirmede, araştırma ve geliştirme çalışmaları ile birlikte, savunma teknolojisi ve ekipmanı pazarını güçlendirmede kilit role sahip bir AB B-birimidir. Sırbistan, farklı ASA girişimlerine ve programlarına katılarak, AB üye ülkeleri ile birlikte çalışabilirliği, askeri ve savunma kabiliyetini geliştirmeye, askeri sanayini ve ulusal kurumların araştırma potansiyelini yükseltmeye, SSK'nin teknolojik modernizasyonunu gerçekleştirmeye çabalamaktadır. Sırbistan, ASA ile 2013 yılında idari anlaşmalar imzalayan dört AB üyesi olmayan ülkeden biridir.⁵¹⁸ Sırbistan, AB savaş grubu konseptine, yani Bulgaristan, Ukrayna, Romanya ve (onların ifadesiyle) "Kıbrıs"ın üye olduğu ve Yunanistan liderliğindeki HELBROC Battlegroup'a⁵¹⁹ katılmıştır. Buna binaen Sırbistan, 2020'nin ilk yarısında askeri kapasitesini HELBROC Battlegroup hizmetine sunmuştur.⁵²⁰

Ekonomik bağlamda gerek ithalat ve gerek ihracat ortağı olması sebebiyle AB'ne bağımlı olan Sırbistan, ikili ticaret anlaşmaları imzalayarak AB karşısındaki küçük devletlere has edilgen konumunu bir avantaja çevirmek istemektedir. Diğer taraftan, AB üyesi olmamasına rağmen AB'nin OGSP'larına katılım sağlayarak AB perspektifinden değerini artırmak isteyecektir. Bunun temel sebebi, Sırbistan'ın küçük

⁵¹⁶ EUROPEAN COUNCIL (2020), *European Council Report on Serbia*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/serbia_report_2020.pdf, ET. 03.12.2021.

⁵¹⁷ Avrupa Savunma Ajansı ya da kısaca ASA, AB'nin savunma odaklı bir birimidir. Merkezi Belçika'nın başkenti Brüksel'de yer almaktadır. 12 Temmuz 2004 tarihinde Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası kapsamında kurulmuştur. ODGP kararına katılmama hakkını kullanan Danimarka dışında tüm AB üyesi ülkeler Avrupa Savunma Ajansı'na katılmış durumdadırlar. ASA'nın yürütme görevleri AK Genel Sekreterliği tarafından gerçekleştirilmektedir.

⁵¹⁸ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2021), *European Integration*, <https://www.mod.gov.rs/eng/5453/evropske-integracije-5453>, ET. 03.12.2021.

⁵¹⁹ HELBROC Battlegroup ya da Balkan Savaş Grubu, Yunanistan tarafından yönlendirilen bir AB Savaş Grubudur. HELBROC ismi, üye devletlerin, yani Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs'ın baş harflerinin kısaltmasından oluşmaktadır. HELBROC bu bağlamda Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs, Ukrayna ve Sırbistan'dan gelen askeri birliklerden oluşmaktadır. 2011 ve 2014'ün ikinci yarısındaki üçüncü ve dördüncü standby dönemlerinde, HELBROC'a Ukrayna katılırken, Sırbistan 2016'da katılmıştır.

⁵²⁰ TELEGRAF NEWS (2017), *Serbia Became a Part of the EU BATTLE GROUP: What is HELBROC?*, <https://www.telegraf.rs/english/2899520-serbia-became-a-part-of-the-eu-battle-group-what-is-helbroc>, ET. 03.12.2021.

devlet olması ve herhangi bir savunma paktına üye olmaması nedeniyle, küçük devletlerin klasik bir yöntemi olarak diğer küçük (AB üyesi olmayan) devletler ile benzer bir biçimde hareket ederek, güvenliğini sağlamayı amaçlamasıdır. Bununla birlikte Belgrad yönetimi, Çin'in bölgede artan ekonomik gücünü ve Rusya'nın halihazırda bölgede varlığını sürdüren yumuşak ve sert güç unsurlarını dikkate alarak AB'nin gözünde Sırbistan ile daha yakından gerçekleşecek işbirliği olanaklarının avantajlarını erişilebilir kılmak isteyecektir.

Küçük devletler ve özellikle Sırbistan, askeri bağlamda uluslararası işbirliği yapmak zorundalığını her geçen gün daha fazla hissetmektedirler. Bu bağlamda inceleme konusu olan Sırbistan, bu doğrultuda AB ile savunma mekanizmalarını geliştirerek, AB'ne bağlı askeri birlikler ile denizaşırı askeri faaliyetlere katılmaktadır. Bu gelişmenin altında yatan neden, Sırbistan'ın askeri bağlamda güçlü olduğunu göstererek gerek AB üyesi gerek AB üyesi olmayan devletler nezdinde kendini olduğundan daha güçlü gösterme çabasıdır. AB'nin HELBROC Battlegroup inisiyatifine katılarak, diğer küçük AB ülkeleri ve AB üyesi olmayan Ukrayna ile ortak savunma mekanizmaları oluşturan, Sırbistan, bu bağlamda öngörülebilir gelecekte kolektif Avrupa güvenliğine eklemlenerek *band-wagoning* uygulayarak AB güvenlik politikasındaki rolünü derinleştirmenin yollarını arayacaktır. Bu bölümde Sırbistan ve AB arasındaki askeri ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihi üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.5 SIRBİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.5.1 Sırbistan-Türkiye İlişkileri Tarihçesi

İki ülke arasındaki ilişkiler Orta Çağ'ın sonlarına kadar uzanmaktadır. 1371 Çirmen Muharebesi ve 1389'da Kosova Muharebesi'ni içeren bir dizi savaştan sonra, Sırp Despotluğu 1459'da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Osmanlı Sırbistan'ı üç buçuk yüzyıl boyunca doğrudan Türk egemenliği altında kalmıştır. Osmanlı tarihindeki birçok ünlü şahsiyet, Kraliçe Mara Brankoviç, Sadrazamlar Sokollu Mehmed Paşa, Mahmud Paşa ve Ömer Paşa da dahil olmak üzere Sırp kökenlidir. 1815'te Sırp İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1867'de fiili, 1878'de de jure bağımsızlığını kazanan özerk Sırbistan Prensiği'nin oluşmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ile Sırp Prensiği arasında ikili diplomatik ilişkiler 1886'da

kurulmuştur. Sırbistan, Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Üsküp, Priştine, Selânik, Manastır gibi kentlerde konsolosluklar açarak birkaç yıl içinde bölgedeki diplomatik etkinliğini artırmıştır. 1910'lar Sırp-Türk ilişkilerinde çalkantılı bir on yıl olarak gözlemlenmektedir. İki ülke, 1912'de Balkan Savaşları'nın patlak vermesiyle diplomatik ilişkileri koparmış ve bu sırada Sırbistan, Kosova ve günümüz Kuzey Makedonya'sının bazı bölümleri de dahil olmak üzere Osmanlı topraklarının geniş bölgelerini ele geçirmiştir.⁵²¹

Sırbistan, I. Dünya Savaşı sırasında 2 Kasım 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'na yeniden savaş ilan etmiş, ancak bu kez iki ülke hiçbir zaman doğrudan çatışmaya girmemiştir. Her ikisi de I. Dünya Savaşı sonrasında Sırbistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun halef devletleri olan Yugoslavya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler ise 1925'te yeniden başlamıştır. Büyük ölçüde dostane olan ilişkiler. 1982'de Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu'nun iki suikastçısı, Ermeni soykırımının intikamını almak için Türkiye'nin Yugoslavya Büyükelçisi Galip Balkar'ı vurmuş, olayın yakınında bulunan silahsız Belgrad vatandaşları, zanlıları durdurmaya çalışmış ve peşlerine düşmüş, bu da iki Sırp sivilin yaralanmasına ve bir kişinin ölmesine neden olmuştur. Büyükelçi Balkar iki gün sonra yaşamını yitirmiştir. Yugoslavya Savaşları'nın patlak vermesiyle Türkiye, Bosna-Hersek ve Kosova'nın Müslüman çoğunluklu bölgeleriyle dayanışmasını ifade ederek Sırbistan ile bazı sürtüşmelere neden olmuştur.⁵²²

Tarihsel bağlamda Sırbistan, Türkiye ile ilişkilerine gerek YSFC gerek YFC dönemlerinde önem vermiştir. Günümüzde de aynı şekilde Türkiye ile ikili ilişkilerine önem veren Sırbistan'ın, Türkiye ile tarihsel bağlarını da öne sürerek yakın ilişkiler geliştirmek niyetini gelecekte de koruyacağı öngörülmektedir. Sırbistan, özellikle Kosova'ya yakın bölgelerinde ve Sancak bölgesinde yer alan Müslümanların Türkiye ile ilişkilerini yakından takip etmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile Müslüman azınlık üzerinden çatışmak istemeyen Sırbistan, Türkiye ile ortak hareket ederek, topraklarındaki Müslümanlar üzerinde Türk etkisini kendisinin de dahil olacağı şekilde yakın takip etmek niyetindedir. Bu bölümde Sırbistan ve Türkiye arasındaki

⁵²¹ James WISEMAN (1999), "Insight: Legacy of Medieval Serbia", *Archaeology*, C. 52, S. 5, s. 37.

⁵²² Jelena SUBOTIC (2013), "Diverging Paths in the Western Balkans", *Current History*, C. 112, S. 752, s. 111.

ilişkilerin tarihi üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.5.2 Sırbistan-Türkiye İkili İlişkileri

Tarihsel olarak, Türkiye ve Sırbistan'ın her ikisi de Batı'dan Doğu'ya uzanan çok sayıda kimliğe sahiptir. Çoklu kimliğe aidiyet hem devlet düzeyinde hem de toplum düzeyinde kendini göstermiştir. Batılı ülkelerle stratejik ittifakları olsa bile, her ikisi de doğudaki komşularıyla ilişkilerini geliştirmeyi seçmiştir. Çoklu kimliğe sahip olma nedenleri burada uzun uzun ele alınamayacak olsa da, tarihsel deneyimlerinin ve coğrafi konumlarının bu iki ülkenin liderlerini ve halklarını tek bir bölgesel kimliğe bağlı kalmamaya teşvik ettiğini belirtmek gerekir. Çoklu kimliklerinin önemli bir işareti, her iki ülkedeki karar vericiler tarafından uzun müddet kullanılan “köprü” metaforudur. Doğu ve Batı arasında bir köprü, her iki ülkenin dış politika yönelimlerini tanımlayan klasik bir kavram olmuştur.⁵²³

Bu metafor, farklı siyasi yelpazeye mensup politikacılar tarafından kullanılmıştır. Önceki Sırbistan Cumhurbaşkanı Tomislav Nikolić, "doğu ile batı arasında" yer alması sebebiyle ve "uygun coğrafi konumu" nedeniyle "Sırbistan Doğu ile Batı arasında bir köprüdür ve olmalıdır" şeklinde beyanat vermiştir. Benzer şekilde, eski Başbakan Mirko Zvetkoviç, Sırbistan'ın “Doğu ile Batı arasında jeostratejik bir köprü” olduğunu belirtmiştir. Sırbistan, AB ile Rusya arasında dengeli bir dış politika izlemektedir. Belgrad yönetimi, AB ile müzakereci bir ülke olmasına rağmen, Kırım krizinden sonra Batı'nın yaptırım kararına katılım göstermemiştir. Buna ek olarak, Sırp Parlamentosu'nun AB ile imzaladığı İstikrar ve Katılım Anlaşması'nı Rusya ile imzaladığı enerji anlaşmasını aynı gün onaylaması da bu dengeli dış politikanın bir başka kanıtı olarak görülmelidir. Sırp siyasetçilerin söylemlerine paralel beyanat, Türk siyasetçilerde de görülmektedir. Benzer bir çoklu kimlik söylemi 1997-2002 yılları arasında Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem'in Türkiye'nin hem Avrupalı hem de Asyalı olduğunu ifade eden söyleminde görülmektedir. Bu nedenle, köprü metaforu, ideolojik

⁵²³ Mehmet Uğur EKİNCİ, “A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period”, *Insight Turkey*, C. 16, S. 1, s. 115.

konumlarından bağımsız olarak Türk siyasi figürleri tarafından defalarca kullanılmıştır.⁵²⁴

Türkiye'nin en önemli özelliğinin çok boyutlu bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle, Türk dış politikasının asla tek boyutlu olamayacağı bilinmektedir. Türkiye, Avrupa'yı, Karadeniz'i, Akdeniz'i, Balkan ülkeleri ile ortak politikalar geliştirerek ilişkilerini geliştirmek zorundadır. Benzer şekilde, her iki ülke de boru hatları açısından Doğu ve Batı arasında lojistik bir bağlantı noktası olarak rollerini vurgulamaktadır. Türkiye'nin petrol ve gaz boru hatlarının buluşma noktası haline gelmesiyle, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasında “enerji merkezi” kavramı ortaya çıkmıştır. Benzer bir söylem, eski Başbakan Cvetkoviç'in Sırbistan'ın "modern ulaşım yolları, petrol ve gaz boru hatları, çağdaş bağlantıların bir merkezi" olduğunu belirttiği konuşmasında görüldüğü gibi, Sırbistan'da da belirgindir. Türkiye, üretici ve tüketici ülkeler arasında güvenilir bir geçiş ülkesi olmayı hedeflemekte ve dinamik bir enerji terminali olma yolunda girişimlerde bulunmaktadır. Küçük devlet dış politikası bağlamında, halihazırdaki küresel sistemde her iki ülke de ilişkilerini buna göre şekillendirmelerine olanak tanıyan benzer çoklu kimlik algılarına sahiptir. Benzer şekilde, her iki ülke de kendilerini enerji konularında üretici ve tüketici ülkeler arasında merkezi bir yere sahip olarak algılamaktadır.⁵²⁵

Uzun yıllar sonra, uluslararası sistemin bileşiminin artık her iki ülkenin farklı alanlarda işbirliği yapmasına izin verdiği görülmektedir. Türkiye ve Sırbistan'ın en azından 2000'den bu yana farklı uluslararası siyasi oluşumlarda yer almayı seçtikleri görülmekle birlikte, her iki ülkenin de AB üyeliği gibi benzer dış politika hedefleri bulunmaktadır. Türkiye ve Sırbistan gibi orta ve küçük devletler, bağımsız girişimler yürütme yeteneklerini sınırlayan uluslararası bir sistemin sınırları içinde hareket etmek zorundadırlar.⁵²⁶

Küresel sistemde yaşanan köklü değişikliklerle birlikte Türkiye ve Sırbistan'ın küresel ve bölgesel sistemdeki rolleri önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde bu iki

⁵²⁴ agm s. 122,

⁵²⁵ Muhidin MULALIC (2019), “Prospects for Trilateral Relations Between Turkey, Serbia, and Bosnia and Herzegovina”, *Insight Turkey*, C. 21, S. 2, s. 138.

⁵²⁶ Didem EKİNCİ (2016), “Evolving Turkish–Serbian Relations: Political and Economic Opportunities and Prospects”, *SAM Center For Strategic Research*, <https://www.jstor.org/stable/resrep05094?refreqid=excelsior%3A26e4e5191a26c3032ee7c716f053422b>, ET. 03.12.2021.

devlet Balkan politikalarını kendi algıladıkları ulusal çıkarlarına göre bağımsız olarak formüle etmek için gerekli manevra alanına sahip olabilmek adına tüm imkanlarını kullanmaktadırlar. Balkanlar'da hem Türkiye hem de Sırbistan “Balkanların BRICS”i olarak adlandırılabilir. Söz konusu iki devletin bölgedeki ekonomik yatırımlar, başta doğalgaz boru hatları olmak üzere enerji, ulaşım ve Covid-19 bağlamındaki politikaları o kadar önemlidir ki, katkıları olmadan dış aktörlerin Balkan politikalarını şekillendirebileceği tartışmalıdır. Bir bölgesel örgütün, şayet bölgesel ilişkilerde olumlu bir değişiklik yapmak istiyorsa, öncelikle bu iki ülkenin desteğini kazanması gerektiği ifade edilebilir.⁵²⁷

Türkiye, bölgenin en büyük coğrafi büyüklüğe sahip ve en kalabalık ülkesidir. Ayrıca, Türkiye dünyanın en büyük 17. ekonomisine sahiptir ve dolayısıyla tüm Balkan ülkelerinin toplamından daha büyük bir GSYİH'ye sahiptir. Bununla birlikte Sırbistan, tüm Batı Balkan ülkeleri arasında en büyük nüfusa ve coğrafi büyüklüğe sahiptir. Türkiye ve Sırbistan gibi bölgesel güçlerin bölgesel işbirliği girişimleri kurma ve mevcut sorunlara çözüm üretme konusunda daha fazla fırsata sahip olduğu bir gerçekliktir. Diğer bir deyişle, mevcut küresel konjonktür her iki ülkeye de Balkan politikalarını belirlemede daha fazla manevra alanı sağlamaktadır. Bölgesel sorunların çözümüne katkı sağlayıp sağlayamayacakları sadece siyasi liderlerin yeteneklerine değil, o ülkelerin halklarına ve ülke politikalarının bölge ülkeleri tarafından nasıl algılandığına bağlı olacaktır.⁵²⁸

1990'ların sonunda Balkan yarımadasındaki savaşlar sona ermiş olsa da, kalıcı bir barış hala sağlanamamıştır. Kosova, Yeni Pazar, Voyvodina ve RS gibi çeşitli bölgesel güvenlik sorunlarının varlığından dolayı ancak kırılğan bir bölgesel barıştan bahsedilmektedir. Bu kadar zorlu siyasi ve ekonomik koşullar altında, AB perspektifi çok net olmamakla birlikte beklenen sonuçları doğurma niteliği de tartışmalıdır.⁵²⁹

⁵²⁷ Dimitar BECHEV (2012), “Turkey in the Balkans: Taking a Broader View”, *Insight Turkey*, C. 14, S. 1, s. 138.

⁵²⁸ Birgül DEMİRTAŞ (2016), “Reconsidering Turkish-Serbian Ties within the Context of Balkan Politics: Identity Perceptions and Impact of Global, Regional and National Levels”, *SAM Center For Strategic Research*, <https://www.jstor.org/stable/resrep05094?refreqid=excelsior%3A26e4e5191a26c3032ee7c716f053422b>, ET. 03.12.2021.

⁵²⁹ Sezin DERECİ (2019), “Civil Society as an Agent of Europeanisation in EU Accession Countries: Comparing Turkey and Serbia”, *İçinde, Europeanisation and Renationalisation: Learning from Crises for Innovation and Development*, Ed. Ulrike Liebert, Anne Jenichen, Verlag Barbara Budrich, Düsseldorf, s.102

AB'nin mevcut politika tercihi, tam üyelik perspektiflerinden ziyade vize serbestisi politikaları gibi ara ödülleri sunmaktır. Bu nedenle AB en büyük ilham kaynağı olarak görülse de bölge ülkelerine net bir perspektif sunmamaktadır. Aslında her iki ülkenin de AB ile bir sevgi-nefret ilişkisi olduğu gözlemlenmektedir. Bir yandan tam üyelik nihai amacını paylaşmakla birlikte, diğer yandan Brüksel hakkında benzer bir hayal kırıklığını paylaşmaktadırlar. Yine de Avrupalılaştırma sürecinin Türk dış politikası üzerinde Balkan ülkelerine yönelik önemli bir etkisi olmuştur. 1999'dan bu yana Türk-Yunan yakınlaşması, Türkiye'nin farklı diplomatik araçları kullanması ve Türk arabuluculuk girişimleri AB sürecinin etkisini taşımaktadır.⁵³⁰

Sırbistan'ın 2012 yılında AB tarafından aday ülke olarak kabul edilmesi ve 2014 yılında müzakerelere başlamasının Sırp dış politikası üzerinde büyük etkisi olmuştur. En önemli etki Kosova ile olan ilişkilerinde görülmektedir. 2011 yılından bu yana Sırbistan ve Kosova, AB arabuluculuğu altında birbirleriyle müzakere etmektedirler. Şimdiye kadar diyalog, üniversite diplomalarının tanınması, gümrük damgaları, sınır yönetimi ve Kosova'nın kuzey kesiminde Sırp çoğunlukta olan belediyeler birliğinin kurulması konusunda önemli anlaşmalarla sonuçlanmıştır. Dönemin AB Dış İlişkiler Yüksek ve Güvenlik Politikası Temsilcisi Catherine Ashton, 19 Nisan 2013'te Belgrad ile Priştine arasında ilişkilerin normalleşmesine ilişkin ilkelere ilişkin imzalanan ilk anlaşmanın "geçmişten bir adım uzakta ve her ikisi için de Avrupa'ya bir adım daha yakın" olduğunu belirtmiştir. AB, Kosova'nın Sırp tarafınca tanınma ihtimali olmamasına rağmen, ilişkilerini normalleştirmek için adımlar atmaya teşvik etmek için Sırbistan ve Kosova arasında bir diyalog mekanizmasının varlığını korumak ve devamlılığını sağlamayı hedeflemektedir.

Türkiye ve Sırbistan, dış politikalarını ilgilendiren meselelerde AB'nin tutumuna ilişkin benzer endişeleri paylaşmaktadırlar. AB ile ilişkilerinde aynı adaletsizlik ve hayal kırıklığı duygularını yaşamaktadırlar. İki ülkede de Kosova sorunu ve Kıbrıs sorunu gibi bu ülkeler için varlık ve yokluk sorunu halini almış sorunların AB tarafından tamamen yanlış yorumlandığı ve kendi görüşlerini yok saydığı fikri gözlemlenebilmektedir. Türkiye ve Sırbistan'ın Balkanlar'da önemli bölge ülkeleri olduğu göz önünde tutularak, her ikisinin de katkısı olmadan bölgede

⁵³⁰ Aslı AYDINTAŞBAŞ (2019), *From Myth to Reality: How to Understand Turkey's Role in the Western Balkans*, European Council on Foreign Relations Publications, London, s.18

kalıcı barış ve istikrara ulaşmak mümkün değildir. Her iki devletin komşu ülkelerde önemli ölçüde soydaş ve dindaşlarının bulunması, bu devletlerin bölgesel rollerini daha da önemli kılmaktadır.⁵³¹

Konjonktür ne olursa olsun, Ankara ve Belgrad bölge siyasetindeki kilit konumlarını korumaktadırlar. Sırbistan ve Türkiye, sorunların çözümüne katkıda bulunmak için önemli bir potansiyele sahiptir. Son yıllarda her iki ülke de özellikle birlikte hareket ettiklerinde çeşitli sorunların çözümüne olumlu katkılarda bulunmayı başarmışlardır. Bosna Hersek konusunda üçlü mekanizma önemli bir adımdır. Üç ülkenin liderlerinin Bosna'daki sorunlara çözüm üretmek için farklı düzeylerde bir araya gelmesi büyük bir atılım olarak kabul edilmelidir. Dış aktörlerin Balkanlar'a olan ilgilerini kaybettiği ve büyük ölçüde diğer bölgelere odaklandığı bir dönemde, bölge ülkeleri bir araya gelerek kendi çözümlerini bulmak için eylemler gerçekleştirmişlerdir.⁵³²

Küçük devlet dış politikası bağlamında Sırbistan, Türkiye ile ilişkilerini mümkün olduğunca iyi tutmak istemektedir. Bunun başlıca nedeni, Türkiye'nin nüfus, ekonomi, askeri güç bakımından Balkanlar'ın en ciddi gücü konumunda olması nedeniyle yakın ilişkiler geliştirmek istemektedir. Sırbistan'ın, bu doğrultuda Balkanların en güçlü bölgesel aktörü olan Türkiye ile enerji ve ulaşım bağlamında ortak politikalar geliştirmesinin çıkarları açısından en yol olduğu kanısında bir değişiklik olacağı öngörülmemektedir. Türkiye ile söz konusu işbirliğinin bir diğer nedeni ise Ankara'nın da AB üyeliği gündemi olmasından kaynaklanmaktadır. Sırbistan, Türkiye ile olan ilişkilerinde, bilhassa Balkanlar'ı ilgilendiren bölgesel konularda Ankara ile uyumsuzluk yerine yapıcı müzakereler yolu ile çıkarlarını korumakla birlikte, Sırbistan'ın artan jeopolitik öneminin Türkiye nezdinde de olumlu karşılandığı ve gelecekte olası işbirliklerine sıcak bakıldığına dair belirtiler bulunmaktadır. Dahası Türkiye, Sırbistan ile işbirliğini artırarak, Balkanlar'da daha girişimci bir konum elde etmeye çalışmayı sürdürecektir. Buna ek olarak Belgrad, kendi ulusal güvenliğini sağlamak adına, bölgesel bağlamda Türkiye'yi bir denge unsuru olarak görmeye devam edecektir.

⁵³¹ Elif NUROĞLU ve Hüseyin H. NUROĞLU (2019), "Turkey and Germany in the Balkans: Competing with Each Other?", *Insight Turkey*, C. 21, S. 2, s. 212.

⁵³² agm s. 224.

Sırbistan, özellikle coğrafi konumunu kullanarak Türk sınırlarından geçen borular vasıtasıyla tedarik edilen doğalgazı güvence altına almak adına, diğer Balkan devletlerine nazaran Türkiye ile daha sıkı bir temas içerisinde olma konusunda atılan bir tutum sergilemektedir. Sırbistan açısından Türkiye ile ilişkilerin bir diğer önemli boyutu ise Türkiye'nin NATO üyesi olması ve AB aday ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır. AB ve NATO ile ilişkilerin hayati derecede önem arz ettiği Sırp dış politikasında, Türkiye'nin yakın gelecekte bir noktaya kadar AB ve NATO karşısında bir koz olarak değerlendirilecektir. Diğer taraftan Sırbistan, Bosna-Hersek ve Kosova üzerinden gelebilecek baskıları, Türkiye'nin bölgedeki etnik ve dini temellere dayanan nüfuzu sayesinde en az hasar ile atlatmak isteyecektir. Küçük devlet dış politika yapımına uygun olarak Sırbistan, Bosna-Hersek ve Kosova meselelerinde kendi çıkarlarını koruyabilmek adına bölgenin başat aktörü olan Türkiye ile kimi zaman danışarak politikalar geliştirmekle birlikte, Sırbistan açısından bu tutumun yakın gelecekte değişeceğine yönelik herhangi bir belirtiye rastlanmamaktadır.

Sırbistan bu bağlamda, Türkiye ile ilişkilerini bölgesel çıkarları için kullanırken, Türkiye tarafından desteklenen Sancak bölgesindeki Boşnak çoğunluklu Yeni Pazar kentinde bir başkonsolosluk açılması fikrine karşı çıkmayarak kabul etmiştir. Türkiye'nin Sancak bölgesinde bulunmasının uzun vadede Sırbistan'ın çıkarlarına uygun olacağını düşünen Sırp hükümeti, Türkiye'nin bölgede yaşanabilecek olası bir çatışmada Sırbistan'a destek olmasını teminat altına alma niyetinde herhangi bir değişiklik beklenmemektedir. Küçük devlet olarak Sırbistan, gerek ekonomik gerek siyasi eylemlerinde Türkiye ile olabildiğince etkileşim halinde kalarak, AB, Rusya ve Çin karşısında bölgesel bir koz bulundurmaya istemektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler, karşılıklı çerçevesinde ulusal çıkarların ön planda yer almasına binaen devam ederken, gelecekte Sırp-Türk ilişkilerinin seyri ve gelişmesi Sırbistan'ın küçük devlet edilgenliğini ne ölçüde kendi lehine kullanacağına bağlıdır. Bu bölümde Sırbistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Devam eden bölümde Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki ikili ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

3.6 SIRBİSTAN-BOSNA-HERSEK İKİLİ İLİŞKİLERİ

Sırbistan'ın Bosna-Hersek ile ilişkilerinin pek çok sorun barındırdığı bilinmektedir. Sırbistan'ın Bosna-Hersek ile ilişkilerindeki yakın tarihli sorunların çoğu, esasen, eski Yugoslavya'nın çöküşüne ve sonrasında etnik çatışmaların ve savaşların başlamasına yol açan olayların iki tarafça farklı yorumlanmasından ve bunun sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki resmi ilişkilerdeki sorunlar, esas olarak Boşnakların ile 1992-1995 Bosna savaşı sırasında karşı taraflarda savaşan Bosnalı Sırplar arasındaki kökü yüzyıllar öncesine dayanan etnisite ve din temelli, Sırbistan'ın sürekli bir biçimde müdahil olduğu anlaşmazlık ve çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Sırbistan (Sırp Cumhuriyeti'ndeki Bosnalı Sırplar dahil) ile Bosna-Hersek'teki Boşnak siyasi liderlik ve siyasi seçkinler arasındaki ilişkilerde her yıl, Bosna Savaşı sırasında meydana gelen olayların yıldönümünde gerginlik meydana gelmektedir.⁵³³

Bunlardan ilki, 1995 yılının Temmuz ayının ortalarında Bosnalı Sırp askeri ve paramiliter güçler tarafından yedi ila sekiz bin tutuklu Boşnak erkek ve çocuğun toplu olarak öldürülmesi ve 20.000'den fazla sivilin Doğu Bosna'daki Srebrenitsa bölgesinden sınır dışı edilmesidir. Paris'teki UAD, yaşananları "soykırım eylemleri" olarak nitelendirmektedir. İkincisi, Hırvat ordusunun 1995 yılı Ağustos ayı başlarında isyancı etnik Sırlara karşı düzenlediği ve 200.000 kadar Sırp sivilin Krayina bölgesindeki evlerini terk ederek Sırbistan'da veya Bosna-Hersek'in Sırp Cumhuriyeti bölümünde mülteci olarak çok daha küçük bir sayıda olacak şekilde bölgeyi terk etmelerinin yıldönümüdür. Sırbistan'daki ve özellikle Sırp Cumhuriyeti'ndeki politikacılar, Srebrenitsa katliamının “soykırım niteliğindeki karakterini” değil de “korkunç suç” kavramını tanıyarak Boşnak tarafında daha da olumsuz bir etki yaratırken, her yıl resmi tatil ilan edilmiş 5 Ağustos'ta Fırtına Operasyonu'nun resmi düzeyde olacak şekilde Sırbistan'da törenlerle anılması, yaşanan acı olayların alaycı bir kutlaması olarak algılanmaktadır. Son yıllarda, Sırbistan'daki yönetici siyasi elitler ile batıdaki komşuları arasındaki ilişkiler, özellikle 2015'te her iki olayın 20. yıldönümü törenleri nedeniyle daha da gerginleşmiştir.⁵³⁴

⁵³³ Alexander CLAPP (2017), “The Bosnia Myth”, *The National Interest*, C.1, S. 151, s. 56.

⁵³⁴ Julian BORGER (2021), “Bosnia is in Danger of Breaking Up, Warns Top International Official”, *The Guardian*, 02.11.2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/02/bosnia-is-in-danger-of-breaking-up-warns-eus-top-official-in-the-state>, ET. 16.12.2021.

Sırbistan ile Bosna-Hersek arasındaki son derece gergin ilişkiler, Rusya'nın Sırbistan'ın talebi üzerine İngiltere'nin Srebrenitsa katliamını “soykırım” olarak tanımlayan bir BM kararına ilişkin önerisini 2015 Temmuz ayı başlarında ve ardından sadece birkaç gün sonra Sırbistan'a karşı bir hamle olarak değerlendirmesi ve veto etmesiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Cumhurbaşkanı Vuçič, Srebrenitsa yıldönümü törenine katılırken kalabalık tarafından saldırıya uğramıştır. Bununla birlikte, Belgrad'daki Vuçič hükümeti ile Boşnak siyasi liderliği arasındaki ilişkiler Bosna - Hersek Başkanlığı'nın aynı yıl 23 Temmuz'da Belgrad'a yaptığı ziyaret sırasında normale dönerken 2012 Sırp parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra önemli ölçüde bozulmaya başlamıştır.⁵³⁵

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde, Dayton Anlaşması 1995'te Bosna-Hersek'te savaşı durdurmayı başarmıştır. Ancak, anlaşma aynı zamanda hantal bir siyasi yapıyı da devreye sokmuştur. Ağırlıklı olarak Sırp'ların (Ortodoks Hıristiyanların) yaşadığı Bosna Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan bir birim ve çoğunlukla Boşnaklar (Müslümanlar) ve Hırvatlardan (Katolikler) oluşan Bosna-Hersek Federasyonu ve Brčko bölgesinden müteşekkil halihazırdaki devlet yapısı oldukça karmaşık ve hantal bir yapı arz etmektedir. Öyle ki, Bosna-Hersek'in üçlü cumhurbaşkanlığı bir Sırp, bir Boşnak ve bir Hırvat'tan oluşmakta, söz konusu liderler arasında süregelen ve pek çok farklı konuda görüş ayrılığı olduğu bilinmektedir.. Dayton Anlaşması, siyasetin ve himayenin esas olarak e bu gruplar zemininde ilerlemeye devam ettiği yönetim yapıları yaratmıştır. Sırp Cumhuriyeti lideri Milorad Dodik, geçtiğimiz günlerde Bosna - Hersek'in askeri, istihbarat, yargı ve vergi kurumlarından çekilme ve ayrılmayı ileri süren açıklamalarını gündeme getirmiştir.⁵³⁶ Bu yeni gelişme, kısa vadede devletin varlığını tehdit etmeye devam edecek nitelikte, oldukça tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Balkanlar'da son zamanlarda milliyetçilik kartını oynayan tek oyuncu Dodik değildir. Örneğin, İçişleri bakanı Dragan Lukaç, her nerede yaşarlarsa yaşasınlar-

⁵³⁵ Luke MCGEE (2021), “A Dangerous Crisis is Brewing in the Balkans. Will the West Do Anything to Stop Another War?”, *CNN World*, 06.11.2021, <https://edition.cnn.com/2021/11/06/europe/bosnia-serb-secession-threat-intl-cmd/index.html>, ET. 16.12.2021.

⁵³⁶ THE DAILY SABAH (2021), *Bosnia Pledges No More Wars Amid Mounting Serbian Separatism*, <https://www.dailysabah.com/world/europe/bosnia-pledges-no-more-wars-amid-mounting-serbian-separatism>, ET. 16.12.2021.

Sırları birleştirme çağrılarını yaparken, Sırbistan savunma harcamalarını hızla artırarak düzenli tatbikatlar ve halka açık askeri gösterileriyle güç gösterisi yapmaktadır. Sırbistan ayrıca, etnik çatışmayı durdurmak için NATO güçlerinin 1999 müdahalesinin ardından 2008'de Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan eden, çoğunluğu etnik Arnavut ve Müslüman olan Kosova'yı tanımayı reddetmeye devam etmektedir. Belgrad ve Priştine arasındaki ilişkiler gerginliğini korumaktadır.⁵³⁷

Öte yandan, bölgede milliyetçiliğin körüklenmesinde rolü bulunan birçok faktör bulunmaktadır. COVID-19 salgını Balkanları sert bir şekilde vurmuş ve beraberinde keskin bir ekonomik gerileme ve siyasi geri tepme dönemi getirmiştir. Hâlâ toplumlararası gerilimlerle dolu bir bölgede, çıkarlarını desteklemek isteyen politikacılar düzenli olarak milliyetçi söylemlerde bulunup partizan tavırlar sergilemektedirler. Bu süreçte Rusya, siyasi fay hatlarını çıkarları için kullanmak ve halihazırdaki gerilimleri şiddetlendirmek için Slav ve Ortodoks kardeşlerine ulaşarak bölgeye diplomatik müdahalesini artırmıştır. Zira Moskova, Balkanlar'da batı karşıtlığı politikalarıyla ne kadar sorun çıkarırsa, bölge ülkelerinin AB ve NATO'ya entegrasyonunu o kadar yavaşlatabileceğine inanmaktadır.⁵³⁸

Aynı zamanda, Balkan liderleri ve halkları, Batı'nın zaman zaman iyice belirginleşen ilgisizliği olarak algıladıkları belirli davranış şekillerinden ötürü yalnız bırakılmışlık hissine kapılmıştır. Bunun yakın tarihli örneği, AB, henüz üye olmayan komşularıyla COVID-19 aşılarını paylaşmakta yavaş davranarak AB genişlemesinin çıkmaza girmesine neden olmuştur. Ekim 2021 tarihli AB-Batı Balkanlar Zirvesi'nin ardından Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Sırbistan liderleri ortak bir bildiri yayımlayarak “Kağıt üzerinde genişleme politikası aktif olmaya devam ediyor. Ancak uygulamada, bölge vatandaşları arasında AB perspektifiyle ilgili büyüyen bir hayal kırıklığı var. Ayrıca bölge, AB perspektifindeki gecikmelerin ağır bedellerini ödedi” şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır. ABD, diplomatik ve askeri dikkatini Orta Doğu ve Hint-Pasifik'e odakladığı için bölgeyi ikinci plana atmıştır. Bu arada Çin,

⁵³⁷ Andrew RETTMAN (2021), “Bosnia Break-Up Threatens Western Balkans Peace, Envoy Warns”, *EU Observer*, <https://euobserver.com/world/153446>, ET. 16.12.2021.

⁵³⁸ Daria SITO-SUCIC (2021), “Explainer: What is Causing the Political Crisis in Bosnia?”, *Reuters*, 03.11.2021, <https://www.reuters.com/world/europe/what-is-causing-political-crisis-bosnia-2021-11-03/>, ET. 16.12.2021.

Balkanlar'daki ekonomik ve siyasi etkisini artırarak bölgenin Atlantik yönelimini daha da azaltmakta ciddi başarılar edinmiştir.⁵³⁹

Bosna-Hersek'in, kısa vadede henüz yeni bir etnik çatışmanın içinde değildir. Bölge, 1990'larda Yugoslavya'nın kanlı bir biçimde dağılmasından bu yana çok sessiz bir şekilde ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak, milliyetçi fanatizmdeki son artış, bu ileriye doğru ivmeyi engellemektedir. Dodik'in ayrılıkçı hareketleri Bosna-Hersek'in varlığını koruması açısından oldukça tehlikelidir. Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin ayrılıkçı girişimde bulunması, Bosna-Hersek'in ötesine yayılabilecek yeni çatışmalara yol açma potansiyeline sahiptir.⁵⁴⁰ Geçmişte olduğu üzere, AB ve NATO'nun olası bir çatışmayı başlamadan bertaraf etmede başat rol üstlenmesi elzem görünmektedir.

Her ikisi de küçük devlet statüsünde olan Sırbistan ve Bosna-Hersek, birbirleri ile olan ilişkilerinde mutlaka üçüncü bir güç bulundurma endişesi taşıyacaklardır. Bu bağlamda küçük bir devlet olarak Sırbistan, kendisinden daha küçük olan komşusuna kıyasla daha avantajlı bir konuma sahip olmakla birlikte, iki taraf arasındaki denge hassas bir çizgi üzerinde yer almayı sürdürecektir. Söz konusu avantajın temel dayanağı, yakın gelecekte de etkili olacak şekilde Sırbistan'ın gerek Türkiye gibi bölgesel güçlerle ve dış politika yapımında en önemli rollere sahip Rusya, Çin, AB ve ABD gibi başat küresel aktörlerle tesis etmeye çalıştığı olumlu ilişkiler ağıdır. Diğer taraftan, Bosna-Hersek içerisinde yer alan Sırp Cumhuriyeti ve Bosna'nın çapraşık federal yapısı da Sırp çıkarlarını olumlu etkilemektedir. Sırbistan, Bosna-Hersek devletinin içerisinde adeta ikinci bir devlet gibi hareket eden Sırp Cumhuriyeti'ni etkisi altında tutarak, Federasyon'un Sırp çıkarlarına engel çıkarmasına fırsat tanınamaya gayret etmektedir. Buna ek olarak Sırbistan, Bosna ile olası gerilimlerin çıkarlarına ters bir hal alması halinde küresel ve bölgesel güçlerin dayattığı çözümlere uyumluluk sergileyerek, Saraybosna karşısında ortakları ve diğer ülkelerin müdahil olmasını sağlayarak uluslararası destek bağlamında hep bir adım önde yer almaya çalışmaktadır.

⁵³⁹ RADIO FREE EUROPE (2021), *Top U.S. Diplomat Heads to Bosnia Amid Threats of Serbs' Secession*, <https://www.rferl.org/a/bosnia-us-serbs-secession/31548150.html>, ET. 16.12.2021.

⁵⁴⁰ US NEWS (2021), *International Envoy: Bosnian Serbs Trying to Break up Bosnia*, <https://www.usnews.com/news/world/articles/2021-11-02/international-envoy-warns-of-bosnia-breakup-amid-tensions>, ET. 16.12.2021.

Devlet yapısı üniter olan Sırbistan, küçük bir devlet olduğu halde Bosna-Hersek karşısında bazen büyük devletlerin uyguladığı dengeleme yöntemleri ile ilerleme kaydetmektedir. Buna binaen Sırbistan, Sırp Cumhuriyetini ilgilendiren sorunlarda Bosna-Hersek'i destekleyen Türkiye ve diğer Müslüman ülkelere karşı daha çok Rus desteğini temin ederek hareket etmeyi sürdürecektir. Bu doğrultuda, iki taraf arasındaki ilişkilerin savaşa evrilmesi orta bir ihtimal olsa da Sırbistan'ın, kısa vadede kendisi gibi küçük komşusu karşısında nispeten daha kuvvetli konumunda bir değişiklik olmayacaktır. Son olarak Sırbistan, kendisi gibi AB ve NATO üyesi olmayan Bosna-Hersek ile gerilim dönemlerinde sahada eşit fakat masada -sıklıkla hatırı sayılır sayıda batılı devlet ve Rusya tarafından desteklendiğinden ötürü- ayrıcalıklı bir konumda yer aldığı algısını sürdürmeye çalışacaktır. Bu bölümde Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki ikili ilişkiler üzerine tartışılmıştır. Sonuç kısmında küçük devlet olarak Sırbistan ve Sırp dış politikasının nitelikleri üzerine nihai değerlendirmeler yapılacaktır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı ve ardından gerçekleşen dekolonizasyon süreciyle bağımsızlıklarını kazanan küçük devletlerin dış politikalarının ana odak noktalarını ekonomik çıkar ve ulusal güvenlik sorunları oluşturmuştur. Küçük devletler, kendi varlıklarını idame ettirebilmeleri bakımından gereklilik arz eden imkân ve kabiliyete sahip olmadıklarından, bekalarını sürdürürebilmek adına siyasi ve ekonomik ittifaklar kurmak zorunluluğunu kısa ve orta vadede hissedeceklerdir. Küçük devletlerin dış politikaları, kısıtlı askeri kapasiteleri nedeniyle sivil bir nitelik arz etmeyi sürdüreceklerdir. Hem yumuşak hem sert tehditleri etkin bir biçimde bertaraf edebilmek için, küçük devletler diğer devletler ve uluslararası örgütlerle işbirliğine ihtiyaç duymaya devam edeceklerdir.

Küçük devletler, mevcut buldukları bölgelerde aktif bir rol almaya çalışırken, dünya genelinde ise potansiyel olarak etkin veya edilgen bir politik konum elde edebilmeleri ekonomik gelişmişlikleriyle orantılı kalacağı öngörülmektedir. Politik şartların doğurduğu imkânlar dâhilinde küçük devletler, ABD, Çin ve Rusya gibi ülkelerle işbirliğine girmek veya söz konusu güçlerin nüfuz alanına dâhil olmak gibi eğilimler taşımaya devam edeceklerdir. Diğer taraftan, küçük devletler olası bir tehdit anında bir araya gelerek büyük devletlere karşı bir güç dengesi arayışına gidebilmektedirler. Daha büyük güçlerle işbirliği yapmakla birlikte, söz konusu devletler, bölgelerinde ve dünya genelinde faaliyet gösteren uluslararası örgütlerle teması geçerek etkinlik kapasitelerini artırma hedeflerini ilerletmek için hareket etmektedirler. Bu hedefler çerçevesinde isteklerini kendileri gerçekleştirmekte zorlanan veya gerçekleştiremeyen küçük devletler, uluslararası örgütlere katılarak sorumluluğu üye devletlerle paylaşmayı tercih etmektedirler.

Thorhallsson'un 2017 yılındaki mütalaasına bakıldığında, küçük devletlerin bölgesel ve uluslararası örgütlerdeki karar alma sürecini etkileme kabiliyeti veya etki

yoksunluğunun diplomatik ve akademik çevrelerde yaşanan tartışmalarda önemli bir yer işgal ettiği belirtilmektedir. Büyük devletlerin lehine şekillenen uluslararası güç dengesinde küçük devletler, yetersiz kaynakları, düşük nüfusları, topraklarının boyutu ve yetersiz askeri kapasiteleri nedeniyle zafiyet göstermektedirler. Bu zafiyetler nedeniyle küçük devletler, pazarlık güçlerinin eksikliğinden muzdarip durumdadırlar. Söz konusu zafiyetlerini gidermek adına küçük devletler, kendi ekonomilerinin sektörel bağlamda az çeşitliliği ve gelişmemişliğine dayanarak dış yardımlara yoğun bir ihtiyaç duymaktadırlar. Söz konusu yardımları temin edebilmek için, küçük devletler, dış politika yapımında tarafsızlık, güvenilirlik, dürüstlük ve uyumluluk gibi ilkeleri benimseyerek dış politika yapımında bulunabilmektedirler.

Küçük devletler, büyük devletlere kıyasla baskılara ve egemenlik sahalılarının dışında yaşanan olayların etkilerine daha açık bir şekilde maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla kendi çıkarlarını geliştirmek ile bölgesel ve küresel sorunlara tepki göstermekte etkili bir konuma sahip değillerdir. Bu noktada yapılması gereken ayırım ekonomik gelişmişlik seviyesine dayanmaktadır. Ekonomik açıdan gelişmiş küçük devletler küresel mahiyette bir dış politika yürütebilirken, gelişmemiş küçük devletler kendi sınır bölgelerinde bile sorun yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda, küçük devletler imkânları çerçevesinde iki-taraflı ve çok-taraflı dış politika yapımı sergileyen, yetersiz kaynaklara, az nüfusa, yetersiz askeri kuvvete dayanan, soyut yeterlilik bakımından geri kalmış, yani yekûn güç göstergeleri sıklıkla yetersizlik yansıtan ülkelerdir.

Sırbistan, Yugoslavya'nın 1991 yılında bölünmesinden itibaren küçük bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen etkenler çerçevesinde Sırbistan, nüfus ve toprak yüzölçümü bakımından küçülmekte, ekonomik gelişmişlik bağlamında ise büyümekte veya gelişmekte olan bir devlet olarak da tanımlanabilmektedir. Sırbistan'ın neden küçük bir devlet olarak sınıflandırıldığını anlamak açısından tahlil edilmesi gereken ilk nokta, elbette, Sırbistan'ı küçük devlet kılan faktörlerdir. Söz konusu etkenler; ekonomi, askeri kapasite ve dış politika yapımı çerçevesinde ele alınmalıdır.

Eurostat tarafından 2020 yılı içerisinde yapılan son nüfus sayımına göre, ülke nüfusu son on yıldır süren nüfus düşüş trendi neticesinde 6,871,547 olarak belirtilmektedir. Nüfusunun 2011 yılındaki nüfus sayımına kıyasla 400.000 kişi kadar

azalması Sırbistan'ı, somut bir güç göstergesi temelinde, Demas tarafından ortaya atılan küçük devlet tanımına oldukça yaklaştırmaktadır. Demas'ın tanımı itibarıyla bir devletin küçük sayılabilmesi 5 milyon kişilik veya daha altında bir nüfus gerektirmektedir. Katzenstein ve Vital'in teorilerine göz atıldığında, ekonomik bağlamda gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Sırbistan, nüfusu 20-30 milyon bandında bulunmadığı için küçük devlet statüsünde yer almamakla birlikte, gelişmiş veya büyük devletlerarasında da yer almamaktadır.

Ülke ekonomisi, büyük ölçüde yabancı yatırımların yönlendirdiği imalat ve ihracata dayanmaktadır. Ülkenin ilk devlet başkanı Slobodan Milošević döneminde ekonominin yanlış yönetilmesi, uzun süren uluslararası ekonomik yaptırımlar, savaş ve 1999'daki NATO hava saldırıları sırasında Yugoslavya'nın altyapısına ve endüstrisine verilen zarar, ekonomiyi 1990 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre daha da geriletmiştir. Bugün, Sırbistan'ın GSYİH'sı 1989 yılındaki seviyesinden % 27.5 oranında azalmıştır. Olafsson'un jeoekonomik tanımları esas alındığında ise, 52.960 milyar dolar değerindeki GSYİH'sı Sırbistan'ın küçük devlet olarak nitelendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Deutsch'a göre, bir devletin küçük sayılabilmesi için söz konusu devletin GSYİH'sının, dünya GSYİH'sının %1'i oranında bir gelire sahip olması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Sırbistan, Dünya GSYİH'sının % 1'inden daha azını, yani %0.08'ini oluşturduğu için küçük devlet statüsünde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sırbistan birçok küçük devletin de yaptığı gibi diğer devletler ve uluslararası örgütlerle iki-taraflı ve çok-taraflı ilişkiler kurmakta ve sürdürmektedir. Sırbistan'ın dış politikasının –tabir caizse- dört temel sütununu, AB, ABD, Rusya ve Çin ile geliştirdiği ilişkiler oluşturmaktadır. Bu bağlantılarının her birinde, tahmin edileceği üzere, küçük devlet dış politikasında sıklıkla gözlemlenen asimetrik dış ilişkinin (küçük devlet – büyük devlet/kuruluş) bulunduğunu ifade etmek gereklidir. Sırbistan dış politikasında sert güç unsurlarının eksikliği ve bu açığı kapatabilmek için kullanılan yumuşak güç unsurlarının da bulunmadığı göze çarpmaktadır. Sırbistan, uluslararası arenada az sayıda temel sorunlarla uğraşmaktadır. En önemli dış politika sorunu mahiyetindeki Kosova sorunu ile bağlantılı olarak düşük düzeydeki sert güç kapasitesini kullanmaktan çekinmekle birlikte, yumuşak güç kapasitesi olmaması nedeniyle küçük devletlerin dış politika yapım biçimiyle (çözülemeyen sorunların

bölgesel ve/veya uluslararası örgütler yoluyla çözümlenmesine yönelik arayışlar) uyumlu olarak sorunu AB aracılığı ile çözmeye çalışmaktadır.

Çalışma kapsamında belirtildiği gibi Sırbistan, küçük devlet dış politika yapımı tanımlamalarında yer alan ögeler bazında bir küçük devlettir. Söz konusu etkenler, ekonomi, askeri kapasite ve dış politika yapımı çerçevesinde ele alınmakla birlikte, söz konusu faktörlerin gelecekte Sırbistan'ı küçük devlet statüsünden çıkaracak kadar gelişeceği yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Sırbistan'ın, küçük devletlerin yaptığı gibi diğer devletler ve uluslararası örgütlerle iki-taraflı ve çok-taraflı ilişkiler kurmaya ve sürdürmeye devam edeceği gözlemlenmektedir. AB, ABD, Rusya ve Çin ile geliştirdiği ilişkiler Sırbistan'ın dış politikasındaki temel sütunlar olarak önemini korumayı sürdüreceği olasılık dâhilindedir.

Küçük devletlerin dış politikasında olduğu gibi Sırbistan dış politikasında da sıklıkla gözlemlenen asimetrik dış ilişkilerin devam edeceği değerlendirilmektedir. Bilhassa Sırbistan'ın içinde bulunduğu edilgen ülke konumunun sürekliliği hakkında yakın vadede bir değişikliğin gerçekleşmeyeceğini ifade etmek gereklilik arz etmektedir. Sırbistan dış politikasında var olan sert güç unsurlarının eksikliğinin giderilmesinin mümkün olmadığı gözlemlenmektedir. Yumuşak güç unsurları bakımından Sırbistan'ın, uzun vadeli strateji geliştirmesi ihtimaline karşılık ekonomik durumunun söz konusu taktik ve stratejiyi uygulayacak potansiyeli taşımamakta olduğu göze çarpmaktadır.

Yugoslavya'nın dağılması sırasında ABD, Sırbistan ile hem askeri hem de ekonomik çatışma yaşamıştır. ABD, 1999 yılında yaptırımlar uygulamakla birlikte Sırbistan'a karşı NATO kapsamında yapılan bombardıman kampanyasına öncülük etmiştir. 2000'li yıllarda, ABD ve Sırbistan arasındaki diplomatik ilişkiler olabildiği düzeyde restore edilmiştir ancak Karadağ'ın 2006 yılında Sırbistan'dan ayrılmasıyla tekrar sekteye uğramıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, doğal olarak Sırbistan'ın NATO ile ilişkileriyle paralel bir zeminde ilerlemektedir. Sırbistan, ABD bakış açısından bakıldığında, Doğu ve Batı Avrupa'nın sosyal, politik ve coğrafi kavşaklarında Balkanlar'da önemli bir stratejik kavşakta bulunarak ABD'nin Balkanlar politikasında önemli bir konuma sahiptir. ABD, karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliğini olabildiği ölçüde derinleştirerek Sırbistan ile ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

ABD, bu noktada Sırbistan'ı NATO ve AB arasında yer alan adeta tampon bir ülke olarak görmektedir. Bu bakış açısının en önemli etkeni Sırbistan'ın, Batı Balkanlarda AB, NATO, Rusya ve Çin arasında henüz belirlenmemiş sınırların fay hattında yer almasından kaynaklanmaktadır. Diğer aktörlerle ilişkilerde olduğu gibi Sırbistan, ABD ile olan ilişkilerinde de edilgen konumda yer almaktadır. ABD, Sırbistan'ın Balkanlarda istikrarlı bir ülke olmasını istemekle birlikte bunu Sırbistan'ın Avrupa kurumlarına entegrasyonunu tavsiye ederek desteklemektedir. Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerini normalleştirmesini, ek olarak ülkede hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesini, güvenlik konularında iki ülke arasında ortaklık kurulmasını ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Sırbistan'ın AB üyelik müzakerelerini başlatması ve AB üyeliği hedefini en büyük stratejik önceliği olarak benimsemesi, ABD'nin, Sırbistan'ın AB üyelik müzakerelerinde ilerleme kaydetme çabalarını desteklemesine yol açmıştır. Sırbistan'ın AB'ne katılımı, hukukun üstünlüğü ve ekonomik reformlara ek olarak –ve en önemlisi- AB destekli diyalog yoluyla Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi koşuluna dayandırılmıştır. ABD, Sırbistan ve Kosova'nın şimdiye kadar yapılan diyalog anlaşmalarını tam olarak uygulama ve her iki tarafın tam normalleşmeye yönelik çabalarını desteklemektedir.

Sırp Hükümeti'nin, hala AB üyeliğine yönelik faaliyetler içinde olmasına rağmen, Sırp halkı, 2009'da yapılan başvuru neticesinde ortaya çıkan AB'ye katılma ihtimali konusunda giderek daha fazla endişelenmektedirler. Sırbistan'da mevcut bulunan *euroskepticism*, Rusya ile ilişkilerin tekrardan ivme kazandığı 2000'li yılların başından itibaren artış göstermiştir. Bu artışın sebebi, bölgede sert güç kullanamayacağına farkında olan Rusya'nın, nüfuz alanını muhafaza etmek ve/veya onu pekiştirmek amaçlı olarak bölgede ve elbette Sırbistan'da uyguladığı yumuşak güçten kaynaklanmaktadır. Soyut bir etken bağlamında, Rusya, sıklıkla Sırbistan ile olan güçlü ilişkisinin ortak Ortodoks ve Slav kökleri gibi psiko-tarihsel faktörlerden kaynaklandığını iddia ederken, en az bu etken kadar önem arz eden somut bir etken olarak 2000 sonrası Belgrad ile Moskova arasındaki ilişkilerinin temeli olan Kosova'nın bağımsızlığı meselesine odaklanmaktadır. Moskova, Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkarak, süreci uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirmiştir. Kremlin, Kosova'nın bağımsızlığının dolaylı olarak Rusya'nın toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini belirtmiştir. Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığına karşı olmasının ana

sebepleri, Sırbistan ile olan tarihi, kökensele ilişkileri olduğu kadar, aynı türden bir bağımsızlık sürecinin Kuzey Kafkasya halkları ve bilhassa Çeçenler arasında ses getirmesinden çekinmesi, domino etkisi yaratması ve Balkanlar'daki doğal müttefiki olan Sırbistan'ın Batı tarafından zayıflatılmaması gayretidir. Bu ikili ilişkilerin bir başka boyutunu da, Sırbistan'ın Ukrayna'daki krizi takiben Rusya'ya karşı AB yaptırımlarına katılmayı reddetmesi oluşturmaktadır. Sırbistan'ın yaptırımları reddetmesinin altında yatan neden, Belgrad'ın Rusya olmadan toprak bütünlüğünü ve egemenliğini koruyamayacağına yönelik düşüncesidir. Bu doğrultuda, Sırbistan hiçbir zaman Rusya'ya karşı yaptırımlara katılmayacağını ve NATO üyesi olmayacağını vurgulamıştır.

İfade etmek gerekir ki, Rusya'nın Sırbistan'daki etkisi, kamu diplomasisi unsurları aracılığıyla yeniden artış göstermiştir. Diğer Balkan ülkelerine nazaran, Rusya'nın yumuşak güç unsurlarının çoğunlukla Sırbistan'da bulunması, Sırp halkı içerisinde artışa geçen *euroskeptic* bakış açısında önemli bir rol oynamaktadır. Sırp-Rus ilişkilerinde anlaşıldığı üzere, baskın taraf Rusyadır. Sırbistan, AB üyeliğine başvurmuş olmasına rağmen, Rusya konusunda mümkün olduğunca hassas davranarak, iki kutup arasında denge politikası yürütmek istemektedir.

Sırbistan, iki ülke ilişkileri içerisinde küçük devlet olması nedeniyle edilgen taraf olarak konumlanmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, Rus kamu diplomasisinin ülke içerisinde etkisidir. İkincisi, Rusya Sırbistan'da Gazprom ve diğer devlet şirketleri vasıtasıyla çeşitli yatırımlarda bulunmakla birlikte, Sırp doğalgaz ve petrol endüstrisinin önemli bir bölümünü satın almıştır. Sonuç olarak, Belgrad, enerji sektöründe tamamıyla Moskova'ya bağımlı hale gelmiştir. Rusya, Sırbistan'ın en büyük enerji tedarikçisidir ve bu konumunu korumayı istemektedir. Bu kapsamda Rus yönetimleri, ardışık Sırp hükümetleri üzerinde etkili olmuştur ve günümüzde de etkili olmaya devam etmektedir. İkili ticaret bağlamında ise Rusya'nın enerji dışında otomotiv sektörü, makina sanayii, işlenmiş maden gibi ihraç kalemlerine karşın, Sırbistan'ın ekonomik ve coğrafi boyutu göz önüne alındığında aynı potansiyeli gösteremeyerek, sadece tarım ve tekstil ürünleri ihraç edebildiği gözlemlenmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus, iki ülke arasındaki politik, ekonomik, enerji ilişkilerinde asimetrik bir yapının hâkim olduğu ve gelecekte de bu yapının devam etmesinin oldukça yüksek olasılık olduğudur.

Çin, ilkesel olarak Tayvan ve hatta Hong Kong karşısında kendi durumunu yansıtan, Sırbistan'ın Kosova karşısındaki konumunu ve görüşlerini desteklemek konusunda istekli davranmıştır. Ayrılıkçılık konusunda aynı yaklaşımlara sahiptirler. Sırbistan'ın Çin'le siyasi ve diplomatik ilişkilerini güçlendirme çabası, Kosova sorununa ek olarak Sırbistan'ın güç dengesinde yaşanan değişimi algılamasıyla büyük ölçüde etkilenmiştir. Sırbistan'ın, AB dışındaki bir Avrupa ülkesi olması ve üyelik yolunda belirsiz bir yol üzerinde ilerlemesi dış güçler için onu özel bir hedef haline gelmiştir. Rusya en belirgin olanlardan birisidir; ancak Çin, Rusya'ya kıyasla giderek daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Çin'in Sırbistan'la süren ekonomik ilişkileri, Sırbistan'ın finansman ve altyapı reformu konusundaki hayati ihtiyaçlarına ve Çin'in Balkanlar'da stratejik yatırımlar yapmak yönündeki eğilimine bağlı olarak istikrarlı bir şekilde büyümüştür. Çin'in Sırbistan ile etkileşimi, yerel altyapının ve istihdam olanaklarının iyileştirilmesi umutlarını arttırmıştır. Bununla birlikte, ortaklık anlaşmalarının şeffaf olmayışı, yani kamuoyuna açık olmayışı, özel sektör, sivil toplum ve diğer toplumsal kesimler arasında Çin kredilerinin yönetilemeyecek veya ödenemeyecek boyutta borç yükleri ve gelecekte Çin'in Sırbistan karşısında koz vereceğine yönelik endişeler meydana gelmiştir.

Birçok ülkede olduğu gibi, Sırbistan'da da yumuşak güç uygulamaları babında, Çin, önde gelen Sırp üniversitelerinde Çin kültürünü tanıtan iki adet Konfüçyüs Enstitüsü açarak, Belgrad Üniversitesi gibi ülkenin en önemli yüksek öğretim kurumlarında Çin'le ilgili resmi Çin Komünist Partisi (ÇKP) görüşlerinin benimsenmesini sağlamaktadır. Ancak Sırbistan, Çin'in kültürel yayılmacılığına karşı koyabilecek bir yapıya sahip değildir. Bu durumun temel nedeni Sırbistan'ın Konfüçyüs Enstitüsü veya Almanya'nın Goethe Enstitüsü seviyesinde, muadil kültür-sanat yapılarına sahip olmamasıdır. Sırbistan, Çin'in Avrupa kapısındaki truva atı olarak görülmektedir. Rusya ile ilişkilerinde olduğu gibi, Çin'le olan ilişkilerinde de Sırbistan, edilgen ülke konumundadır. Bu edilgenlik durumu, aynı Rusya ile ilişkilerinde olduğu gibi Sırbistan'ın düşük ekonomik gücü, azalmakta olan nüfusu ve yumuşak-sert güç unsurlarının yoksunluğundan kaynaklanmaktadır.

AB ile ikili ilişkilerinde Sırbistan, Batı Balkanlar'daki kilit rolüyle Rusya ve AB arasında denge politikası yürüterek bölgenin geleceği açısından önemli bir rol oynamaktadır. Sırbistan, bölgede çatışan AB ve Rus çıkarları üzerinden kendine yeni

bir konum elde etmeye çabalamaktadır. Bu noktada, Sırbistan küçük devlet statüsünde olması nedeniyle mümkün olduğunca istifade etmeye çalışmaktadır. Sırbistan, AB'nin ön kabul şartı olarak ileri sürdüğü Kosova ile normalleşme sürecine cevaben Rusya kozunu kullanmaktadır. Özellikle Rus ve Çin nüfuzlarının bölgede artmasıyla AB, Sırbistan'ı kendisine yakınlaştırmak için yeri geldiğinde ağırlıklı olarak ekonomik yumuşak güç unsurlarını ileri sürmekle birlikte sert güç uygulayabileceğini de ima ederek Sırbistan'ı sıkıştırmaya çalışmaktadır.

Sırbistan, bölgedeki güç dengesinin yavaş adımlarla değişmeye başladığını sezmekte tipik küçük devlet davranışları sergilemeye devam etmektedir. Bu davranışlardan birincisi, iki kutup arasında denge politikası yürütmesidir. İkincisi, standart *bandwagoning* uygulamalarından farklılık arz edecek şekilde kendisini tek bir büyük güce endeksleyip hareket etmemektedir. Bunun yerine dış politika alanında uygulamalarını bölgelere veya konulara göre şekillendirmektedir. Kosova meselesi örnek alınacak olursa, AB'nin zorlamalarına karşın kendi bakış açısını destekleyen Rusya ile yakınlaşmaktan çekinmemektedir. Ek olarak Sırbistan, bölgeye aktif şekilde yatırım yapan Çin'i hem AB hem Rusya karşısında yeni bir kart gibi kullanmaya başlamıştır. Sırbistan'ın AB ile olan ilişkileri ağırlıklı olarak üye devletlerden ziyade Rusya ve Çin'in etkisi altında kalmaya devam edeceği gözlemlenmektedir.

Sırbistan, Avrupa entegrasyonunu en önemli dış politika hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. AB ile sözleşmeye dayalı ilişkilerin yaratılması ve desteklenmesi sürecinin tamamı, öncelikle Batı Balkanlar'da bölgesel işbirliğinin kurulması ve desteklenmesi de dâhil olmak üzere, engelsiz bir AB katılım süreci için siyasi ve diğer koşulların güvence altına alınmasına dayanmaktadır. Tüm Batı Balkan devletlerinin AB ve Rusya arasında sıkışmışlık içinde bir tercihe zorlanmaları ortadan tamamen kalkmamıştır; Sırbistan bu kapsamda ele alındığında, Rusya'ya en yakın Batı Balkanlı devlet olarak AB ile ilişkilerinin düşük devirde seyretmesi yüksek olasılık olarak görülmelidir. Buna mukabil, Rusya ve Çin ile yakınlaştığı ölçüde AB ile ilişkilerinde yeni sorunlar çıkması ve diğer Batı Balkanlı devletlerin kendisinden önce AB'ye yakınlaştırılmasına küçük bir devlet olarak çözüm getiremeyip bazen seyirci kalması olasılıkları gerçek dışı görünmemektedir.

Türkiye ile Sırbistan ikili ilişkilerinde gerek küresel gerek bölgesel ölçekte işbirliğini artırarak, karşılıklı ekonomik ve diplomatik çıkarlarını korumakla birlikte,

farklı alanlarda ortak tutumlar sergilemeye devam edecekleri izlenimini vermektedirler. Her iki tarafın da özellikle bölgesel konularda çekinceleri olması, ikili ilişkilerin gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmeyecektir. Dahası Sırbistan, Türkiye ile ilişkilerinde edilgen konumunu korumanın yanında, Türkiye ile kuracağı ortaklıklar vasıtasıyla Balkanlar'da asimetrik bir biçimde etkinliğini artırmayı amaçlaması ihtimal dahilindedir. Öte yandan, son dönemde Bosna-Hersek'te yaşanan gelişmelerin, Sırbistanı olası bir çatışmanın merkezine çekeceği muhtemeldir. Fakat Sırbistan, söz konusu olasılıklara geçmişte olduğu gibi tek başına değil, işbirliği içinde bulunduğu devletler ve uluslararası örgütlerin de desteğini kazanarak müdahil olacağı beklenmelidir. Sırbistan, Sırp Cumhuriyetine ilişkin meselelerde geçmişten dersler çıkararak, daha temkinli bir duruş sergilemektedir.

Son olarak, çalışma genelinde küçük devletlerin tarihsel bağlamda gelişimlerinden başlayarak, uluslararası ilişkiler kuramında küçük devletlerin yeri ve nitelikleri üzerine tanımlar sunulmuştur. Buna binaen küçük devletlerin dış politika yapımında hangi uygulamalara başvurduğuna dair kapsamlı bilgiler aktarılmıştır. Tezin ana konusu olan küçük devlet dış politikasında iç ve dış faktörler bağlamında Sırbistan dış politikası üzerine çalışılarak, Sırbistan'ın neden bir küçük devlet sayılması gerektiği ve bu doğrultuda hangi dış politika uygulamalarında bulunduğu dair çeşitli devletler ile ilişkileri hakkında örnekler verilerek değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Buna binaen Sırbistan'ın, teorik bağlamda toprak yüzölçümü, nüfusu, ekonomik göstergeleri ve dış politika yapım aşamasında sergilediği davranışlar ikili ilişkilerindeki örnekler üzerine temellendirilerek küçük devlet olarak nitelendirilmesi gerektiği düşüncesine varılmakla birlikte, Sırbistan'ın gelecekte de söz konusu statüsünü sürdüreceği öngörülmüştür.

KAYNAKÇA

- ABU LILA Ziyad M. (2017), "The Theoretical Dimensions of Analyzing Foreign Politics of Small States", *Journal of Economic and Political Science*, C. 8, S. 2, ss. 77-112.
- ACEVEDO Sebastian, CEBOTARI Aliona, GREENIDGE Kevin ve KEIM Geoffrey (2015), *External Devaluations: Are Small States Different?*, IMF Publications
- AHMAD Naeem (1998), "Bosnian Crisis and The UN Peace-Keeping Role", *Strategic Studies*, C. 19, S. 20, ss. 39-45.
- AHMAD Sheila Zulfiqar (1998), "The UN's Role in the Bosnian Crisis: A Critique", *Pakistan Horizon*, C. 51, S. 2, ss. 83-92.
- ALESINA Alberto ve SPOLAORE Enrico (2003), *The Size of Nations*, MIT Press, Massachusetts
- ALFORD Jonathan (1984), "Security Dilemmas of Small States", *The World Today*, C. 40, S. 9, ss. 363-369.
- ANDREYCHUK Raynell (2018), *Security in the Western Balkans*, NATO Parliamentary Assembly, Brussels.
- ARMSTRONG Harvey ve READ Robert (2003), "The Determinants of Economic Growth in Small States", *The Round Table*, C. 92, S. 368, ss. 99-124.
- ASPRIDIS George ve PETRELLI Marina (2012), "When the EU Met the Western Balkans: Ready for the Wedding?", *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, C. 15, S. 1, ss. 5-26.
- ASSOCIATED PRESS (2019), *Serbia Thankful to Russia for Boosting its Military*, <https://apnews.com/929c5aae77a54af89691b02e42c792ef>, ET. 21.04.2021.
- AYDINTAŞBAŞ Aslı (2019), *From Myth to Reality: How to Understand Turkey's Role in the Western Balkans*, European Council on Foreign Relations Publications, London.

- BABAYAN Nelli (2015), "The Return of the Empire? Russia's Counteraction to Transatlantic Democracy Promotion in its Near Abroad", *Democratization*, C. 22, S. 3, ss. 438-458.
- BAEHR Peter Rene (1975), *A Tool for Analysis: World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BAILES Alyson J. K., THAYER Bradley A. ve THOLHALLSSON Baldur (2016), "Alliance Theory and Alliance 'Shelter': The Complexities of Small State Alliance Behaviour", *Third World Thematics: A TWQ Journal*, C. 1, S. 1, ss. 9-26.
- BAKER FOX Annette (1959), *The Power of Small States: Diplomacy in World War Two*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BAKER FOX Annette (1969), "The Small States in the International System 1919-1969", *International Journal*, C. 24, S. 4, ss. 751-764.
- BALDACCHINO Godfrey (2013), "Thucydides or Kissinger? A Critical Review of Small State Diplomacy", *İçinde, The Diplomacies of Small States*, Ed. Andrew F. Cooper, Timothy M. Shaw, ss. 21-40, Palgrave Macmillan, London.
- BALDWIN David A. (1980), "Interdependence and Power: A Conceptual Analysis", *International Organization*, C. 34, S.4, ss. 471-506.
- BAMI Xhorxhina (2020), "Kosovo Missing Persons' Families Seek to Join Talks with Serbia", *Balkan Insight*, 07.10.2020, <https://balkaninsight.com/2020/10/07/kosovo-missing-persons-families-seek-to-join-talkswith-serbia/>, ET. 19.05.2021.
- BARLOVAC Bojana (2012), "NEWS Belgrade Democrats Seethe as Rivals Host Giuliani", *Balkan Insight*, 23.04.2012, <https://balkaninsight.com/2012/04/23/progressives-democrats-fight-over-rudolph-giuliani-s-visit/>, ET. 01.06.2021.
- BAZIC Jovan (2019), "Relations of Serbia and the European Union: Socio-Historical Determinants and The Contemporary Political Issues", *Politeja*, C. 1, S. 60, ss. 303-322.
- BBC NEWS (2006), *Montenegro Declares Independence*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5043462.stm>, ET. 19.05.2021.
- BBC NEWS (2008), *Serbia Election Victory for Tadic*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7225455.stm>, ET. 01.06.2021.

- BEARD Mary (2018), *SPQR-Antik Roma Tarihi*, Çev. SAĞLAMER İrem, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- BECHEV Dimitar (2012), “Turkey in the Balkans: Taking a Broader View”, *Insight Turkey*, C. 14, S. 1, ss. 131-146.
- BELLINA Željko (2014), “Commercial Diplomacy as an Instrument for Enhancing Economic Recovery: The Case of Serbia”, *International Journal of Diplomacy and Economy*, C. 2, S. 3, ss. 202-224.
- BENNETT Vernon (2018), *Military Force Structures in Small States: Providing for Relevant and Credible Military Capability*, Victoria University of Wellington, Wellington.
- BENSON Leslie (2001), *Yugoslavia: A Concise History*, Palgrave Macmillan, London.
- BHADURI Amit, MUKHERJI Anjan ve SENGUPTA Ramprasad (1982), “Problems of Long-Term Growth in Small Economies: A Theoretical Analysis”, *İçinde, Problems and Policies in Small Economies*, Ed. Bimal Jalan, ss. 49-68, Croom Helm, Kent.
- BIEBER Florian ve WINTERHAGEN Jenni (2006), *Ethnic Violence in Vojvodina: Glitch or Harbinger of Conflicts to Come?*, European Centre for Minority Issues, Flensburg
- BIMBETOVA Bibigul, TYURINA Yuliya, TROYANSKAYA Marija, ERMAKOVA Elena, ORYNBASSAROVA Aizhan, SKAKOVA Aizhan, KOPTAYEVA Gulzhamal ve AGABEKOVA Gulzhan (2019), “The Impact of International Sanctions on National Economic Regime of Target States”, *Academy of Strategic Management Journal*, C. 18, S. 4, ss. 1-9.
- BİOGRADLIJA Lejla (2021), “Türk Hafızlar Sırbistan'ın Sancak Bölgesindeki Kur'an Kurslarında Görev Yapacak”, 18.03.2021, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-hafizlar-sirbistan-in-sancak-bolgesindek-i-kuran-kurslarinda-gorev-yapacak/2180902>, ET. 06.05.2021.
- BOLD DATA (2021), *List of Companies in Serbia*, <https://bolddata.nl/en/companies/serbia/>, ET. 19.05.2021.

- BORGER Julian (2021), "Bosnia is in Danger of Breaking Up, Warns Top International Official", *The Guardian*, 02.11.2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/02/bosnia-is-in-danger-of-breaking-up-warns-eu-top-official-in-the-state>, ET. 16.12.2021.
- BRAUN Stephen ve DAY Chad (2016), "Giuliani's Foreign Work Complicates Candidacy for Top Post", *Las Vegas Sun*, 16.11.2016, <https://lasvegassun.com/news/2016/nov/16/giulianis-foreign-work-complicates-candidacy-for-t/>, ET. 01.06.2021.
- BRAUTIGAM Deborah ve WOOLCOCK Michael (2001), *Small States in a Global Economy: The Role of Institutions in Managing Vulnerability and Opportunity in Small Developing Countries*, United Nations University, Tokyo
- BRKIĆ Dejan (2018), *Energy Situation in the Republic of Serbia*, University of Niš, Niš.
- BROWNING Christopher S. (2006), "Small, Smart and Salient? Rethinking Identity in the Small States Literature", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 19, S. 4, ss. 669-684.
- BUREAU OF EUROPEAN AND EURASIAN AFFAIRS (2021), *U.S. Relations With Serbia Bilateral Relations Fact Sheet*, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-serbia/>, ET. 19.05.2021.
- CACIC Darko (2021), "Serbia's Emergence As China's New Strategic Hub", *Euractiv*, 19.08.2021, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>, ET. 26.11.2021.
- CANNONIER Colin ve GALLOWAY BURKE Monica (2018), "The Economic Growth Impact of Tourism in Small Island Developing States: Evidence From the Caribbean", *Tourism Economics*, C. 25, S.1, ss. 85-108.
- CARROLL Michael C. (1998), *Limitations of Traditional Economics. In: A Future of Capitalism*, Palgrave Macmillan, London.
- CGTN NEWS (2021), *China, Serbia Agree to Strengthen Military Cooperation*, <https://news.cgtn.com/news/2021-03-27/China-Serbia-agree-to-strengthen-military-cooperation-YXVkv3W6Ws/index.html>, ET. 26.11.2021.

- CHONG Alan (2010), "Small State Soft Power Strategies: Virtual Enlargement in the Cases of the Vatican City State and Singapore", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 23, S. 2, ss. 383-405.
- CHONG Alan ve MAASS Matthias (2010), "Introduction: The Foreign Policy Power of Small States", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 23, S. 2, ss. 381-383.
- CHYONG Chi Kong ve HOBBS Benjamin F. (2014), "Strategic Eurasian Natural Gas Market Model for Energy Security and Policy Analysis: Formulation and Application to South Stream", *Energy Economics*, C. 1, S. 44, ss. 198-211.
- CIA WORLD FACTBOOK (2019), *Economic Overview of Serbia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>, ET. 22.11.2019.
- CLAPP Alexander (2017), "The Bosnia Myth", *The National Interest*, C.1, S. 151, ss. 53-61.
- COHEN Raymond ve WESTBROOK Raymond (2000), "Introduction: Amarna System", *İçinde, Amarna Diplomacy, The Beginnings of International System*, Ed. Raymond Cohen, Raymond Westbrook, ss. 23-40, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- CONLEY Heather A. ve SARIC Dejana (2021), "The Serbia-Kosovo Normalization Process: A Temporary U.S. Decoupling", *Center for Strategic and International Studies*, C. 1, S.1, ss. 1-13.
- COSTALL Stefano (2014), "Does Peacekeeping Work? A Disaggregated Analysis of Deployment and Violence Reduction in the Bosnian War", *British Journal of Political Science*, C. 44, S. 2, ss. 357-380.
- COTTEY Andrew (2009), "The Kosovo War in Perspective", *International Affairs-Royal Institute of International Affairs*, C. 85, S. 3, ss. 593-608.
- CRAIG Carolyn Jennifer (2010), *Small States and Free Trade*, Rutgers University Press, New Jersey.
- CRANDALL Matthew (2014), "Soft Security Threats and Small States: The Case of Estonia", *Defence Studies*, C. 14, S. 1, ss. 30-55.

- CUCKIC Nikola (2019), “Serbia’s New National Security and Defence Strategies: Balancing Bet ween NATO and CSTO”, *European Western Balkans*, 12.11.2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/12/serbias-new-national-security-and-defence-strategies-balancing-between-nato-and-csto/>, ET. 31.03.2021.
- CURRENT LEGAL STATUS OF FEDRAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND OF SERBIA AND MONTENEGRO (2000), ICG Publications, Washington D.C..
- ÇETİNKAYA Behlül (2021), “Kosovo's Embassy Move violates UN resolutions”, *Anadolu Ajansı*, 02.02.2021, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/kosovos-embassy-move-violates-un-resolutions-turkey/2130724>, ET. 19.05.2021.
- DAVIES Norman (2011), *Avrupa Tarihi*, Çev. ÇIĞMAN Burcu, TOPÇUGİL Elif, EMİROĞLU Kudret ve KAYA Suat, İmge Yayınları, İstanbul.
- DE CARVALHO Benjamin ve NEUMANN Iver B. (2015), *Small State Status Seeking Norway’s Quest for International Standing*, Routledge Press, London
- DE RUSSETT Alan (1954), “Large and Small States in International Organizations: Present Attitudes to the Problem of Weighted Voting”, *International Affairs*, C. 30, S. 4, ss. 463-474.
- DEFENCE SECURITY COOPERATION AGENCY (2021), *International Military Education & Training*, <https://www.dsca.mil/international-military-education-training-imet>, ET. 19.05.2021.
- DELIC Gordana (2019), *Security Matters to the Western Balkans*, NATO Publications, Brussels.
- DEMAS William G. (2009), *The Economics of Development in Small Countries: With Special Reference to the Caribbean*, University of the West Indies Press, Kingston.
- DEMİRTAŞ Birgül (2016), “Reconsidering Turkish-Serbian Ties within the Context of Balkan Politics: Identity Perceptions and Impact of Global, Regional and National Levels”, SAM Center For Strategic Research, <https://www.jstor.org/stable/resrep05094?a26e4e5191a26c3032ee7c716f053422b>, ET. 03.12.2021.

- DEREĆI Sezin (2019), "Civil Society as an Agent of Europeanisation in EU Accession Countries: Comparing Turkey and Serbia", *İçinde, Europeanisation and Renationalisation: Learning from Crises for Innovation and Development*, Ed. Ulrike Liebert, Anne Jenichen, ss. 95-110, Verlag Barbara Budrich, Düsseldorf.
- DEUTSCH Karl (1966), *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, Free Press, New York.
- DIMITRIJEVIC Duško (2020), "Contemporary Relations of Serbia and China in a Changing World", *İçinde, Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World*, Ed. Ana Jovic Lazic, Alexis Troude, ss. 246-272, Belgrade University Press, Belgrad.
- DOPITA Tomas (2015), "(Inter)National Reconstruction: Revising Poststructuralist Encounters with the War in Bosnia and Herzegovina", *New Perspectives*, C. 23, S. 2, ss. 17-48.
- DRAGUTINOVIC-MITROVIC Radmila ve BJELIC Predrag (2015), Trade Regimes and Bilateral Trade in the EU Enlargement Process: Focus on the Western Balkans, *Acta Oeconomica*, C. 65, S. 2, ss. 249-270.
- DUNAY Pál (2015), "Kosovo 1999 and Crimea 2014: Similarities and Differences", *Connections*, C. 14, S. 4, ss. 57-68.
- EAST Maurice (1973), "Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models", *World Politics*, C.25, S.4, ss. 556-576.
- EASTER Christopher (1999), "Small States Development: A Commonwealth Vulnerability Index", *The Commonwealth Journal of International Affairs*, C. 88, S. 351, ss. 403-422.
- EASTERLY William Russell ve KRAAY Aart (1996), *Small States, Small Problems?*, World Bank Publications, Washington D.C.
- EC (2020), *Key Findings of the 2020 Report on Serbia*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1792, ET. 25.10.2020.
- EDSTRÖM Håkan, GYLLENSPORRE Dennis ve WESTBERG Jacob (2019), *Military Strategy of Small States: Responding to External Shocks of the 21st Century*, Routledge Press, London

- EJDUS Filip, SAVKOVIC Marko ve DRAGOJLOVIC Nataša (2010), *Towards A Western Balkans Battlegroup: A Vision of Serbia's Defence Integration in to the EU 2010–2020*, Belgrade Centre for Security Policy, Belgrad
- EKİNCİ Didem (2016), “Evolving Turkish–Serbian Relations: Political and Economic Opportunities and Prospects”, *SAM Center For Strategic Research*, <https://www.jstor.org/stable/resrep05094?refreqid=excelsior%3A26e4e5191a26c3032ee7c716f053422b>, ET. 03.12.2021.
- EKİNCİ Mehmet Uğur, “A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period”, *Insight Turkey*, C. 16, S. 1, ss. 103-125.
- EL-ANIS Imad (2015), “Explaining the Behaviour of Small States: An Analysis of Jordan's Nuclear Energy Policy”, *Cambridge Review of International Affairs*, C. 29, S. 2, ss. 528-547.
- ELMAN Miriam Fendius (1995), “The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard”, *British Journal of Political Science*, C. 25, S. 2, ss. 171-217.
- ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2019), *Serbia: Additional Information*, <https://www.britannica.com/place/Serbia#ref92888>, ET. 22.11.2019. ET. 01.06.2021.
- EU IN SERBIA (2021), *Serbia-EU Trade*, <https://europa.rs/trade/?lang=en>, ET. 03.12.2021.
- EU PARLIAMENT (2021), *Common Security and Defence Policy*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/159/common-security-and-defence-policy>, ET. 03.12.2021.
- EUROCOM (2021), *National Guard State Partnership Program*, <https://www.eucom.mil/content-galleries/transcripts>, ET. 19.05.2021.
- EUROPEAN COMMISSION (2020), *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations on Serbia*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/serbia_report_2020.pdf, ET. 31.03.2021.
- EUROPEAN COMMISSION (2021), *Common Security and Defence Policy*, https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/common-security-and-defence-policy-csdp_ro, ET. 03.12.2021.

- EUROPEAN COMMISSION EACEA (2019), *National Policies Platform: Serbia*, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-66_en, ET. 22.11.2019.
- EUROPEAN COUNCIL (2020), *European Council Report on Serbia*, https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/system/files/202010/serbia_report_2020.pdf, ET. 03.12.2021.
- EUROPEAN UNION EXTERNAL ACTION SERVICE EUEAS (2021), *The Common Security and Defence Policy - CSDP*, https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp_en, ET. 03.12.2021.
- EUROSTAT (2019), *2019 Srbistan Nüfus Sayımı*, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1>, ET. 22.11.2019.
- FARUQ-UZ-ZAMAN Muhammad (2019), “Behavior of Small States From the Perspective of International Relations Theory: An Analysis of South China Sea”, *International Journal of Scientific and Research Publications*, C. 9, S.1, ss. 922-927.
- FLESSENKEMPER Tobias ve BÜTOW Tobias (2011), “Building and Removing Visa Walls: On European Integration of the Western Balkans”, *Sicherheit Und Frieden*, C. 29, S. 3, ss. 162-168.
- FOUSKAS Vassilis K. (2003), *Zones of Conflict: US Foreign Policy in the Balkans and the Greater Middle East*, Pluto Press, London.
- GAGNE Jean-François, SAMY Yiagadeesen, CARMEN David ve PREST Stewart (2011), *Small States, Resilience and Governance*, Carleton University Press, Ottawa.
- GARRISON Jean ve ABDURAHMANOV Ahad (2011), “Explaining the Central Asian Energy Game: Complex Interdependence and How Small States Influence Their Big Neighbors,” *Asian Perspective*, C. 35, S. 3, ss. 381-405.
- GEORGIEVSKI Jovana (2020), “Weapon Procurement and Military Neutrality: Where is Serbia’s Defence Policy Heading?”, *European Western Balkans*, 10.01.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/01/10/weapon-procurement-and-military-neutrality-where-is-serbias-defense-policy-heading/>, ET. 21.04.2021.

- GHERASÎM Cristian (2021), "Serbia, Hungary 'Most Vulnerable' to Russia and China", *EU Observer*, 23.11.2021, <https://euobserver.com/democracy/153584>, ET. 26.11.2021.
- GOETSCHEL Laurent (1998), "The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe", *İçinde, Small States Inside and Outside the European Union*, Ed. Laurent Goetschel, ss. 13-31, Springer Verlag, Berlin.
- GOETSCHEL Laurent (1999), "Neutrality, A Really Dead Concept?", *Cooperation and Conflict*, C. 34, S. 2, ss. 115-139.
- GOLDSTEIN Joshua S. ve PEVEHOUSE Jon C. (1997), "Reciprocity, Bullying, and International Cooperation: Time-Series Analysis of the Bosnia Conflict", *The American Political Science Review*, C. 91, S. 3, ss. 515-529.
- gov/our-relationship/policy-history/military-partnership/, ET. 19.05.2021.
- GRAEGER Nina (2014), "From Forces for Good to Forces for Status, Small State Military Status Seeking", *İçinde, Small State Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, Ed. Benjamin De Carvalho, Iver B. Neumann, ss. 86-107, Routledge Press, London.
- GRIFFITHS Richard Thomas (2014), "Economic Security and Size", *İçinde, Small States and International Security: Europe and Beyond*, Ed. Clive Archer, Alyson J.K. Bailes, Anders Wivel, ss. 43-63, Routledge Press, London.
- GUJANCIC Vladimir (2019), "Expansion of the Serbian Defense Industry (Part 1): Novelties and Opportunities", *Balkan Post*, 08.01.2018, <https://www.balkanpost.com/article/801/expansion-serbian-defense-industry-part-1-novelties-and-opportunities>, ET. 30.11.2019.
- GUNASEKARA Sandya (2015), "Bandwagoning, Balancing, and Small States: A Case of Sri Lanka", *Asian Social Science*, C.8, S. 10, ss. 212-220.
- HANDEL Michael (2006), *Weak States in International System; Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle.
- HAWES James (2020), *Kısa Almanya Tarihi*, Çev. ALOGAN Yavuz, Say Yayınları, İstanbul.

- HEY Jeanne A. K. (2003), "Introducing Small State Foreign Policy", *İçinde, Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Ed. Jeanne A. K. Hey, ss. 1-24, Lynne Rienner, Colorado.
- HILL Christopher (2003), *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, London.
- HOARE Marko Attila (2010), "Genocide in the Former Yugoslavia Before and After Communism", *Europe-Asia Studies*, C. 62, S. 7, ss. 1193-1214.
- HUNTER Robert E. (2002), *The European Security and Defense Policy: NATO's Companion - Or Competitor?*, RAND Corporation Publications, Santa Monica.
- IMF (2013), *Caribbean Small States: Challenges of High Debt and Low Growth*, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/022013b.pdf>, ET. 13.04.2021.
- IMF (2016), *Small States' Resilience To Natural Disasters and Climate Change: Role For The IMF*, <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2016/110416.pdf>, ET. 21.03.2021.
- IMF (2021), *Serbia: Concluding Statement of the Mission for the 2021 Article IV Consultation and a New Policy Coordination Instrument*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/23/mcs042321-serbia-concluding-statement-of-the-mission-for-the-2021-aiv-consultation-and-pci>, ET. 19.05.2021.
- INTERNATIONAL AND SECURITY AFFAIRS CENTRE (2017), *The Accession of Serbia to the WTO and the EU During the Populist Challenge to International Free Trade Conference*, <https://www.isac-fund.org/en/news/accession-serbia-wto-eu-populist-challenge-international-free-trade-conference>, ET. 13.04.2021.
- İSKİT Temel (2012), *Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- JACOBSEN Carl Gustav (1994), "Bosnian War Crimes: Problems of Definition and Prosecution", *Security Dialogue*, C. 25, S. 2, ss. 238-240.
- JAGIELLO-SZOSTAK Anna (2016), *Foreign and Security Policy of the Republic of Serbia*, University of Wrocław Press, Wrocław.

- JELAVICH Charles ve JELAVICH Barbara (2000), *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920*, University of Washington Press, Seattle
- JELENKOVIC Rade, KOSTIC Aleksandar, ŽIVOTIC Dragana ve ERCEGOVAC Marko (2008), “Mineral Resources of Serbia”, *Geologica Carpathica*, C. 59, S.4, ss. 345-361.
- JONES Peter (2014), “Into Force and Into the Future”, *İçinde, Open Skies: Transparency, Confidence-Building, and the End of the Cold War*, Ed. Peter Jones, ss. 155-191, Stanford University Press, Redwood City.
- JONG-A-PİN Richard (2008), *Essays on Political Instability: Measurements, Causes, and Consequences*, University of Gröningen, Gröningen.
- JOVANOVIĆ GAVRILOVIĆ Biljana (2020), “Serbia Economic Growth Quality-Critical Analysis”, *İçinde, Economic Growth and Development of Serbia-New Model*, Ed. Hasan Hanic, Stephane Ngomai, Goradana Vukelic, Dejan Eric, Ivana Domazet, ss. 81-98, Belgrade Banking Academy, Belgrade.
- KARACAER ULUSOY Merve ve EKMEN ÖZÇELİK Seda (2020), “Balkan Ülkelerinin Ekonomik ve Finansal Yapısı: Sorunlar ve Öneriler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 74, ss. 1033-1056.
- KARSH Efraim (2012), *Neutrality and Small States*, Routledge Press, London.
- KATZENSTEIN Peter J. (1985), *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca.
- KATZENSTEIN Peter J. (2003), “Small States and Small States Revisited”, *New Political Economy*, C. 8, S. 1, ss. 9-30.
- KEMMELMEIER Markus ve WINTER David (2000), “Putting Threat Into Perspective: Experimental Studies on Perceptual Distortion in International Conflict”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 26, S. 5, ss. 795-809.
- KEMP Walter (2021), “Stuck in the EU’s Eternal Waiting Room: The Western Balkans, Organized Crime and Corruption”, *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, C.1, S. 19, ss. 192-201.
- KENDAL Elizabeth (2021), “Serbia: Wahhabi Activism in Sandzak”, *EA Foundation*, 01.04.2021, <http://www.ea.org.au/ea-family/Religious-Liberty/SERBIA--WAHHABI-ACTIVISM-IN-SANDZAK>, ET. 06.05.2021.

- KENNEDY-PIPE Caroline ve ZAIDI Iftikhar (2021), "The Hybrid Challenge and Small States", *İçinde, Small States and the New Security Environment*, Ed. Anne-Marie Brady, Baldur Thorhallsson, ss. 27-39, Springer, New York.
- KEOHANE Robert O. (1971), "The Big Influence of Small Allies", *Foreign Policy*, C. 2, S. 2, ss. 161-182.
- KEOHANE Robert O. ve NYE Joseph S. (2011), *Power and Interdependence*, Longman, Harlow
- KINACIOĞLU Müge ve GÜRZEL Aylin G. (2013), "Turkey's Contribution to NATO's Role in Post-Cold War Security Governance: The Use of Force and Security Identity Formation", *Global Governance*", C. 19, S. 4, ss. 589-610.
- KINGDON John W. (1984), *Agendas, Alternatives, and Public Policy*, Little Brown, New York.
- KRASNER Stephen D. (1976), "State Power and the Structure of International Trade", *World Politics*, C. 28, S. 3, ss. 317-347.
- KRAUSE Volker ve SINGER J. David (2001), "Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns", *İçinde, Small States and Alliances*, Ed. Erich Reiter, Heinz Gärtner, ss. 17-40, Springer Verlag, Berlin.
- KUHRT Amélie (2009), *Eski Çağ'da Yakındoğu Cilt I (M.Ö. 3000-330)*, Çev. ŞENDİL Dilek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KURECIC Petar (2017), "Small States in the Multi-Polar World", *World Review of Political Economy*, C. 8, S. 3, ss. 280-294.
- KURECIC Petar ve LUSA Dana (2014), "The Economic Growth of Small States and Small Economies in Regional Economic Organizations and Integrations: Similarities and Differences", *Journal of Education Culture and Society*, C. 5, S. 1, ss. 261-284.
- LABARRE Frederic (2007), "The Kosovo War in a Constructivist Perspective", *Connections*, C. 6, S. 3, ss. 33-61.
- LABS Eric J. (1992), "Do Weak States Bandwagon?", *Security Studies*, C. 1, S. 3, ss. 383-416.

- LANCASTER John (2000), "U.S. and Yugoslavia to Resume Relations", *The Washington Post*, 17.11.2000, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2000/11/17/us-yugoslavia-to-resume-relations/b4b85e18-5d47-4abf-ac4a-0d2c41aa19b9/>, ET. 19.05.2021.
- LE CORRE Philippe (2018), "China's Rise As A Geoeconomic Influencer: Four European Case Studies", *Asia Focus*, C. 91, S. 1, ss. 13-21.
- LE CORRE Philippe ve VUKSANOVIC Vuk (2019), "Serbia: China's Open Door to the Balkans", *The Diplomat*, 01.01.2019, <https://thediplomat.com/2019/01/serbia-chinas-open-door-to-the-balkans/>, ET. 26.11.2021.
- LEBOW N. Richard ve GAUSE F. Gregory (1997), "Small States and Big Alliances", *The American Political Science Review*, C. 91, S. 3, ss. 705-709.
- LEE Donna (2013), "Bringing an Elephant into the Room: Small African State Diplomacy in the WTO", *İçinde, The Diplomacies of Small States*, Ed. Andrew F. Cooper, Timothy M. Shaw, ss. 195-206, Palgrave Macmillan, London.
- LONG Tom (2017), "Small States, Great Power? Gaining Influence Through Intrinsic, Derivative, and Collective Power", *International Studies Review*, C. 19, S. 2, ss. 185-205.
- LONG Tom (2017), *It's Not The Size, It's The Relationship: From Small States to Asymmetry*, Reading University Press, Berkshire.
- MACROTRENDS LLC (2019), *Serbia Military Spending/Defense Budget 1997-2019*, <https://www.macrotrends.net/countries/SRB/serbia/military-spending-defense-budget>, ET. 30.11.2019.
- MACTROTRENDS LLC (2021), *Serbia Unemployment Rate 1991-2021*, <https://www.macrotrends.net/countries/SRB/serbia/unemploymentrate#:~:text=Serbia%20unemployment%20rate%20for%202019a%2024%25%20decline%20from%202015>, ET. 30.03.2021.
- MAISTRENKO Yuri (2019), *Modern Foreign Policy of Serbia: EU or Russia?*, Odessa National University, Odessa.
- MAKSIMOVIC Sandra (2020), "What Did Serbia and Kosovo Sign in Washington?", *European Western Balkans*, 17.09.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/09/17/what-did-serbia-and-kosovo-sign-inwashington/>, ET. 19.05.2021.

- MANİRUZZAMAN Talukder (1982), *The Security of Small States in the Third World*, Canberra University Press, Canberra.
- MARDELL Jacob (2019), “China's Economic Footprint in the Western Balkans”, *Bertelsmann Stiftung*, 01.01.2019, <https://www.bertelsmann-en/our-projects/germany-and-asia/news/asia-policy-brief-chinas-economic-footprint-in-the-western-balkans>, ET. 26.11.2021.
- MAZOWER Mark (2010), *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çev. ÖZİL Ayşe, Alfa Yayınları, İstanbul.
- MCGEE Luke (2021), “A Dangerous Crisis is Brewing in the Balkans. Will the West Do Anything to Stop Another War?”, *CNN World*, 06.11.2021, <https://edition.cnn.com/2021/11/06/europe/bosnia-serb-secession-threat-intl-cmd/index.html>, ET. 16.12.2021.
- MCGOWAN Patrick J. ve GOTTWALD Klaus-Peter (1975), “Small State Foreign Policies: A Comparative Study of Participation, Conflict, and Political and Economic Dependence in Black Africa”, *International Studies Quarterly*, C. 19, S. 4, ss. 469-500.
- MERRIMAN John (2020), *Erken Modern Avrupa Tarihi*, Çev. ALPAGUT Şükrü, Say Yayınları, İstanbul.
- MIGUEL Felipe (2013), “Threat Perception in International Relations: The Realist and the Liberal Accounts,” *Brazilian Journal of International Relations*, C. 2, S. 3, ss. 483-509.
- MILIC Jelena (2020), “As Serbia Strengthens Ties with West, Russia Seeks to Destabilise”, *New Eastern Europe*, 03.09.2020, <https://neweasterneurope.eu/2020/09/03/as-serbia-strengthens-ties-with-west-russia-seeks-to-destabilise>, ET. 27.10.2021.
- MILIC Jelena (2020), “China Is Not Replacing the West in Serbia”, *The Diplomat*, 03.04.2020, <https://thediplomat.com/2020/04/china-is-not-replacing-the-west-in-serbia/>, ET. 26.11.2021.
- MILIC Vladimir (2020), “Serbia’s Balancing Act on China”, *China Observer*, 05.10.2020, <https://chinaobservers.eu/serbias-balancing-act-on-china/>, ET. 26.11.2021.

- MINIC Jelica (2007), "Reforms, Democratization and European Integration of Serbia, *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*", C. 16, S. 2, ss. 75-92.
- MINISTRY OF DEFENCE OF SERBIA (2019), *Serbian Military Industry 2019 Arms Fair*, <https://www.srbija.gov.rs/vest/en/142214/serbian-military-industry-at-partner-2019-armsfair.php>, ET. 19.05.2021.
- MINISTRY OF DEFENCE OF SERBIA (2021), *Current Multinational Operations*, <http://www.mod.gov.rs/eng/4366/aktuelne-multinacionalne-operacije-4366>, ET. 21.04.2021.
- MINISTRY OF FINANCE OF SERBIA (2021), *Free Zones in the Republic of Serbia*, <https://www.usz.gov.rs/page/freezones>, ET. 18.04.2021.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2019), *Serbian Foreign Policy*, <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/multilateral-issues>, ET. 02.12.2019.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2021), *EU Common Security and Defence Policy*, <https://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/security-policy/eu-common-security-and-defense-policy>, ET. 03.12.2021.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2021), *Serbia and the EU Common Security and Defence Policy*, <https://www.mfa.gov.rs/en/foreignpolicy/security-policy/eu-common-security-and-defense-policy>, ET. 03.12.2021.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF SERBIA (2021), *European Integration*, <https://www.mod.gov.rs/eng/5453/evropske-integracije-5453>, ET. 03.12.2021.
- MISCHKE Judith (2019), "Trump Names Ric Grenell His Special Envoy for Serbia and Kosovo", *Politico*, 04.10.2019, <https://www.politico.eu/article/trump-names-ric-grenell-his-special-envoy-for-serbia-and-kosovo/>, ET. 19.05.2021.
- MLADENOV Mladen (2014), "An Orpheus Syndrome? Serbian Foreign Policy After the Dissolution of Yugoslavia", *İçinde, The Foreign Policies of Post-Yugoslav States, From Yugoslavia to Europe*, Ed. Soeren Keil, Bernhard Stahl, ss. 147-172, Palgrave Macmillan, London.
- MOHAMMADZADEH Babak (2017), "Status and Foreign Policy Change in Small States: Qatar's Emergence in Perspective", *The International Spectator*, C. 52, S. 2, ss. 19-36.

- MONTES TORRALBA Raquel (2014), "Belgrade at the Crossroads: Serbian-Russian Relations in Light of the Ukraine Crisis," *Real Instituto*, 22.12.2014, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis, ET. 26.10.2021.
- MONTESQIEU Charles-Louis de Secondat Baron de La Brède et de (2019), *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler*, Çev. GÜNEN Berna, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MORVAI-HORVAT Hedvig (2008), "Serbia: The Last Car on Balkan Express", *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, C. 17, S. 1, ss. 3-15.
- MUHARREMI Robert (2021), "The Washington Agreement Between Kosovo and Serbia", *American Society for International Law*, C. 25, S. 4, ss. 1-7.
- MULALIC Muhidin (2019), "Prospects for Trilateral Relations Between Turkey, Serbia, and Bosnia and Herzegovina", *Insight Turkey*, C. 21, S. 2, ss. 129-148.
- MUMINOVIC Emina (2020), "Mini-Schengen, Regional Economic Area and Common Regional Market: What is What?", *European Western Balkans*, 15.12.2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/12/15/mini-regional-schengeneconomic-area-and-commonregional-market-what-is-what/>, ET. 19.05.2021.
- NATIONAL BANK OF SERBIA (2014), *Foreign Direct Investments in Cash-Net by Country 2005 –2013*, http://www.nbs.rs/internet/english/80/platni_bilans.html, ET. 27.10.2021.
- NATIONAL DEFENCE STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA (2009), Ministry of Defence of Serbia Publications, Belgrade.
- NORWICH John Julius (2013), *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, Çev. HIRÇIN RIEGEL Selen, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- NUROĞLU Elif ve NUROĞLU Hüseyin H. (2019), "Turkey and Germany in the Balkans: Competing with Each Other?", *Insight Turkey*, C. 21, S. 2, ss. 211-236.
- NYE Joseph S. (2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, BBS Public Affairs Books, Cambridge.

- Ó SUILLEABHAIN Andrea (2014), *Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities*, International Peace Institute Publications, New York.
- OECD (2021), *Data on Serbian Trade Relations*, <https://oec.world/en/profile/country/srb>, ET. 17.11.2021.
- OECD, *Special Economic Zones*, http://www.oecd.org/south-east-europe/SEZWB_2017.pdf, ET. 30.03.2021.
- OFFICE OF THE HISTORIAN U.S. STATE DEPARTMENT (2021), *William Dale Montgomery*, <https://history.state.gov/departmenthistory/people/montgomery-william-dale>, ET. 19.05.2021.
- OĞUZ Şafak (2016), “The Evolution of Peace Operations and the Kosovo Mission”, *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, C. 13, S. 51, ss. 99-114.
- ORIGINALNI Rad, BRUJIC Marija ve KRSTIC Marija (2011), *The SFR Yugoslavia During the Cold War and Current Serbian Foreign Policy*, University of Belgrade, Belgrade
- OSAC (2020), *Crime and Safety Report*, <https://www.osac.gov/Content/Report/b01832c2-4537-4571-b5bb-18b0b3092164>, ET. 30.03.2021.
- OWENS Mackubin Thomas (2007), “Strategy and the Strategic Way of Thinking”, *Naval War College Review*, C. 60, S.4, ss. 111-124.
- ÖZTÜRK Talha (2019), “Serbia Sees China Ties As Way to Catch Up With Europe”, *Anadolu Ajansı*, 30.11.2019, <https://www.aa.com.tr/en/europe/serbia-sees-china-ties-as-way-to-catch-up-with-europe/1659699>, ET. 26.11.2021.
- PACZULLA Jutta (2004), “The Long, Difficult Road to Dayton: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina”, *International Journal*, C. 60, S. 1, ss. 255-272.
- PANKE Diana (2010), “Good Instructions In No Time? Domestic Coordination of EU Policies In 19 Small States”, *West European Politics*, C. 33, S. 4, ss. 770-790.
- PANKE Diana (2012), “Dwarfs in International Negotiations: How Small States Make Their Voices Heard”, *Cambridge Review of International Affairs*, C. 25, S. 3, ss. 313-328.
- PANNIER Bruce (2016), “Neutral Turkmenistan Chooses A Side In Afghan Conflict”, *Radio Free Europe Radio Liberty*, 23.06.2016, <https://www.rferl.org/a/turkmenistanafghanistanneutralitypunctured/27815538html>, ET. 06.05.2021.

- PANTEV Plamen (2010), "The Fluid Nature of Smallness: Regulation of the International System and the Challenges and Opportunities of Small States", *İçinde, Small States in Europe: Challenges and Opportunities*, Ed. Robert Steinmetz, Anders Wivel, ss. 100-112, Ashgate Publishing Limited, Farnham.
- PARLIAMENT OF SERBIA (2021), *English Translation of the Constitution of the Republic of Serbia*, http://www.parlament.sr.gov.yu/content/eng/akta/ustav/ustav_1.asp, ET. 31.03.2021.
- PATRICK Stewart (2006), *Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers*, Center For Global Development, Washington D.C.
- PAYNE Anthony (2009), "Afterword: Vulnerability As a Condition, Resilience As A Strategy", *İçinde, The Diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, Ed. Alyson F. Cooper, Timothy M. Shaw, ss. 279-285, Palgrave Macmillan, London.
- PEKTAŞ Zafer (2016), *Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu*, Nobel Yayınları, İstanbul.
- PETERSON E. Wesley F. (2017), "The Role of Population in Economic Growth", *Sage Journals*, C. 7, S.4, ss. 1-15.
- POMEROY Sarah B. (2013), *A Brief History of Ancient Greece*, Oxford University Press, Oxford.
- POMEROY Sarah B. (2018), *Ancient Greece: A Political, Social, and Cultural History*, Oxford University Press, Oxford.
- PRASAD Naren (2013), "Small But Smart: Small Sates in Global System", *İçinde, The Diplomacies of Small States*, Ed. Andrew F. Cooper, Timothy M. Shaw, ss. 41-64, Palgrave Macmillan, London.
- RABBY Fazle (2016), *Small States in International Relations: Rearranging the Puzzle of Defining the Small State*, Jahangirnarnar University Press, Dhaka.
- RADIO FREE EUROPE (2021), *Military Secret Revealed: Serbia Spent Almost \$20 Million On Chinese Drones*, <https://www.rferl.org/a/military-secret-revealed-serbia-spent-almost-20-million-on-chinese-drones/31275027.html>, ET. 26.11.2021.

- RADIO FREE EUROPE (2021), *Top U.S. Diplomat Heads to Bosnia Amid Threats of Serbs' Secession*, <https://www.rferl.org/a/bosnia-us-serbs-secession/31548150.html>, ET. 16.12.2021.
- RADOMAN Jelena (2010), "NATO-Serbia relations: New Strategies or More of the Same?", *Euractiv*, 10.12.2010, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/nato-serbia-relations-new-strategies-or-more-of-the-same/>, ET. 31.03.2021.
- RADOVIC Blažo M. (2018), "The Serbian Defence Institution: The Need for Clear Policy Guidance to Improve the Serbian Defence Planning, Management, and Command Processes", *Defense & Security Analysis*, C. 34, S. 3, ss. 211-231.
- RAMET Sabrina Petra (1994), "The Bosnian War and the Diplomacy of Accommodation", *Current History*, C. 93, S. 586, ss. 380-385.
- RAMET Sabrina Petra (2020), "A Socio-Political Overview of Post-Socialist Southeastern Europe Today", *Insight Turkey*, C. 22, S. 1, ss. 147-162.
- RASKA Michael (2016), *Military Innovation in Small States: Creating a Reverse Asymmetry*, Routledge Press, London.
- RAZZAQUE Mohammad ve GOSSET Laura (2015), "Small States Trade with Developing Countries: Trends and Issues", *The Commonwealth Trade Hot Topics*, C. 3, S. 120, ss. 1-8.
- REINHARTZ Dennis (2002), "A History of Serbia", *History: Reviews of New Books*, C. 30, S. 4, ss. 157-158.
- REKA Blerim, "Military Spending in the Western Balkans", *GIS Reports Online*, 10.01.2019, <https://www.gisreportsonline.com/107i.html>, ET. 30 Kasım 2019.
- RETTMAN Andrew (2021), "Bosnia Break-Up Threatens Western Balkans Peace, Envoy Warns", *EU Observer*, <https://euobserver.com/world/153446>, ET. 16.12.2021.
- REUTERS (2020), *Serbian Purchase of Missile Defence System Shows Ties with China*, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-arms-china-idUSKBN24Z171>, ET. 26.11.2021.
- REUTERS (2020), *Serbian Purchase of Missile Defence System Shows Ties Deepening with China*, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-arms-china-idUSKBN24Z171>, ET. 26.11.2021.

- RICKLI Jean-Marc (2008), "European Small States' Military Policies After the Cold War: From Territorial to Niche Strategies", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 21, S.3, ss. 307-325.
- RICKLI Jean-Marc ve ALMEZAINI Khalid S. (2017), "Theories of Small States' Foreign and Security Policies," *İçinde, The Small Gulf States: Foreign and Security Policies Before and After the Arab Spring*, Ed. Khalid S. Almezaini, Jean-Marc Rickli, ss. 8-30, Routledge, London.
- RIZMAL Irina, RADUNOVIC Vladimir ve KRIVOKAPIC Đorđe (2020), *Guide Through Information Security in the Republic of Serbia*, OSCE Publications, Viyana
- RODGERS Nigel (2017), *Ancient Greece An Illustrated History*, Lorenz Books, Dayton.
- ROSS Ken (1997), "The Commonwealth: A Leader for the World's Small States?", *The Round Table*, C. 343, S. 86, ss. 411-419.
- ROTHERMUND Dietmar (2015), *Memories of Post-Imperial Nations: The Aftermath of Decolonisation 1945–2013*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ROUSSEAU David L. ve GARCÍA-RETAMERO Rocio (2007), "Identity, Power, and Threat Perception, A Cross-National Experimental Study", *Journal of Conflict Resolution*, C. 51, S. 5, ss. 744-771.
- RUSTOMJEE Cyrus (2016), *Vulnerability and Debt in Small States*, Centre for International Governance Innovation, Waterloo.
- SAGRAMOSO Domitilla (2020), "The Eurasian Economic Union A Neo-Imperial Paradigm?", *İçinde, Russian Imperialism Revisited*, Ed. Domitilla Sagramoso, ss. 257-287, Routledge Press, London.
- SALAMA Vivian (2020), "Serbia and Kosovo Sign Economic Normalization Agreement in Oval Office Ceremony", *CNN*, 04.09.2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>, ET. 19.05.2021.
- SANDER Oral (2016), *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, İstanbul.
- SCHIFF Maurice (2002), *Regional Integration and Development in Small States*, World Bank Publications, Washington D.C..

- SERBIA: COUNTRY DEVELOPMENT COOPERATION STRATEGY 2020-2025 (2020), USAID Publications, Washington D.C..
- SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Cooperation with the State of Ohio*, <http://www.vs.rs/en/internationalcooperation/cooperationwithohio/partnershipprogram#:~:text=The%20program%20is%20implemented%20between,to%20civilian%20and%20military%20structures>, ET. 19.05.2021.
- SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Military Equipment*, <http://www.vs.rs/en/about-saf/armament/infantry>, ET. 21.04.2021.
- SERBIAN ARMED FORCES (2021), *About SAF*, <http://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces>, ET. 21.04.2021.
- SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Air Force and Air Defence*, <http://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces/air-force-and-air-defence>, ET. 21.04.2021.
- SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Article on River Flotilla*, <http://www.vs.rs/en/units/serbian-armed-forces/army/river-flotilla>, ET. 21.04.2021.
- SERBIAN ARMED FORCES (2021), *Branches of the Serbian Armed Forces*, <http://www.vs.rs/en/about-saf/who-we-are/branches-of-the-saf>, ET. 30.03.2021.
- SEROKA Jim (2010), “Serbian National Security and Defense Strategy: Forever Wandering in the Wilderness”, *The Journal of Slavic Military Studies*, C. 23, S. 3, ss. 438-460.
- SHAPIRO Richard (2018), *Serbian and Russian Relations: The Future Implications for Serbia's Accession to the European Union*, James Madison University Press, Harrisonburg.
- SHARMA Bhawna (2013), “The European Union – Candidates for Accession: A Political Analysis”, *The Indian Journal of Political Science*, C. 74, S. 3, ss. 575-598.
- SHAW Timothy M. (2014), “What Caribbean post-2015? Development and/or Fragile? Old Versus New Security”, *İçinde, Small States and International Security: Europe and Beyond*, Ed. Clive Archer, Alyson J. K. Bailes, Anders Wivel, ss. 215-233, Routledge Press, London.
- SHEEHAN Michael (2010), “Military Security”, *İçinde, Contemporary Security Studies*, Ed. Alan Collins, ss. 148-158, Oxford University Press, Oxford.

- SIMIC Jasminka (2014), "Economic Aspects of Strategic Partnership Between Serbia and Russia", *The New Century*, C.1, S. 6, ss. 22-32.
- SIMONOV Konstantin (2015), "Russian Energy Interests in South-Eastern Europe", *Îçinde, Russia Serbia Relations at the Beginning of XXI Century*, Ed. Žarko N. Petrovic, ss. 139-147, International and Security Affairs Centre, Belgrad.
- SIMURDIC Milan (2009), "The Energy Community – EU Energy Enlargement?", *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, C. 18, S. 3, ss. 49-68.
- SITO-SUCIC Daria (2021), "Explainer: What is Causing the Political Crisis in Bosnia?", *Reuters*, 03.11.2021, <https://www.reuters.com/world/europe/what-is-causing-political-crisis-bosnia-2021-11-03/>, ET. 16.12.2021.
- SNYDER Glenn Herald ve DIESING Paul (1977), *Conflict Among Nations, Bargaining, Decision Making and Systems Structure In International Crisis*, Princeton University Press, Princeton
- SNYDER Jack (1991), *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York.
- STATISTA (2020), *Serbia: Unemployment Rate From 1999 to 2020*, <https://www.statista.com/statistics/440532/unemployment-rate-in-serbia/>, ET. 30.03.2021.
- STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SERBIA (2011), *2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia*, <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>, ET. 06.05.2021.
- STEJANOVIC Dusan (2021), "China and Serbia Praise 'Steel Friendship' Amid Growing Ties", *Associated Press*, 28.10.2021, <https://apnews.com/article/business-lifestyle-beijing-friendships-serbia-d5f0db67fc59d583d53e81c3154b03b2>, ET. 26.11.2021.
- STOJSIN Snežana (2015), "Ethnic Diversity of Population in Vojvodina at the Beginning of the 21st Century", *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, C. 4, S. 2, ss. 25-37.
- SUBOTIC Jelena (2011), "Europe Is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans", *International Studies Quarterly*, C. 55, S. 2, ss. 309-330.

- SUBOTIC Jelena (2013), "Diverging Paths in the Western Balkans", *Current History*, C. 112, S. 752, ss. 107-113.
- SUTTON Paul ve PAYNE Anthony (1993), "Lilliput Under Threat: The Security Problems of Small Island and Enclave Developing States", *Political Studies*, C. 41, S. 4, ss. 579-593.
- SWEENEY Daniel R. ve DERDZINSKI Joseph L. (2010), "Small States and (In)Security: A Comparison of Ireland and Slovenia", *Connections*, C. 9, S. 2, ss. 35-50.
- SZPALA Marta (2014), "Russia in Serbia – Soft Power and Hard Interests", *OSW Commentary*, C. 1, S. 150, ss. 1-8.
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2003), *19-20 Haziran 2003 Selanik Zirvesi*, <https://www.mfa.gov.tr/selanik-zirvesi-19-20-haziran-2003.tr.mfa>, ET. 02.12.2021.
- TARP Maria Nilaus ve HANSEN Jens Ole Bach (2013), *Size and Influence: How Small States Influence Policy Making in Multilateral Arenas*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen
- TASAM (2006), *Karadağ'ın Doğuşu*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/405/karadagin_dogusu, ET. 22. 11.2019.
- TELEGRAF NEWS (2017), Serbia Became a Part of the EU BATTLE GROUP: What is HELBROC?, <https://www.telegraf.rs/english/2899520-serbia-became-a-part-of-the-eu-battle-group-what-is-helbroc>, ET. 03.12.2021.
- THE AGENCY FOR PUBLIC MANAGEMENT AND GOVERNMENT (2015), *Serbia-Building Integrity in Defence*, https://cids.no/wp-content/uploads/pdf/difi/difi_report_2015_8_serbia_-_building_integrity_in_defence.pdf, ET. 31.03.2021.
- THE DAILY SABAH (2021), *Bosnia Pledges No More Wars Amid Mounting Serbian Separatism*, <https://www.dailysabah.com/world/europe/bosnia-pledges-no-more-wars-amid-mounting-serbian-separatism>, ET. 16.12.2021.
- THE ECONOMIST (2014), *Serbia's Foreign Policy: Divided Loyalties*, <https://www.economist.com/europe/2014/08/23/divided-loyalties>, ET. 30.11.2019.
- THE GOVERNMENT OF SERBIA (2021), *Free Zones Job for the Future*, <https://www.srbija.gov.rs/tekst/en/130037/free-zones-.php>, ET. 18.04.2021.

- THE GUARDIAN (2008), *Serb Protesters Set US Embassy Ablaze in Belgrade*, <https://www.theguardian.com/world/2008/feb/21/kosovo.serbia1>, ET. 01.06.2021.
- THE HERITAGE FOUNDATION (2019), *Serbia 2019 Index for Economic Freedom*, <https://www.heritage.org/index/country/serbia>, ET. 22.11.2019.
- THE IRISH TIMES (2003), *Marovic Elected First President of Serbia and Montenegro*, <https://www.irishtimes.com/news/marovic-elected-first-president-of-serbia-and-montenegro-1.465494>, ET. 19.05.2021.
- THE WORLD BANK (2019), *Databank on Small States*, <https://data.worldbank.org/region/small-states>, ET. 30 Ekim 2019.
- THE WORLD BANK (2019), *Worldwide Governance Indicators*, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>, ET. 30 Ekim 2019.
- THORHALLSSON Baldur (2000), *The Role of Small States in European Union*, Routledge Press, London.
- THORHALLSSON Baldur (2011), “Domestic Buffer Versus External Shelter: Viability of Small States in The New Globalised Economy”, *European Political Science*, C. 10, S. 3, ss. 324-336.
- THORHALLSSON Baldur (2017), “Small States in The UNSC and EU: Structural Weaknesses and Ability to Influence”, *İçinde, Small States in a Legal World*, Ed. Petra Butler, Caroline Morris, ss. 35-64, Springer Verlag, Berlin.
- THORHALLSSON Baldur ve STEINSSON Sverrir (2017), “Small State Foreign Policy”, *İçinde, The Oxford Research Encyclopaedia of Politics*, Ed. William R. Thompson, ss. 100-110, Oxford University Press, Oxford.
- TIEDE Wolfgang (2007), “Croatia and Serbia on Their Road to EU Accession – Halfway There?”, *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, C. 10, S. 1, ss. 7-25.
- TOFT Monica D. ve IMLAY Talbot C. (2006), “Strategic and Military Planning Under the Fog of Peace”, *İçinde, The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning Under Uncertainty*, Ed. Talbot C. Imlay, Monica D. Toft, ss. 236-246, Routledge Press, London.

- TONRA Ben (2012), "Security, Defence and Neutrality: The Irish Dilemma", *İçinde, Irish Foreign Policy*, Ed. Ben Tonra, Michael Kennedy, John Doyle, Noel Dorr, ss. 221-242, Pallgrave MacMillan, London.
- TÖNURIST Piret (2010), "What is a Small State in a Globalizing Economy", *The Estonian Journal of Administrative Culture and Digital Governance*, C. 1, S. 11, ss. 8-29.
- TRADING ECONOMICS, *Economic Information On Serbia*, <https://tradingeconomics.com/serbia/exports/russia>, ET. 12.11.2021.
- TRAUNER Florian ve KRUSE Imke (2008), "EC Visa Facilitation and Readmission Agreements: A New Standard EU Foreign Policy Tool?", *European Journal of Migration and Law*, C. 10, S.1, ss. 411-438.
- TÜR Özlem ve SALIK Nuri (2017), "Uluslararası İlişkilerde Küçük Devletler, Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları", *Uluslararası İlişkiler*, C. 14, S. 53, ss. 3-22.
- U.S. AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT (2021), *Economic Growth and Trade*, <https://www.usaid.gov/serbia/economic-growth-and-trade>, ET. 19.05.2021.
- U.S. AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT (2021), *Our Work in Serbia*, <https://www.usaid.gov/serbia/our-work>, ET. 19.05.2021.
- U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *Military Partnership*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/military-partnership/>, ET. 19.05.2021.
- U.S. EMBASSY IN BELGRADE (2021), *U.S.-Serbia Relations*, <https://rs.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-country-relations/>, ET. 19.05.2021.
- U.S. NATIONAL GUARD COMMAND (2021), *State Partnership Program*, <https://www.nationalguard.mil/Leadership/Joint-Staff/J-5/International-Affairs-Division/State-Partnership-Program/>, ET. 19.05.2021.
- U.S. NATIONAL GUARD COMMAND (2021), *State Partnership Program*, <https://www.nationalguard.mil/Leadership/Joint-Staff/J-5/International-Affairs-Division/State-Partnership-Program/>, ET. 30.03.2021.
- U.S. STATE DEPARTMENT (2016), *2016 Country Reports on Terrorism*, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2016/>, ET. 19.05.2021.

- U.S. STATE DEPARTMENT (2018), *2018 Trafficking in Persons Report*, <https://www.state.gov/reports/2018traffickinginpersonsreport/#:~:text=The%202018%20Trafficking%20in%20Persons%20Report%20is%20an%20essential%20State,in%20the%20United%20States%20and,ET.19.05.2021.>
- UN (2001), *Disaster Profiles of the Least Developed Countries, Third United Nations Conference on Least Developed Countries Brussels*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2B808FD25701476285256A69006CE8D0-undpldc12jun.pdf>, ET. 21.03.2021.
- UNESCO (2017), *Global Lessons From Estonia's Tech-Savvy Government*, <https://en.unesco.org/courier/2017-april-june/global-lessons-estonia-s-tech-savvy-government>, ET. 20.03.2021.
- US NEWS (2021), *International Envoy: Bosnian Serbs Trying to Break up Bosnia*, <https://www.usnews.com/news/world/articles/2021-11-02/international-envoy-warns-of-bosnia-breakup-amid-tensions>, ET. 16.12.2021.
- VAN DALEN Hendrik P. ve HENKENS Kene (2011), "Who Fears and Who Welcomes Population Decline?", *Demographic Research*, C. 25, S.13, ss. 437-464.
- VAN MEURS Wim (2003), "The Next Europe: South-Eastern Europe After Thessaloniki", *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, C. 6, S. 3, ss. 9-16.
- VAN STANDEN Alfred (1995), "Small State Strategies in Alliances: The Case of the Netherlands", *Cooperation and Conflict*, C. 30, S. 1, ss. 31-51.
- VANCHOVSKI Aleksandar (2021), "The Security Perception and Security Policy of Serbia", *Defense & Security Analysis*, C. 37, S. 1, ss. 129-143.
- VANDENBOSCH Amry (1964), "The Small States in International Politics and Organization", *The Journal of Politics*, C. 26, S. 2, ss. 293-312.
- VASOVIC Aleksandar (2018), "Serbia May Reintroduce Compulsory Military Service: President", *Reuters*, 21.08.2018, <https://www.reuters.com/article/us-serbia-army/serbia-may-reintroduce-compulsory-military-service-president-idUSKCN1L61I4>, ET. 21.04.2021.

- VEENENDAAL Wouter P. ve CORBETT Jack (2015), “Why Small States Offer Important Answers to Large Questions”, *Comparative Political Studies*, C. 48, S. 4, ss. 527-549.
- VELEBIT Vuk (2020), “China Has Overtaken Russia As Serbia’s Great Ally”, *Balkan Insight*, 08.07.2020, <https://balkaninsight.com/2020/07/08/china-has-overtaken-russia-as-serbias-great-ally/>, ET. 26.11.2021.
- VIERECKE Linda ve RUJEVIC Nemanja (2021), “Serbia as China's Favorite Partner”, *Die Welle*, 18.02.2021, <https://www.dw.com/en/serbia-as-chinas-favorite-partner/a-56583379>, ET. 26.11.2021.
- VITAL David (1967), *The Inequality of States: A Study of Small Power in International Relations*, Oxford University Press, Oxford.
- VITAL David (1971), *Survival of Small States: Studies in Small Power/Great Power Conflicts*, Oxford University Press, Oxford.
- VLCEK William (2008), *Offshore Finance and Small States*, Palgrave Macmillan, London.
- VON HOMEYER Henrik (2015), “Don’t Leave Serbia to Russia and China”, *Global Political Institute*, 27.03.2015, <https://www.gppi.net/2015/03/27/dont-leave-serbia-to-russia-and-china>, ET. 31.03.2021.
- WALEY Daniel ve DEAN Trevor (2018), *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*, Çev. ÇALIŞKAN Hamit, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- WALT Stephen M. (1987), *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York.
- WEBB Natalie J., RICHTER Anke ve BONSPER Don (2010), “Linking Defense Planning and Resource Decisions: A Return to Systems Thinking”, *Defense & Security Analysis*, C. 26, S. 4, ss. 387-400.
- WEIDMANN Nils B. (2011), “Violence ‘From Above’ or ‘From Below’? The Role of Ethnicity in Bosnia’s Civil War”, *The Journal of Politics*, C. 73, S. 4, ss. 1178-1190.
- WELLER Marc (1992), “The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia”, *The American Journal of International Law*, C. 86, S. 3, ss. 569-607.

- WENDT Alexander (1992), "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, C. 46, S. 2, ss. 391-425.
- WHITMORE Brian (2008), "Serbia: The Rebranding of Tomislav Nikolic", Radio free Europe & Radio Liberty, 02.08.2008, <https://www.rferl.org/a/1079425.html>, ET. 01.06.2021.
- WIBERG Håkan (1987), "The Security of Small Nations: Challenges and Defences", *Journal of Peace Research*, C. 24, S. 4, ss. 339-363.
- WILCOX Wayne A. (1967), "The Influence of Small States in a Changing World", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 372, S. 1, ss. 80-92.
- WIRTZ James J. (2010), "A New Agenda for Security and Strategy?", *İçinde, Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Ed. John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, Oxford University Press, ss. 366-384, Oxford.
- WIVEL Anders, ARCHER Clive ve BAILES Alyson J.K. (2014), "Setting the Scene: Small States and International Security", *İçinde, Small States and International Security: Europe and Beyond*, Ed. Clive Archer, Alyson J. K. Bailes, Anders Wivel, ss. 1-25, Routledge Press, London.
- WISEMAN James (1999), "Insight: Legacy of Medieval Serbia", *Archaeology*, C. 52, S. 5, ss. 10-77.
- WONG Andy (2020), "Singapore, ASEAN and Non-Alignment in the South China Sea: Time to Choose", *South East Asia Globe*, 06.05.2020, <https://southeastasiaglobe.com/south-china-sea-asean/>, ET. 06.05.2021.
- WYMAN Katrina Miriam (2012), "Sinking States", *İçinde, Property in Land and Other Resources*, Ed. Daniel H. Cole, Elinor Ostrom, ss. 439-469, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge.
- XINHUA NEWS (2021), *China-Serbia Friendship is on the Right Side of History*, http://www.news.cn/english/2021-10/29/c_1310276328.htm, ET. 26.11.2021.
- YILMAZ Murat (2017), "Sancak Meselesi", *İçinde, Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, ss. 97-111, Akçağ Yayınları, İstanbul.

ZACCARIA Benedetto (2016), *The EEC's Yugoslav Policy in Cold War Europe 1968-1980*, Palgrave Macmillan, London.

ZAMFIR Rufin (2020), *Risks and Vulnerabilities in the Western Balkans*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Brussels.

ZHONGPING Song (2020), "NATO Over-Sensitive to Serbia's Pragmatic Arms Purchase From China", *Global Times*, 10.08.2020, <https://www.globaltimes.cn/content/1197294.shtml>, ET. 21.04.2021.

ZIMMERMAN Warren (1995), "The Last Ambassador: A Memoir of the Collapse of Yugoslavia", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1995-03-01/last-ambassador-memoir-collapse-yugoslavia.>?, ET. 19.05.2021.

